

**A rendszerváltás utáni generáció
közéleti magatartásmintái
két eltérő szervezésű felsőoktatási
kollégium lakóinak kvalitatív
vizsgálata alapján**

Pataki Gyöngyvér

DEBRECENI EGYETEM

BDT

2020

AZ ÉRTEKEZÉS CÍME:

A rendszerváltás utáni generáció közéleti magatartásmintái: két eltérő szervezésű felsőoktatási kollégium lakóinak kvalitatív vizsgálata alapján

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében

a Neveléstudomány tudományágban

Írta: Pataki Gyöngyvér okleveles szociológus és biológia-filozófia középiskolai tanár

Készült a Debreceni Egyetem Humántudományok doktori iskolája

(Neveléstudományi doktori programja) keretében

Témavezető:

(Dr. Polónyi István)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200.....

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2020 május 13. (12.00)

Nyilatkozat

„Én Pataki Gyöngyvér teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Tartalom

I. Bevezetés.....	8
II. A közéleti magatartásminták vizsgálatának irányai.....	14
II.1. Az állampolgári kultúra és a közéleti aktivitás fogalma.....	14
II.2. A közéleti részvétel megközelítései.....	17
II.3. Intézményi részvétel kutatások.....	29
II.4. Empirikus előzmények.....	41
II.5. A közéleti magatartásminták kutatásának dilemmái.....	61
III. A kutatás módszertanáról.....	72
III.1. Adatfelvétel.....	76
III.1.1. A terep.....	76
III.1.2. Interjútechnikák.....	80
III.2. Adattisztítás.....	86
III.3. Adatrendezés.....	100
IV. A közéleti magatartásminták empirikus eredményei.....	111
IV.1. Az intézményekről kialakuló kép és a jó állampolgár eszméje.....	114
IV.1.1. Makrokörnyezet.....	114
IV.1.2. Közértékek.....	143
IV.1.3. Jövőorientáció.....	167
IV.2. Az intézményi részvétel.....	170
IV.2.1. Közbeszéd.....	170
IV.2.2. Közéleti részvétel.....	182
IV.2.3. Felsőoktatási intézményekben zajló állampolgári szocializáció.....	205
IV.2.4. Átfogó kép az első-és több generációs értelmiség magatartásmintáiról.....	210
V. Összegzés.....	219
Tézisek.....	229
VI. Hivatkozások.....	234

Táblázatok jegyzéke	260
Ábrajegyzék.....	261
Függelék 1 Adatfelvétel, adatrendezés	264
Interjútechnikák	264
Adatfelvételhez használt kapcsolathálózati kérdőív	264
Alkalmazott projektív technikák részletei (kártyák, mentális térképezés)	265
A cselekvés motivációinak mérőeszköze	267
A kvalitatív vizsgálatba bevont interjúalanyok státuszjellemzői	268
Függelék 2.:Részelemzések.....	280
Intézmény leírások.....	280
I. PPP konstrukcióban épült kollégium.....	281
II. Tradicionális kollégium.....	284
Narratíva stimuláló kockák adatainak elemzése.....	289
A problématerkép alakulása az aktivitás és a társas beágyazottság függvényében.....	295
A felsőoktatási kollégisták jövőképe.....	300
Izolált hallgató: esettanulmány	305
Függelék 3 Kiegészítő adatok.....	313
A kollégisták életmód indikátorainak faktoranalízise a Campus-lét adatbázis alapján.....	313
Értéktábla a diskurzusokból kibomló értékek alapján.....	318
A kvalitatív minta kiegészítő adatai	319
Az egyes indikátorokhoz használt kódkombinációk táblázatos formában.....	323
A jövőkép elemzés (elemzési dimenziók).....	326
A diskurzusokban leggyakrabban előforduló narratív szkriptek.....	328
Kódmátrix aktivitási típusok szerint.....	330
A nemzetállamok feletti és nemzet diskurzusban leggyakrabban elhangzó kifejezései	334
A politika értelmezései	335
Az Európai Unió értelmezései.....	338

Szerzői előszó

E munka Szabó Ildikóval való beszélgetésből nőtt ki, amikor a Campuslét kutatás megbeszéléséről átsétáltunk a menzára. Ildikó arra kért, - miközben szemünkbe tűzött a kora tavaszi napsütés, - hogy térképezzem fel azokat az állampolgári tereket, amelyek a kollégiumokban szerveződnek. Véleménye szerint eme intézményes magánterek ideális helyszínei az állampolgári szocializációnak egy olyan országban, ahol történelmi körülmények miatt nem alakult ki egységes kép a jó állampolgár eszméjéről. Ez az út tíz éven át tartott és Marián Béla éles módszertani tanácsai, csakúgy, mint Polónyi István szellemi támogatása nélkül nem jöhetett volna létre. A kutatás hétköznapijainak menedzseléséért, a téma strukturálásáért és az írástechnika finomításáért Kozma Tamásnak tartozom köszönettel. Ezzel kapcsolatban utalnék arra a számtalan munkaórára, amit arra áldozott, hogy értően végighallgassa fantazmagóriáimat. Továbbá köszönettel tartozom Buda Mariannak, Wessely Annának, és Bartus Tamásnak a szöveg véglegesítésében és strukturálásában nyújtott segítségért. Nemkülönben hálás vagyok hallgatóimnak, és családomnak, akik hozzászólásaikkal, kérdéseikkel mozdították elő az alkotói folyamatot. Végül köszönettel adózom annak a nemzetközi oktatáskutatói közösségnek is, amely toleránsan követte és támogatta kutatóvá érésem folyamatát. (Feischmidt, 2016; Feischmidt et al., 2014; Feischmidt & Hervik, 2015; Holmes, 2010; Kalb & Halmai, 2011)

Abstract

Rethinking the Public: Universities as Scenes of Communitarian Engagement and Civic Socialization

Within recent discussion about civic and political socialization there appears to be a tendency to analyze the fast expansion of non-democratic activity patterns in stable democracies (Feischmidt, 2016; Feischmidt et al., 2014; Feischmidt & Hervik, 2015; Holmes, 2010; Kalb & Halmai, 2011). Within this framework the paper is the final report of the Campus life project aimed to increase understanding of the roles played by universities as learning environments in generating new forms of communitarian engagement (<http://campuslet.unideb.hu>). This paper specifically analyses forms, motivation and scenes of communities of student body at a University in North-East Hungary with an aim to understand the changing nature of communities in a former collectivist country where the “rise of privacy” has fundamentally rewritten the forms of connectivity and the notion of communities (Bauman, 2013; Delanty, 2013; Marl, 2017; Weintraub & Kumar, 1997). Seen

in this light, some of the findings are indicative of the students' engagement of post transition, their integration into broader institutional or higher educational settings.

The public /private divide is central in higher education, however the concept of "the public sphere," is never settled and under constant strategic considerations (Marginson, 2007, 2016; Williams, 2016). The core part of the paper is to expand the sociological imagination to think beyond the formal civic education in the higher educational sector and follow the process of institutionalization in the micro milieu of communities. As a response to the increasing need for infrastructure parallel to the expansion of higher education 54 new institutions were established in Hungary in private – public partnership from 2003 to 2011. While many rely on macro perspectives in their account of how privatized higher educational institutions impact students' behaviour in post-socialist countries, social scientists have rarely looked at how the seemingly irrelevant micro processes of the evolution of institutional culture add up to significant outcomes.

Method

The research used multi-sited qualitative method to approach this complex question from a multidisciplinary perspective (sociology, education, political sciences). Within this framework a quantitative and qualitative database was developed and a qualitative method (narrative stimulating story cubes) was invented (Gy Pataki, 2015). In 2012 30 group interviews, 18 semi-structured interviews and 22 narrative interviews were carried out in the private rooms of two residential halls with contrasting funding and management structure at the University in North-East Hungary. The institutional private spaces offered an ideal opportunity to ask students about their attitudes towards the private/public divide. Due to the analytical tools of Maxqda 12 the qualitative and quantitative results will be jointly presented giving an insight into the differing discourses and practices of institutionally vs. culturally active or passive groups of students. In the light of the perception and representation of the surrounding public environment the thorough discourse analysis helped to detect the categorization of public issues in each subgroup of civic activity and informed us about attitudes towards real or virtual public spaces. At the same time the narrative interviews uncovered the way the public – private distinction integrated into personal life stories. The paper first analyses how public views and values are translated into forms of active participation and then the way these activities were discursively and institutionally embedded and shape the institutional settings of their surroundings.

The following elements have been identified as in particular need of address:

- How students understand the world?
- What do they do to demonstrate how they understand the world? How they communicate their understanding and practice?
- What are the values that sit underneath that shape their responses as a consequence of their understanding?
- What are their actions in response to their understanding?

Outcomes

The data shows that parallel to the “rise of privacy” in the higher educational setting the level and way of commitment to institutions has changed and different identification strategies and institutionalization processes have emerged. The results declared that in a country that are emerging from Soviet-style state socialism the way the private/public distinction is conceived opens a strategic field and gains a specific action theoretical perspective. The peculiar evolutionary development of youth culture has led to a paradoxical situation in which institutional dependency and cultural independency coexist. Being aware of the multiple hierarchies of late modernity and the structural deficits of new capitalism young adults tend to strategically play with private/public divide to avoid identification with their institutional environment and to take advantage of the discrepancies in the different levels of the system.

The argument substantiates Utasi’s findings that point to the process of the individualization of private communities rather than the alteration of public or semi-public communities (Utasi, 2011a, 2013). This process may be characterized by the fact that, under the circumstances of increasing institutional dependency and control, individuals paradoxically avoid integrating into macro groups and advocate for career opportunities. The public sphere and spaces are only understood through the lens of the private even in the politically active subgroup. This new service oriented form of generational orientation leads to new ways of perceiving connectivity and communality but also new forms of civic and political involvement. These include high level reflection, proficiency in communication and orientation, as well as the reconceptualization of reality and publicity. All of these forms of post conventional actions erode existing systems and institutions and question their legitimacy from an external perspective.

Keywords: Students Engagement, Communitarian Engagement, Institutional Integration, Qualitative Methods, Projective techniques

Absztrakt

A rendszerváltás utáni generáció közéleti magatartásmintái:

két eltérő szervezésű felsőoktatási kollégium lakóinak újszerű kvalitatív vizsgálata alapján.

Napjaink állampolgári és politikai szocializáció-kutatásaiban egyre inkább a középpontban áll az a kérdés, hogy a stabil demokráciák intézményi keretei között miként terjednek a nem-demokratikus cselekvési minták (Feischmidt, 2016; Feischmidt et al., 2014; Feischmidt & Hervik, 2015; Holmes, 2010; Kalb & Halmai, 2011). A kutatás ehhez a gondolati kerethez kíván hozzájárulni annyiban, hogy a Campus-lét kutatás alprojektjeként az egyetemek, mint tanulókörnyezetek szerepének feltárására törekszik, s elsősorban az egyetemek intézményi integrációban betöltött szerepére fókuszál. Azokat a módozatokat veszi számba, ahogy az egyetem támogatja a közéleti részvétel sajátos formáit (<http://campuslet.unideb.hu>). Ezen belül a disszertáció megkísérli leírni a közéleti magatartás formáit, motivációit és sztereóit egy észak-alföldi egyetem hallgatóinak perspektívájából. Célja, hogy a megkérdezettek interpretatív sémájához híven, azok szavaival feltárja a közszférához fűződő motivációikat és perspektíváikat. Mindez hozzá kíván járulni annak mélyebb megértéséhez, hogy miként alakul át a közösségiesség egy egykori kollektivista szocialista országban? Egy olyan országban, ahol a rendszerváltást követő erőteljes privatizmus voltaképpen átírta az emberi kapcsolatokról és a közösségiességről vélt nézeteinket (Bauman, 2013; Delanty, 2013; Marl, 2017; Weintraub & Kumar, 1997). Így a disszertáció eredményei részben képet adnak arról, hogy a hallgatók miként viszonyulnak a rendszerváltás utáni intézményi környezethez, mennyire készek a szűkebb felsőoktatási vagy a tágabb társadalmi intézményekbe bekapcsolódni.

Noha a köz/magán megkülönböztetés a felsőoktatáspolitikai egyik alapvető mozzanata, az a kérdés, hogy mi is az egyetem közfunkciója, gyakran heves viták tárgya, és nem ritkán stratégia megfontolások alapja (Marginson, 2007, 2016)A felsőoktatási expanziót követően – 2003-2011 között – a privát tőke bevonásával 54 új PPP beruházást, köztük kollégiumokat, hoztak létre a magyar felsőoktatásban. Míg sokan makroperspektívából vizsgálják a magánosított felsőoktatás hallgatókra tett hatását, a társadalomkutatók mindeközül nem szenteltek kitüntetett figyelmet az intézményi kultúra fejlődésének látszólag lényegtelen mikrofolyamataira. A disszertáció voltaképp tágítani szeretné szociológiai szemléletünket,

amennyiben a formális felsőoktatási állampolgári szocializáció keretein túl az intézményesülés folyamatát a közösségek mikromillióiban követi.

Módszer

A fenti kérdést multidiszciplináris szemléleti keretben (ifjúságszociológia, felsőoktatáskutatás) kvalitatív kutatási módszertannal közelítettem meg. Ennek keretében egy kvantitatív és egy kvalitatív adatbázist alakítottam ki, valamint egy új projektív technika (narratíva-stimuláló kockák) került kidolgozásra (Gy Pataki, 2015). 2012-ben 30 csoportos interjú, 18 félig-strukturált interjú és 22 narratív interjú készült el két – finanszírozási és üzemeltetési szempontból lényegileg eltérő – felsőoktatási kollégium magántereiben. Az intézményi magánterek ideális helyszínt biztosítottak arra, hogy a fiatal felnőttek közéleti nézeteikről számot adjanak – s egyben feltárják a közhöz és a magánszférához fűződő attitűdjeiket. A Maxqda 18 szoftvernek köszönhetően a kvantitatív és a kvalitatív adatok egy egységes keretben elemezhetőkké váltak, és lehetővé tették a politikailag vs. kulturálisan aktív illetve passzív vs. apatikus diákok diskurzusának, valamint gyakorlataink elkülönült elemzését. Az így kialakult tipológia segíti az eltérő részvételi formák társadalmi háttérének megértését. A közélet észleleteit és reprezentációit vizsgálva a több szintre kiterjedő diskurzuselemzés elősegítette annak feltárását, hogy a közéleti részvétel egyes alcsoportjainak megfelelően milyen kategóriákba rendeződnek a közéleti témák, illetőleg milyen e csoportok viszonya a valós vagy virtuális közterekhez. Mindemellett a narratív interjúk feltárták miként integrálódik be a köz és magán különbségtétel az egyéni életutakba.

A disszertáció elsőként választ keres arra, hogy a közéletéről kialakult nézetek és értékek hogyan fordítódnak le tényleges aktivitási mintázatokba, majd rátér arra, hogy ezek az aktivitási mintázatok hogyan ágyazódnak be a diszkurzív vagy az intézményi környezetbe, ezáltal alakítva a szűkebb tágabb intézményi életteret.

Az alábbi kutatási kérdések jelölték ki kutatásom analitikai keretét:

- Hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódás esélyét?
- Milyen értékeken alapulnak e valóságmagyarázatok?
- Milyenek a fiatalok jövő víziói?
- Miként fogalmazódnak meg a közélet jelenségei?
- Hogyan kapcsolódik be a hallgató abba a közéletbe, amit a formális vagy informális intézményi környezet felkínál?

Eredmények

Az adatok igazolják, hogy a magánszféra előretörésével párhuzamosan a felsőoktatási intézményi környezet iránti elköteleződés szintjei és formái módosultak, mely mögött az identifikáció és az intézményesülés sajátos mikro-folyamatai azonosíthatók. A közszféra és a magánszféra értelmezése egy sajátos cselekvéseméleti perspektívát nyer, melynek célja az intézményi elköteleződés elkerülése. A hallgatók - ismerve a késő modernitás többszintű hierarchiarendszerét, valamint tisztán látva a magyarországi új kapitalizmus strukturális hiányosságait,- hajlanak arra, hogy kihasználják azt a stratégiai játékteret, amit egy-egy szituáció köz/magán karakterének átírása, átalakítás tesz lehetővé. A disszertáció feltárt számos olyan gyakorlatot, amivel a fiatalok az intézményi elköteleződést el tudják kerülni, ám az intézményi üzemeltetésből adódó hiátusokat érdekeiknek megfelelően ki tudják használni.

Az adatok fényében a közösségi élmények – így az egyetem, mint közösség – megélése valóban problematikusnak tűnik. A fiatalok tevékenységeit irányító individualizáció, a személyes önérdek folytonos hajszolása olyan bizalmi hiátust teremt, ami megnehezíti a korosztály számára a közösségi élmények megélését. A kollektív értékek kiüresedése, a mozgó helyzetszituatív moralitás egyre nehezebbé teszi a fiatalok számára a másokkal való otthonos együttlétet. Ezért a vizsgált populáció keresi azokat a lehetőségeket, ahol a biztonságos, ám szűk magánszféra tágítható. Mindent egybevetve a magán-köz dinamika, a magán primátusa nem egyszerűen csak a részvétel formáit, hanem a társas orientációt, és ezáltal, az intézményi integrációt is nagymértékben befolyásolja.

A feltárt individualizációs folyamatnak, az adatok szerint, az az alapvető jellemzője hogy bár az intézményi függés – elsősorban az intézményi szolgáltatásoktól való függés – fokozódik, az egyén a makrocsoportokba való beilleszkedés helyett, a saját életútra való reflexiót helyezi cselekedetei előterébe. Azaz miközben nő az intézményekől való függés az intézmény világába történő integráció nem teljes. Vitatkozva Szalai eredményeivel, adataim alapján az a megállapítás tehető, hogy vannak a korosztályra jellemző közös referencia pontok, ám ezek nem egzisztenciális vagy politikai természetűek. E közös magatartás minták azon a közös nemzedéki tapasztalaton alapulnak, hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont. Ennek megfelelően kutatásom – jóllehet mintája miatt csak korlátozott általánosíthatósággal – olyan a nemzedéket összekovácsoló közös cselekvési minták jelenlétére utal, amelyek egy sajátos helyzetszituatív moralitást támogatnak. Ilyen poszt-konvencionális részvételi formának bizonyult a több szintű

reflexió, a kommunikációban és az orientációban való jártasság, illetőleg a valóság és a nyilvánosság értelmezések egy adott társadalmi helyzethez történő igazítása.

Összefoglalva a generáció politikai generáció, amennyiben karrierorientációjának szerves része a környezet intézményeinek politikai eszközökkel való formálása. Ám a részvétel formái, az egyén közvetlen környezetének politikai eszközökkel való befolyásolása az önértékektől függően hol az intézményeken keresztül (többgenerációs értelmiség), hol azoktól távol folyik (elsőgenerációs értelmiség).

Az aktivitás nem köthető egyértelműen a szülők magas iskolai végzettséghez, hiszen mind a magas iskolázottságú szülők gyermekei mind a kevésbé iskolázott szülők esetében azonosítható egy aktív és egy inaktív csoport. A magas iskolai szülői háttér ugyanakkor úgy tűnik, növeli a politikai érdeklődést, minthogy e fiatalok a köz-, és szakpolitikáról élénken és árnyaltan nyilatkoztak. Mindemellett az aktivitást a heterogén baráti kör valószínűsíti. Azok, akiknek több karra kiterjedő baráti társaságuk van aktívabbak és kommunikatív racionalitásuk magasabb szintű. Ezzel együtt csak egy, a campus világába mélyen beágyazott csoport felsőoktatási demokratikus állampolgári szocializációja tekinthető teljesnek. Ők azok az alacsony státuszú, megyeszékhelyekről érkező fiúk, akik a kultúra iránt elkötelezettek és az egyetem világában számos demokratikus tapasztalatot szereznek.

A rendszerváltás után született első generáció jellemzően konfliktuskerülő, ugyanis körükben kilenc olyan nyelvi praktika volt azonosítható, amivel a konfliktus nem kihordani vagy élezni, hanem elkerülni igyekeztek. Végül elmondható, hogy a vizsgált fiatalok az egyetemet szabályain és szolgáltatásaikon keresztül érzékelik, azaz perspektívájukból az egyetem sokkal inkább a fogyasztói, kommunikatív részvételre ösztönöz, mint egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

Az felsorolt post-konvencionális cselekvési formák és közéleti attitűdök kívülről bár, de jelentős rendszerformáló erővel bírhatnak, épp azáltal, hogy erodálják a fennálló intézményi környezetet és egyszersmind megkérdőjelezzik annak legitimitását.

Kulcsszavak: Állampolgári szocializáció, közéleti aktivitás, felsőoktatási integráció, kvalitatív módszertan, narratíva-stimuláló kockák

I. Bevezetés

I.1. Kutatási kérdés

A kutatás célja a rendszerváltás utáni első generáció közéleti magatartás mintáinak a feltárása. A disszertáció fókuszában a közletről kialakult kép és a közéleti aktivitás mintáinak viszonya áll. Ebben az összefüggésben kerül bemutatásra, hogy milyen szerepe van az intézményekben folyó állampolgári szocializációnak. Ennek megfelelően jelen disszertáció fiatal felnőttek olyan társadalmi diskurzusait és narratíváit vizsgálja, amelyek a köz-, és a magánszféra viszonyát a fiatalok gondolkodásában és beszédében értelmessé és jelentőssé teszik. Az OTKA 81858 projekt részkutatása¹ pontosan annak próbált utána járni, hogy a rendszerváltás után született első generáció a 2012-ben (19-25 évesek) fiatal felnőttjei milyen részvételi hajlandóságot mutatnak saját szűkebb-tágabb környezetük alakításában. Hogyan érzékelik környezetük köz-, és magánviszonyait és a köz-, és magánszféráról szóló diskurzusokban és narratívákban, hogyan pozicionálják önmagukat, valamint nyelvileg hogyan legitimálnak azokat az értékeket, amelyek aztán a kollektív vagy közösségi cselekvést értelmessé teszik.

A kutatás szempontjából különösen fontos volt, hogy a fiatal felnőttek milyen legitimációs diskurzust használnak, milyen referenciákkal élnek, kikkel kapcsolatban határozzák meg magukat. A rendelkezésre álló adatok alapján igyekszem rámutatni, hogy milyen összefüggés van a közélet felfogása és az aktivitás formái között két nevelési célzatú felsőoktatási intézményben.

I.2. A témában folytatott hazai és nemzetközi kutatások jelentősége

Magyarországon egyetlen évszázad során – ahogy erre Szabó Ildikó felhívja figyelmünket – kilencszer változott meg az uralkodó politikai értékrend, és négyszer alakult át az ország teljes területe (I. Szabó & Falus, 2000). Ezért Magyarországon a XX. században – állítja Szabó I. – nem a stabil demokráciákra jellemző evolutív társadalomfejlődési modell volt jellemző, hanem egy szakadásokkal szabdaltságot mutató revolútív társadalomfejlődés. Nemcsak a múlt vagy az egyéni és kollektív történetek íródtak át minden egyes korszakban, hanem másképp alakult a kívánatos magánember és állampolgár eszménye is. Minden fordulat magával hozott egy újabb identitáspolitikát, a magán és a közszférára vonatkozó sajátos elvárásokkal, értékekkel és értelmezésekkel (Bodó, 1998; Heller & Rényi, 1997; Kónya et al., 1999; I. Szabó, 2009).

¹A tanulmány a Campus-lét a Debreceni Egyetemen. Csoportok, csoporthatárok, csoportkultúrák című kutatás (OTKA K81858) keretei között készült. A kutatás vezetője Prof. Dr. Szabó Ildikó. További információk: campuslet.unideb.hu.

A magyarországi rendszerváltás utáni politikai szocializáció modellje ezért fragmentáltnak tekinthető (Marián & Szabó, 2001; I. Szabó, 2009; I. Szabó et al., 1996). Nincs egységes ifjúságpolitika, mely a jó állampolgár eszményével kapcsolatos kérdések társadalmi konszenzusát megalapozná valamint elősegítené egy egységes társadalmi gyakorlat kialakulását. A konfliktusok társadalmi integratív szerepének felismerése elmarad. Szabó Ildikó szerint a vizsgált célcsoportban a formális szocializációs ágensek (iskola, civil szervezetek) visszahúzódásával kialakuló vákuumban az állampolgári szocializáció informális ágenseinek (politikai aktorok, média, kortársak) identitásformáló szerepe megnő (Csákó, 2013; Jancsák, 2014; Somlai, 2010; I. Szabó & Örkény, 1998).

Önmagában az a tény, hogy 2009–2018 között csak Magyarországon nyolc kutatás választotta témájául a fiatal felnőttek közéleti magatartásmintáinak feltárását, jelzi a téma aktualitását.² A közéletiaktivitás kutatások jelentősége azzal is alátámasztható, hogy 2009-től kezdődően több ízben a nyilvános viták középpontjában állt az a kérdés, hogy a fiatal felnőttek hajlandóak-e és képesek-e aktívan formálni környezetüket, avagy körükben egy apolitikus, az intézményektől elforduló attitűd azonosítható. A kérdést, hogy vajon a rendszerváltást követő nemzedék politikai nemzedékké érik-e számos szerző járja körül (Gazsó & Laki, 2004; Laki & Szabó, 2014; Ádám Nagy & Tibori, 2016; Somlai, 2010; Szalai, 2011).

Egy generáció politikai nemzedékké érésének, azaz egy olyan egységes társadalmi csoport kialakulásának, amely jelentős társadalmi hatással bír, (Mannheim nyomán) három alapvető feltétele van. Egyrészt az, hogy kialakulhasson a nemzedékre jellemző objektív tények, életesélyek, anyagi-szellemi javak közössége, másrészt egyfajta csoportegység, ami közös eszméken és közös célokon alapul. Mindemellet azonban rendkívül fontos a közös cselekvési minták kialakításának lehetősége, ami a korábbi kutatások fényében a magyar fiatalok esetében problematikusnak látszik. Míg az összehasonlításokon alapuló, az objektív tényekre, javakra és életesélyekre építő közösség könnyen kialakul, (és ritkábban bár, de mégis azonosítható a közös eszméken és célokon alapuló nemzedéki egymásra hangoltság) addig a közös cselekvési minták kialakulására magyarországi kontextusban kicsi az esély (Mannheim, 1952; Szalai, 2011). Politikai nemzedéken ebben a munkában a fent leírt manheimi nemzedéki meghatározást veszem alapul. Nevezetesen olyan „a közös tudat elemeivel rendelkező, a társadalom szekerét egy irányba toló korosztályos csoportként” fogom fel a

²Campus-lét 2010; Tárki 2012; My Space; Ifjúságkutatás 2008, 2012,2016; Tom Lantos Institute Radikalizmus kutatás; Political Capital; Aktív Fiatalok; Fiatal felnőttek a mai Magyarországon kutatás

politikai nemzedéket, ami rendelkezik a nemzedékre jellemző objektív tényekkel, nemzedéki célokkal és közös magatartásmintákkal (Szalai, 2011).

E dolgozat e ponton kíván hozzájárulni meglévő tudásunkhoz: részint kvalitatív módszertannal igazolja a már meglévő kvantitatív eredményeket, részint szerényen bár, de megfogalmaz néhány állítást a nemzedékre jellemző közös cselekvési minták viszonylatában. Ezen kívül egy új módszertani technikát kínál fel a társadalomkutatás tökéletesítése céljából. A rendelkezésre álló adatok behatárolják az elemzés körét, így az értekezés csak az offline kollektív részvétel formáira koncentrál. Nem célja az online térben folyó participáció (digital networking participation DNP) sajátosságainak tárgyalása.

A közös társadalmi minták hiányának hátterében álló okokat a közéleti aktivitás kutatások alapvetően két szemszögből közelítik meg. A kutatások egy része a közéleti aktivitást a szűken értelmezett közéleti politikai magatartásként értelmezi, míg mások a közéleti aktivitást – köztük a jelen kutatás is – egy tágabb értelmezési keretben vizsgálják, melybe éppúgy beletartozik a civil társadalmi aktivitás, mint a hétköznapi életvilág közvetlen formálása, annak közösségeiben való aktív részvétel. Továbbá az ifjúságkutatás mellett az oktatás- és a neveléstudomány területén is átfogó modellek jelentek meg. Ezek a fiatalok állampolgári szocializációját kulturális, illetve társadalomtörténeti sajátosságok mentén magyarázzák (K. Gábor, 2012; I. Szabó, 2009). Ezen belül, az egyetemi polgár felsőoktatási kultúrába történő integrációjának kutatása a felsőoktatás-kutatás területén egyre hangsúlyosabbá vált, melynek fontos eleme az egyetemen folyó állampolgári szocializáció, illetve a hallgatók az akadémiai kultúrával való interakcióinak sajátosságai (Fényes et al., 2012, 2018; Pusztai, 2011, 2014; Pusztai et al., 2011).

E disszertáció a korábbi kutatási eredmények fényében kíván egy új értelmezési keretet kidolgozni, két diszciplína – az ifjúságkutatás és az felsőoktatás-kutatás – eredményeinek, fogalmi keretének és horizontjának egységesítésével – amennyiben olyan generációra jellemző kollektív cselekvési minták után kutat, amelyek egyfelől némi magyarázatot adnak arra vonatkozólag, hogy a fiatalok politikai nemzedékként viselkednek-e, másfelől bizonyos mértékben segítenek megérteni a felsőoktatási térben zajló állampolgári szocializációt. Tágabb vonatkozásban pedig a disszertáció eredményei képet adnak arról, hogy a hallgatók miként viszonyulnak a rendszerváltás utáni intézményi környezethez, mennyire készek a szűkebb felsőoktatási vagy a tágabb társadalmi intézményekbe bekapcsolódni.

Ez szükségszerű szelekciót von maga után, amely mind az irodalom feltárás, mind a módszerválasztás terén megmutatkozik. Minthogy e munka a közéleti cselekvési minták azonosítását tűzte ki célul, a vizsgálat kissé eltérve a diszciplínák kutatási hagyományaitól – bár azokra építve –, azt a problémát igyekszik megválaszolni, hogy a fiatal felnőttek a különböző témákban folytatott beszélgetéseikben, és történeteikben, kollektív, közéleti vagy közösségi élményeikről mesélve milyen diszkurzív pozíciókat foglalnak el. Milyen álláspontok fogalmazódnak meg körükben, s ennek alátámasztására milyen érveket használnak. Mindeközben rámutat, e diszkurzív pozíciók viszonyára a szűkebb vagy tágabb környezet átalakítására vonatkozó stratégiai-politikai preferenciáikkal. Azaz a rendelkezésünkre álló adatok nem mások, mint beszédes diskurzusok. A módszertani cél pedig a megkérdezettek interpretatív sémájához hűen, azok szavaival feltárni a közszférához fűződő motivációikat és perspektívaikat.

Az adatfelvételre 2012-2014 került sor, melynek keretében két felsőoktatási kollégiumban 30 csoportos, 18 félig-strukturált interjú és 22 narratív interjú készült el. A helyszín kiválasztáskor két szempontot vettem figyelembe.

Egyrészt maga a felsőoktatási környezet ideális a felvetett problematika tanulmányozásához. A korábbi kutatások fényében elmondható, hogy az „egyetemisták az ifjúsági korosztály legérdeklődőbb, legnyitottabb tagjai” (Laki & Szabó, 2014, p. 25). Körükben valószínűsíthető leginkább a közélet iránti érzékenység. A felsőoktatásban végzett hallgatók fiatal értelmiségiként olyan társadalmi pozíciókat töltenek majd be, amelyek meghatározóak lesznek saját generációjuk számára. A vizsgált fiatalok tanárokként, közgazdászokként, agrármérnökökként nagyobb valószínűséggel töltenek be majd olyan társadalmi pozíciókat, amelyek alakítják a következő nemzedék közügyekről kialakuló nézeteit. Sőt már az egyetem világán belül is elindul ez a folyamat. A tradicionálisnak tekinthető hallgatók döntő módon formálják a nem-tradicionális hallgatók (alacsony státuszúak, bejárók, kismamák) akadémiai orientációját, viselkedését (Pusztai, 2011). Az egyetem és kollégiumai a vizsgált leendő értelmiség iskolai karrierútján az állampolgári szocializáció utolsó helyszínei, melyek az iskolarendszertől kikerülő fiatalok állampolgári értékei, attitűdjei és világnézete szempontjából meghatározóak.

Másodsorban a kiválasztott felsőoktatási intézmény olyan helyszínt biztosított, ahol a családjukból a felsőoktatási színtérre először lépő hallgatók politika és közéleti nézetei, és cselekvésmintáit leírhatók. Lévéen, hogy az intézmény hallgatóinak rekrutációs bázisa a

magyarországi három legszegényebb megye, feltételezhető és empirikusan is igazolt, hogy hallgatói között jelentős arányban fordulnak elő elsőgenerációs értelmiségi hallgatók.

A hallgatói közösségekben kialakuló közélet-képet, közéleti igényt és tevékenységformákról kibontakozó diskurzust több kvalitatív módszer együttes alkalmazásával elemeztem (tematikus diskurzuselemzés, tipológia és narratív biográfia elemzés) (Denzin & Lincoln, 2017; É. Kovács, 2007; Taylor et al., 2015; Wodak & Meyer, 2009). Módszertani szempontból hangsúlyozni kell, hogy a jelen disszertáció koncepciójában interdiszciplináris módszertanában újszerű. A dolgozat háttérinformációként tartalmaz két rövid kvantitatív elemzést, két intézményleírást, és három esettanulmányt, melyek megosztva részint a főszövegben részint a Függelékben található. Az adatfelvétel és az elemzés során központi jelentőségű volt a tudományetikai követelményeknek való megfelelés.³

Végül hadd jegyzem meg, hogy módszer, amit alkalmazok, nem tesz lehetővé általánosítható megállapításokat. Csupán egy vidéki egyetemi nagyváros két, típusában eltérő felsőoktatási kollégiuma viszonylatában értelmezhető. E kollégiumok jellegzetesen eltérő rekrutációjú lakóinak állampolgári szocializációját és társas integrációját kívánja jellemezni. Az eredmények abban az értelemben általánosíthatók, amennyiben megragadható a vidéki egyetemi hallgatók két jól körülhatárolható típusa (elsőgenerációs értelmiségi és a többgenerációs értelmiségi), melyek a magyar ifjúság egészének jellemző alszegmenseit alkotják.

Tanulmányunk három ponton érintkezik korábbi vizsgálatokkal, így elméleti kerete is három irányból határozható meg.

- 1.) Az utóbbi két évtized hazai és külföldi ifjúságkutatásai felől, különös tekintettel a fiatalok közéleti aktivitását elemző írásokra
- 2.) Azon módszertani és térszociológiai tanulmányok felől, amelyek segítenek megérteni és mérhetővé tenni a posztszocialista társadalmak esetében a köz és a magán szféra termékeny dinamikáját, azt a növekvő feszültséget, ami a magánélet és a korlátozott nyilvánosságok között feszül

³ Az interjúk az intézmények és az érintettek írásbeli engedélyével készültek. Az elemzés során pedig teljes anonimitásra törekedtem, az eredeti hangfelvételek külső wincseszteren megtalálhatók a Campus-lét kutatás archívumában. Az átírt, elemzett és anonimizált file publikusan hozzáférhető: <https://drive.google.com/file/d/1OrHsnV23teSDUZwKcqK-GwkGjk2xtdjc/view?usp=sharing>. A tudományetikai megfontolások során Kara irányelvei voltak mérvadóak (Kara, 2018). Az interjú részletek azonosításának elkerülése miatt helyenként az idézetek mellett csak a hallgató vagy adminisztráció szó áll. Ez nem abból fakad, hogy nem állnak rendelkezésre az adatok, célja a teljes anonimitás támogatása.

3.) Végül az oktatásszociológiai kutatások felől, amelyek a disszertációt elhelyezik a felsőoktatási környezet és közösségek privatizálódó világában⁴.

Mindezek alapján három tételt fektettem le, mely téziseket a dolgozat elemzései során igazol:

- 1.) A nemzedék vizsgált szegmense politikai nemzedékként viselkedik.
- 2.) A rendszerváltás után született első generáció magatartása alapvetően konfliktuskerülő.
- 3.) A fiatalok perspektívájából az egyetem sokkal inkább a kommunikatív, fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

I.3. A disszertáció felépítése

A fiatal felnőttek a köz-, és a magánszféra viszonyát feltáró társadalmi diskurzusainak és narratíváinak vizsgálatát és leírását öt fejezetben végzem el. A bevezetőt követő fejezetben bemutatom a témára vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmat és a szakirodalomból kibomló diskurzusokat és dilemmákat. Teszem ezt mind ifjúságkutatás, mind a felsőoktatáskutatás perspektívájából. Minhoggy kutatásunk logikája szerint öt kérdés köré csoportosul az elemzés, így a szakirodalom feltárás során kizárólag erre az öt aspektusra koncentráltam. Ezek rendre:

- Hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódás esélyét?
- Milyen értékeken alapulnak e valóságmagyarázatok?
- Milyenek a fiatalok jövő víziói?
- Miként fogalmazódnak meg a közélet jelenségei?
- Hogyan kapcsolódik be a hallgató abba a közéletbe, amit a formális vagy informális intézményi környezet felkínál?

A II.4.2. fejezetben ismertetésre kerülnek a vizsgálatba bevont alanyok. Ez támpontul szolgál ahhoz, hogy megértsük kiket is vizsgáltunk, és mindez milyen korlátokat szab az eredmények értelmezésében, valamint az általánosítások megfogalmazásában. Ezt követően rátérünk a kutatásba konkrétan bevont interjúalanyok státuszjellemzőinek tárgyalására.

⁴ A magyar felsőoktatásban 2003 és 2011 között nagyarányú infrastruktúra fejlesztést történt. Létrejötték a magán és a közszféra együttműködéséből származó felsőoktatási intézményrészek (elsősorban kollégiumok és néhány oktatási épület), melyek a felsőoktatás közintézményeinek infrastrukturális gondjait voltak hivatottak enyhíteni. A magán tőke bevonása – az ún. PPP konstrukciók – a felsőoktatás közintézményeinek bizonyos mértékű privatizálódását idézte elő, abban az értelemben, hogy egyes infrastruktúra elemek működtetését a magán tőke végezte.

A harmadik fejezet bevezeti az olvasót a kutatás körülményeibe, megismerteti az adatfelvétel módszereivel és eszközeivel. Bemutatja azt az összetett kvalitatív metodológiát, amely lehetővé tette, hogy elemezhetővé váljon a fiatalok köréről való nézeteinek, beszédmódjának és közéleti tevékenységének mélyebb megértése. A módszerek részletes tárgyalása segít megérteni, hogy mely módszer milyen hozzáadott értéket képvisel a kutatásban. E fejezet rendre követi a *Közéleti magatartásminták dilemmái fejezet* logikáját, miszerint az adatrendezés folyamatát adott sorrendben – makrokörnyezet, közérték, jövőorientáció, közbeszéd, közéleti aktivitás – mutatja be.

Itt az adatfelvétel részeként bemutatásra kerül még a vizsgálat terepül szolgáló felsőoktatási tér. Mivel a kutatás feltárja azt a felsőoktatási privatizmus által kialakított felsőoktatási teret, amiben az általunk vizsgált közéleti diskurzusok kialakulnak, így kitérünk a vizsgált intézmények public és private-public menedzsmentjére, az oktatás politikai és üzemeltetési sajátosságaira, arra a köztérre, amely keretezi a hallgatók köréről alkotott diskurzusait.

A negyedik fejezet a kutatás eredményeit sorjázza, bemutatva a kutatás felsőoktatáspolitikai, és ifjúságszociológiai tanulságait. Abból a célból, hogy láthatóvá váljon vajon létre jönnek-e a nemzedékre jellemző közös cselekvési minták, - tematikus szövegelemzést és tipológiát hoztam létre. Mindemellett a narratív biográfiaelemzéssel nyert, ám részleteiben itt nem tárgyalt adatok tovább gazdagították a leírást. Az elemzés egy sajátos bontásban mutatja be az adatokat: az első és a többgenerációs értelmiség gyeremekei által észlelt közéleti mintákat külön tárgyalja. Az egyetemre családjukból elsőként érkező hallgatók, mikro-, és makrokörnyezetük közügyeiről vallott nézeteit és e közügyekbe történő egyéni és kollektív bekapcsolódásuk esélyét, illetve formáit is külön tárgyalja. S végül a zárófejezet összegzi téziseimet.

II. A közéleti magatartásminták vizsgálatának irányai

II.1. Az állampolgári kultúra és a közéleti aktivitás fogalma

Kutatásom központi kategóriáját, a közéleti aktivitást Almond és Verba nyomán az állampolgári kultúra részének és indikátorának tekintem. Állampolgári kultúrán Almond és Verba definíciója alapján ismereteket, értékeket, attitűdöket, hiteket, normákat és részvételi formákat értek (Almond & Verba, 1963, 1974; Sik, 2011; Verba & Nie, 1972). Az állampolgári kultúra az állampolgári szocializáció folyamatában formálódik, melynek az egyén interakciói révén egyszerre alanya és tárgya (Percheron, 1999; I. Szabó, 2009). Az

egyén állampolgári identitása, attitűdjei, magatartása és valóságértelmezése e folyamatban kristályosodik ki, miközben tevékenyen hozzájárul e kultúra alakulásához. Az egyén a környezetére jellemző állampolgári kultúra mintáinak elsajátításával, tesztelésével és átalakításával szerez tapasztalatot arról, hogy milyen magatartás viszonyul célszerűnek és legitimnek az adott körülmények között. Az állampolgári kultúra mintái tehát eligazítanak az együttélés alapértékei, az értékekre vonatkozó attitűdök és a magatartásformák viszonylatában. Ezen belül elmondható, hogy a magyar nevelésszociológiai szakirodalomban az állampolgári szocializáció és politikai szocializáció fogalma összemósódik. Ezért e fogalmakat Szabó nyomán felváltva használom annak megfelelően, hogy inkább a szocializáció politikai vagy állampolgári dimenziójáról van-e szó.

A közéleti aktivitás és a közhöz való viszony konceptualizálása során figyelembe vettem a közszféra fogalmi megragadásának nehézségeit. A habermasi klasszikus közszféra-koncepció, mely szerint a magánember a közszférába kilépve vitatkozva, felelősen alakítja környezetét, mind normatív (Fraser, 1990; Peters, 2007), mind kommunikatív (Curran, 2007; Heller & Rényi, 2000) szempontból egyre inkább megkérdőjeleződik. A Habermas által felvázolt burzsoá közszféra ideáltipikus képe napjainkban az ellenszféra interakciójában formálódik. A közszféra már nem meghatározott tartalmú és célú kommunikáció színtere. Az egységes nyilvános közszféra nyilvánosságok mozaikjaivá töredezett szét (Keane, 2000, 2012). A nyilvánosság korlátozott nyilvánosságok halmazaként értelmezhető. A köz és a magán nem tekinthető már egy, a társadalmi praxist és valóságot átfogó értelmezési keretnek, melynek határai könnyen kijelölhetőek. Sennett „A közéleti ember bukása” című művében arra a paradoxonra mutat rá, hogy miközben a magánember kivonul a közszférából, addig a személyiség, az individualitás eluralkodik a közéletben (Sennett, 1998). A közéleti hitelesség értelmezési kérdéssé válik, újabb és újabb témák nyernek közéleti legitimitást. A közéleti hitelesség és a közéleti részvétel a privát szféra elvárásain és értékelési mechanizmusain keresztül nyer értelmet. A köz és a magán közti megkülönböztetés cselekvéseméleti, stratégiai kérdéssé válik (Császár, 2011; Heller & Rényi, 1997). Különösen igaz ez a posztoszocialista országok esetében, ahol a magánszféra megerősödése egy erőltetett kollektivizáció után alapjaiban írta át a társasság, a társas érintkezés szabályait, létrehozva azokat a félig-privát, félig publikus helyeket, ahonnan a szituációk privát-publikus karaktere cselekvéseméleti, stratégiai szempontból újradefiniálhatók (Gyáni, 1998; Ritter, 2008b, 2008a).

Ezzel kapcsolatban utalnék Koops et.al. privacy dimenzióira (Koops et al., 2016). A modell ábrázolja a fent leírt folyamatot, a magán elhatalmasodását a közszférán azáltal, hogy e felfogásban a nyilvános zóna már pusztán a magántér, a privacy egy aspektusa. A szerzők kétdimenziós térben ábrázolják az információs magánszférát, mivel úgy látják, hogy a legtöbb privacy dimenzióknak van információs aspektusa. Megszűnik a köz-magán klasszikus dichotómiája, és ezzel párhuzamosan a privacy és a személyes biztonság és szabadság fogalma nyer prioritást.

A politikai részvételt Oross és Szabó olyan direkt módon kormányzati eszközökkel, vagy indirekt módon személyeken keresztül megvalósuló befolyásként értelmezi, melynek célja a kormányzati tevékenység átalakítása. A „közéleti tevékenység – ezzel szemben – társadalmi, gazdasági, környezeti vagy akár politikai problémára fókuszál és másokkal közösen végzett cselekvés révén kíván változást elérni” (Andrea Szabó, 2014, p. 77). Ennek megfelelően az aktivitás szempontjából szűkebb és tágabb értelemben vett szervezeti tagságról, kollektív vs. individualizált, direkt vs. indirekt, instrumentális vs. önkifejezésen alapuló cselekvési formákról írnak. A disszertáció *közéleti részvétel* fogalma bár figyelembe veszi Szabó et. al. definícióját, mégis empirikus megfontolások alapján Deth (2014) hierarchikus döntési modelljét követi. Azaz közéleti részvételnek minősít minden olyan cselekedet, amely az alábbi döntési fa modelnek megfelel (Theocharis & Van Deth, 2018; J. W. Van Deth, 2014).

Deth modeljének alapját Verba és Nie kritériumai képezik, amelyet egy döntési fa modelhez hasonlóan hierarchikus rend szerint tovább tágítanak (J. W. Van Deth, 2014; Verba & Nie, 1972). Eszerint első megközelítésben közéleti részvétel az, amikor egy nem politikai szereplő társadalmi kényszerektől mentesen, jogilag nem korlátozva, önkéntesen cselekszik és cselekedete a kormányt, a politikai szférát vagy az államot érinti. Ezt a definíciót tágítja tovább Deth, mondván, akkor is közéleti részvételről beszélünk, ha e definíciónak a cselekedet csupán két pontban felel meg. A harmadik pontban azonban eltér: a cselekedet nem érinti a kormányt, a politikai szférát vagy az államot, hanem pusztán ezekre irányul, vagy más a közösséget érintő problémákra fókuszál. Amennyiben a cselekedet iránya nem megállapítható, akkor a politikai kontextus és a cselekedet motivációi irányadóak a tett politikai természetével kapcsolatban. Közéleti részvétel itt tárgyalt többszintű hierarchikus definíciója lehetővé teszi, hogy a részvétel azon formái is elemzhetőkké váljanak, amelyet a politikai részvétel klasszikus fogalma elfedne, sőt a Szabó et. al. féle fogalmi megkülönböztetés sem fogna át. Más szóval nem különbözteti meg a politikai és a közéleti részvételt – melynek egyértelmű elhatárolása a nemzetközi szakirodalom szerint

problematikus (Brunnbauer & Haslinger, 2017; Macedo et al., 2005), - hanem magát a politikai részvétel fogalmát tágítja.

Összefoglalva a közszférát egy folyamatosan újra formálódó, újra definiálható stratégiai térként fogom fel, melyben a közéleti cselekvés egyre inkább a magánszféra nézőpontjából definiálódik és válik érthetővé. A közéleti magatartáson egy folyamatosan újra definiálódó térben folyó cselekvést értek, amely koncentrikusan, az egyén közvetlen hétköznapijait meghatározó életvilág eseményein keresztül, a társadalmi civil tevékenységen át a klasszikus értelemben vett politikai magatartásig értelmezhető. Ebből következően a hallgatók közéleti magatartását egy széles értelmezési keretben, egy skála mentén tárgyalom, amelybe ugyanúgy beletartozik a közszférában folyó civil aktivitás, mint a közéleti politikai aktivitás vagy az egyszerű közösségi részvétel (van Deth, 2014).

II.2. A közéleti részvétel megközelítései

A témában releváns irodalom a *közéleti aktivitás fogalmát* vagy a szűken értelmezett közéleti politikai magatartásra korlátozta, vagy a közéleti politikai és a civil társadalmi aktivitást egységes értelmezési keretben vizsgálta. Számos nagymintás európai kvantitatív projekt (WVS:World Values Survey; EES: European Election Study; ESS:European Social Survey; EVS:European Value Studies)⁵ a közéleti részvételt jellemzően öt-hat kategóriában ragadta meg – a választásokon való részvételtől a párttagságon át a petíciókban való részvételeig. Az elmúlt évtized közgazdasági, politikai és szociológiai szakmai vitáiban világossá vált, hogy a fiatal felnőttek közéleti igényeinek, tevékenységi formáinak, és a közéleti részvételi hajlandóság sajátosságainak feltárásakor a klasszikus értelemben vett politikai részvétel nem bizonyul megfelelőnek (Brunton-Smith & Barrett, 2015; Dahl et al., 2018; Macedo et al., 2005). Ne felejtjük el, hogy a politikai részvétel a politika világán túl a közgazdasági, a szociológiai valamint a privát szféra kutatási dikurzusaiban is egyre komolyabb figyelmet élvez (Brady, 1999; Fox, 2014; Rowe, 2015; J. W. Van Deth, 2014).

Számos több európai ország fiatal felnőttjeire kiterjedő kvantitatív és kvalitatív kutatás igazolta, hogy a fiatalok körében elmúlt évtizedekben tapasztalható klasszikus politikai részvételtől való távolmaradás nem magyarázható egyszerűen érdektelenséggel vagy apátiával

⁵ A fiatal felnőttek közéleti aktivitása szempontjából talán legfontosabbnak tekinthetők az EU Youth Report 2015, Youth in Europe, az Eu Barometer megismételt felmérései, az EU Ifjúsági Monitor témái, de fontos adatokat szolgáltat az Eurostat évente, illetve a European Social Survey kétévente megjelenő adatbázisa. Az EuroStudent, az OECD Youth, az Eurydice, valamint a PISA és a PIAAC adatbázisok az oktatáskutatás felől értelmezik a fiatalok attitűdjeit. Témám szempontjából kiváltképp fontos adatokat szolgáltatott ESS,2018 Eurobarometer 2019 adatbázis, amely a 2012-ben felvett adataim eredményeit más megvilágításba helyezik és jelentőségét igazolják.. A nemzetközi adatbázisok részletes ismertetéséhez lásd. (Rab, 2016)

(Cammaerts et al., 2014; Dahl et al., 2018; Dalton, 2015; Loader, 2007, p. 10; Sloam, 2014). A fiatalok a számukra biztosított intézményes részvételi formákkal kritikusak és szkeptikusak, keresik a részvétel új lehetőségeit (van Deth, 2014; Dalton, 2008b; Van Laer and Van Aelst, 2010).

A politikai véleménynyilvánítás rendelkezésre álló csatornáit, úgy tűnik, az európai fiatal felnőttek számára nem biztosítanak lehetőséget arra, hogy saját világnézetüknek megfelelő politikai formációkkal azonosuljanak (Marsh & Akram, 2015; Zuckerman, 2014). Így a klasszikus politikai részvétel mellett, egyre inkább létjogosultságot nyernek a közéleti részvétel kreatív, individualizált, elsősorban nem instrumentális, hanem az ön-kifejezésen alapuló formái – legyenek azok városi proteszt megmozdulások vagy lokális, privát események (W. L. Bennett & Segerberg, 2013; Kahne et al., 2015; Lee, 2014; Micheletti & McFarland, n.d.; Smith, 2009)..Ilyen például a posztolás, blog írás, a megosztások és online tetszésnyilvánítások, vagy a részvételi színház. Egyes szerzők szerint a közügyektől való tudatos távolmaradás is egy új részvételi formának tekinthető (Amna, 2012; Amna & Ekman, 2014). Mások hajlamosak ezeket a részvételi formákat egyszerűen olyan indikátoroknak tekinteni, amik jelzik, hogy az aktív állampolgár eszménye a modern democráciákban kérdéssé vált, a direkt vagy a deliberatív demokratikus model át gondolandó (Harris, 2016; Harris et al., 2010; Norris, 2004).

Bármelyik fogalomból is indulunk ki a közéleti politikai magatartás megfogalmazásakor, az Ifjúság 2000, 2004, 2008, 2012, 2016 kutatások adatai alapján a fiatal felnőttek (18–29) közéleti aktivitása a nyolcvanas évekhez képest visszaesett (Keil & Szabó, 2011; A Szabó & Kern, 2011; A Szabó & Oross, 2017). Ugyanakkor a European Social Survey (ESS) (2010) egyes aktivitási formákban fokozódó részvételi hajlandóságot mutatott ki a korosztályban (Andrea Szabó & Oross, 2012). Az ESS további hullámai mind a politikai érdeklődés, mind az intézményi részvétel terén sajátosan inaktív magyar utat sejtet. Csepeli European Youth 2014 adatait elemezve kiemeli, hogy Közép-Európa országaiban (Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia) a biztonságot, a teljesítményt és a hedonizmust preferáló fiatalok altruizmusra és univerzalizmusra való hajlama alacsony (Gy Csepeli, 2019a). Vagyis a vizsgált fiatalok vélhetően nem készek az életüket nem közvetlenül befolyásoló kollektív javakért tevékenykedni.

II.2.1. A politikai részvétel-kutatások

Európai kitekintésben 2012-ben a European Social Survey adatai alapján a 23 országból a 22. helyre sorolták Magyarországot. Hasonló adatokat tükröz a politikai érdeklődés aránya. Míg a tizenöt éven felüli magyar népesség 2002-ben a politikai érdeklődést mérő 16 országot magába foglaló listán a kilencedik helyezést érte el, addig a 2015-re az utolsó helyre csúszott. Hasonló trendek – bár más hangsúlyokkal – a poszt-szocialista országokban is megfigyelhetők (Barnes, 2006; Berglund, 2013; Kavaliauskas, 2012; Pop-Eleches & Tucker, 2013).

Az Aktív fiatalok kutatócsoport felsőoktatási intézményekben végzett kutatása rámutat, hogy a korosztály legnyitottabb csoportja az egyetemisták (Andrea Szabó, 2014, p. 25). Ám ezzel együtt, a 2012/13-ban megkérdezett hallgatók 52%-ának sincs kapcsolata diákszervezetekkel az általános és a középiskolában, és kevesebb mint háromötödük (55%) számolt be bármilyen formális, vagy informális szervezeti kötődésről. Ezen belül a fiatalokat elsősorban a sportklubok, szakmai-tudományos szervezetek, kulturális és hagyományőrző körök, valamint az egyházi szervezetek vonzották az egyetemi miliőben, de kétötödüknek semmilyen szervezeti kötődése sem volt (A Szabó & Oross, 2017; Andrea Szabó & Oross, 2012). Az intézményi bevonódás hiánya, a részvételtől való elhatárolódás a mesterképzés során is megmarad (Pusztai, 2011).

A helyzet azóta sem változott: bármilyen szervezethez való elköteleződés vagy tagság, amely intenzitásában és tartósságában eltérő bevonódást igényel a fiataloktól, messze az EU átlag alatt van a közép-európai országokban és ráadásul csökkenő tendenciát mutat (Cazes & Nesporova, 2006; B. Fekete & Gárdos-Orosz, 2017; Kavaliauskas, 2012; A Szabó & Oross, 2017). Az alacsony tagság hátterében számos szerző a modern részvételi formák elégtelenségét azonosítja. Egyben arra hívják fel a figyelmet, hogy a közép-európai térben e formák lehetetlennek vagy értelmetlennek tűnnek (Á Nagy & Trencsényi, 2012). Gábor és Szaitz, a fiatal felnőttek társadalmi és orientációs mintáit vizsgálva, már a rendszerváltás előtt igazolja az értékutatások korábbi eredményeit (K. Gábor & Szaitz, 1987). Eszeint Magyarországon a hatvanas-hetvenes évek során egyfajta szelektív modernizáció és a kollektív (szociális és közösségi) értékektől mentes üres individualizáció játszódott le (Hankiss, 1982). Így elmondható, hogy a fiatal felnőttek körében már ekkor mérhető volt a közéleti viselkedés feleslegességének vagy lehetetlenségének tudata.

Az ESS hetedik hulláma (2014) a politika iránti érdeklődés egy eddig figyelmen kívül hagyott aspektusát hangsúlyozta. Úgy tűnik, hogy a politikai érdeklődés mértéke – mely a politikai alrendszerek és az állampolgári kultúra tudatos használatának afféle indikátora –, nem csupán a családi szocializáció és a materiális és kulturális erőforrásokkal való ellátottságtól függ, hanem meglétében vagy hiányában szerepet játszik a jobboldali ideológiai beágyazottság is (T. Kovács et al., 2017; Róbert et al., 2017). A diploma, a magas iskolai végzettség és a magasabb életkor is hatással van a politika iránt tanúsított affinitásra. A jobboldali gondolkodásmód, az új konzervatív nyelvi sémákban való otthonos mozgás – állapítják meg e szerzők – kulcstényezője a politika iránt való érdeklődésnek. Az önmagukat jobbra soroló idősebb, nem kisvárosi fiúk esetében, akik képesek nem indulati elemekkel társítani a politika fogalmát, a politikai érdeklődés magasabb. Ezzel szemben a baloldali beágyazottság, a politikához való erősen negatív viszonyulás, a nyolc osztálynál kisebb iskolai végzettség az adatok szerint csökkenti a politikai érdeklődést.

Ez az állítás az évtized során több hullámban felvett felsőoktatási almintán (2013, 2015, 2019) annyiban árnyalódott, hogy nem pusztán a jobboldali ideológiai elkötelezettség, hanem bármilyen ideológiai elkötelezettség (jobboldali, baloldali, radikális) növelte a politikai érdeklődést. Így aztán, úgy tűnik az aktív fiatal főiskolás hallgató nyitott a politika és a közélet iránt, magas családi iskolai háttérrel rendelkeznek, és ideológiailag elkötelezett. Az intenzív családi kommunikáció és a korábbi demokratikus részvétel tapasztalata szintén vélhetőleg tovább fokozza a közügyek iránti érdeklődést és az abba történő bekapcsolódás esélyét (A Szabó & Oross, 2017, p. 122).

II.2.2.. A politika, közélet és demokrácia fogalmak jelentéshorizontjait feltáró elemzések

A politika fogalmának erős devalválása az utóbbi három évtizedben ismert tény (Andrea Szabó, Bauer, et al., 2002; I. Szabó & Örkény, 1998). A fogalom gyengén pozitív konnotációjú kifejezésből fokozatosan erősen negatív fogalommmá vált. A politika és közélet kifejezés között a korreláció magas a vizsgált hallgatói populációban, de a közélet Oross szerint inkluzív konnotációval, míg a politika exkluzív konnotációval bír.⁶ A politika szó a 80' évek enyhe pozitív kontextusából fokozatosan negatív jelentéstartalmakkal telítődött (Ádám Nagy & Székely, 2016; A Szabó & Kern, 2011; I. Szabó & Örkény, 1998). Csózik a főiskolások politikáról alkotott szociális reprezentációját elemezve megállapítja, hogy a

⁶ Aktív fiatalok kutatócsoport a két fogalom között $r=0.7$ $\text{sign.}=0.000$ korrelációról számolt be.

politika szó stabil kognitív szervezettségű, és értelmezése széles egyetértésen alapul. A fogalmat a hazugság, mint központi mag szervezi, mely köré csoportosulnak a megtévesztés, csalás, átverés, képmutatás képzetei. Az asszociációkból kivehető attitűdök a tabusítás, a társas felelősség hiánya, és a cselekvés késleltetése (Csőzik, 2012). Az idősoros adatok pedig azt mutatják, hogy a politika szó asszociációi 2013 és 2015 között az enyhébb fogalmaktól az erősen negatív fogalmak irányába mozdultak el. Ennek megfelelően a hazugság mint központi mag, eltolódott a negatívabb konnotációjú korrupció irányába (T. Kovács et al., 2017; Oross & Andrea, 2018).

Mindez azonban nem vonta maga után a közéleti érdeklődés csökkenését, minthogy a közélet és a politika világának éles elválása fogalmi szinten is mérhető. A Szabó fókuszcsoportok bevonásával a politika és a közélet fogalom jelentéshorizontjainak struktúrálóadását kutatva arra a következtetésre jut, hogy „a Közélet Országá nagyon sokszínű, harsány, mint egy piacér, míg a Politika Országát a bürokrácia, a korrupció, a vita, sokszor a veszekedés, háborúskodás jellemzi. A politika országában van jelen a hatalom és a pénz, a közélet országa pedig a tömegek országa, ahol meg kell küzdeni az erőforrásokért.” A közélet és a politika egymással összeegyeztethetetlen, polarizált, hierarchikus képe összeeseng korábbi kutatási adatokkal (Gy Pataki, 2013; Róbert et al., 2017; Andrea Szabó & Oross, 2012). A közélet kevesebb eséllyel kecsegtet a célok elérésében, de nagyobb autonómiát engedélyez.

Hasonlóan Kovács a demokrácia fogalom jelentéshorizontjait elemezve kiemeli, hogy a fiatalok nem a demokratikus értékeket vagy a demokratikus berendezkedést értik az általuk kevésbé támogatott demokrácia kifejezés alatt (T. Kovács, 2014). Demokrácia szkepszisük háttérében a rendszerváltás utáni Magyarországon kiépülő újkapitalista demokratikus rendszer teljesítményének kudarca áll. Ezt alátámasztja az a tény, hogy a generalizált és intézményi bizalom a közép-európai fiatalok, ezen belül a felsőoktatási hallgatók között rendkívül alacsony (Pusztai, 2011, 2014; Vit, 2018).

Egészében véve a fiatalok részvételi hajlandósága alacsony, a felsőoktatási hallgatók tekintetében – az online-offline aktivitást is figyelembe véve – csak közel felük tekinthető aktívnak (A Szabó & Oross, 2017, p. 119). Feltételezhető, hogy a biztonságot, a teljesítményt valamint a hedonizmust életükben előnyben részesítő fiatalok nem elkövetettek, hogy cselekedeteikkel támogassák a köz ügyeit. Nem különben, a politika és demokrácia fogalmak erős negatív konnotációi miatt a politikában és a közéletben való részvétel nem kívánatos. A politika és a közélet fogalom egymással összeegyeztethetetlen, polarizált jelentésárnyalatai

dacára a közéletbe történő bekapcsolódás hol a politika világába, hol a közélet világába történő bekapcsolódást jelent.

II.2.3. Antiestablishment megközelítések

Szabó Andrea és Kern Tamás az „Arctalan nemzedék?” című kötetben 2011-ben amellet érvel, hogy az Ifjúság adatbázisok alapján úgy tűnik: a fiatal felnőttek nem képezik a politikai társadalom részét. Jól látható aktív jobb- és baloldali radikális csoportoktól eltekintve – melyet a szerzők „tusványos”, „kuruc.info” és „critical mass” nemzedékként azonosítanak – a fiatal felnőtteknek nem állnak rendelkezésükre a szükséges eszközök és készségek, hogy hatékonyan képviseljék érdekeiket. A fiatal felnőttek nem kívánnak és nem is tudnak részt venni a közélet alakításában, saját környezetük formálásában. A Szabó A. és Kern. szerzőpáros úgy fogalmaz, hogy a rendszerváltás ’beragadt’ egy szinten, ami veszélyezteti a társadalmi integrációt. A fiatal felnőttek körében megjelenő apátia tudatos elfordulás a társadalmi reálfolyamatoktól (A Szabó & Kern, 2011).

Az Aktív Fiatalok Kutatócsoport elsősorban a közéleti politikai részvétel formáit elemzi. Kutatja azokat a státuszbeli és értékrendbeli sajátosságokat, amelyekkel a bal-, vagy jobboldali ideológiával azonosuló aktív fiatalok leírhatók (A Szabó & Oross, 2017; Andrea Szabó, 2012, 2014).. Kutatási zárókötetében Szabó Andrea és Oross Dániel a demokratikus részvétel tendenciáit kutatva azt a kérdést járja körül, hogy valóban beszélhetünk-e közönyről és apátiáról, vagy olyan új típusú aktivitási formák jelennek meg, amelyek új jelentésárnyalatokkal gazdagítják a klasszikus, ámde kiüresedett aktivitási formákat (T. Kovács et al., 2017; Oross, 2013; Oross & Andrea, 2018). Azokkal átfedésben vagy interakcióban kínálnak a fiatalok számára aktív részvételt (Krasztev et al., 2013; Andrea Szabó & Oross, 2016).

Állításuk szerint míg a baloldali értékekkel azonosuló critical mass nemzedék klasszikus szocio-kulturális makrováltozókkal jól körvonalazható, a jobboldali értékek mentén orientálódó aktív új nacionalista fiatalok nem köthetők réteghatárokhoz. E szélsőségesen aktív csoport nem azonosítható státusz-sajátosságokkal vagy értékrendbeli különbségekkel. Körükben érzékelhető egy erős középosztályosodási folyamat. Nem állítható, hogy ők vagy szüleik egyértelműen a rendszerváltás nyertesei vagy vesztesei lennének. A település, nem, a család szociokulturális háttérváltozói a közéleti-politikai aktivitás szempontjából nem tűnnek relevánsak, habár igaz, hogy a családi szocializáció szerepe az aktivitási mintázatokban alapvető (A Szabó & Oross, 2017, p. 107). A kutatócsoport megkérdőjelezi, hogy a magyar

fiatal felnőttek körében megjelenő aktivitás magyarázható-e objektív vagy szubjektív státuszvesztéssel. Viszont kiemeli az elsőgenerációs értelmiség identifikációs stratégiáinak instabilitását, mely a fiatalok radikalizálódásához vezethet (Róna & Reich, 2014).

E tekintetben fontos megemlíteni Feischmidt Margit kutatócsoportjának eredményeit (Feischmidt et al., 2014; Feischmidt & Hervik, 2015; Feischmidt & Majtényi, 2019). Az aktivitás – véleményük szerint – nem köthető érték- vagy státuszjellegzetességekhez, objektív vagy szubjektív deprivációhoz. Az általuk vizsgált szélsőséges politikai aktivitás középosztályosodása mint társadalmi jelenség háttérében a szerzők egy értékrendbeli fordulatot feltételeznek: egy tradicionalista-kommunitárius fordulatot. A radikális eszmék gyors terjedésének háttérében álló fordulat – állítják a szerzők – egyfajta reakció a neoliborális érára jellemző materiális és kulturális kisémmizésre és elnyomásra (Holmes, 2000, 2010).

E szerint a megközelítés szerint az új kapitalizmus strukturális hiányosságai miatt a kirekesztés új formáit honosították meg. A jobboldali radikális beállítódású fiatalok elutasítják a fogyasztásközpontú, élményorientált szabadidő-eltöltést. A rendszerváltás óta kialakuló egzisztenciális bizonytalanság és politikai kiábrándultság okozta kollektív frusztráció keretei között nő a felemelkedésre, felértékelésre, az egyéni és kollektív büszkeségre való igény. A lázadás formája tehát a közösségi azonosulás és a közért való cselekvés, az alulról szerveződő bázispolitika iránti aktív érdeklődés. A felsőbbrendűséget legitimizáló, heroizáló és historizáló diskurzusok fontos eleme a másik, az idegen, mint orientációs pont. Az egyéni és kollektív szupremációt nem ritkán történeti és rasszista ellenségképek igazolják. E kutatócsoport tehát egy erőteljes antiestablishmenthez és rendszerkritikához kötődő aktivitási mintázatot azonosít a fiatal felnőttek körében.

E ponton szeretnék bekapcsolódni az antiestablishment vitába, amennyiben a különböző megoldásokban gondolkodó fiatalok diskurzusainak értő olvasata tovább finomíthatja arra vonatkozó tudásunkat: hogyan látják a térségben felnőtt fiatalok problémáik artikulálását, érdekeik védelmét, konfliktusaik megoldásának intézményes lehetőségét.

II.2.4. Politikai nemzedék-értelmezések

E ponton felmerül a kérdés: ha a fiatalok politikai érdeklődése, csekély, ám körükben az egyéni és a kollektív megbecsülésre az igény magas, akkor vajon milyen alakot ölt a kollektív részvétel. Beszélhetünk-e közös cselekvési mintával jelezhető politikai

nemzedékről, önálló politikai arculattal rendelkező, társadalmi réteggé szerveződő ifjúságról? Vagy netán egy új típusú civilitás megjelenése új kvázinemzedéki szerveződést is sejtet?

Egyidejűleg azokkal a próbálkozásokkal, melyek a politika fogalom jelentésárnyalatainak megragadására törekedtek, illetve azokkal a vizsgálatokkal, amelyek a magyarországi új kapitalizmus strukturális hiányosságainak szemszögéből tárgyalták a fiatalok részvételét, a politikai részvétel irodalmának egy jól körülhatárolható szegmense társadalomtörténeti prespektívából elemzi, hogy a vizsgált generáció politikai nemzedéknek tekinthető-e.

Állításuk szerint a generáció – szemben a korábbi generációkkal – nem szerveződik autonóm cselekvési mintákkal rendelkező önálló társadalmi réteggé. Gábor az ország különböző városaiban kivitelezett survey alapú kutatásaiban arra a következtetésre jut, hogy az ifjúsági korszakváltás alapjául szolgáló középosztályosodás a rendszerváltás után megakadt, s miközben a korábbi ifjúsági közösségek instabilizálódtak, nem alakult ki a nyugati társadalmakban azonosítható, sajátos kulturális formákkal rendelkező, *önálló ifjúsági kultúra*. Nem állnak a fiatalok rendelkezésére önálló nemzedéki minták sem, ezért a fiatalok a felnőtt társadalom keretei között „imitálják szüleik már diszkreditálódott cselekvési formáit”(K. Gábor, 2012). Egyszersmind Magyarországon az ifjúsági korszakváltás nem posztmateriális értékrend, hanem egy sajátos fogyasztói értékrend mellett bontakozott ki (K. Gábor, 2012, p. 213).⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a vizsgált nemzedék (2012-ben 18-29 éves kollégista hallgatók) a társadalom formális, informális intézményeitől nem különül el, nem válik autonóm kulturális mintákkal rendelkező önálló társadalmi csoporttá. Ezt az állítást Laki empirikus eredményei is igazolják (Gazsó & Laki, 2004).

Mannheim nyomán a nemzedékké formálódást elemző szerzők, amellet érvelnek, hogy míg a vizsgált ifjúsági kultúrában az összehasonlításokon alapuló közösség könnyen kialakul, és ritkábban bár, ám mégis azonosítható a közös célokra alapuló nemzedéki egymásra hangoltság, addig a közös cselekvési minták kialakulása akadályokba ütközik(K. Gábor, 2012; Gazsó & Laki, 2004; Ádám Nagy & Tibori, 2016; Szalai, 2008, 2011). A rendszerváltás során elindult folyamatok megakadtak (A Szabó & Kern, 2011). Így aztán a fiatalokat társadalmi orientációjukban nem segíti önálló nemzedéki magatartásminta, ezért a

⁷ Kabai felsőoktatási környezetben konkrétan azonosította azokat a szocio-ökonómiai háttérváltozókat, amelyek összefüggésbe hozhatóak az ifjúsági korszakváltás sajátosan magyar mintázatával. Azaz elemezte, az életút, életforma egyes alakulását a társadalmi háttérváltozók tükrében (Kabai, 2009).

fiatalok a felnőtt társadalom keretei között „imitálják szüleik már diszkreditálódott cselekvési formáit” (K. Gábor, 2006, 2012; Somlai, 2011).

E szerzők a rendszerváltás utáni nemzedéki szerveződés sajátosságait kutatva, Mannheim „*The Problem of Generation*” című művéből indulnak ki (Mannheim, 1952). Mannheim munkáját Gábor, Szalai, Tibori és Szabó is kissé másképp interpretálja, de abban mindannyian egyetértenek, hogy a nemzedéki elhelyezkedés objektív tényei (életesélyek, anyagi és szellemi javak, hatalmi pozíciók, tudati és cselekvési formák) által érik egy generáció nemzedékké, olyan korosztályos csoporttá, melynek társadalomtörténeti fejlődése során kialakulhat a nemzedéki egység, és megélhetővé válik a közösség. A nemzedékké érés további feltétele, hogy lehetővé váljon a nemzedéki elhelyezkedés aktualizálódása, a tagok potenciális egymásra orientálódása, közös eszmék, célok megfogalmazása. A nemzedékké formálódás végső eleme pedig a közös helyzetértelmezésből adódó cselekvési minták megvalósításának lehetősége.

Ebből az elméleti keretből kiindulva Szalai a generáció politikai nemzedékké érését vizsgálva kiemeli a világnézeti formában testet öltő közös élmény és lázadás szerepét, mely egy ellenségkép mentén egységesíti a generációt (Szalai, 2011). 2011-ben 25 és 35 év közti a pályájukat éppen kezdő fiatal felnőttekkel felvett interjúiból arra a következtetésre jut, hogy a generáció fiataljai a *romkocsmák nemzedéke* vagy az *elveszett nemzedék* – amennyiben a magyar fiatal felnőttek e nemzedéke számára a közösségi élmény nem ölt világnézeti formát, nincs lázadás sem. Az Ifjúság 2012 adatai szerint a megkérdezettek 50%-nak teljesen, míg 39%-nak „megfelel eszménynek szülei élete”. Az egységes referencia pontok hiánya pedig bátortalanná teszi e korosztályt, amely nem mutat az újkapitalizmus radikális kritikája mellett valós cselekvési alternatívát. Ennek eredményeként Szalai magas életminőségre törekvő, nagyfokú rugalmassággal rendelkező fiataloknak írja le a generációt, olyanoknak, akik leszámolnak az egyéni és társas illúziókkal. Körükben a globális szintek túldimenzionálása ellehetetleníti a lokális cselekvést.

Strauss-Howe szerzőpáros nyomán Nagy et. al. a nemzedékek ciklikus váltakozását feltételezi. Az amerikai szerzők a húsz évenként bekövetkező generációváltás szocio-ökonómiai és életmódbeli sajátosságait mutatják be a csendes generációtól, a baby-boom generáción át az X,Y,Z generációig (Ádám Nagy & Tibori, 2016). Párhuzamot vonva a generációváltások magyar társadalomtörténeti sajátágaival, Nagy a vizsgált generációt azonosítja a II. világháborút megelőző csendes generációval, és így ciklikusságot feltételez a

magyar nemzedékváltkozásban is (Howe & Strauss, 1992). E fiatalok ifjúkori szocializációjára – e szerzők szerint– a politikai megosztottság jellemző, valamint a biztonságra vágyó családcentrikus orientációs minták megléte, éppúgy, mint a II. világháború előtt született generációra.

Végül Szabó és a már említett Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport az ifjúsági kultúrán belüli megjelenő főbb ideológiai karakterek azonosítását tűzi ki célul. Főiskolás és egyetemista mintán azonosítja a már említett három, eltérő szocio-ökonómiai tulajdonságokkal leírható politikai nemzedéket, melyek között, az adatok szerint, a törésvonalak elmélyülni látszanak és számos esetben lehetetlen az átjárás. Az ifjúságkutatások korábbi fázisaiban azonosított „critical mass” és a „kurucz.info” nemzedék mellett a Racionálisan Lázadó Hallgatók című kötetben a fiataloknak egy új jól elkülönülő, aktív csoportja tűnik fel, akit Szabó „Tusványos nemzedéknek” hív. ⁸Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a jól körülírható, sajátos mintával rendelkező csoportok a vizsgált korcsoport csak kis hányadát teszik ki. Minderre későbbi műveikben maguk a szerzők is utalnak, jelezve, hogy inkább „identitásképző ideológiai közösségek”-ként azonosíthatók e csoportok, minthogy nem terjednek ki az egész ifjúságra: csupán az aktív főiskolás fiatalokat érinti (A Szabó & Oross, 2017).

Az általunk vizsgált generáció a nagymintás kutatások tükrében konform, igazodó, toleráns *generációként* írható le. Tiborit idézve kérdéses azonban, hogy a generáció valóban „csendes”-e vagy csak nem látható (Ádám Nagy & Tibori, 2016). A felnőtt társadalom értelmezési keretébe nem illeszthető cselekvési formákat preferál. Tehát a vizsgált generáció apatikus-e valyon, és úgy lázad, hogy nem lázad, vagy aktivitása a felnőtt generáció értelmezési keretei között alig érzékelhető?

II.2.5. Nemzetközi trendek

Vessünk egy pillantást arra, hogy hogyan ágyazódnak be ezek az eredmények a közép-európai szakoridalomba. Nemzetközi kutatások vonatkozásában csak néhány olyan kutatásra fókuszálók, amelyeknek közép-európai vonatkozásuk van, és amennyekben kifejezetten a témára vonatkozó magyar minta is szerepel. Csakúgy, mint a magyar kutatások esetében a

⁸ Adataik alapján e fiatalokat diplomás, magas státuszú szülői háttérrel, elégedett, jobboldali beállítottsággal, és vallásos konzervatív életvezetéssel lehet körülírni (A. Szabó, 2014).

társégre vonatkozó kutatások is két alapvető szempontot követnek. Részint szélesebb társadalomtörténeti keretben vizsgálják a témát, ahol a történelem feldolgozás és az identitáspolitika is helyet kap, részint a közéleti-politikai részvételt a térség demokratikus intézményrendszerének stabilizálódása szempontjából vizsgálják.

A nemzetközi kutatások közül kiemelkedő a My Place kutatócsoport⁹ egy olyan policy kutatás, ami 14 országban vizsgálja a fiatal felnőttek aktivitásának sajátosságait, koncentrálna a különböző kultúrákban jelenlevő emlékezet helyek és emlékezetközösségek sajátosságaira és a történelem feldolgozás mikéntjére. A kutatás fókuszában a társadalmi részvétel, a demokratikus véleménynyilvánítás, a xenofóbiát, valamint a radikalizmust meghatározó tényezők állnak (Csepe et al., 2011; Pilkington et al., 2018; Sik, 2015; Sik & Domonkos, 2015).

Éppígy fontosak azok az értekezések is, amelyek főként kvantitatív eredményeikkel járulnak hozzá az új demokráciák intézményi stabilizálódásának mélyebb megértéséhez. Letki tíz államszocialista múlttal rendelkező országban követi nyomon az intézményi és politikai részvétel összefüggéseit, azok poszt-szocialista sajátosságait (Letki, 2004a). Mint sokan mások, árnyalni kívánja azt a közleketű elképzelést, miszerint a kelet-közép-európai országokban politikai érdektelenség, apátia és alacsony részvételi hajlandóság a civil társadalom gyengeségével és a bizalom hiányával magyarázható (Howard & Howard, 2003; Inglehart & Catterberg, 2002; Rychard, 1998)

Letki abból a Putmani feltételezésből indul ki, miszerint a bizalom és a részvétel erősen korrelál: minél nagyobb a részvétel aránya annál szélesebb körű a bizalom – hangzik Putnam híres tétele (Putnam, 1995, p. 73). Mindez mintegy átírja a civilitás közviszonyait. Ám Letki ezt a megállapítást poszt-szocialista mintán nem igazolja, hanem éppen ellenkezőleg: cáfolja. Nézetei szerint a kommunista múlttal rendelkező országok nem egyégesek. Magyarország, Szlovénia valamint a Cseh Köztársaság demokratikus intézményi berendezkedése fejlettebb a többi poszt szocialista országnál. Így az intézményi részvétel nyugat-európai mintáitól ezek az országok nem térnek el számottevően. Továbbá a térségben a bizalomnak és a bizalmatlanságnak mély társadalomtörténeti gyökerei vannak. Ez Letki több változós regressziós modelljei szerint oda vezet, hogy nincs egyértelmű összefüggés a bizalom szintje és a részvétel között. Sőt, az európai adatok sem erősítik meg egybehangzóan Putnam tételét (Dekker et al., 1997). Tizennégy nyugat-európai országban mért adatok alapján sem

⁹www.fp7-myplace.eu

igazolódott, hogy a személyközi bizalmi hálók és a közéleti részvétel összefüggne. Így aztán Letki, adatai alapján, azzal a megállapítással élhetünk, hogy a demokratikus intézményekről kialakuló kép, valamint kulturális közösségek életében (paraszti közösségek, vallási csoportok, helyi közösségek, etnikai közösségek) való aktív részvétel – de még a kommunista pártban megélt részvétel tapasztalata is – fontosabb a köz ügyeibe történő bekapcsolódás szempontjából, mint az a tény hogy a részvevők bíznak-e egymásban vagy sem.

Gibson Oroszországi kapcsolathálók és bizalmi körök nagy mintán történő elemzése során szintén igazolja, hogy a személyek között kialakuló bizalom és a demokratikus intézmények és folyamatok között szignifikáns kapcsolat nem mutatható ki (Gibson, 2001, p. 51). Nem mellesleg Dahl et. al. a Catch-EyoU projekt keretében hangsúlyozza, hogy a politikai elidegenedés két dimenziója – az intézményi bizalom és az intézményi struktúra alakításának lehetőségében való hit - a cseh adatok esetében is lényegileg eltérnek (Dahl et al., 2018).

Theocharis és Deth a térség intézményi stabilitást – két ország egyesülésével létrejött – német mintán vizsgálják. Tanulmányuk a közéleti és a politikai részvételt – éppúgy, mint a jelen értekezés – egy egységes skálán képzelik el: a részvételt ennek megfelelően hat dimenzióban mérik (szavazás, tiltakozás, intézményes részvétel, közéleti részvétel, fogyasztói proteszt részvétel, digitális hálózatokhoz köthető részvétel). Egyrészt kijelenthető, hogy a különböző részvételi formák kiegészítik és támogatják, nem pedig kioltják egymást. A civil szférában folyó, a fogyasztáson, vagy digitális hálózatokon, keresztül megnyilvánuló aktivitás hiteltérdemlően nem tér el a tiltakozás, vagy az intézményes részvétel tradicionális formáitól (Norris, 2004; Van Laer & Van Aelst, 2010). A magasabb iskolai végzettség éppúgy valószínűsíti a digitális hálózatokhoz köthető részvételi formák gyakoriságát, mint az intézményes és tiltakozó akciókban való részvételt. Így elmondható, hogy a térség demokratikus intézményi stabilitását a Deth által részvételi repertoárnak minősített aktivitási formák erősítik (Theocharis & Van Deth, 2018; Tilly & Tilly, 1995).

Kijelenthető, hogy míg a posztmaterális értékekkel az elsősorban nőket érintő fogyasztó proteszt akciók hozhatók kapcsolatba, a digitális hálózatokon folyó részvétel, nem köthető a posztmaterális értékekhez. Ugyanakkor, akinek a demokráciáról pozitívabb a képe, vagy számára a jó állampolgár aktív, netán maga is részt vett már a közéletben, annak a részvétele több részvételi formában is mérhetően magasabb (Theocharis & Van Deth, 2018, p. 156). Theocharis és Deth felhívja a kutatóközösség figyelmét, hogy fontos lenne a további kutatásoknak összevetni a fenn tárgyalt részvételi formákat a jó állampolgárról kialakult

normatív percepciókkal. A nagymintás ifjúságkutatások számos alkalommal tesznek arra célzást, hogy fontos lenne megvizsgálni milyen jelentéshorizont mentén strukturálódnak a köznézetek és – minthogy az aktivitás aktivitást szül -, milyen magáról a közéleti aktivitásról kialakult kép. A disszertáció részben ezt a hiátust kívánja betölteni.

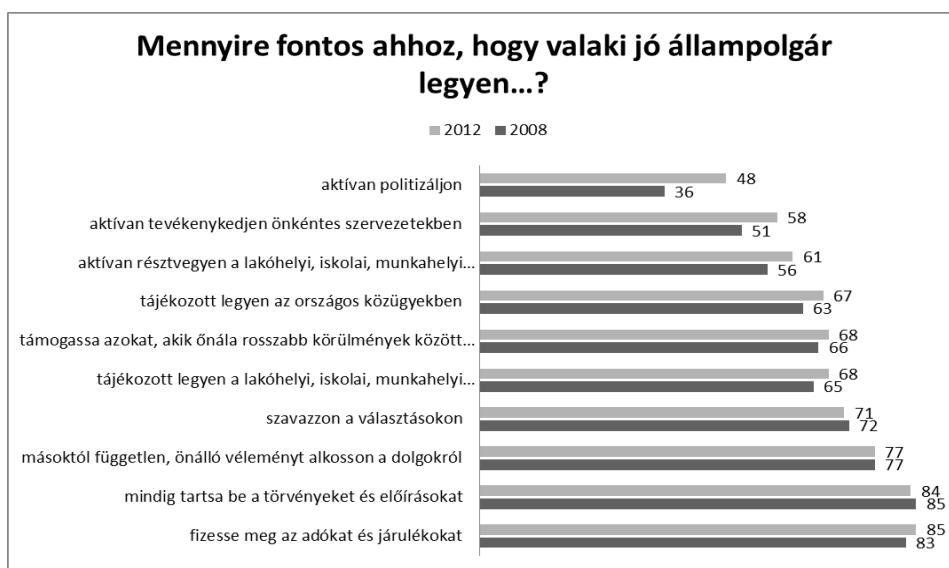
Ha összegezni szeretném a politikai részvétellel kapcsolatos kutatásokat, azt mondanám, hogy közép-európai térben egy részvételi repertoár támogatja az amúgy alacsony részvételi hajlandóságot. A nemzetközi adatok arra is rávilágítottak, hogy a térségben a közéleti részvétel sajátos módon összefüggésbe hozható az intézményekről kialakult képpel, az emlékezetkultúrákkal és a korábbi demokratikus tapasztalatokkal – és rendszerint e nézetek és tapasztalatok elsősorban az intenzív családi szocializáció során formálódnak (A Szabó & Oross, 2017, p. 107). Továbbá, a közép-európai mintákban az angolszász részvételi modellektől eltérően az intézményi bizalom és az intézmények életében való részvétel között nincs egyértelmű megfeleltethetőség (Rose-Ackerman, 2001). A bizalom személyközi a részvétel kollektív konnotációkkal társul. Így aztán az intézményi részvételt sokkal inkább meghatározza az intézményekről kialakuló kép és a korábbi demokratikus tapasztalatok (Letki, 2004a), minsem az, hogy a részvevők bíznak-e egymásban vagy sem. Ugyanakkor a jó állampolgár normatív percepciójában kirajzolódik a közmegbecsültségre, a büszkeségre való igény.

Mindezidáig a társadalomtudományok kevés figyelemet fordítottak arra, hogy az intézményekről kialakuló kép miként befolyásolja az intézményekben való részvételt – s végképp ritkák azok a kutatások, amelyek ezt a kérdést nem pusztán az attitűdök szintjén kívánják megragadni, hanem arra törekednek, hogy leírják az intézményi részvétel folyamatában meghatározó endemikus jelentésárnyalatokat. E kutatások kétségtelenül tovább árnyalhatják tudásunkat azzal, hogy rámutatnak: miként viszonyulnak a fiatalok a rendszerváltás utáni gyorsan változó intézményi környezethez.

II.3. Intézményi részvétel kutatások

II.3.1. A jó állampolgárról kialakult normatív percepciók

Vessünk most egy pillantást arra, hogy hogyan is nézett ki a jó állampolgár a vizsgálat időpontjában a vizsgált korosztályban.. A kvantitatív adatbázisok tükrében –mint azt az alábbi ábra tükrözi – a jó állampolgár 2012-ben a magyar fiatalok körében konform, önálló véleményt formáló, jól informált, de inaktív személy (Fazekas & Dobó, 2016, p. 329).

Forrás: Fazekas&Dobó,2016:329

1. ábra: Az eszményi állampolgár (kvantitatív eredmények)

Ugyanakkor az állampolgársággal kapcsolatban a nemzeti önérték, a büszkeség igénye már 1992-ben mérhető volt. Az egyéni és kollektív megbecsültségre való igény a jó állampolgár ideálképeiben domináns. Feischmidt, illetve a Magyar Ifjúság 2016 kutatás eredményei másfél évtizeddel később szintén megerősíti a korábbi eredményeket (Gy Csepeli & Závecz, 1995; Feischmidt et al., 2014).¹⁰ Érdekes adalék, hogy míg Csepeli és Závecz kutatásában résztvevő fiatalok nem csak magyarságukra, hanem európaiságukra is büszkék voltak, valamint az Ifjúság, 2008 adatai szerint a megkérdezett fiatalok 80%-a helyeselte az EU csatlakozást, addig az EU tagságot 2012-ben 37% már az ország szempontjából és 32% saját élete szempontjából is hátrányosnak ítéli. Ez a trend megfordulni látszik a 2016-os adatsorok alapján. Vagyis az európai állampolgár eszménye szemben a nemzeti ideálképpel kevésbé tekinthető kikristályosodottnak.

II.3.2. Intézményi elköteleződés megközelítései

Mint láttuk a jó állampolgár normatív percepciói, az intézményekről kialakult nézet, az intézményi struktúra, illetve az azokban való részvétel tapasztalata alapvető a fiatalok közéleti

¹⁰ A közép-európai 'misplaced pride' jelenségét, az egyéni és kollektív önérték felemáságát, jól szemlélteti az a tény, hogy már 1995-ben válaszadók többsége 71% érezte úgy, hogy a „magyaroknak van némi okuk a büszkeségre” vagy 'kifejezetten büszkék lehetnek'(Pop-Eleches & Tucker, 2013). Mindeközben a survey adataiból kirajzolódó valóságérzékelés nem egyértelmű a fiatalok jövőjével és környezetük intézményeivel kapcsolatban. A személyes és kollektív büszkeségre magas az igény ugyanakkor e büszkeség alapja ambivalensnek bizonyul.

szerepértelmezéseiben és cselekvési mintáiban. Okfejtésünk ezen pontján a politikai részvétel kutatások eredményeinek birtokában most már rátérhetünk azoknak a kutatásoknak a tárgyalására, amelyek eligazítanak az intézményi elköteleződéssel, az intézményi bevonódással kapcsolatban. Ezt a kérdést két szempontból közelítem meg először azokat az elméleteket veszem számba, amelyek az intézményi elköteleződést makro-, majd azokat, amelyek mikroperspektívából tárgyalják.

Makroperpektivikus közéleti és intézményi-részvétel kutatások

A magyarországi rendszerváltás utáni állampolgári szocializáció modellje fragmentált – állítja Szabó Ildikó korszakalkotó munkájában (I. Szabó, 2009). Véleménye szerint nincs egységes ifjúságpolitika, mely az állampolgári identitással kapcsolatos kérdések széles társadalmi konszenzusát megalapozná és elősegítené egy egységes társadalmi gyakorlat kialakulását. Az iskolai állampolgári szocializáció hatékonysága kétséges. Széles társadalmi konszenzus hiányában az iskola lényegileg a konfliktuskerülésre és nem a társadalmi vagy történelmi konfliktusok közmegegyezésen alapuló konstruktív feldolgozására szocializál (Csákó, 2008, 2012, 2013; I. Szabó, 2000; I. Szabó & Falus, 2000; L. Szabó & Csepeli, 1984). Szabó Ildikó szerint a formális szocializációs ágensek (iskola, civil szervezetek) visszahúzódnásával kialakuló vákuumban az informális ágensek (politikai aktorok, média) identitásformáló szerepe meghatározó. Gábor Kálmán Szabó Ildikó adataival egybehangzóan azt állítja, hogy a közvetlen társadalmi intézmények lakókörnyezet, munkahely, politikai és civil szervezetek ellenőrző szerepe csökken, ezzel párhuzamosan pedig a média és kortárs csoport közvetlen intézményi hatása nő a fiatal felnőttek életében (K. Gábor, 2012).

Ha a kvantitatív empiria fényében egy pillantást vettünk azokra a problémákra, ami a fiatalokat aggasztja vagy azokra a lehetőségekre, ahogy azok egyéni vagy kollektív boldogulásukat elképzelik, kitűnik, hogy a család a rendszerváltást követően továbbra is az ideológiai orientáció meghatározó színtere. Továbbra is elsősorban családi körben folyik a magatartásminták, az ideológiai törésvonalak újraértelmezése (Csákó, 2014; Froman, 1961).¹¹

¹¹ 2012-ben a fiatalok teljes mintáján mért adatok alapján a problémalista élén az alkohol terjedése, a baráti társaság hiánya, a bűnözés, a céltalanság és a család válsága áll (Fazekas & Dobó, 2016; Fazekas & Nagy, 2016, p. 344). A korosztály legnyitottabb szegmensére, a főiskolai almintára is igaz, hogy a munkanélküliség, pénztelenség továbbra is fontos, de ezt szorosan követi a létbizonytalanság, kilátástalanság valamint a bizonytalan jövő víziója (Laki & Szabó, 2014, p. 29). Más szóval az elmúlt három évtized során az objektív egzisztenciális problémák (munkanélküliség, pénztelenség stb.) szubjektív egzisztenciális problémákba (félelem, bizalomhiány, kilátástalanság, céltalanság) fordultak át (Fazekas & Nagy, 2016, p. 347)). Az egymásra épülő és részben összehasonlítható nagymintás ifjúságkutatások eredményei alapján tehát a korosztályban a család, az emberi kapcsolatok, a kiszámíthatóság és a jövőkép sajátosan összefügg.

A család, mint szocializációs színtér átalakulásával foglalkozik (számos más szerző mellett), Csákó Mihály és Szabó Ildikó. A témában folytatott több évtizedes kutatómunka eredményei alapján számukra világossá vált, hogy az intézményekkel szemben mérhető bizalmatlanság, és az irántuk való elköteleződés komplex mivolta opportunistá intézményi létet feltételez.¹² Ennek fényében, állítja Szabó, az informális közösségek, így a családban folyó személyes diskurzusok vélemény és identitásformáló szerepe megnő. A személyes információk, közvetlen attitűdök a fiatal felnőttek cselekvési motivációinak meghatározó elemévé válik.¹³ Míg azonban a vizsgált korosztály szüleinek a vallásos nemzeti ideológiai meghatározottság jellemző, addig Csákó családi mikroterekben végzett két generációs kutatása nyomán elmondható, hogy a fiatalabb generációt a vallásos ideológiai meghatározottság helyett politikai-nemzeti ideológiai azonosulás jellemzi (Csákó, 2014).

A vizsgált korosztályban nem élesek a nemzedéki konfliktusok – állítja Gábor –, mivel a fogyasztás és a kommunikáció terén megjelenő önálló ifjúsági kulturális formák segítségével a fiatalok összehangolják életüket szüleik elvárásaival, életformájával, értékrendjével (K. Gábor, 2012).

Szabó Andrea is felhívja a figyelmet a családi szocializáció domináns szerepére a politikai-közéleti részvétel szemszögéből. Az általa vizsgált aktív főiskolai hallgatók azok, akik több részvételi formában kipróbálták magukat, a család társadalmi háttérétől függetlenül gyakran számolnak be arról, hogy otthon közéleti témákról beszélgetnek. A nyitottság, az ideológiai elkötelezettség és családi, és baráti hálózatokba való mély beágyazottság bizonyos mértékben valószínűsíti a közélet intézményeibe történő fokozódó bevonódást (A Szabó & Oross, 2017, p. 107).

E ponton felmerül a kérdés, hogy ha a családok és az informális szocializációs ágensek szerepe ennyire jelentős – nem egyszerűen csak az ideológiai orientációban, hanem az

¹² Az ifjúságkutatások szerint a fiatalok az adatfelvételt megelőző évtizedben alacsony intézményi bizalomról és elköteleződésről számoltak be. A társadalmi intézményekkel szembeni bizalmatlansággal párhuzamosan a kutatások rámutatnak a klikkek szerepére, a vonatkozási közösségek hiányára (K. Gábor, 2012; Szalai, 2011; Utasi, 2002, 2008), a társadalmi és családi helyzetképpel és jövőbeni elvárásokkal kapcsolatos kiábrándultságra. A saját család és az ország helyzetére és jövőjére vonatkozó kérdésblokkból kitűnik, hogy míg 2000-ben a megkérdezett fiatalok 54% vélte úgy hogy az ország gazdasági helyzete romlott az előző tíz évben, addig 2008-ban így vélekedett a minta 84%-a, majd 2012-ben 89%-a. A saját család helyzetének megítélésekor 2000-ben kétötödük (45%) míg 2008-ban háromötödük (62%) számolt be romlásról. Ez az arány 2012-ben 78% (Fazekas & Nagy, 2016, p. 342).

¹³ Gábor már 1996-ban Tamási fiatalok mintáján bemutatja, hogy a fiatalok 69,5%-a gazdasági, 31,2%-a informális segítséget remél szüleitől (K. Gábor, 2012). Illetve Utasi országos reprezentatív kutatása során megerősíti, hogy a családokra az anyagi alapokon szerveződő reciprok segítségnyújtás a leginkább jellemző (Utasi, 2008)

intézményekről kialakuló kép és abban való részvétel szempontjából is –, akkor miként jellemzhető a felnőtté válás folyamata? Joggal feltételezhetjük, hogy a családról való leválás, a társadalom intézményei iránti elköteleződés a fent vázolt összefüggések miatt problematikus. A családi és az intézményi szocializáció hangsúlyeltolódásai a fiatalok életében borítékolható.

Szalai a társadalmi intézmények szerkezetére, az intézményi habitus és az intézményi identitás közötti összefüggéseket keresve 15-29 éves magyarországi fiatalok interjúiban arra a következtetésre jut, hogy jelentős társadalmi változások esetén a habitus és a társadalomszerkezet nem szoros és nem egy irányba hat.¹⁴ Az intézményi habitus masszív társadalmi átstrukturálódás hatására nem az őket létrehozó intézmények és struktúrák közvetítésével, újratermelésével, hanem módosított formában és tartalmakkal fejt ki hatását. A szociokulturális tényezők által körülírható habitus „nem a létező társadalmi szerkezet újratermelődése, hanem [annak] meghaladása vagy megváltoztatása” (Szalai, 2011, p. 217). Nem lévén képesek irányítani környezetüket, Szalai adatai szerint, a fiatal felnőttek önmaguk konstruálják meg intézményi habitusukat. Nem tagságra épülő részvétel jellemzi őket, hanem szolgáltatásokat vesznek igénybe, mint egy adott együttműködés részesei. A nem tagságra épülő, szolgáltatásalapú részvételi forma gyengébb és komplexebb elköteleződést feltételez, mely az igények, szükségletek, választási mechanizmusok és kötődések dinamikáját követi.

Úgyanígy Pusztai felsőoktatási adatsorain bizonyítja, hogy a társadalmi státusból következő habitus nem termelődik újjá változatlan formában, hanem a fiatal felnőttek kampuszon kívüli és belüli intra-, és intergenerációs beágyazottságának megfelelően módosul. Vagyis a hallgatók a beágyazottság és a szervezeti célokhoz való elköteleződés függvényében értelmező közösségeikben megkonstruálják intézményi habitusukat. Így a tevékenységek és az elköteleződések gyakran egymásnak ellentmondó rendszere miatt a szerepértelmezések nem egyértelműek, hanem a beágyazódás mértéke és karaktere, valamint a szituáció értelmezése szerint alakulnak (Pusztai, 2011).

Pusztai adatai szerint a szervezeti célokhoz való elköteleződés, a bevonódás, az intézményekhez köthető közéleti aktivitás a kampuszon kívüli és belüli kapcsolathálókat centrifugális és centripetális erőterében formálódik (Fényes et al., 2018; Pusztai, 2011).

¹⁴ A habitus fogalmát Bourdieu klasszikus habitusfogalma értelmében használom (Bourdieu et al., 2009). Az intézményi habitus fogalmát, pedig Pusztai a felsőoktatási integráció témájában mérvadó művéből vettem át (Pusztai, 2011)

Csakhogynak miközben az intézményi habitus folyamatosan konstruálódik, állítják a bristoli egyetem oktatásfuturoológusai, az intézmények maguk is folyamatos átalakulás alanyai a modern technológiák és szakpolitikák világában. Az egyén így arra kényszerül, hogy ezekhez a folyamatokhoz alkalmazkodva folyamatosan újradefiniálja sajátos helyzetét (Facer, 2011, 2013, 2018). Az önmeghatározás folyamata permanensnek tekinthető. Az élettapasztalatok individualizálódása és az intézmények folyamatos átalakulása miatt, a cselekvéseket befolyásoló elköteleződések felszínessé válnak. Cohen-Ainley iránytűt vesztett generációról ír, ahol a vonatkoztatási pontok, vonatkoztatási közösségek felcserélhetők, és mindez alapvetően írja át a fiatalok magánvilágáról és közvilágáról kialakult nézeteit (P. Cohen & Ainley, 2000).

A folyton változó intézményi környezetben megjelenő, folyamatos reidentifikációs kényszer talán még kifejezettebb a poszt-szocialista országokban, ahol a fogyasztói és kommunikációs státusz kiépülésével párhuzamosan, a fiatalok két évtized alatt Európa periferiájáról fokozatosan a centrumba kerültek. Ahol a XX. században számtalanszor megváltozott az uralkodó politikai értékrend, és négyszer alakult át az ország teljes területe. A megváltozott élethelyzetek egy fragmentált, inkohérens állampolgári szocializációs térben a múlt megtagadására, átértelmezésére, a sajátos fejlődéstörténet újrajírására kényszeríti a fiatalokat a térségben (É. Kovács & Vajda, 2007; Sik, 2016; I. Szabó, 2009, 2013; Júlia Vajda, 2003).

Szalai, Feischmidt, Csákó és Sík empirikus adatai rámutatnak azokra a gyakorlatokra, melyek során a fiatalok narratíváikban az identitásúrt múltbéli, családi identitásmintákkal töltik ki, miközben a valós lehetőségek és társadalmi szerepek szűkülnek (Csákó, 2014; Erzsébet, 2011; Feischmidt, 2016; Szalai, 2011). A fenti szerzők interjúinak tanúsága szerint a cselekvést az egymást keresztező elköteleződések és reprezentációk befolyásolják, amely egy vég nélküli identifikációhoz és normaként megfogalmazott alkalmazkodáshoz vezet.¹⁵ Hadd utaljak Szabó I. és Ritter munkáira, akik felhívják a figyelmet arra, hogy a vizsgált fragmentált szocializációs térben a diszkurzív minták a nyugat-európai mintáktól eltérően alakulnak: a kommunikatív stratégiát nem a konszenzuson alapuló konfliktusmegoldás, az egyéni érdekek megfogalmazása és közmegegyezésen alapuló elfogadása jellemzi, a

¹⁵ Szalai 2011-ben 138 fiatal felnőttel vett fel interjúkat azzal a céllal, hogy megértse a társadalom szerkezetét és a fiatalok habitusa és identitása közötti összefüggéseket. A saját környezetének történetét térben és időben átlátni képes, jól körülhatárolható vonatkozási közösséggel, és stabil építkező identitással rendelkező fiatalok Szalaiék mintájának csak 27%-t adta, ezzel szemben a 130 interjúalanyból 87 bizonyult sodródó, leépülő vagy merev, konzervatív identitású személynek (Szalai, 2011)

kommunikáció a konfliktus kerülés sajátos módozatait támogatja (K. Gábor, 2012; Ritter, 2008b, 2008a; I. Szabó, 2000).¹⁶

Csákó és Sik a hirschmani elméleti keretben értelmezi az intézményi elköteleződést (Csákó & Sik, 2018). Jóllehet a lojális fiatalokat bizakodó modernizációs horizont jellemzi, a tiltakozás vagy kivonulás, mint opciót választó fiatalok az intézményeket egy hanyatlástörténet részeként élik meg – állítják e szerzők –, elégedetlenségük nem annyira a konkrét másoktól való negatív tapasztalatokon (bizalomhiány, félelem) nyugszik, mintsem az intézmények működéséből való kilátástalanságon. Így az intézményi lojalitást a szekularizált, esszenciális nemzetfelfogás, a társadalmi intézmények haladás és nem hanyatlástörténet keretében történő érzékelése, közepes iskolai végzettség és egy viszonylagos materiális jólét valószínűsíti. E lojalitás nem a társadalmi igazságosság elvein nyugszik, hanem a baráti háló és a nemzethez tartozás reflektálatlan általánosságain. A fiatalok a korlátozott reflexivitáson alapuló lojalitás vagy éppenséggel pont a reflexivitásból fakadó kivonulás között választhatnak. A tiltakozók nem a rendszerrel elégedetlen, de annak megváltoztatásában bízó fiatalok közül kerülnek ki, hanem a kulturális és materiális erőforrásokkal nem rendelkező főleg kis településről származó nők köréből. Vagyis érdemi kritika helyett, olyan strukturális hátrányokkal küzdő és negatív identitásminával jellemezhető fiatalok menedéke, akik számára a kivonulás nem alternatíva. E szerzők szerint a lojalitás reflektálatlan, illuzórikus mivolta, a kivonulás túlsúlya, valamint a tiltakozás kiüresedése a demokratikus intézményi berendezkedés diszfunkcióira utal, amely előre vetíti az intézményi részvétel felemáságát.

Mindezek alapján úgy tűnik a fiatalok családi szocializációja hangsúlyos későbbi részvételük szempontjából, míg intézményekhez való elköteleződésük nem egyértelmű. Egyfelől az adatok a szüleikhez igazodó polkonform értéktrendről és piackonform karriertervekről számolnak be, másfelől az intézményi bizalom, az intézményi elköteleződés a térségben hagyományosan rendkívül alacsony.¹⁷ Vagyis noha a lázadásnak semmi jele, a fiatalok

¹⁶ Számos társadalomkutató szerint a poszt-szocialista narratívákban gyakori, hogy a zsilált történeteket jelentés típusok, sztenderd mondatok, klisék – egyszóval narratív szkriptek – szervezik és fűzik egyggyé. Ezek a klisék, jelentéstípusok lehetővé teszik a mondanivaló finom megfogalmazását kritikai reflexió és felelősségvállalás nélkül ((Ritter, 2008b, 2008a).

¹⁷ Érdemes emlékeztetnünk rá, hogy az ifjúság 2012 adatai szerint 2012-ben a fiatalok 50%-a eszményeinek megfelelő szülei élete, további 39% tud részben azonosulni a szülői mintákkal és csak 11% utasítja el azokat. Ez az erős normakövető viselkedés a vizsgált évtizedre mindvégig igaz (Rab, 2016). Lásd. továbbá (Béla Bauer et al., 2017; Laki et al., 2001; A Szabó & Bauer, 2005; A Szabó & Kern, 2011; Andrea Szabó, Laki, et al., 2002; Andrea Szabó et al., 2013; Andrea Szabó & Bauer, 2009), valamint az értékvizsgálatokat (Boros, 1993; Csíste et al., 2006; Füstös & Szabados, 1998; Füstös & Tibori, 1995; Keller, 2014; Rosta & Tomka, 2010; K. Varga, 2003; Vitányi & Bánáti, 2006).

mégsem vesznek részt környezetük döntéseiben, intézményi környezetük formálásában. Szalai „csereszabatos villanykörtehez” hasonlítja az általa vizsgált generációt, mely a hálózat társadalom egy meghatározott pontján várja a körülmények számára kedvező alakulását (Szalai, 2011, p. 207). Így az intézményi stratégiák helyett a fogyasztói és kommunikatív státusz adta játéktér biztosít lehetőséget az intézményi taktikák kivitelezésére, mellyel a fiatalok formálni kívánják saját szűkebb-tágabb társadalmi környezetüket ((de Certeau & Rendall, 2011; K. Gábor et al., 2000)).¹⁸ Ennek kapcsán egyes szerzők mellett érvelnek, hogy a stílus, a reziliencia státuszkijelölő szerepe nő, de mások szerint a strukturális meghatározottságok továbbra is elsődlegesek a fiatal felnőttek boldogulásához a közép-európai intézményi térben (Bukodi, 2002; Kabai, 2007; Kolosi & Posch, 2014; Kovách et al., 2018a). Az hazai és nemzetközi irodalom egy részvételi repertoárról ír, azáltal ugyanis, hogy a társadalmi részvétel direkt vagy deliberative demokratikus modelljének kristálytiszta kategóriái megkérdőjeleződnek, a politikai és közéleti intézményekben való részvétel módjai sem korlátozódnak pusztán négy-öt kategóriára (Tilly & Tilly, 1995).

Szalai kutatása nyomán pedig belátható, hogy a vizsgált forrás és bizalomhiányos társadalmi térben az egyre népszerűbb „szolgáltatásalapú részvételi forma” gyengébb és ideológiailag komplexebb elköteleződést valószínűsít a társadalom formális és informális intézményei iránt” (Szalai, 2011). A felnőtt társadalomba történő integráció és részvétel így egyre népszerűbb formája a kevésbé nyilvánvaló és azonosítható szolgáltatás alapú részvételi forma (Csizse et al., 2006; M. Fekete & Tibori, 2018; Hirschman, 1995).

Mikroperspektivikus közéleti-, és intézményi-részvétel kutatások

A fiatalok politikai érdeklődése, intézményekhez való pozitív vagy negatív attitűdjei nem csupán a politikához való viszonyt vagy az intézményi részvételt határozzák meg, hanem hatással van a fiatalok szerepértelmezéseire is. A kutatások egy csoportja az intézményekhez való kötődést a róluk kialakult kép függvényében mikroperspektívából vizsgálja. Azoknak a státuszhomogén magántársaságoknak, diákközösségeknek, neotörzseknek a belső világát közelítik meg, amelyekben a köznézetek, közéleti attitűdök, viselkedésmintázatok formálódnak.

¹⁸ Gábor szerint a térség intézményi fejlődése egyszerre jellemezhető előremutató intézményi fejlődéssel és időbeni lemaradással, mely kettősség – véleménye szerint – az Norbert Elias által leírt játékmódok gyarapodását segíti magyarázattal szolgálva arra, hogy a fiatal felnőttek narratíváiban kibogozhatatlanul összegabalyodik a mindenkori rezsimek kettős politikai érték közvetítése, az évszázados lemaradás, a poszt-szocialista relációk és globálkapitalizmus (K. Gábor, 2012; Laki & Szabó, 2014).

Cohen angliai fiatalok körében hetvenes évek közepe óta vizsgálja már azokat az identitás orientált csoportokat, ahol kifinomult kommunikációs formák mellett a csoportszolidaritás eredete és formája megváltozhat (A. K. Cohen, 1969). A kollektív identitás, aminek megteremtése e csoportok célja, maga után vonja a határok megkérdőjelezését, a normák, viszonyulások újraértelmezését, új definíciók kialakítását. Ezeket az ifjúsági kultúrákat, szubkultúrákat, neotörzseket, valamint a hozzájuk kapcsolódó politikai aktivitást magas szintű autonómia és tolerancia jellemzi, amely feltételezi a társadalmi cselekvés folyamatos normatív újraértelmezését (A. Bennett, 1999; A. Bennett & Kahn-Harris, 2004; S. Blackman, 2005; S. J. Blackman & Kempson, 2016; A. P. Cohen, 2013; Szapu, 2002; Willis, 2000). A szubkultúra elméletek, tehát azokat az ifjúsági milliőket vizsgálják, amelyek önálló kulturális alakzatként értelmezhetők

Hasonlóan Utasi, Sik, Murányi, és Sipos a magántársaságok, a bizalom szűk köreinek milliőit igyekszik kvantitatív és kvalitatív eszközökkel körülírni. Adataik szerint e státuszhomogén magántársaságokban, mint egyfajta társadalmi lombikében intenzív kommunikáció folyik, és kollektív cselekvési minták, társadalomértelmezések születnek. E közösségek határozzák meg az érdekartikuláció, érdek-érvényesítési érzet, a demokratikus attitűd és kommunikatív racionalitás elsődleges mintáit (Csepeli et al., 2011; Murányi & Sipos, 2012; Sik, 2011; Széll, 2011; Utasi, 2013).

A közösségi kapcsolatok igénye – a demokrácia megújításának esélye című, 2008 és 2012 között zajlott OTKA kutatás, melyet Utasi Ágnes vezetett, egy tágabb értelmezési keretet választ vizsgálódása tárgyául (Utasi, 2011b, 2013).¹⁹ E kutatás a demokratikus közélet legközvetlenebb közegében – a baráti közösségekben és a magántársaságokban – kialakuló politikai közéleti vs. civil közéleti aktivitásra fókuszál. E szegedi kutatócsoport egy teljes népességre reprezentatív minta²⁰ alapján vonja le következtetéseit. A kutatók a magántársaságok helyszíneit, aktivitási formáit vizsgálva a közéleti tevékenységek motivációit, gyakoriságát, eszközeit és várható kimeneteit elemzik – s alighanem ez a kutatás áll legközelebb a jelen vizsgálathoz, amennyiben kvantitatív eredményeivel és mikroperspektívájával lényegileg hozzájárult az elméleti keret kialakításához. E kutatók azt a folyamatot kívánják megragadni, ahogy kollektív cselekvési minták, társadalomértelmezések születnek ezekben a státuszhomogén baráti közösségekben. Megpróbálták választ találni arra

¹⁹<http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=73034&lang=HU>.

²⁰MTA Politikatudományi Intézet – Szegedi Tudományegyetem. N=1051.

a kérdésre: milyen szerepet játszanak e mikroközösségek az érdekartikuláció, érdekérvényesítési érzet, a demokratikus attitűd és kommunikatív racionalitás kialakulásában.

A demokratikus közélet legközvetlenebb közegét – a magántársaságokat kvantitatív eszközökkel vizsgálva e kutatók rámutatnak arra a tényre, hogy a magyar népesség 22.5%-nak nincs magántársasága 22.9% csupán egy baráti körhöz tartozik. A népesség egyharmada nem párkapcsolatban él, egyötöde nem vár segítséget senkitől és 3% családon belül sem osztja meg nézeteit. A magántársasági közélet ugyanakkor rendkívül intenzívnek bizonyult, a tagok gyakran látogatják egymást, és a szolidaritás szintje a társaságokon belül magas. Ám a vizsgált magántársaságok zöme nem tekinthető multikulturálisnak, multilokálisnak vagy multikronálisnak, ami azt jelenti, hogy e társaságokban csak ritkán jelennek meg más kulturális háttérű, korú vagy más földrajzi helyről származó új tagok. Utasi Ágnes szerint a magántársasági terek státuszhomogén társadalmi „játékterekként” működnek. A résztvevők kirekesztik a társadalmi hierarchiát „a „rangok” egyenlőségét „játszák” ugyanakkor e „játékterre” „való bejutás esélye egyenlőtlen.” (Utasi, 2011b, pp. 127–128). A magántársaságok – az survey adatai alapján – íratlan szelekciós mechanizmusokkal státuszhomogéniára törekednek. A megkérdezettek 75%-a vélte úgy, hogy baráti társaságának tagjai ugyanolyan vagy magasabb státuszba tartoznak, és 78% nevezte meg magántársasága legfontosabb jellemzőjeként, hogy a tagok a dolgokat hasonlóan ítélik meg.

A dolgok hasonló megítélése alapján történő nemzedéki orinetáció, és az erre az elvre épülő kapcsolatháló a Pusztai által vizsgált akadémiai értelmező közösségekben is megjelenik (Pusztai, 2011). Pusztai rámutat, hogy a hallgatók felsőoktatási térbe történő beágyazottsága hat a hallgatók szerepértelmezésére, tanulmányi céljaira, eredményességére, amely a fiatal felnőttek viselkedése szempontjából részben felülírhatja a társadalmi státusból adódó előnyös társadalmi pozíciót. A hallgatók, a társadalmi környezet és az intézményi kontextus közösen alakítja a vizsgált felsőoktatási teret, mely folyamatban a hallgatók kapcsolati beágyazottsága központi szerepet játszik. A tradicionális és nemtradicionális – alacsony státuszú, bejáró, gyermekét nevelő – hallgatók inter-, és intragenerációs kapcsolathálóinak vizsgálata rávilágít, hogy a társadalom és intézménytörténeti sajátságok miatt az általam vizsgált intézményben nem alakul ki egységes hallgatóság vagy jól körülhatárolható kampusz-kultúra, amely a hallgatóság környezetétől való 'eloldódását' a felsőoktatási térbe való teljes integrációját, így az ott folyó állampolgári szocializációt elősegítené (Tinto, 2003, 2017).

Lévén a kapcsolathálóok gyenge és átstrukturálódásra hajlamos hálóok, az intézményi integráció meghatározó elemévé válnak azok a kollegiális, diák-, és mikroközösségek, amelyek értelmező közösségként kialakítják az egyetemhez, az intézményekhez való viszonyt és a kívánatos magatartásformát. Tradicionális és nemtradicionális hallgatók intra-, és intergenerációs kapcsolathálózati beágyazottságának relációs, strukturális és kulturális sajátosságait eltérő képzési szinteken vizsgálva a hallgatók négy nagy csoportja különült el.²¹

Noha e hallgatói csoportok kapcsolati multiplexitásuk, a bennük tapasztalható szolidaritás szintje szerint lényegileg eltérnek, mégis nem elhanyagolható homofiliára utal, hogy a BA képzésben a hallgatók 57%-a tekinthető diák-, vagy mikroközösségi beágyazottságúnak, mely közösségekben a konformitás, a hallgatótársakhoz való hasonlóság, Pusztai adatai szerint, igen magas (Pusztai, 2011).

E ponton hadd utaljak Sík Domonkos munkájára, aki empirikus adatokon igazolja, hogy ilyen körülmények között a kommunikatív racionalitás a demográfiai háttérváltozókon és kapcsolathálózati paramétereken keresztül befolyásolja a közéleti aktivitást (Sík, 2011).²² Az aktív közéleti tevékenységre való hajlandóságot valószínűsíti a magas iskolai végzettség, a nem túl magas életkor, a közepes jövedelem és közvetlen léttérben jelenlévő pozitív demokratikus minta. E kutatócsoport adatai szerint a civil közéleti és a politikai közéleti hajlandóság elkülönül. A civil aktivitást – Sík adatai szerint – az iskolai végzettség, míg a politikai közéleti aktivitást elsősorban a nem és településtípus határozza meg. Feltételezhető, hogy a magántársaságok nagyfokú homogenitása és a bennük folyó kommunikáció intenzitása hatással van a tagok közéleti igényére és tevékenységére.

Sok szó hangzott már el arról, hogy a fiatalok készek-e részt vállalni a köz ügyeiből. Világos, hogy e készségeket és késztetéseket a felsőoktatási térben összefüggésbe lehet hozni, azokkal a mikromiliókkal, ahol a cselekvési minták átadódnak vagy átíródnak. A disszertáció ezekre a magántársaságokra fókuszál és célja szemügyre venni e mikromiliókban kialakuló közéleti aktivitási mintákat. E milliókra jellemző jelentéskonstrukció, diszkurzív magatartás, argumentációs sémák elemzése adatokat szolgáltat olyan nehezen feltárható jelenségek mélyebb megértéséhez, mint a vonatkozási közösségek közti eligazodás fogalmi hálójára, avagy

²¹ Ezek BA szinten a kollegiális, diákközösségi, mikroközösségi és a láthatatlan hallgatók csoportja, míg a mesterképzésben a céhbéli, autonóm, diákközösségi és a láthatatlan fiatalok klaszterei.

²² Sík a kommunikatív racionalitást önzetlenségként, nyitottságként, interakcióban való részvételi hajlandóságként határozza meg

egy adott kultúrában kialakuló konszenzus diszkurzív sémái (Jakab & Keszeg, 2007; Kacsuk, 2005; Szapu, 2002)

A Campus-lét kutatás²³ a TERD, HERD project²⁴ eredményeire építve egy vidéki egyetem nappali tagozatos hallgatók kortársi szocializációjának vizsgálatát tűzte ki célul (Balku et al., 2011; Dusa, 2012). A hallgatói csoportkultúrákat, többszörös csoport hovatartozásokat vizsgálta. Figyelmünk elsősorban az informális szocializáció azon ágenseire terjedt ki, amelyek az egyetemen eltöltött évek alatt közvetlenül az egyetemhez kapcsolódó tevékenységrendszeren (részvétel az órákon, vizsgák, tanulás) kívül befolyásolják a fiatalok tevékenységét. Megkíséreltük azonosítani azokat a tényezőket, amelyek a formális szocializáció visszahúzóásával párhuzamosan strukturálják és szervezik a hallgatók csoportvilágát. Ennek során elemeztük a kortársi és intézményi szocializációban lejátszódó hangsúlyeltolódásokat. A kutatás fókuszált arra, hogy a kortársi szocializáció a rá jellemző sajátos értékvilággal és tevékenységstruktúrával, milyen nyomot hagy a hallgatók állampolgári és szakmai magatartásán. Ehhez kapcsolódóan a dolgozat alapjául szolgáló kutatás tárgya konkrétan a hallgatók közéletfelfogásának és a közéleti cselekvési mintáinak feltárása volt. A megválaszolendő kérdés ami előttünk áll nem más, minthogy: hogyan érzékelik egy magyarországi vidéki kollégium felsőoktatási hallgatói környezetük köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódásuk esélyét?

Összességében úgy tűnik a fenti felsőoktatáskutatási, ifjúságszociológiai és politikatudományi hazai és nemzetközi irodalom alapján, hogy a tapasztalatok individualizálódása és a formális és informális intézményekhez való viszony maga után vonja a felnőtt társadalomba történő beilleszkedés sajátos közép-európai formáinak kialakulását. Az adatok tükrében azt várnánk, hogy válaszadóink normakövető, törvénytisztelő, konformista hallgatók. Ugyanakkor feltehetőleg a válaszadók szolgáltatóorientált projektszemlélete meghatározza az intézményekhez való viszonyukat (Rab, 2016, p. 305). Intézményekhez fűződő attitűdöt várhatóan a bizalomhiány, a demokráciával való elégedetlenség és az elköteleződéstől való félelem irányítja, mely viszonyulás valószínűsíti az intézmények macchiavellisztikus kihasználásának elfogadását, a normák egyéni döntéseken alapuló szelektív tiszteletét.

Az ifjúságszociológiai, politikatudományi és felsőoktatáskutatási munkák tükrében a részvétel ambivalens percepcióját több tényező is előrevetíti. A vizsgált csoport egyfelől „úgy

²³ www.campuslet.unideb.hu

²⁴ TERD – The Impact of Tertiary Education on Regional Development (<http://terd.unideb.hu/en/>)
HERD – Higher Education Research and Development (<http://terd.unideb.hu/en/>)

lázad, hogy nem lázad” családi és intézményi részvételét nagyfokú konformitás jellemzi, ám túlnyomórészt mégsem vesz részt közvetlen környezetének döntéshozatali folyamataiban. Feltételezhető, hogy maguk a fiatalok a társadalmi intézményekbe történő beilleszkedésüket nem tekintik problémamentesnek. E feltételezést nem utolsó sorban a térség állampolgári szocializáció kutatásai is megerősítik, miszerint a formális és informális állampolgári szocializáció ágensei közti egyensúly megbillent; az átmenet a család, az iskola és a tágabb társadalmi intézmények között konfliktusokkal terhelt. E folyamat mögött – állítják a szerzők – felsejlik az állampolgári szocializáció formális intézményeinek diszfunkciója.

II.4. Empririkus előzmények

Azt követően, hogy beláttuk mikét illeszkedik e kutatás a korábbi elméleti kutatások körébe, ebben a fejezetben azt a kérdést járom körül, hogy kik is a kollégisták, illetve milyen az az intézményi kontextus, amely szocializációs térként keretezi a fiatalok hétköznapi diskurzusait.

A fejezet röviden bemutatja a kollégium-kutatásokat, kitér azokra a felsőoktatás-kutatásokra, amelyek a kollégisták és hallgatók időfelhasználásának és életmódjának mélyebb megértésére irányultak, illetőleg a Campus-lét (2010) adatbázis segítségével ismerteti a vizsgált kollégisták azon életmódindikátorait, amelyek meghatározóak a közéleti aktivitás értelmezése szempontjából. A vizsgálatba közvetlenül bevont interjúalanyok makroszociológiai sajátosságait (melyeket a kvalitatív interjúk során rögzítettem) a Függelék tartalmazza. Ezeknek az adatoknak az ismerete lehetővé teszi annak pontosabb megértését, hogy milyen fenntartásokkal elemezhetjük a rendelkezésünkre álló diskurzusokat, és milyen következtetések vonható le belőlük.

II.4.1. Kollégium-kutatások

A magyarországi neveléskutatók és szociológusok az elmúlt évtizedekben számos kutatást végeztek, amelyben megkísérelték feltárni a kollégiumok értékrendjét, a kollégisták életmódját és időfelhasználását (Diczházi, 1987; Falussy, 1986; Falussy et al., 1991; Szentirmai, 1972). A rendszerváltás előtt a felsőoktatási kollégiumok a közművelődés meghatározó szintereiként működtek. Ezért a felsőoktatás-politika kitüntetett figyelmet szentelt nekik. A kollégiumok lehetőséget adtak arra, hogy az állam intézményes keretek között kontrolálja a magánszférát. A rendszerváltás után a kollégiumok közművelődési funkcióiról átkerült a hangsúly az üzemeltetési kérdésekre. A folyamatos pénzügyi megszorítások között működő felsőoktatási térben a kollégiumokra kevesebb figyelem jutott. A piaci logika térnyerésével a kollégiumi civil szféra egyre kisebb anyagi támogatást és

nyilvánosságot kapott, valamint szűkültek az öntevékenység kulturális és politikai fórumai és lehetőségei. Ezzel párhuzamosan a kollégiumok nevelési funkciója lényegileg átalakult.

A rendszerváltás után Gábor Kálmán vizsgálta a kollégiumok állapotát és a kollégista életformára jellemző makroszociológiai adatokat (K. Gábor, 2006). A kutatók különösképpen egy-egy kollégiumra vagy egy-egy intézmény kollégiumainak elemzésére koncentráltak. Készültek továbbá szakértői vélemények az üzemeltetés és a hallgatói elégedettség tekintetében (Dénes, 1995). Átfogó kollégiumkutatásra azonban tudomásom szerint nem került sor. A kollégiumoknak az intézményi szocializációban betöltött szerepét a fenti írások csak érintőlegesen tárgyalják.

E disszertáció nem illeszkedik az üzemeltetés és a működtetés sajátosságait feltáró kollégiumkutatások sorába. Kutatásom alapján nem tudok érvényes megállapításokat tenni arra vonatkozólag sem, hogy a kollégium milyen közművelődési, közösségi integrációs szerepet tölt be a vizsgált egyetemen. Azonban kísérletet teszek annak bemutatására, hogy milyen válaszokat ad a tisztán közszféra, valamint a köz- és magánszféra együttműködéséből származó kollégiumi intézetirányítás – a public management és a private-public management – az átalakuló felsőoktatási környezet kihívásaira, s eközben milyen színteret biztosít a felsőoktatási állampolgári szocializáció számára. Ezen belül az adatok lehetővé teszik annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a PPP konstrukcióként felépülő kollégiumok miként szervesülnek a felsőoktatási térbe, illetve hogyan hatnak környezetük hasonló közfunkciókat ellátó intézményeire, különös tekintettel az azokban kialakuló diskurzusokra. Magyarán milyen keretet nyújtanak és környezetet biztosítanak a felsőoktatási kollégiumok a hallgatóknak közvetlen környezetük intézményrendszerének érzékeléséhez, formálásához?

2003-2011 között a 40.7 milliárd forint²⁵ értékű felsőoktatási fejlesztés keretében létrejöttek a magán és a közszféra együttműködéséből származó felsőoktatási beruházások, az ún. PPP konstrukciók. Ezen együttműködések eredeti célja az állam tehermentesítése; a felsőoktatási infrastruktúrafejlesztési kötelezettség teljesítésének megkönnyítése (Gulyás, 2006; J. Varga, 2013; Yescombe, 2010)(Gulyás, 2006; J. Varga, 2013; Yescombe, 2010). Az eredeti koncepció szerint a magánszféra bizonyos közfunkciók támogatását látta volna el. A felsőoktatási infrastruktúrafejlesztési program keretében 18 felsőoktatási intézménybe 54 beruházásra került sor, melynek során kollégiumokat, könyvtárakat és más oktatási

²⁵Jelentés a PPP konstrukcióban megvalósult kiemelt kulturális és felsőoktatási projektek szerződéseinek teljesülése és társadalmi hasznosulása ellenőrzéséről (ÁSZ 2012; 3. sz. melléklet a V-2008-170/2011-2012. sz. Jelentéshez)

infrastruktúrát fejlesztettek. E megaberuházás meghatározó elemei voltak a kollégium-felújítások. Az Állami Számvevőszék 2012-ben megjelent jelentése²⁶ alapján 2007-2011 között 4460 új diákokthoni és 12982 felújított kollégiumi férőhelyet adtak át.²⁷

Míg a szakirodalom komoly figyelmet fordít az építési, rendelkezésre állási és keresleti kockázatokra, kisebb figyelem irányul arra, hogy az újonnan felépülő intézmények, hogyan illeszkednek be a felsőoktatási környezet intézményi és diszkurzív terébe (Bing et al., 2005; Kádár & Kozma, 2011; J. Varga, 2013). A köz- és a magánszféra pénzügyi együttműködése során melyik fél vállalja fel a felsőoktatásban ellátandó közfeladatokat, például az állampolgári nevelés feladatát?²⁸

*II.4.2. Kollégisták a kvantitatív adatbázisok tükrében*²⁹

E fejezetben igyekszem nyomonkövetni, mi jellemzi a kollégiumot, mint szocializációs színteret a kollégisták társas és intézményi integráltsága szempontjából.³⁰ Teszem ezt azért, mert az előző fejezetekben ismertetett korábbi kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a társas integráció, az informális közösségek szerepe a közélet és a közéleti cselekvési minták értelmezésében döntő. Lássuk, hogy a kvantitatív adatok alapján mit tudhatunk meg ezekről a diákközösségekről és azok környezeti beágyazottságáról! Itt azokat az életmód-indikátorokat veszem számba, amelyek alapvetően fontosak a környezeti integráltság vonatkozásában.³¹ Mondhatni, azokat a tendenciákat próbáltam megragadni, amelyek rávilágítanak, hogy a rendelkezésre álló kvantitatív adatok alapján a kollégisták körében milyen részvételi hajlandóság feltételezhető. E kérdések megközelítését a Campus-lét és a TERD adatbázis adatai tették lehetővé.³²

²⁶ ÁSZ 2012; II/1.sz. táblázat a V-2008-170/2011-2012. sz. Jelentéshez

²⁷ Ezen belül a vizsgált egyetemen 930 új és 1574 felújított férőhely áll a hallgatók rendelkezésére.

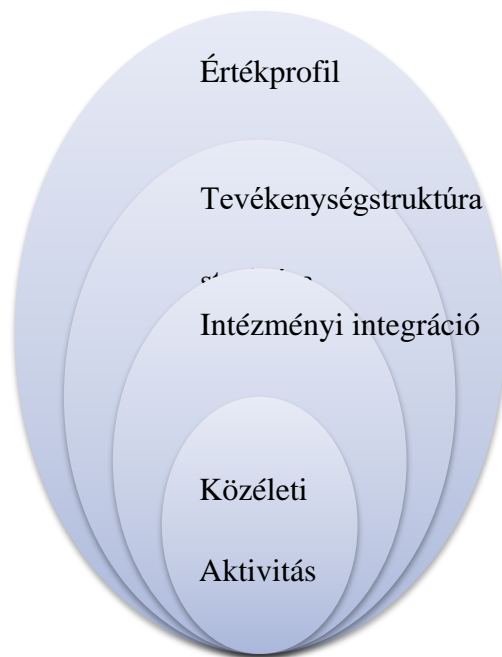
²⁸ A témáról részletesen lásd. (Gy Pataki, 2018)

²⁹ A fejezet korábban megjelent cikkeimen alapuln (Gy. Pataki, 2012; Gy Pataki, 2012; Gyöngyvér Pataki, 2015a)

³⁰ Utasi Ágnes nyomán a környezeti beilleszkedésen a társas és térbeli integrációt értem ((Utasi, 2011b).

³¹ A célcsoport makroadatai közül az adatok alapos mérlegelése után a hazajárási szokásokat és a tevékenységstruktúrát választottuk, mint olyan adatokat, amelyek tudósítanak arról, hogy a kollégisták milyen közösségekhez kötődnek. A hallgatók értékprofilja pedig önmagában érdekes adatokat tartalmaz, hiszen tükrözi, hogy a vállalt értékprofil összhangban van-e a tevékenységstruktúrával és a részvételi hajlandósággal.

³² Az e fejezet alapját képző Campus-lét adatbázis több egyetemi linkről elérhető online adatfelvétellel készült (N=4828). A Campus-lét kutatás online adatfelvételére 2010 őszén került sor a vizsgált egyetem nappali tagozatos hallgatói körében. A Neptun rendszerhez kötött survey adatait karok szerint súlyoztuk. Mint Marián Béla írja, csak „korlátozottan tekinthetjük reprezentatívnak a felmérést, hiszen az online kutatásoknál elkerülhetetlen torzító tényező az, hogy a mintába kerülés valószínűségére erősen hat a válaszadók nyitottsága, motiváltsága a kutatásban való részvételre, ami a célpopuláció – jelen esetben a debreceni egyetemi hallgatók összessége – különböző rétegeiben erősen eltérő lehet. Ezzel együtt joggal feltételezhetjük, hogy a mintából nem maradt ki egyetlen jelentősebb véleménycsoport sem, és a kutatás során feltárt véleményeszerkezetek érvényesek a teljes célpopulációra. Csökkentheti a minta reprezentativitásával kapcsolatos aggodalmainkat az is, hogy a

Forrás: Saját ábra

2. ábra Életmódiindikátorok és a közéleti aktivitás összefüggései

A kollégisták státuszjellemzői és értékprofilja

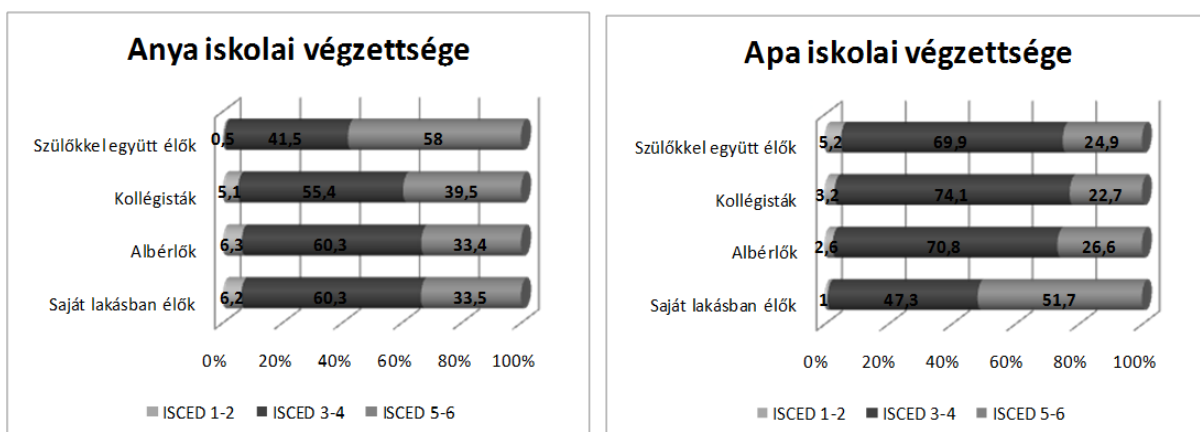
A 2010-es Campus-lét adatbázis lehetővé teszi, hogy a vizsgált intézményhez kapcsolódó 16 diákszálló és 2 diákhotel életmódjáról állapítsak meg jelzés értékű összefüggéseket, melyek alapján feltárhatom azokat a trendeket és mintázatokat, amelyek ebben az időszakban a kollégista létformát jellemezték. A vizsgálat időpontjában 4 828 megkérdezett hallgató 28,2 százaléka lakik kollégiumban, 32,4 százaléka szüleivel és 40,3 százaléka önállóan.

A Campus-lét, valamint a vele részben átfedésben futó TERD kutatás adatbázisának adatai alapján összefüggés állapítható meg az egyetemisták lakásformája és szüleik iskolázottsága között. A vizsgált egyetem kollégistáinak szülei zömükben nem vettek még részt a felsőoktatásban (az anyák 66,7 százalékanak, az apák 77,4 százalékanak nincs felsőfokú végzettsége), ezért nagyrészt elsőgenerációs hallgatóknak tekinthetők. Feltételezhető, hogy a

leglényegesebb demográfiai mutatók mintán belüli eloszlásai nem különböznek igazán jelentősen az egyetem hivatalos nyilvántartásaiból kiolvasható eloszlásoktól” (Dusa et. al., 2012, p. 147). Ezek az adatok képezik disszertációm kvantitatív elemzésének alapját. Továbbá adatokat vettünk át a TERD adatbázisból (Pusztai 2011).

kollégista almintá elemzése segít megérteni az elsőgenerációs hallgatók nézeteit, attitűdjeit és magatartásmintáit. A vizsgált kollégisták az anyagi háttér és az urbanisztikai mutatók tekintetében is alatta maradnak társaiknak.

Az egyetemre frissen érkezők gyakran átélnek a támogató kapcsolati hálójuk átrendeződését, amit részben a családtól való elszakadás és ugyanakkor a kortárs kapcsolatok intenzív jelenléte jellemez. Ez az átrendeződés általában társadalmi előnyökhöz vezet, de néhány hallgató életében előfordul, hogy a már meglévő társadalmi támasz összeszűkül vagy megszűnik. Ha a társasági, párkapcsolati vagy családi kapcsolati háló bármelyike szűkül, az a hallgató életminőségének romlásához vezethet. Vegyük például azt az egyszerű tényt, hogy a társadalmi kapcsolatok átrendeződése, a középiskolából az egyetemre történő átmenet számos új kulturális elem elsajátítását teszi szükségessé. Az egyetem nem egyformán van közel és távol új hallgatóitól. A család azonban fel tudja készíteni gyermekét az életmódváltásra. A felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei számára az egyetemi közeg ismerősebb, míg az elsőgenerációs hallgatók számára lényegesen idegenebb. Az elsőgenerációs hallgatók esetében a közeg idegensége és a kapcsolati háló átrendeződése gyakran vezet identifikációs küzdelmekhez. Ismeretes, hogy e fiatalok a megfelelő és sikeres társadalmi orientáció viselkedési mintáit keresve gyakran akár radikális megoldási mintákat is mérlegelnek (Róna & Reich, 2014).

Forrás: Saját ábra

3. ábra: A lakásforma és a szülők iskolai végzettségének összefüggései a hallgatók körében (százalékban, N=4828)

Ezért nem titkolt célom azoknak a trendeknek többváltozós statisztikai módszerekkel való megragadása, amelyek tájékoztatnak a családjukból az egyetem világába elsőként érkező fiatalok életmódjáról. A kollégisták körében tapasztalható részvételi hajlandóság

természetének mélyebb megértéséhez faktorokat³³ alakítottam ki az életmód-indikátorokból. Annak érdekében, hogy megragadjam azokat a tendenciákat, amelyek kijelölik a fiatalok intézményekhez való viszonyának, beágyazódásának sajátosságait a Campus-lét adatbázisból a hazajárási szokásokat, a csoport hovatartozást, a hallgatói tevékenységstruktúrát és az értékrendszert vontam be. Az alábbi táblázatban feltüntetett indikátorokat tartottam fontosnak a környezeti és társas integráltság, valamint a részvételi formák szempontjából. A kiválasztott indikátorokat a korábbi hallgatói életmód és időmérleg kutatások indokolták.³⁴

³³A faktoranalízis olyan adatredukációs módszer, amely a mért változók mögött meghúzódó mögöttes struktúrát tárja fel. A szabadidős tevékenységek és az értékattitűdöket firtató kérdések mögött egyfajta látens struktúrát kerestem a faktorok segítségével. A módszer segítségével 136 változót 29 változóra redukáltam.

³⁴Az egyetemi hallgatókra és köztük a kollégistákra vonatkozó életmód és időmérleg kutatások már a '70-'80-as években elkezdődtek hazánkban (Falussy, 1986; Falussy et al., 1991). A kapitalista és szocialista országok időmérleg kutatásinak összehasonlításakor nyilvánvalóvá vált, hogy a viszonylag kis mennyiségi eltérések mögött nagy minőségi különbségek húzódtak meg. A rendszerváltás óta a hazai időmérleg-vizsgálatok életmód- és értékvizsgálatokkal is bővültek (Falussy & Harcsa, 2000; Füstös & Szabados, 1998; Füstös & Tibori, 1995) Bocsi a vizsgált egyetem hallgatóinak időmérlegét vizsgálva megállapítja, hogy a településtípus és a szülők iskolai végzettsége kevésbé, míg a nem és a kar jobban meghatározza a hallgatók időfelhasználását (Bocsi, 2015)

Faktorok	Dimenziók	A faktorokat alkotó változók	Skála
Hazajárás		Társas szükségletek	-100–100
		Fiziológiás szükségletek	
		Unalom	
Csoport-hovatartozás		Jogvédő és civil szervezetek	0–100
		Rajongó klub	
		Tanulmányi kör	
		Diák és ifjúsági szervezetek	
		Kulturális és vallási közösségek	
		Sportegyesület	
Tanuláson kívüli tevékenységek	Tevékenységek	Művészeti tevékenység	0–100
		Digitális kultúra fogyasztás	
		Tv nézés	
		Fizikai rekreáció	
	Helyszínek látogatottsága	Parti helyszínek	
		Elit kulturális helyszínek	
		Elit beszédcserelekvési helyszínek	
		Kocsmák	
		Wellness központok, sportesemények	
Értékrendszer	Általános értékek	Felnőtt értékek	0–100
		Naiv álmvilág	
		Keresztény értékek	
		Post materialista értékek	
	Munka értékek	Szakma orientált	0–100
		Karrier orientált	
		Társadalom orientált	
		Család orientált	
	Akadémiai értékek	Akadémiai értékeknek való megfelelés	0–100
		Akadémiai értékeknek való túlzott megfelelés	
		Társadalmi tőke orientált	
		Tudás orientált	

Forrás: Saját táblázat

1. táblázat: A környezeti integráltság szempontjából releváns életmód-indikátorok (kvantitatív elemzés)

A tanuláson kívüli tevékenységeket két (helyszínek és tevékenységek), az értékrendszert három dimenzióban vizsgáltam (általános, munka- és akadémiai értékek).³⁵ Az értékek összehasonlíthatósága miatt a skálákat egységesítettem (0-tól 100-ig terjedő skálák).³⁶ A hazajárás háttérében álló változók közül a társas szükségletek, a fiziológiai szükségletek kielégítése vagy az unalom elkerülése csoportosult egy-egy faktorba. Úgy tűnik a hallgatók vagy kapcsolataikat ápolják, vagy élvezik az otthon kényelmét esetleg unalmuk elűzése érdekében hagyják el hétfégenként az egyetemi várost.

A csoport-hovatartozás szempontjából a faktoranalízis önmagában érdekes eredménye, hogy a hallgatók a diák- és ifjúsági szervezeteket nem tekintik érdekvédelmi civil szervezeteknek, hiszen ez a két csoport egymástól élesen elkülönült. A csoport-hovatartozást firtató kérdésekre adott válaszokban markánsan megjelentek a kulturális és vallási közösségek, a tanulókörök valamint a sportklubok. Ugyanakkor e dimenzióban önálló faktorként azonosíthatóak a virtuális-reális világ rajongói csoportosulásai is.

A tanuláson kívüli tevékenységstruktúra feltárását két dimenzióban közelítettem meg. A Campus-lét adatbázis kérdőíve a kedvelt helyszínekre és a bennük folyó tevékenységekre kérdezett rá. A hallgatók tevékenységstruktúrája megoszlott a szabadidejüket aktívan és passzívan eltöltők között. A szabadidő passzív eltöltésének módozatai a tv-nézés és a digitális kultúrafogyasztás mentén oszlottak meg, míg az aktív időtöltés dimenziójában egy kreatív művészeti érdeklődést mutató és egy a pihenést fizikai aktivitással eltöltő csoport is körvonalazódott.

A helyszínek látogatottsága szempontjából a megarendezvények helyszínei jól elkülöníthetőek a magaskultúra-fogyasztás helyszíneitől, a kocsmáktól és az elit beszédcselekvési helyszínektől (kávéház, étterem, mozik), ahol a hallgatók társas kapcsolataikat ápolják. Az adatok alapján ezektől lényegileg eltérő sajátságokkal bírnak a sportesemények helyszínei.

A hallgatók értékpreferenciáinak azonosítása céljából az általános, szakmai és a munkával kapcsolatos értékeket vizsgáltam. Az általános értékek közül a hallgatók egy csoportja a

³⁵A táblázat tartalmazza a vizsgált dimenziókat és a faktorelemzés során nyert faktorokat. A faktorelemzés részletes tábláit lásd Függelék 2

³⁶ A hazajárás gyakoriságát azonban ettől eltérő, 200-fokú (-100 és +100 közötti terjedelmű) skálán mértem. Ennek oka, hogy a kérdőívben a lekérdezés módja lehetővé tett egy finomabb skálázást e változó esetében.

„felnőtt” értékekkel azonosult (hatékonyság, önuralom, racionális gondolkodás, szorgalom). Ettől lényegileg eltér egy posztmaterialista értékorientáció, ahol a szabadság, az érdekes élet és a társadalmi elismertség vált relevánssá. A meghosszabbodott ifjúsági korszakra jellemzően az adatok egyszerre tükröznek egy koraérettséget és egy infantilizmust. A *naív álmvilág* faktorban az igaz szerelem, a családi biztonság és az igaz barátság értékei összpontosultak. Végül az általános értékskálán egyértelműen önálló faktorba rendeződtek a keresztény értékek (üdvözülés, megbocsátás, egyenlőség, tolerancia).

A munkapreferenciák szintjén a családorientált és a társadalom-orientált hallgatói típus egyrészt a befelé (a privátszféra felé) és másrészt a kifelé (a társadalmi előnyök felé) forduló hallgatói attitűddel tűnt összefüggésbe hozhatónak. A szakmai előmenetel szempontjából pedig egy karrier-orientált és egy szakmai elhivatottságból motivált hallgatói típust véltem felfedezni. Végül az akadémiai értékek a fiatalok eltérő életstratégiáit mutatják be. Elválnak egymástól azok, akik az akadémiai életpályát, vagy a tudományos karriert választják életcélként, azoktól, akik kapcsolataik ápolásában látják jövőjük zálogát. A klasszikus jó tanuló típusa mellett kirajzolódik egy csoport, akiknél az akadémiai elvárásoknak való megfelelés a társas kapcsolatok és a pihenés rovására megy.

A faktorok kialakítását követően azt kívántam feltárni, hogy mi jellemzi sajátosan a szülőikkel együtt, a saját lakásban, az albérletben és a kollégiumban élő hallgatók életmódját. Diszkriminancia-analízist³⁷ használtam annak érdekében, hogy azonosítsam azokat az életmód-indikátorokat – illetve az indikátorok adott csoportjait –, amelyek az egyes lakásformákat lényegileg elkülönítik.

A tanuláson kívüli tevékenységek és a lakásformák közötti viszony diszkriminancia-analízis során nyilvánvaló összefüggésekre bukkantam. A diszkriminancia-analízis elkülönítette az egyes lakásformákra jellemző faktorokat. Ez alapján a csoport-hovatartozás nem bizonyult releváns differenciáló tényezőnek a lakásformák mentén elkülönített hallgatói csoportok leírása során, ezért a továbbiakban eltekintettem e változó mélyebb elemzésétől, és elsősorban a hazajárási szokások és a kollégista értékprofil mélyebb feltárására törekedtem. A diszkriminancia-analízis eredményei alapján világossá vált, hogy az egyes lakásformák közötti lényegi különbségeket a hazajárási szokásokban, a tevékenységstruktúrában, és az értékprofil eltéréseiben kell keresnünk. Ezért az elemzést két irányban volt érdemes

³⁷A diszkriminancia-analízis elkülöníti a leginkább eltérő sajátságokkal rendelkező csoportot. Feltárja azokat a tényezőket, amik egy adott szempontból leginkább elkülönítik egymástól a vizsgált csoportokat.

elmélyíteni. Egyrészt klasszifikációs fa módszerrel³⁸ megvizsgáltam, hogy milyen okok állnak a magas hazajárási gyakoriság hátterében; másrészt klaszteranalízis³⁹ segítségével tipológiát hoztam létre a hallgatói értékprofilok pontosabb megragadására.

A kollégista életmód jellemzői

Az első modellben megkíséreltem szétválasztani az életmód indikátorokat a lakásformák szerint. A modell felállítása során a diszkriminancia-analízis módszerét választottam, hiszen a módszer elősegíti annak tanulmányozását, hogy a csoport-hovatartozás, a hazajárás, a tanulmányokon kívüli tevékenységek és az értékrendszer mely indikátorai térnek el leginkább egymástól az albérletben lakó, a szüleivel együtt élő és a kollégista hallgatók között. A módszer alkalmazását indokolja továbbá a magas elemszám és az alacsony, de szignifikáns magyarázó erő,⁴⁰ valamint az a tény, hogy a módszer lehetővé tette annak feltárását, hogy a lakásformák egyes kategóriái hogyan különülnek el egymástól.

Az F-értékhez tartozó szignifikanciákat vizsgálva megállapítható, hogy az utolsó két tényező, -a társas beszédcselekvési helyszínek látogatottsága és a társadalmi tőke orientált akadémiai értékpreferenciák-, csak kevésbé járultak hozzá a modell magyarázó erejéhez.

³⁸A klasszifikációs fa módszer olyan csoportosító eljárás mely során minden egyes egyedet besorolunk valamilyen populációba. Az egyedet véletlen vektorokkal írjuk le.

³⁹A klaszteranalízis olyan adatredukációs módszer, amely a valóságos csoportokat tárja fel, ami lehetővé teszi, hogy embercsoportokról alkothassunk tipológiát.

⁴⁰A modell a kollégisták felét (50,4 százalékát) sorolta be. Némiképp magasabb a magyarázó erő a szülőkkel együtt élő hallgatók esetében (54 százalék). A modell ugyanakkor nem tudta helyesen beazonosítani az albérletben élőket, melynek oka, hogy ez a csoport nagyon heterogén. Magában foglalja a saját lakásban élő, magas státuszú hallgatókat, éppúgy, mint a főként kisvárosokból érkező, lényegesen rosszabb anyagi és kulturális hátterű fiatalokat. Az elemzési módszer azonban nem tette lehetővé ezeknek a kategóriáknak a megkülönböztetését. Az újabb kategóriák bevezetésével a modell magyarázóereje romlott.

	Szüleivel élő	Önálló	Kollégista	Total	Exact F	Sig. of F to Remove	Wilks' Lambda
Fiziológiai szükségletek miatt jár haza	2,82	16,54	30,32	16,53	56,52	0,00	0,92
Tudományos kör tagja	20,04	20,90	25,31	21,87	47,75	0,00	0,90
Partik látogatása	27,58	31,53	31,85	30,34	39,58	0,00	0,90
Tudásorientált akadémiai értékpreferencia	71,07	74,16	74,43	73,23	33,73	0,00	0,89
Unalomból jár haza	-67,14	-71,98	-66,64	-68,96	29,69	0,00	0,89
Fizikai rekreáció	50,31	49,40	48,80	49,53	26,70	0,00	0,89
Elit kulturális helyszínek látogatása	21,55	22,79	23,19	22,50	24,46	0,00	0,89
Digitális kultúra-fogyasztás	75,55	76,30	74,66	75,60	22,55	0,00	0,89
Kocsmák látogatása	40,76	41,51	42,66	41,59	21,05	0,00	0,89
Akadémiai megfelelés	72,95	73,43	76,60	74,17	19,67	0,00	0,89
Társas szükségletek miatt jár haza	-18,87	-20,96	-17,61	-19,35	18,54	0,00	0,89
Rajongó klub tagja	20,45	19,89	19,22	19,88	17,45	0,00	0,89
Kulturális vagy vallási csoport tagja	71,67	70,34	68,42	70,23	16,56	0,00	0,89
Elit beszédcselekvési helyszínek látogatása	38,91	40,66	39,19	39,68	15,71	0,01	0,89
Társadalmi tőke orientált akadémiai értékpreferencia	42,07	40,29	40,79	41,01	14,91	0,03	0,89

Forrás: Saját táblázat

2. táblázat: Hallgatói tevékenységstruktúra a diszkriminancia-analízis tükrében (N=4828)

A diszkriminancia-analízis alapján elmondható, hogy a fiziológiai szükségletek kielégítése céljából történő hazajárás érte el a legmagasabb F-értéket, ami jelzi, hogy az egyes lakásformák e faktor mentén különülnek el leginkább. Az átlagokat összehasonlítva kitűnik,

hogy e változó a kollégisták esetében határozza meg leginkább a hazajárást. E hallgatói csoportról elmondható továbbá, hogy az elvagyódás és az unalom is nagy jelentőséggel bír a hazajárás indokaként.

A hazajárás okainak mélyebb feltárása az eltérő lakásformákban élő hallgatók életmódbeli sajátosságainak elemzésében mindenképpen indokoltnak tűnt. Egyrészt azért, mert ez a faktor osztotta meg leginkább a három kategóriát, másrészt a hazajárás magas aránya oka és egyben okozata is a hallgatók nem megfelelő környezeti integráltságának a campuson. Az átlagokat összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a hasonló életkörülmények között élő, albérletben lakó hallgatók lényegesen ritkábban mennek haza enni- és ruháért, mosott ruháért vagy azért, hogy pihenjenek.

Mindemellett megállapítható, hogy a kollégisták a szabadidőipar célpontjai. Gyakrabban járnak partikra, nagyszabású rendezvényekre, de ritkábban látogatják az „elit” beszédcselekvési helyszíneket, mint az albérletben élők. A kollégisták továbbá a magaskultúra színterein is gyakrabban jelennek meg – viszont a kocsmák is preferált helyszínt jelentenek a számukra. További kutatást igényelne annak megállapítása, hogy a kollégisták kocsmakultúrája társas tevékenység-e, és hogy mennyire segíti a campuson kialakuló kapcsolatok ápolását. Mindenképpen elgondolkodtató az a tény, hogy a kollégisták szórakozási szokásai piacfüggők. A kulturális ipar által nyújtott tömegrendezvényeket látogatják. E rendezvények aktív részvételt, személyes bevonódást nem tesznek lehetővé. A szülőkkel együtt lakók – a másik két hallgatói csoporttól eltérően – jellegzetesen otthonülők. A diszkriminancia analízis alapján megállapítható, hogy a lakásformák mentén lényegesen eltérő szórakozási szokások azonosíthatóak. A kollégisták inkább függenek a szórakoztató ipar kínálatától, mint magasabb státuszú albérlő társaik.

A tevékenységstruktúrából kitűnik, hogy a kollégisták átlagosan kevesebb időt fordítanak a fizikai rekreációra. Kevesebbet kirándulnak, sportolnak vagy járnak fitness központokba. A digitális kultúra fogyasztás tekintetében az eltérő lakásformák között nem találtam lényeges különbséget. A kollégisták valamivel kevesebb időt töltenek a digitális kultúra világában, de ez a különbség alig kivehető.

A csoport-hovatartozások szempontjából mindössze két csoporttípus (a rajongói klub és a kulturális vagy vallási csoport) tűnt meghatározónak a lakásformák elkülönítésekor, így az ezek tagságát jelző változók kerültek be a modellbe. Az adatok alapján megállapítható, hogy a kollégisták az átlagosnál némiképp ritkábban tagjai rajongó kluboknak és kulturális vagy

vallási közösségeknek. Ezzel szemben a szüleikkel együtt élő hallgatóknak nagyobb a részvételi hajlandóságuk ezekben a csoportokban. Az F-értékekre pillantva azonban könnyen belátható, hogy e faktorok magyarázóereje jóval alatta marad a hazajárás, a tanuláson kívüli tevékenységek vagy az értékrendszer fenti faktorainak.

A kollégistákra jellemző továbbá, hogy a hagyományos akadémiai értékeket az átlagosnál magasabbra értékelik. Ezt az összefüggést a továbbiakban részletesen elemzem, valamint tipológiát készítettem annak érdekében, hogy tisztábban lássuk a kollégisták értékprofiljait.

Összefoglalva eddigi eredményeinket, elmondható, hogy a kollégisták alacsony fizikai aktivitást mutatnak, gyakran járnak haza, és a hazajárás okai között fontos számukra az otthonról hozott enniváló és a mosott ruha. Ők azok továbbá, akik jellegzetesen a kulturális ipar egyik célpontját képezik: körükben nagy a megrendezvények és a magas kulturális események népszerűsége is. Emellett a kollégistákra az átlagosnál magasabb szintű kötelességtudat jellemző. Életükben az egyetemi elvárásoknak való megfelelésnek kiemelkedő jelentősége van.

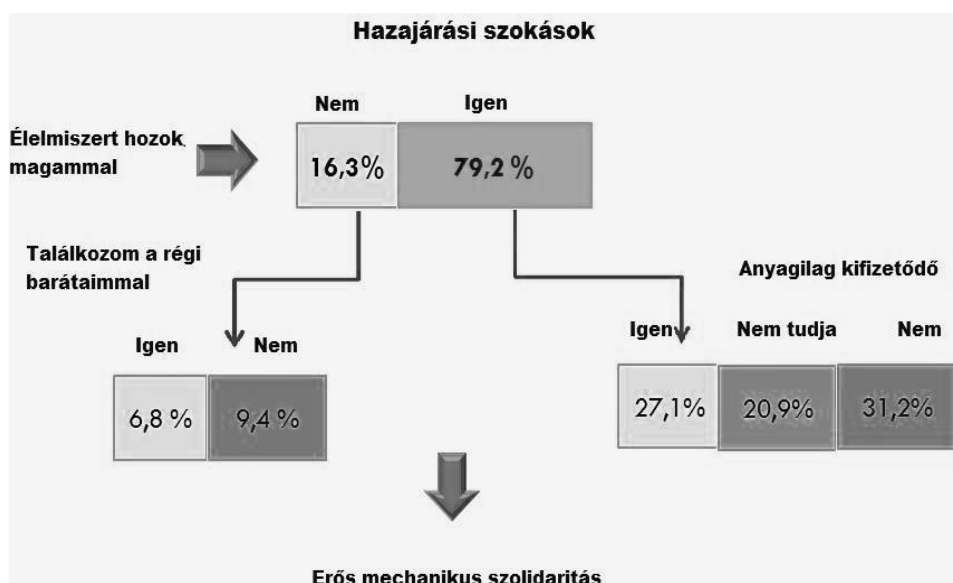
Az elemzést a kapott eredmények alapján két irányban mélyítettem el. Vizsgáltam a kollégisták hazajárási szokásainak sajátosságait, valamint azokat a tényezőket, amelyek az akadémiai megfelelés és kötelességtudat magas szintjének háttérében állhatnak.

Hazajárási szokások

A magas hazajárási hajlandóság háttértényezőinek feltárására a klasszifikációs döntési fa módszert alkalmaztam. Murányi (2010) kutatása szerint a hallgatók 65 százaléka hetente legalább egy alkalommal hazautazik. Ez az arány Campus-lét kutatás megkérdezetteinek körében – nem sokkal, de – alacsonyabbnak mutatkozott (60,9 százalék). A gyakori hazajárás önmagában is megnehezíti az új minőségi és mennyiségi társas kapcsolatok kialakulását a campuson, valamint hátráltatja a már meglévő családi kötelek átrendeződésének folyamatát.

A klasszifikációs döntési fa módszere lehetővé tette, hogy megértsük: mi állhat annak háttérében, hogy a hallgatók ilyen gyakran járnak haza, és milyen hazajárási szokások jellemzik az eltérő lakásformákban élő hallgatókat. Milyen szerepe van a hazajárásnak a hallgatók életében, és hogyan befolyásolja ez társas integrációjukat? A modell magyarázó ereje jelentősen nőtt (77 százalék), ha nem különböztettem meg az albérlőket a kollégistáktól. A hazajárás szempontjából a szülőkkel való közös háztartás (vagy a tőlük való függetlenség) tűnt a választóvonalnak. Mindez jelzi, hogy a hazajárás sajátosságait nem a társadalmi státusz

határozza meg elsősorban – hiszen az alacsonyabb társadalmi háttérű kollégisták és a magas státuszú albérlők ugyanolyan mintázatot követtek –, hanem a szülőktől való távolság.

Forrás: Saját ábra

4. ábra A hazajárási szokások háttérváltozóinak döntési fája(N=4828)

A döntési fa „*az ennivalót hozok magammal*” változó mentén szórt, jelezve, hogy a hallgatók 79,2 százalékának e tényező fontos motiváló erő a hazamenetelben. Azok közül a hallgatók közül, akik ennivalóért mennek haza, további 27,1 százalék számára a hazajárás anyagilag is kifizetődő. Az adatok szerint a hazajárás gyakorisága mögött elsősorban a fiziológiai szükségletek kielégítése áll.⁴¹ Az önálló egzisztenciájú hallgatók felülreprezentáltak azok között, akiknek a fiziológiás szükségletek (evés, mosás, pihenés) kielégítése a fontos. A szüleiktől függetlenül élők körében az evésen mint alapmotiváción túl a társas szükségletek – baráti, családi kapcsolatok ápolása – nem meghatározó tényezői a hazajárásnak.

Az adatok kölcsönös segítségnyújtáson alapuló, erős családi kötöttségeket tükröznek. A régió ifjúságára vonatkozó kutatások korábban kimutatták, hogy az itt élő fiatalok körében jellemző a mechanikus szolidaritás.⁴² A tradíciókon alapuló kölcsönös segítségnyújtás (Utasi, 2008) megléte a hazajárási adatok alapján az egyetemisták körében is egyértelmű. A család, mint fiziológiás és anyagi támasz az albérlésben és a kollégiumokban élőknel különös jelentőséggel

⁴¹ A hallgatók 16,3 százaléka nem hoz ennivalót magával, de közülük is csak 6,8 százalék megy haza azért, hogy találkozzon a régi barátaival, és további 2,9 százalék szeret együtt lenni a családjával. A hallgatóknak tehát mindössze 9,7 százaléka megy haza abból a célból, hogy társas szükségleteit kielégítse.

⁴²E fogalmat Durkheim vezeti be „A társadalmi munkamegosztásról” című művében (Durkheim, 1986).

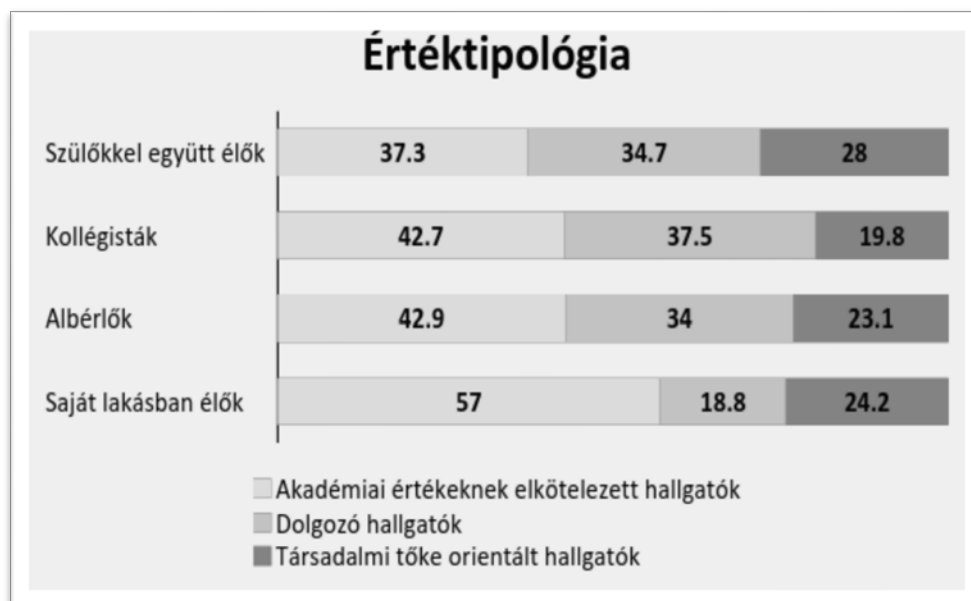
bír. Az erős reciprocitáson alapuló családi segítség összhangban áll az Ifjúság-vizsgálatok (Laki; A. Szabó & Bauer, 2001; Bauer & Szabó, A., 2011; Bauer & Székely, 2016) adataival, amelyek arról tudósítanak, hogy a 15–29 éves korosztály politikai szocializációjára, értékrendszerére erős hatást gyakorol szülei világlátása.

Amennyiben a hallgatók 60 százaléka legalább hetente hazajár és anyagilag erősen függ a szüleitől, valószínűsíthető, hogy a hallgatók kapcsolati hálója, társadalmi támogató rendszere nehezen strukturálódik át. Az általános rohanás légkörében feltételezhető, hogy nehezebben alakulnak ki az egész életre kiható barátságok az új egyetemi környezetben. Mindez a közzévaltott nézetek és részvételi hajlandóság tekintetében valószínűsíti Pusztai adatait, miszerint a családnak és a Campuson kívüli kapcsolatoknak meghatározó szerepe van a fiatalok szocializációjában (Pusztai, 2011).

A kollégisták értékprofilja⁴³

A kollégisták a hagyományos akadémiai értékeket és elvárásokat az átlagosnál magasabbra értékelték. Kérdés tehát, hogy a túlzott akadémiai megfelelés és kötelességtudat vajon milyen összefüggésben áll az erős családi kötelekkel, és hogyan befolyásolja a kollégisták beilleszkedését az egyetemi környezetbe? Az akadémiai elvárásoknak való megfelelés iránti vágy magas szintjének értelmezésére tipológiát alkottam, ahol klaszteranalízis segítségével azonosítottam a munka, az akadémiai és az általános értékpreferenciák háttérében meghúzódó látens mintázatokat.

⁴³A hallgatói értékvizsgálatok összefüggésében az általam használt értékfogalom követi Veroszta deffinícióját. (Kiss, 2014; Veroszta, 2010)). A vonatkozó irodalomban az értékfogalmak széles skálája él együtt. Az érték fogalommal kapcsolatos viták az érték és értékelés viszonyának tisztázása, az értékek rendszerré, típusá szerveződése, az értékek véleményalkotásban betöltött szerepe köré szerveződik. Az értékrendszerek egyéni, társas kulturális aspektusai, valamint az értékrendszer világnézeti, ideológiai alapjai további két olyan alap téma, amellyel minden e tárgykörben született komolyabb munkának szembe kell néznie. Veroszta javaslatára elkülönítettem értékpreferenciákat, értékrendszereket és véleményalkotási kategóriákat, amelyek értéktípusokat alkotnak. Az értéket az irodalom alapján a cselekvés bizonyos célok elérésére tudatosult motivációjának tekintem.

Forrás: Saját ábra

5. ábra Az értékorientáció mentén képzett hallgatói csoportok és a lakásforma (százalékban, N=4828)

A Campus-lét adatbázist elemezve az értékpreferenciák alapján három hallgatói típus körvonalazódott. Az első csoportba olyan hallgatókat soroltam, akik elkötelezettek az akadémiai értékek mellett, és családjuk jövőjét megalapozni vágyó, hivatástudó, de alapvetően materiális értékeket preferáló fiatalok („*akadémiai értékeknek elkötelezett hallgatói típus*”). A második típusba kerültek azok a hallgatók, akik a tanulmányaik mellett munkavégzésre kényszerülnek, és néha túlzottnak érzik a terhelést („*dolgozó hallgató típus*”). A harmadik kategóriába kerültek azok, akik egyetemi éveik alatt fontosabbnak érzik kapcsolati hálójuk erősítését, mint tudományos karrierjük megalapozását („*társadalmi tőke orientált típus*”). Ezek a hallgatók nem egyszerűen úgy érzik, hogy a diákévek arra valók, hogy bulizzunk, hanem meggyőződésük, hogy a diploma utáni életben fontosabbak a kapcsolatok, mint a szakmai ismeretek. Érdekes adat, hogy a minta közel egynegyede tartja fontosnak a társadalmi tőke fejlesztését diákévei alatt.

Ahogy a fenti ábrán látható, a kollégisták között a minta átlagánál nagyobb arányban találunk olyan hallgatókat, akik a tanulmányaik mellett dolgozni kényszerültek (37,5 százalék a 33 százalékhoz képest). A kollégiumban lakó diákok 42,7 százaléka az akadémiai értékrend mellett elkötelezett hallgatói csoportba tartozott, és mindössze egyötödük vélte úgy, hogy barátaik fontosabbak, mint a főiskolai vagy egyetemi követelmények.

Értékpreferenciák	Akadémiai értékeknek elkötelezett hallgatók N=1743	Dolgozó hallgatók N=1454	Társadalmi tőke orientált hallgatók N=992
Szakma orientált munka preferencia	88,02	82,04	75,96
Karrier orientált munka preferencia	77,68	77,62	73,13
Társadalom orientált munka preferencia	73,19	62,78	43,99
Család orientált munka preferencia	67,84	65,77	64,48
Akadémiai megfelelés	79,50	74,43	64,34
Túlzott akadémiai megfelelés	31,26	35,93	29,37
Társadalmi tőke orientált akadémiai értékek	36,03	42,18	47,98
Tudásorientált akadémiai értékpreferencia	81,36	72,68	59,91
"Naiv álomvilág" általános értékpreferencia	90,47	88,49	86,22
Keresztény értékek tisztelete	73,78	70,31	62,26
Posztmateriális értékek tisztelete	70,29	68,56	63,57
Felnőtt értékek tisztelete	82,23	79,06	72,61
"Muszáj dolgoznom"	-71,42	63,93	-69,07

Forrás: Saját táblázat

3. táblázat Az akadémiai értékeknek elkötelezett, a dolgozó és a társadalmi tőke orientált hallgatói típusok értékpreferenciái (0–100 fokú skálaátlag, N=4828)

Ahogy a táblázat is mutatja, a „dolgozó hallgatói típus” értékprofilja – ahol a kollégisták felülreprezentáltak – nagyon hasonló mintázatot követ, mint amilyen az „akadémiai értékeknek elkötelezett hallgatói típus” mintázata. Az előbbi csoportban tapasztalható értékek azonban következetesen alatta maradnak az utóbbiéinak. A kirajzolódó mintázat leírható egy családcentrikus, hivatás- és karrierorientált értékprofilként, ahol a felnőtt (hatékony, felelősségteljes, fegyelmezett, értelmes, törekvő stb.) és a keresztény értékek jelenléte emelkedik ki. A boldogságba, az igaz barátságba, a harmonikus életbe („naiv álomvilág” általános értékpreferencia) vetett hit, valamint a munka társadalmi hasznának nagyra értékelése (társadalomorientált munkapreferencia) kitüntetett jelentőségű. Mindez az értékprofilnak egyfajta jövőorientáltságot kölcsönöz.

Ennek az értékprofilnak érdekes eleme a társadalmi, anyagi és akadémiai elvárásoknak való megfelelés magas igénye, ami túlzott kötelességtudathoz vezethet – különösképpen azok között, akik rá vannak kényszerülve, hogy dolgozzanak tanulmányaik mellett. Ezeknél a hallgatóknál az egyetemi elvárások teljesítése ellehetetleníti a barátokkal való kapcsolattartást vagy a pihenést. Az „*akadémiai értékeknek elkötelezett*” és a „*dolgozó*” altípusokba tartozó hallgatók az ösztöndíjat fontos motiváló erőnek tartják. Úgy gondolják, hogy egyetemistaként az a dolguk, hogy tanuljanak és igyekezzenek maximálisan megfelelni a vizsgákon. A kijelentésekből kitűnik, hogy a hallgatók rendre magas pontszámokkal fejezték ki a külső társadalmi, tanulmányi vagy anyagi kényszereknek való megfelelés jelentőségét.

Az „*akadémiai értékeknek elkötelezett*” hallgatói típusba tartozók elsősorban belülről motiváltak – nemcsak a külső elvárások által támasztott követelmények teljesítésére, hanem a tudás megszerzésére is. Úgy tűnik azonban, hogy a „*dolgozó típusba*” tartozó hallgatók a külső elvárásoknak való megfelelést átlagosan magasabbra értékelik (74,43 pont), mint a szakmai érdeklődést vagy művelődést (72,68 pont). Ezeknek a hallgatóknak – igaz, csak kismértékben – társaiknál kevésbé fontos, hogy a diplomájuk mögött igazi tudásuk legyen.

A klaszteranalízis és a döntési fa modell eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a kollégistáknak erősek a családi kötődéseik, a tanuláson kívüli tevékenységek terén jelentősen függenek a kulturális ipartól, és karrierorientált értékprofiljukban kirajzolódik a családi, anyagi és egyetemi elvárásoknak való megfelelés kötelessége.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy valóban létezik a kollégisták körében egyfajta objektív és/vagy szubjektív depriváció, hiszen társadalmi státuszuk és környezeti támogató rendszerük eltér a más lakásformát választó fiataloktól. A kollégisták szórakozási szokásait illetve értékazonosulásait vizsgálva azonban egy fogyasztói konformitás rajzolódik ki. A választott értékekből tükröződő konformitás alapján a kollégisták a számukra biztosított lehetőségekhez és normákhoz igazodnak. Azonosulni kívánnak a családi, munka és akadémiai elvárásokkal, és mindeközben elhatárolódnak azok aktív formálásától. A státuszjellemzők, értékazonosulások tehát nem egyértelműen köthetők közéleti részvételi formákhoz. Az aktív részvétel csak egy szabadságvágyon nyugvó jövőorientált karrierista álláspont alapján értelmezhető.

A kvantitatív elemzés kezdetekor azzal a feltételezéssel éltem, hogy a zömében elsőgenerációs hallgatók beilleszkedési problémáit a kollégium külön programjaival, közösségfejlesztő tevékenységeivel enyhíti.

Az empirikus adatok fényében megállapítható, hogy a kollégisták beilleszkedése az intézményi próbálkozások ellenére sem problémamentes. Körükben szignifikánsan többen érzik magukat magányosnak, mint eltérő lakásformában élő társaik (Gy. Pataki, 2012).

A témában megjelent korábbi publikációk alapján azt feltételeztem, hogy a digitális kultúrafogyasztás sajátosságai, a formális közösségi életben való alacsony részvételi hajlandóság és a hazajárás gyakorisága valószínűsíti a nem megfelelő környezeti beágyazottságot a vizsgált kollégisták körében.⁴⁴ A Campus-lét kutatás 2010-es adatfelvétele részben igazolta, de jelentős mértékben meg is cáfolta e hipotéziseket.

Az elemzés során kiderült, hogy önmagában a digitális kultúrafogyasztás nem befolyásolja számottevően a hallgatók magányosságát és a közéletben való részvételi hajlandóságot. Az a feltételezésem, miszerint a hallgatók túlzott időtöltése a képernyők előtt megnehezíti a kapcsolati hálójuk átrendeződését, nem bizonyult igaznak. Az alacsony részvételi hajlandóság és a csoporttagság hiányának összefüggését szintén megcáfolták a kapott eredmények. A formális csoport-hovatartozás hiánya jelentékeny módon nem befolyásolta a hallgatók társas integráltságát.

Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a kollégisták sikertelen vagy kevésbé sikeres beilleszkedését a hazajárás magas gyakorisága és az annak háttérében álló erős családi kötődések határozzák meg. Míg a formális csoporttagság hiánya nem, a családi kötelek ereje valóban befolyásolja az egyetemi környezetbe való beilleszkedést.

A folyamatot megnehezíti továbbá a családi, anyagi és akadémiai elvárásoknak való túlzott megfelelési kényszer, ami ellehetetleníti a baráti kapcsolatokat, a pihenést vagy a szórakozást. A magányosság érzésének kialakulását valószínűsíthetik a tanuláson kívüli tevékenységeik

⁴⁴ Ennek az állításnak az alátámasztására álljanak itt Murányi adatai, melyek szerint a vizsgált egyetemen a hallgatók ötöde soha nem bulizik, és az egyetemi rendezvényeken való részvételi arányuk is igen alacsony. A hallgatók 36 százaléka soha nem vesz részt szakhéten, 38 százalékuk nem látogatja a szakesteket, illetve, ha elmegy bulizni, az nem korlátozódik az egyetemi színhelyekre és az egyetemista barátokra. A szabadidőipar termékeit elsősorban a fiatalabb korosztály fogyasztja, és a színhelyek nem korlátozódnak a campus területére. Az egyetemi programok alacsony látogatottsága épúgy mint a szorongás nem kedvez a megfelelő társas integráció kialakulásának (Murányi, 2010).

sajátosságai is. A kollégisták a kulturális ipar kínálatától függenek, hiszen a magas- és populáris kultúra rendezvényeinek vonzásában élnek. A parti helyszínek népszerűsége és az „elit” beszédcselekvési helyszínek alacsony látogatottsága nem kedvez az egyetemisták között kialakuló mély baráti kapcsolatoknak.

Elmondható tehát, hogy a vizsgált vidéki egyetem kollégistáit többszintű függőség jellemzi. Függenek a családi segítségnyújtástól, hiszen közel kétharmaduk hetente legalább egyszer hazajár (elsősorban élelmiszerért és anyagi támogatásért). Függenek továbbá az akadémiai közösségtől is, hiszen ők azok, akik elkötelezettek az akadémiai értékek mellett – még akkor is, ha sokukra jellemző az egyetemi tevékenységgel párhuzamos munkavégzés, amely igen megterhelő lehet. E többszintű függőségi viszonyal nehezen egyeztethető össze egy olyan társadalmi magatartási minta, amelyet reflektivitás, autonómia, a közéletben való aktív részvétel jellemez.

Végül amellet kívánok érvelni, hogy az eddig bemutatott kvantitatív és a következőkben bemutatandó kvalitatív eszközökkel feltárt adatokból két, egymást erősítő, egymással összefüggésben álló folyamat rajzoldóik ki.

Adataink megerősítik, hogy a hallgatók körében megjelenő aktivitás formái nem magyarázhatóak kizárólag státuszsajátságokkal vagy értékpreferenciákkal (Dusa, 2012; Feischmidt et al., 2014). Tekinthejtük ugyan a vizsgált egyetem kollégistáit olyan csoportnak, amelyet érint az objektív vagy szubjektív depriváció és a nem megfelelő környezeti integráltság, értékprofiljuk mégis túlzott konformitást mutat. A kollégisták urbanizációs szempontból, az anyagi és iskolai háttér szempontjából statisztikailag hátrányosabb helyzetben élnek ugyan, mint nem kollégista társaik, de értékprofiljuk önmagában inkább fogyasztói konformizmust sejtet, mint ellenállást, elégedetlenséget, aktív részvételt vagy radikális beállítódást. Az extrakurrikuláris tevékenységstruktúrából és az érték mintázatából kirajzolódó túlzott jövőorientált karrierizmus és tudatosság a kvantitatív adatok szintjén függőségi viszonyon alapuló fogyasztói konform magatartásra utal. Ez alapján azt feltételezhetnénk, hogy az aktív cselekvés csak a kollégisták privát szférájában, karrierépítésében valósul meg.

A kvantitatív elemzés tehát rávilágított arra, hogy az aktivitási formák nem köthetők egyértelműen státusz- és értéksajátságokhoz, illetve, hogy a hallgatók egyetemi környezethez való gyenge integráltságának háttérében inaktív életformájuk és az elvárásoknak való túlzott megfelelés és tudatosság áll. Annak érdekében, hogy e kérdést tovább boncolgatva feltárjam:

vajon a fiatalok körében tapasztalt alacsony részvételi hajlandóság passzivitás, közöny, fogyasztói kényelem vagy az intézményekkel szembeni passzív ellenállás egy formája-e kalitatív kutatási módszertanhoz fordultam.

E ponton eljutottunk a disszertáció tényleges témájához a kollégista narratívák tárgyalásához. A továbbiakban bemutatandó adatállomány többszintű elemzése alkalmas arra, hogy a hallgatók fejében lévő aktivitási minták a hallgatók szűkebb-tágabb környezetükről élő közéleti képpel együtt elemezhetővé váljon. Ez két szempontból tűnik gyümölcsözőnek. Egyfelől eligazít az intézményekkel szembeni attitűdökkel és a részvételi hajlandósággal kapcsolatban, másrészt segít megérteni, hogy a rendszerváltás után született első generáció tagjai mennyire készek a szűkebb felsőoktatási vagy tágabb társadalmi intézményi környezetébe bekapcsolódni.

II.5. A közéleti magatartásminták kutatásának dilemmái

Mindezidáig foglalkoztam azokkal a kutatási irányzatokkal, amelyekhez az értekezés érdemben hozzá kíván szólni, illetőleg tárgyaltam azokat az empirikus előzményeket, amelyek lehorgonyozzák a későbbiekben bemutatandó kvalitatív munkát. E fejezet célja mindezek után rendezni a témára vonatkozó irodalmat és kiemelni azokat a tudományos téziseket, amihez e disszertáció hozzá kíván járulni; azok eredményeit vagy megerősíteni, vagy módosítani, esetleg cáfolni szeretné. A politikai részvétel, és az intézményi integráció irodalmát a disszertáció szerkezetének megfelelően öt fő probléma köré szerveztem – a közéleti vízió, a közélet alapjául szolgáló értékek, jövővíziók, közbeszéd, és közéleti cselekvés. Tettem ezt azért, hogy világossá váljon az intézményi részvétel és az intézményekről kialakult kép közti összefüggés (közbeszéd, közéleti aktivitás vs. közéleti víziók, értékek). Azaz a disszertáció törekszik arra, hogy egységes keretben láttassa az intézményi részvételt – mondhatni a szűkebb-tágabb intézményi környezet formálásának esélyét. A tágran értelmezett politikai részvételt tárgyaló irodalom mellett figyelmem kiterjedt azokra a részkutatásokra is, amelyek a közéleti víziókra, a kollektív értékekre, a közéletéről szóló beszéd jellemzőire fókuszálnak.

Révén a két eltérő diszciplína kutatási eredményeinek egységes keretben történő értelmezése komoly kihívás, igyekeztem e szempontokat külön kezelni, mégis láttatni esetleges összefüggéseiket. Vagyis fontosnak tartom összefoglalni, hogy a valóságmagyarázatokkal, közbeszédrel, közéleti értékekkel, és az értelmes és kifizetődő bekapcsolódás esélyeivel és formáival kapcsolatban milyen korábbi kutatási adatok állnak rendelkezésünkre, és a jelen

vizsgálat innovatív metodológiája révén mennyiben képes ezekhez az adatokhoz bármit is hozzátenni.

Itt még egyszer nyomon követem az előző fejezetekben már ismertett elméleteket és empirikus eredményeket kihangsúlyozva vizsgált témához szűken tartozó megállapításait. Ez a fejezet tehát a kutatás operacionalizálása. Egyszersmind előkészíti és megalapozza azokat a dimenziókat, amelyek a későbbi kódolás alapjául szolgáltak. Mindez nem jelenti azt, hogy az irodalomból csak ezekre a kérdésekre vonatkozó állítások olvashatók ki, sem azt, hogy a fiatal felnőttek közéleti aktivitási mintái csak ebből a perspektívából kutatható. E szempontok önkényes kutatói választás eredményei, melyek segítenek megérteni a fiatalok által érzékelt nehézségeket, lehetőségeket és követendő cselekvési mintákat. Illetőleg lehetővé teszik az intézményi részvétel mikrofolyamatainak követését a formális állampolgári szocializáció keretein túl a közösségek mikromilióiba.

A makrokörnyezet észlelésére vonatkozó irodalom összefoglalása A kutatás kezdetén azzal a feltételezéssel éltem, hogy a generáció köz és magánviszonyokról kialakuló percepciói meghatározóak a közéleti magatartásmintákat. E tág gondolkörű bizonyos szempontból lehatárolták és mérhetővé tették a korábbi kutatások fent tárgyalt eredményei. Lássuk mik az irodalom főbb megállapításai.

1.a. A makrokörnyezet érzékelésére a nagymintás ifjúságkutatások adnak némi támpontot a fiatalok által megnevezett problémák az ún. problématerkép azonosításával. Így a kvalitatív elemzés során is a makrokörnyezet észlelésének vizsgálati módszerül a problématerképet választottam. A problématerképben belül két elemre irányul a vizsgálat: az objektív (munkanélküliség, pénztelenség) és a szubjektív egzisztenciális problémákra (félelem, bizalomhiány, kilátástalanság).

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Korábbi kutatások rávilágítottak, hogy az ezredfordulót követő első évtizedben a felsorolt objektív egzisztenciális problémák (munkanélküliség, pénztelenség) szubjektív egzisztenciális problémákba (félelem, bizalomhiány, kilátástalanság) fordultak át (Fazekas & Nagy, 2016, p. 347). A vizsgálatunk időpontjában a problémalista élén az alkohol terjedése, a baráti társaság hiánya, a bűnözés, a céltalanság és a család válsága áll (Beke et al., 2004; Fazekas & Nagy, 2016, p. 344) A korosztály világmagyarázataiban tehát a család, az emberi kapcsolatok, a kiszámíthatóság és a jövőkép sajátosan összefügg.

1.b.A szakirodalmi elméleti keretét követve a makrokörnyezet észlelésének sajátosságait a kollektív cselekvési mintákon keresztül is elemezhetjük. Ennek kapcsán a társadalmi orientációra (érdekartikuláció, érdek-érvényesítési érzet és demokratikus attitűd), a csoportképzés elveire (kommunikatív racionalitás, homofil csoportok), valamint a tanulmányi orientációra hivatkoznak a korábbi tanulmányok.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Pusztai és Utasi rámutat, hogy a kollektív cselekvési minták, társadalomértelmezések státuszhomogén baráti közösségekben születnek. E homofil közösségek formálják az érdekartikuláció, érdek-érvényesítési érzet, a demokratikus attitűd és kommunikatív racionalitás elsődleges mintáit – a társadalmi és tanulmányi orientációt (Sik, 2011; Utasi, 2013).

Közértékekre vonatkozó irodalom összegzése Vajon az irodalom értő olvasata alapján mit tudhatunk meg a rendszerváltás utáni első generáció azon értékeiről, amelyek a közügyekbe történő részvételt valószínűsítik? Úgy látszik a korábbi kutatások során a konvencionális, kollektív értékek sorrendiségének meghatározása, és ezen belül a kollektív megbecsültség értékének vizsgálata kitűntett szerepet kapott.

2.a. Az utóbbi három évtized értékutásai hangsúlyozzák, hogy a vizsgált fiatalokra szociális és közösségi értékektől mentes üres individualizáció jellemző. Ezt az állítást az szerzők kollektív értékek kiüresedésével és a normatudatosság átalakulásával magyarázzák.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Számos szerző állítja, hogy az életpasztalatok a 80' évek óta mérhető individualizálódása miatt az intézményi vagy társas integráció a normák kreatív alkalmazásán, egyfajta szelektív morálon alapul (Gy Csepeli, 2019b; Hankiss, 1982; Pusztai, 2011). Épp ezért úgy tűnik a vizsgált fiatalok intézményi integrációja, intézményi bevonódása nem teljes. Az intézményi orinetáció, intézményi bizalom és az intézményi elköteleződés problematikus. Így aztán – állítják a szerzők – az intézményi részvételt párhuzamos kötődések és választások jellemzik, ahol a vonatkoztatási pontok, vonatkoztatási közösségek felcserélhetők (Pusztai, 2011; Somlai, 2010; Szalai, 2014). A lojalitás refektálatlan, illuzórikus mivolta, a kivonulás túlsúlya, valamint a tiltakozás kiüresedése a demokratikus intézményi berendezkedés diszfunkcióira utal, amely előre vetíti az intézményi integráció felemását. Az intézményekhez való elköteleződést továbbá az intra-, és intergenerációs kapcsolathálók

mértéke és milyensége lényegileg befolyásolja (Pusztai, 2011). Az intézményekhez való kötődés szempontjából megfigyelhető a nem tagságra épülő, lojalitást nem igénylő, szolgáltatásalapú olyan részvételi forma terjedése, amely gyengébb, ám egyben komplexebb intézményi elköteleződést feltételez (Szalai, 2011).

2.b. Az **értékskálák** szerint a család a rendszerváltást követően továbbra is az intézményi elköteleződés és az ideológiai orientáció meghatározó színtere.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Az igaz barátság, család, biztonság, harmónia szeretet, ha eltérő hangsúlyokkal is, de az utóbbi két évtizedben mindvégig a fiatalok értékskálájának élén áll (Béla Bauer et al., 2017; A Szabó & Bauer, 2005; A Szabó & Kern, 2011; Andrea Szabó, Bauer, et al., 2002; Andrea Szabó & Bauer, 2009).

2.c. A közértékek vonatkozásában pedig egyes szerzők nyomatékosan kiemelik a kollektív identitások keresésének vágyát: az egyéni és kollektív megbecsültségre való igényt

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Feischmidt, Csepeli és Szalai kutatásai mutatnak rá az egyéni és kollektív megbecsültség szerepére napjaink poszt-szocialista társadalmi környezetében (Gy Csepeli & Závecz, 1995; Feischmidt et al., 2014).

2.d A nemzedéki konfliktusok mindezek ellenére vélhetőleg nem élesek. Ezt sejtetik a fiatalok konformitásával foglalkozó korábbi munkák.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

A média által közvetített, a fogyasztás és a szabadidő területére koncentrálódó készen kapott önálló ifjúsági kulturális minták segítségével – állítja Gábor – a fiatalok összehangolják életüket szüleik elvárásaival, életformájával, értékrendjével (Gábor, 2012). A generáció konform magatartása mellett, nagyfokú autonómia figyelhető meg a kulturális és a fogyasztási minták terén (K. Gábor et al., 2000, 2003; K. Gábor, 2012).

Jövőképre vonatkozó irodalom összegzése

Ezt a dimenziót a fiatalok jövőorientációján keresztül kívánom megragadni. Az erre vonatkozó irodalom fókuszpontjai: a jövő-jelen-múlt átmenetek értelmezése, valamint a státuszkijelöléssel kapcsolatos előzetes várakozások.

3.a. A jövőorientáció Mead és Facer szerint a poszt-, és kofiguratív ifjúsági kultúrán kívül, (ahol a múlt és a jelen egyfajta felkészülés a jövőre), létezik egy ún. prefiguratív ifjúsági kultúra, ahol a jövő a jelen integráns része (Facer, 2011; Mead, 1970). Interjúalanyaink a jövő és a múlt történeteit, függőségi relációit kívánják újraírni a jelen összefüggéseinek, kapcsolathálóinak újrendezésével.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

A jövő társadalmi vonatkozásaival (social expectation) foglalkozó kutatások adatai alapján, úgy tűnik, hogy a jövő e fiatalok életében többé már nem egy távoli entitás vagy a múlt meghosszabbítása, hanem a jelen integráns részévé válik. A jelen az identitások, és az egyéni és csoport autonómiák kialakításának küzdőterévé alakul (Beckert, 2016; K. Gábor, 2012; Mead, 1970; Mische, 2009b).

3.b. A makrokörnyezet észlelésében továbbá meghatározó szerepet játszik az a tény, hogy a fiatalok miben látják egyéni boldogulásuk lehetőségeit. A státuszkijelölés tekintetében a minta sajátosságából adódóan egyetlen dimenziót vizsgálunk, nevezetesen, hogy a fiatalok mennyire értékelik fontosnak karrierterveik kivitelezésében a stílus, illetve a társadalmi háttérváltozók szerepét.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Magyarországon a vizsgált korosztályban – állítja a vonatkozó irodalom – a stílus státuszkijelölő szerepe nő. Számos szerző szerint a társadalmi háttérváltozók továbbra is elsődlegesek a fiatal felnőttek boldogulásához a közép-európai térben (Bukodi, 2005; Kolosi & Posch, 2014; Kovách et al., 2018b; Vaskovics, 2000).

Közbeszédre vonatkozó irodalom összegzése

E világmagyarázatok nyelvi formába öntésének sajátosan közép-európai jellegzetességeire is léteznek tudományos teóriák. Jelen vizsgálat ezen belül e sajátos történelmi szakadásokkal teli közép-európai térben a diszkurzív minták, diszkurzív stratégiák és diszkurzív sztenderdek alább felsorolt aspektusaira fókuszál.

4.a. A diszkurzív normák viszonylatában a konfliktuskerülés és a konszenzuskeresés mintáit követjük nyomon.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Itt utalnék Szabó I. és Ritter munkáira, akik felhívják a figyelmet arra, hogy a társadalomtörténeti sajátságok miatt a vizsgált fragmentált szocializációs térben a diszkurzív minták a nyugat-európai mintáktól eltérően alakulnak. A kommunikatív stratégiát nem a konszenzuson alapuló konfliktusmegoldás, az egyéni érdekek megfogalmazása és közmegegyezésen alapuló elfogadása jellemzi, hanem a kommunikáció, a konfliktuskerülés sajátos módozatai (K. Gábor, 2012; Ritter, 2008b, 2008a; I. Szabó, 2000).

4.b. E revolútív, történelmi szakadásokkal jellemezhető közép-európai térben az érintettek az éppen aktuális szocializációs modellnek megfelelő, eltérő perspektívákból kényszerülnek újra és újra átírni élettörténeteiket. Mindez indokoltá teszi a legitimációs és identifikációs sémák használatának vizsgálatát.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Számos szerző éles szemmel rámutat, hogy a fiatalok diskurzusaikban szituáció-függő legitimációs és identifikációs sémákat használnak (Vajda, 2018). Ebben a folyamatban az én megkonstruálja habitusát, 'életre beszél' környezete intézményeit, és benne a maga pozícióját (Pusztai, 2011; Szalai, 2011).

4.c. Feltételezésünk szerint e fragmentált szocializációs térnek megfelelően a diskurzusok is fragmentáltak. E fragmentáltságra vizsgálatunk a diszkurzív sztenderdek tanulmányozásán keresztül mutat rá.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Számos társadalomkutató szerint a posztszocialista narratívákban gyakori, hogy történetfoszlányok, vágyak, elváráshorizontok sokasága jellemzi a történetmesélést. Paradox, groteszk, önironikus részletek váltják egymást leíró szövegrészekkel, amelyek nem fűzhetők fel egy egységes logikai ívre. Ezeket a zilált történeteket jelentéstípusok, sztenderd mondatok, klisék – egyszóval narratív szkriptek– szervezik és fűzik egyggyé. Ezek a klisék és jelentéstípusok lehetővé teszik a mondanivaló finom megfogalmazását kritikai reflexió és felelősségvállalás nélkül (Ritter, 2008b, 2008a). Így üres jelölőként, szinte változtatás nélkül

épülnek be és tölthetnek be különféle funkciókat személyes történetekben (de Certeau & Rendall, 2011).

Közéleti aktivitásra vonatkozó irodalom összegzése

És végül álljon itt a közéleti magatartáskutatás ifjúságszociológiai és felsőoktatáskutatási vetülete, amely számot ad arról, hogy hogyan próbálták elődeink megközelíteni a közülethez kötődő magatartás mintáit. Az eddigi kutatások két fő területre koncentráltak: egyesek a szűken értelmezett politikához való viszonytal hozták összefüggésbe e magatartásmintákat, mások egy önálló nemzedék cselekvési mintáiról beszélnek.

5.a. Egyes szerzők szerint a vizsgált generáció apatikus és depolitizált. Ennek megfelelően inaktív. Az intézményesülés folyamatába nem kész bekapcsolódni. Ez a politikához való viszonyban (politikai érdeklődés, (in)aktivitás, lázadás mintái, poszt-konvencionális cselekvési formák) és a jóléti állammal való elégedetlenségben tükröződik.

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

Több ifjúságkutató utal arra a tényre, hogy a generáció demokrácia szkepszisét az újkapitalista jóléti állammal való elégedetlensége fűti (Keil & Szabó, 2011; T. Kovács, 2014). E fiatal felnőttek politikai érdeklődése ennek megfelelően alacsony, aminek háttérében a politikához való erősen negatív töltetű érzelmi viszonyulás áll (A Szabó & Oross, 2017). Más szerzők hiteltérdemlően érvelnek amellett, hogy a generáció csendes, úgy lázad, hogy nem lázad, azaz a generáció cselekvési mintái egyszerűn nem érzékelhetőek más generációk számára (Howe & Strauss, 1992; Ádám Nagy & Tibori, 2016). Ennek némiképp ellentmondva mások azt állítják, hogy a rendszerváltás óta kialakuló egzisztenciális bizonytalanság és politikai kiábrándultság okozta kollektív frusztráció keretei között nő a felemelkedésre, felértékelésre, az egyéni és kollektív büszkeségre való igény (Feischmidt et al., 2014). Mindez alulról szerveződő aktivitást hív elő, melynek – egyes kutatócsoportok szerint - a háttérében egy értékrendbeli elmozdulás azonosítható: egy tradicionalista-kommunitárius fordulat.

Az aktivitási minták vizsgálatán belül önálló csoportot képvisel a szélsőséges aktivitási minták elemzése – a radikalizmus jelenségének kutatása. Korábbi kutatások amellett érvelnek,

hogy a generációban megkülönböztethető egy szűk aktív, ámde radikális nézeteket valló csoport – melyet a szerzők „tusványos”, „kuruc.info” és „critical mass” nemzedékként azonosítanak. A gyakran radikális megoldásokat is elfogadó fiatalok elutasítják a fogyasztásközpontú, élményorientált inaktív szabadidő-eltöltést, és helyette keresik a felelős részvétel lehetőségeit – amennyiben poszt-konvencionális cselekvési minták segítségével kívánják környezetüket alakítani (A. Szabó & Oross, 2012; 2018). A főiskolai hallgatóság körében megjelenő radikális színezetű aktivitási minták, (Róna szerint) nem magyarázhatók objektív vagy szubjektív státuszvesztéssel, státuszféléssel, elitellenességgel, etnocentrizmussal, tekintélyelvűséggel vagy előíteletességgel. A fiatalok radikalizálódásához az elsőgenerációs értelmiség identifikációs stratégiáinak instabilitása vezet (Róna & Reich, 2014)..

5.b. Végül az irodalom egy szegmense arra vonatkozólag tesz állításokat, hogy a vizsgált generáció politikai nemzedékként viselkedik-e. Állításuk szerint a generáció – szemben a korábbi generációkkal – nem szerveződik autonóm cselekvési mintákkal rendelkező önálló társadalmi réteggé. E kutatásokban a mannheimi kategóriákat vizsgálják magyar társadalmi közegben.

- közös javak, eszmék: cselekvéshez köthető filozófiák
- közös célok: jövőorientáció
- közös cselekvési minták: közös élményen alapuló kollektív cselekvési formák

A téma korábbi megközelítései, melyeket a kutatás árnyalni vagy megerősíteni kíván:

A generáció a társadalom formális, informális intézményeitől nem különül el – mint, ahogy arra Laki empirikus kutatásaiban rámutat – azaz nem válik autonóm kulturális mintákkal rendelkező önálló társadalmi csoporttá. Mannheim nyomán a nemzedékké formálódást elemző szerzők, amellet érvelnek, hogy míg a vizsgált ifjúsági kultúrában az összehasonlításokon alapuló közösség könnyen kialakul, és ritkábban bár, ám mégis azonosítható a közös célokon alapuló nemzedéki egymásrahangeltség, addig a közös cselekvési minták kialakulása problematikus (K. Gábor, 2012; Gázsó & Laki, 2004; Ádám Nagy & Tibori, 2016; Szalai, 2011). A rendszerváltás „beragadt”(A Szabó & Kern, 2011). Nem áll a fiatalok rendelkezésére sajátos kulturális formákkal rendelkező önálló nemzedéki minta, ezért a fiatalok a felnőtt társadalom keretei között „imitálják szüleik már diszkreditálódott cselekvési formáit” (K. Gábor, 2012).

Az előbbieket táblázatos formában foglaltam össze.

Hipotézisek	Indikátorok	Adatfelvételi módszerek
1. kutatási kérdés Hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódás esélyét?		
1. Hipotézis Makrokörnyezet észlelés		
1a Problématérkép	Objektív egzisztenciális problémák *munkanélküliség, *pénztelenség	Csoportos interjúk Narratív stimuláló kockák
	Szubjektív egzisztenciális problémák *félelem, *bizalomhiány, *kilátástalanság,	Csoportos interjúk Narratív stimuláló kockák
1b A kollektív cselekvési minták, társadalomértelmezések	Társadalmi orientáció * érdekartikuláció, *érdekérvényesítési érzet, * demokratikus attitűd	Csoportos interjúk Narratív interjúk Kártyák
	Csoport képzési elvek *kommunikatív racionalitás *homofil csoportok	Mentális térképek Kártyák Csoportos interjúk
	Tanulmányi orientáció	Narratív interjúk
2. Kutatási kérdés Milyen értékeken alapulnak e valóságmagyarázatok?		
2. Téma Közértékek		
2a Individualizáció	*kollektív értékek	Csoportos interjúk Kognitív térkép
	*normatudatosság	Narratív interjúk
2b Konvencionális értékek sorrendisége	* család * igaz barátság, * biztonság, *harmónia *szeretet	Csoportos interjúk
2c kollektív identitások keresése	*kollektív megbecsültség iránti igény	Narratív interjúk Csoportos Interjúk Kockák Kártyák
2d Nemzedéki konfliktusok	*konformizmus	Csoportos interjúk

3.Milyenek a fiatalok jövővíziói		
3. Téma: jövőkép		
3a A jövő, múlt, jelen integritása	*Jövőorientáció	Csoportos interjúk
3b Státuszkijelölés	Státuszkijelölés *Stílus *Strukturális meghatározottság *Karrierorientáció	Csoportos interjúk
4. kutatási kérdés Miként fogalmazódnak meg a közélet jelenségei?		
4. Téma: Közbeszéd		
4a Diszkurzív minták	*konszenzuskeresés *konfliktuskerülés	Csoportos interjúk Narratív interjúk
4b Diszkurzív stratégiák	*legitimációs sémák * identifikációs sémák *habitus konstrukciók	Csoportos interjúk Narratív interjúk
4c Diszkurzív sztenderdek	* narratív szkriptek *sztenderd mondatok * klisék	Csoportos interjúk Narratív interjúk
5. Kutatási kérdés: Hogyan kapcsolódik be a hallgató abba a közéletbe, amit a formális vagy informális intézményi környezet felkínál?		
5. Téma: Közéleti aktivitás		
5.a.Politikához való viszony	*Jóléti állammal való elégedetlenség *Intézményi integráció *Politikai érdeklődés * (In)aktivitás *Lázadás mintái *Radikalizmus *Posztkonvencionális cselekvési minták	Csoportos interjúk Kockák Kártyák
5.b.Önálló nemzedéki minta	*Közös javak, eszmék *Közös célok *Közös cselekvési minták	Csoportos interjúk Narratív interjúk Kockák Kártyák Kognitív térképezés

Forrás: Saját táblázat

4. táblázat:A kutatás szempontjából releváns szakirodalmi tézisek

III. A kutatás módszertanáról

„Methodology embraces the entire scientific quest and not merely some selected portion or aspect of that quest”(Blumer (1969:24) idézi (Clarke, 2005))

Blumer e mondata nem csak mottója lehetne e disszertációnak, hanem döntően meghatározza azt, hiszen ez a dolgozat egyik hozzáadott értéke tudományos tudásunkhoz egy új innovatív módszertan kidolgozása. A munka az adatfelvétel és az adatok rendezése szintjén is újszerű. Az adatok részint egy új, a társadalomtudományokban eddig nem alkalmazott projektív interjú technikával kerültek felvételre (un. narratív-stimuláló kockák), részint komoly munkát igényelt a több helyszínen, több adatfelvételi módszerrel felvett adatok különböző szinteken történő szintetizálása. Minthogy a módszertan át-, meg átszövi a kutatás teljes folyamatát, ez magyarázatul szolgál arra, hogy a módszerek elméleti háttérének kifejtése nem az elméleti fejezetben kerül bemutatásra, hanem az adott módszer konkrét ismertetésekor – történjen az a főszövegben vagy a Függelékben.

Napjainkban a kvalitatív kutatások megújulásának vagyunk tanúi – állítja Csabai Márta –, hisz egy oly korban élünk, ahol a technológiai vívmányok felgyorsult expanziója miatt, az egyéni élmények, tapasztalatok sok szempontú megértése, megosztása hétköznapijaink része (Csabai, 2017, p. ix). A szembeötlő közösségi média használat mellett, a tudás közösségfüggővé válása, nemkülönben az episztemológiai bizonytalanság világában, egyre több kétség merül fel a nagymintás gyakoriságon alapuló statisztikai modellekkel szemben, melyek elsődleges célja a prediktív elméletek és univerzális megfogalmazása. Mint Flyvbjerg 2011, (idézi Csabai, 2017, p. 3) rávilágít, a megfigyelés és annak szisztematikus rendezése legalább oly mértékben gazdagította a rendelkezésünkre álló tudás tárházát, mint a statisztikai modellek. Noha a vita a kvantitív és a kvalitatív megközelítésű kutatások között az általánosíthatóság, a kauzalitás és érvényesség szempontjából egy soha le nem záruló polémiaának látszik, a kontextusfüggő tudás relevanciája hiteltérdemlően bebizonyosodott. A jelenségek kontextusba ágyazottsága kezdve az orvostudománytól a humán-, és társadalomtudományokig mind meghatározóbb tudományos szempont. Sok egyéb mellett az adatok hibakorlátai, a méret és az interpretáció nehézségei és a kontextus teljes hiánya okán, napjaink társadalomtudományi palettáján egyre figyelemre méltóbbá válnak a kevésbé ambíciózus és költséges kvalitatív elemzések. Mára ez a kutatási ág éppoly elfogadott, módszertanilag kidolgozott, mint a kontextustól független, egyben megismételhető, vagy éppenséggel társadalmi csoportokat reprezentáló kvantitatív módszerek.

Simmel nyomán az utóbbi harminc év késő modern és poszmodern elméletei és módszertani megfontolásai világossá tették, hogy a szociológia feladata nem pusztán egy adott fogalom alá tartozó viszonylatok meghatározása, hanem sokkal inkább a társas együttlét olyan formáinak leírása, amelyek hatással bírnak az emberi viselkedésre. Azaz az elmélet vezérelt, fogalmilag operacionalizált kvantitatív kutatások mellett a megfigyelés központú adatközelítési kutatási iránynak is helyet kell kapnia. A cél nem más, mint hogy a big data korában, a zajos és kevésbé zajos kvantitatív adatok tengerében helyet kapjon a 'történettel rendelkező ember'.⁴⁵

Ezért a jelen elemzés elejét kívánva venni a pozitivista kritikáknak Strauss és Corbin elveivel összhangban három célt tűzött ki maga elé: adatközelítés, finom elméleti ambíciók, szisztematikus adatelemzés. Magyarán: hű kíván maradni a vizsgált egyének értelmezési és interpretatív sémájához, bele kíván helyezkedni azok gondolati világába, hogy leírhasa a megkérdezettek 'saját szavaival' azok motivációit és perspektíváit. Nem egyszerűen példákat sorol fel és nem is csak egyedi történésekre utal. Egyfajta „representatív anekdotaként” e kutatás a tágabb teoretikus háttérhez kapcsolódik, és annak szerveződését segíti és egyszersmind szemlélteti (Cash, 2015). Vagyis nem tekinthető általánosnak, minthogy mindvégig 'az egyedi, az általános és a normatív' között helyezkedik el (Csabai, 2017, p. p.x.). Meglehet, nem célja egy adott társadalmi csoport reprezentálása, mégis hozzájárul egy adott társadalmi csoportban megjelenő tapasztalat és viselkedés rejtettebb, közvetettebb rétegeinek szisztematikus megértéséhez.

Ezzel együtt el kell ismerni, hogy elmélet és módszer viszonya is kissé eltér a megszokott kvantitatív hagyománytól. A kutatás követi Jenks intelmeit, és a módszert nem az elmélet szolgálóleányának tekinti. A módszer sokkal inkább az elméletben gyökerező ún. grounded theory, mely pusztán finom elméleti distinkciókat tesz lehetővé (Jenks, 1995).

Végül fontos szem előtt tartani, hogy az adatok természetéből adódóan, a minta koncepciók, hasonlóságok, típusok, viselkedésmintázatok kontextus-szenzitív megragadására alkalmas. Míg a kvantitatív elemzés során vélemények, attitűdök gyakoriságának együttálása vizsgálható, itt szavak, jelentések, nyelvi sémák kombinációi válnak megközelíthetővé. Ugyanezen okból a disszertáció ábrái és táblázatai, csak jelzésértékűen számszerűsítettek mintázatokat, minthogy több rétegű gyakran rejtett jelentésárnyalatokat követnek konzekvensen nyomon. A jelentések e folyton tisztuló világában eképpen nem univerzális

⁴⁵ Ezt a fogalmat Csabaitól vettem át, aki Lászlóra utalva emlékezetesen mutatja be az esettanulmányok sajátos történet központúságát (László, 2005).

tények tárulnak fel: csak pillanatnyi kontextushoz kötött igazságok, hogy aztán ismét alábukjanak az értelmezés következő szintjén. Mérföldkövek pusztán, melyek irányítják gondolkodásunkat és segítik a belső – az adott társadalmi jelenségre, esetünkben a közéleti cselekvésre, jellemző – endemikus jelentések megragadását.

Abból az alapfeltevésből indulok ki, hogy az emberek a hétköznapi életben sokkal inkább személyes elbeszéléseik mentén gondolkodnak, mintsem argumentatív érvrendszerek alapján (Csabai, 2017; Ehmann, 2002; László, 2005; A G Woodside, 2010; Arch G Woodside & Wilson, 2003). Ezért e kutatás feltárva a magatartásminták indirektebb, reflektív rétegeit olyan történetközpontú megközelítést tartalmaz, amelyben az elbeszélő adott szituációkban tudatosítja tapasztalatait és azok összefüggéseit. E történetközpontú megközelítés különösen alkalmas akkor, ha kontextuális tényezőket is be akarunk vonni az jelenség értelmezésébe, minthogy az elbeszélések epizódjai hol egyedinek, hol általánosnak, hol normatívnak tekinthetők és e szintek kapcsolatrendszerét teszik érthetővé.

Innen már csak egy ugrás, hogy a kvalitatív módszerek éppen a koncepciók kontextuszenzitivitása miatt alkalmasak tekintsük egyes bizonyítási eljárásokra – akár hipotézis tesztlésekre is – különösképpen akkor, ha jelentős változás vagy episztemológiai bizonytalanság érzékelhető egy társadalomban. Továbbá a késő modern társadalmakban épp a fent már említett folyamat – a tapasztalatok individualizációja - miatt „fokozódik az igény az egyéni – és egyedi – tapasztalatok minél több szempontból való átélése, megértése és megosztása iránt” (Csabai, 2017, p. ix). Ezért e disszertáció az interjúalanyok által konstruált meta-narratív struktúrákra épülve maga is egy narratív beszámolóként tükrözi az elbeszélők személyes világnézetét, identitását, attitűdjeit.

A disszertáció módszertani szempontból újszerűnek tekinthető, mégpedig épp azért, hogy az előző fejezetben tárgyalt kutatási kérdések körüljárására olyan sajátos módszertant alakítottam ki, amivel nehezen megközelíthető társadalmi csoportok válnak elemezhetővé. Ennek részeként Szabó Ildikó és Marián Béla segítségével egy önálló saját társadalomtudományi projektív módszer került kifejlesztésre (Gy Pataki, 2015). E fejezetben először bemutatásra kerül e módszertan váza és azok a projektív technikák, amelyek a nehezen megnyíló interjúalanyok esetében a tabunak számító témák kifejtését segítették. Másodszor, azért, hogy hozzájáruljak ahhoz a vitához, amely a kvalitatív kutatások reprezentativitását kérdőjelezi meg, részletesen kifejtem az elemzés keretét és menetét. Törekedve olyan módszertani transzparencia elérésére, amely adatainknak reprezentativitást ugyan nem ad, de az adatoknak

belső koherenciát, validitást, megismételhetőséget biztosít ezzel lehetővé téve mintázatok és trendek megállapítását.

Abból a célból tehát, hogy egy generációt belülről, belső diskurzusait, logikáját feltárva ismerhessünk meg, csoportos és narratív interjútechnikát használtam, a csoportos interjúk során több projektív technikát alkalmaztam (Gyulavári et al., 2015; É. Kovács, 2007; Síklaki, 2004, 2011; Vicsek Lilla, 2006). A csoportos interjúkban alkalmazott projektív módszerek segítettek abban, hogy a fiatalokat a vizuális–verbális kommunikáció határmezsgyéjére tereljük, ahol játékos formában otthonosabban kifejtethetik közéleti nézeteiket. A három projektív módszer alkalmazását az alábbi szempontok tették kívánatosá.

(1) A narratíva-stimuláló módszer segített feltérképezni a közről alkotott elsődleges asszociációkat és másodlagos jelentéstartalmakat. (2) A mentális térképezés lehetővé tette annak megítélését, hogy a kollégium mely terei a tényleges színterei a kollégiumi közéletnek. Végül (3) a társadalmi problémák megítélését célzó kártyákkal azonosítottam olyan közéleti attitűdöket, magatartásmintákat, amelyeket az előző két módszer nem hívott elő. Nézzük meg e három módszert kicsit részletesebben.

(1) A narratíva-stimuláló kockák segítettek feltárni a hallgatók közéletfelfogása és aktivitási mintázata közti összefüggést. Az interjúk során az interjúalanyokat arra kértem, hogy dobjanak a rendelkezésükre álló összes kockával (18 db), és a kockák felülre eső oldalain megjelenő szimbólumokat felhasználva „rakják ki” a magyar közéletet. A módszert Szabó Ildikó és Marián Béla segítségével fejlesztettem ki (Gy Pataki, 2014)

(2) A mentális térképezés során arra kértem az interjúalanyokat – a klasszikus lynchi mentális térképezési hagyományokat követve –, hogy egy üres lapon rajzban mutassák be a kollégiumot (Lynch, 1960). A rajzolás és ennek módja a tér vizuális érzékeléséről tájékoztató.

(3) A kártyákon igyekeztem olyan társadalmi problémákat felsorakoztatni, amelyek vagy aktuálpolitikai vonatkozásúak voltak, vagy már a pilot interjúkban is megosztották a hallgatókat. A kártyákon feltüntetett közéleti témák rendezése során az is világossá vált, hogy mely közéleti témákat érzik a hallgatók egymáshoz közelállónak, milyen jelentőséget tulajdonítanak nekik, és hogyan csoportosítják azokat.

A csoportos interjúkon és az interjúk felvételekor alkalmazott projektív technikákon kívül narratív interjúk készültek a véleményvezérekkel vagy azokkal a hallgatókkal, akik feltűnően

hallgatók voltak a csoportos interjú során. A narratív interjúk elmélyítették a kapott eredményeket és világossá tették, hogy a köz-magán dichotómia miként ágyazódik be az egyéni életutakba.

Összefoglalva: a hallgatói közösségekben kialakuló közélet-képet, közéleti igényt és a mintaközvetítés rendszerét több kvalitatív módszer együttes alkalmazásával kutattam csoportos és narratív interjúkban. A narratíva-stimuláló kockák feltárták a közvetlen életvilág, a társadalom és a politikai szféra érzékelését; a kártyák a közélet kategorizálásának logikáját; a mentális térképezés a közvetlen életvilágban megjelenő köztér észlelését; a félig-strukturált csoportos interjúk a diszkurzív praxis, a közzől szóló beszéd sajátosságait (Blommaert & Bulcaen, 2000; Fairclough, 1994; T. A. van Dijk, 1997, 2006, 2010; Wodak & Meyer, 2009). Végül a narratív interjúk arra világítottak rá, hogy milyen logika mentén ágyazódik bele az egyéni életútba a köz és a magán közötti különbségtétel (Cortazzi, 2014; Lieblich et al., 1998; Mishler, 1995, 2004; Rosenthal, 1995, 2006, 2013). Az adatok rendezésében a Maxqda18 szoftver segített (Kuckartz, 2014; Kuckartz & Rädiker, 2019; Wiedemann, 2016).

III.1. Adatfelvétel

III.1.1. A terep⁴⁶

Az adatfelvételre 2012-2014 között került sor. Több felsőoktatási reform zárult le ebben az időszakban. Miként ismeretes a magyar felsőoktatás 2003 és 2011 között nagyarányú infrastrukturális változáson esett át. Létrejötték a magán és a közszféra együttműködéséből származó felsőoktatási intézmények, az ún. PPP konstrukciók. A felsőoktatási infrastruktúra fejlesztési program keretében 18 felsőoktatási intézménybe 54 beruházásra került sor, melynek során kollégiumokat, könyvtárakat és más oktatási infrastruktúrát alakítottak ki. E megaberuházás meghatározó elemei voltak a kollégium-felújítások.⁴⁷

A vizsgált felsőoktatási intézményben 2003–2010 között, a PPP konstrukciók bevezetése nyomán lényegileg átalakult a kollégiumi infrastruktúra. A kollégiumok életében az elmúlt húsz évben megjelenő drámai átalakulást érzékelteti az a tény, hogy a 18 kollégium 4751 férőhelyből 3128-at az elmúlt tíz évben alakítottak ki vagy újítottak fel, jellemzően PPP-

⁴⁶ A terep fejezet az alábbi cikke épül (Gy Pataki, 2018) és a Függelékben csatoltam e cikk pre-print részleteit. Ennek megfelelően a szöveg a fent megnevezett cikkel szövegegyezéseket tartalmaz.

konstrukcióban, változatos tulajdonjogi viszonyok mellett.⁴⁸ Az állami finanszírozású, anyagi gondokkal küszködő kollégiumoktól a hotelszerűen üzemeltetett kollégiumokig az intézmények széles skálája található meg ebben a régióban viszonylag zártnak tekinthető, a városoktól elkülönülő campusokon. A házirendek, az intézmény működésének szabályozottsága és az intézményhez köthető hagyományok kollégiumról kollégiumra változnak.

Az adatok így lehetővé teszik az átstrukturálódó felsőoktatási környezetben létrejövő szocializáció vizsgálatát. Egy olyan felsőoktatási tér pontosabb megértését, amely mind képzési struktúrájába, mind épületkomplexumában átalakult. Így mind az ifjúságszociológia, mind a felsőoktatáskutatás tekintetében értékes adatok nyerhetők.

Egy a fővárostól távol eső egyetemet vizsgáltunk meg, mert az ország egyik legrégiólisabb egyetemeként e kutatási helyszín⁴⁹ lehetővé teszi a fiatal felnőttek egy sajátos csoportjának vizsgálatát. Az országos egyetemista átlagtól eltérően a térség rossz szocio-ökonómiai sajátásaiból adódóan itt nagyobb arányban fordulnak elő olyan fiatalok, akiknek szülei az elsőgenerációs értelmiség tagjai (Campus-lét adatbázis, TERD, HERD,)⁵⁰. Az így kiválasztott terep lehetővé tette a felsőoktatás világába családjából elsőként lépő hallgatók vizsgálatát abból a szempontból, hogy e nem tradicionális hallgatók egyetemi éveik során mennyire köteleződnek el környezetük intézményei felé.

A kollégiumi formális felvételi rend következtében, a kollégiumokban élők között a szakmunkás végzettséggel rendelkező szülők gyermekeinek aránya szignifikánsan magasabb, mint a lakhatás más formáit választó hallgatótársaiké (Gy. Pataki, 2012; Pusztai, 2011). Ennek köszönhetően elmondható, hogy az általam vizsgált interjúkban olyan fiatalok politika és közélet iránti érdeklődésének sajátos artikulációja tükröződik, akik családi szocializációjuk során nagy társadalmi mobilitásnak voltak szemtanúi, vagy ők maguk kívánnak a szülői generációtól lényegileg eltérő utat bejárni. Azonban fontos leszögezni, hogy dolgozatom csak azokon a nappali tagozatos egyetemista fiatalokon alapul, akik 2012-ben az általunk

⁴⁸A vizsgált egyetemen három PPP beruházás történt: PPP konstrukcióban történő szolgáltatás vásárlás (13841 millió forint); Kollégium ingatlanbérlet és szolgáltatás (3518 millió forint); önálló diákokthozon építése és szolgáltatás (14152 millió forint) (J. Varga, 2013).

⁴⁹Hajú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megye (Polónyi, 2014)

⁵⁰ Ebbe az intézménybe az országos átlagnál kisebb arányban jelentkeznek hallgatók emelt szintű érettségivel és nyelvizsgával, a hallgatók egyhatede hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű és minden második hallgató családjának bizonytalan a munkaerőpiaci helyzete. 2000-2010 között tovább nőtt az alacsony státuszú hallgatók aránya (Pusztai, 2011; Szemerszki, 2006).

kiválasztott két kollégium lakói voltak, így a minta csak óvatos következtetésekre ad lehetőséget.

A felsőoktatási szféra mindemellett egy másik szempontból is ideális helyszínnek bizonyult. Ennek köszönhető módon egy harmadik szempontból is újszerű. Jelesül abban, hogy a fenti interjútechnikákat intézményi magánterekben alkalmaztam. A felsőoktatási kollégiumok kiváló terepként szolgáltak a hallgatók köz- és magán szféráról valott nézeteinek rögzítéséhez, illetve informális, fél-formális, formális intézményekhez való viszonyának vizsgálatához. A nemzetközi szakirodalom fényében meggyőződésem, hogy az infjúságkutatói és oktatásszociológiai szakirodalomban felmerült dilemmákra egy új dimenzió bevonása termékenyen hathat. E dimenzió pedig nem más, mint a köz és a magán, illetőleg a hallgatók e szférákba történő egyéni és kollektív bekapcsolódásának lehetősége.

A kollégiumokat olyan szemi-privát térként fogom tehát fel, ahol a köz–magán dichotómia megfogható. A kollégiumok magán- és közterei, mint állam az államban, tükrözik a hallgatók intézményekhez és a közszférához való viszonyát. E kutatási terep alkalmat adott arra, hogy megfigyeljük miként formálódnak az állampolgári kultúra elemei a hallgatók intézményi magánéletének mikrotereiben.

Ennek megfelelően két kollégiumot választottunk ki vizsgálódás terepéül, figyelembe véve: (a) az intézmény közösségfejlesztési elképzeléseiben meglévő különbségeket, (b) a tulajdonosi funkciók, szervezeti felépítés és üzemeltetés eltéréseit (hotel vs. otthon) és (c) a rend kialakításában, a fegyelmezésben, illetve az ellenőrzésben azonosítható különbségeket. Az adatfelvétel megelőzően részletes intézményleírások készültek, melyek a Függelékben követhetők (Függelék 2)

A vizsgált két felsőoktatási intézményben 2012 tavaszán összesen 70 interjú (50 hallgatói és 20 intézményi) készült el kollégistákkal és a kollégisták életét meghatározó intézményi dolgozókkal. Ezen belül négy interjút a hallgatói önkormányzat és a kollégiumi bizottság olyan hallgatóival vettünk fel, akik az intézet üzemeltetésében tevékenyen részt vesznek, és további két interjút intézményi séta keretében rögzítettünk.

Az interjúk megoszlását a két intézmény és a különböző interjútipusok között az alábbi táblázat tartalmazza.

Intézmények	Intézményi struktúra	Aktorok	Féligstrukturált	Séta	Fókusz csoport	Narratív interjú	Összesen	
PPP konstrukcióban épült kollégium	Hallgatók	kollégisták			11	11	22	
	Vezetőség	Ügyvezető igazgató	1				1	
		Üzemeltető	2		1		3	
		HÖK				1	1	
	Személyzet	Kulturális bizottság				1	1	
		Front office menedzserek	2				2	
		Takarítók					0	
		Karbantartók			1		1	
Biztonsági őreik					1	1		
Összesen			5	2	14	11	32	
Hagyományos kollégium	Hallgatók	Kollégisták	1		13	9	23	
	Vezetőség	Igazgatóság	5		1		6	
		HÖK				1	2	3
		Kollégiumi Bizottság	2			1	3	
	Személyzet	Diszpécser	1				1	
		Takarítók				1	1	
Karbantartók				1		1		
Összesen			9	2	16	11	38	
Összes interjú			14	4	30	22	70	

Forrás: Saját táblázat

5. táblázat: Áttekintő tábla a felvett interjúkról

A konkrét interjúalanyok kiválasztáskor pedig szemelőtt tartottuk, hogy a baráti körök, státuszhomogén értelmező közösségek szerepe láthatóvá váljon. A véletlenszerűen kiválasztott első szobában 6 rövid kapcsolathálózati kérdés előzte meg a csoportos interjút. A következő szobát annak alapján választottuk ki, hogy a szobában kit neveztek meg a hallgatók, mint olyan személyt, akivel rendszeresen együtt töltik a szabadidejüket, akivel megosztanák a magánéletüket vagy a tanulmányokkal kapcsolatos problémákat. Az ilyen, hólabda módszerrel kirajzolódó kapcsolathálókat addig követtük, ameddig az adott kapcsolatháló el nem különült környezetétől. Egy-egy intézményben 5-7 ilyen egymástól elkülönülő kapcsolathálót mértünk fel. (A kapcsolathálózati kérdőívtervet lásd: Melléklet 1.) Ezt követően kulcsinformátorok (szintfelelősök, kollégiumi nevelőtanár) segítségével megkerestük az izolált hallgatókat is, akikkel többnyire narratív interjút készítettünk. Egy olyan régióban, ahol a hallgatók civil szervezetekben vagy formális csoportokban való részvételi hajlandósága alacsony (Fényes et al., 2012), fontosnak éreztem megtalálni azt a társas közeget, amely hatással van a hallgatók közéleti aktivitására. Ezt követően, narratív interjúk készültek a csoportos interjúk azon tagjaival, akik véleményvezérek vagy épp ellenkezőleg, végig hallgatók maradtak az interjúk során.

(Az adatfelvétel módszertani részletiről, illetve az adatfelvétel során kidolgozott új módszerről a Függelék 1. tájékoztató.)

III.1.2. Interjútechnikák⁵¹

Mint ahogy fentebb jeleztem a dolgozat módszertani újszerűségét adatfelvétel során kidolgozott, eddig a társadalomtudományban nem alkalmazott projektív interjútechnika adja. Röviden összefoglalom miben is áll e módszer lényege.⁵²

Amikor a kiválasztott két kollégiumban elkezdtem az előre elkészített interjúvázlatok alapján interjúkat készíteni, az első néhány interjú során világossá vált előttem, hogy a hallgatók nemcsak a definíció szerinti közéletéről beszélnek gátlásosan (ha egyáltalán hajlandóak ilyen kérdésekről gondolataikat kifejtve beszélni), hanem közvetlen életvilágukról is. Az első néhány interjú után megerősödött bennem az a feltételezés, hogy nem annyira a kommunikációs készségek hiánya nehezíti az érdemi beszélgetést, hanem éppen ellenkezőleg, egy olyan kommunikációs profizmus, amelyet az olyan témák hárításában sajátítottak el, mint amilyenek az interjúban is előfordultak. E kommunikatív profizmus az adatfelvétel során kreatív új adatfelvételi technikák kidolgozására ösztönzött az adatok elemzésekor központi jelentőségűvé vált. A csoportos interjúkban a közéleti témák mégoly tapintatos, de mégiscsak direkt, a verbalitások szintjén mozgó megközelítése nem bizonyult járható útnak. Ezért rákényszerültem arra, hogy újragondoljam korábbi interjúvázlataimat és az alkalmazott módszereket, és keressem az indirekt, projektív technikákat.⁵³

Az volt a célom, hogy a tisztán verbális kommunikációt olyan szintre irányítsam, amelyen a verbális és vizuális kommunikáció összefonódik, és amelyben a vizuális szint asszociációkat, projekciókat, történeteket, esetleg humoros reakciókat hív elő. Az alkalmazott technikák segítettek abban, hogy a fiatalok játékos formában otthonosabban fejezhessék ki közéleti nézeteiket. Illetőleg hogy megtalálják az interjúszituációban a számukra otthonos helyet, amennyiben lehetővé tették, hogy az alanyok a szituációnak megfelelően dinamikusan váltsák az önmagukról kialakított képüket. Ezek a módszerek az önreprezentáció többszörös

⁵¹ Ez a fejezet korábbi munkáimon alapul. Ennek megfelelően szövegegyezéseket tartalmaz (Dusa, 2012; Fényes & Szabó, 2014; Kozma & Pataki, 2011; Pataki, 2011, 2012, 2013).(Gy. Pataki, 2011, 2012; Gy Pataki, 2012, 2013, 2014; Gyöngyvér Pataki, 2015b)

⁵² Ez a fejezet korábbi munkáimon alapul. Ennek megfelelően szövegegyezéseket tartalmaz (Dusa, 2012; Fényes & Szabó, 2014; Kozma & Pataki, 2011; Gy. Pataki, 2011, 2012; Gy Pataki, 2013).

⁵³A magyar empirikus társadalomtudományokban kevés példa van a projektív módszerek alkalmazása közéleti kérdésekben. Ilyen például Szabó Ildikó és Csepeli György közös munkája (L. Szabó & Csepeli, 1984) Projektív módszerek társadalomtudományi alkalmazása viszont igen elterjedt (Siklaci, 2004, 2011; Vicsek Lilla, 2006)

kódolására adtak lehetőséget ezzel megkönnyítve egyrészt a kommunikációt, másrészt annak mérését, hogy a hallgatók térben és időben miként pozicionálják magukat: milyen diszkurzív pozíciókat vesznek fel.

Narratíva stimuláló kockák

Az alkalmazott projektív technikák közül itt csak a narratíva-stimuláló kockák alkalmazására térek ki. A kártyák és a mentális térképek használatának részleteit és a módszerek elméleti előzményeit a Függelékben teszem közzé (Függelék 2).

A narratíva stimuláló kockák mint projektív technika alkalmas arra, hogy leírhatóvá váljanak a hallgatók gondolataiban és beszédében élő elsődleges és másodlagos jelentéstartalmak. A közéleti víziók, magatartásminták előhívására használt narratíva-stimuláló kockák együttese egy ír játékfejlesztő cég terméke.⁵⁴ A játék tizennyolc kockából áll: kilenc kockán általános szimbólumok, jelek, tárgyak találhatók, kilenc kocka emberi tevékenységeket ábrázol. A játék eredeti célja szerint a történetek megformálását elősegítő nyelvfejlesztő eszköz. Összesen kétszer ötvennégy kép valamilyen kombinációjával találkozott az interjúalany. A szimbólumok egy része nemzetközi egyezményes jel (színház, kérdőjel, L, nyíl, ferde nyíl, sokágú nyíl, szövegbuborék). Másik részük negatív (mumus, szomorú arc, becsapódás, tűz, verekedés, kiabálás, üvöltés, sírás, sérülés, álarc, gyufa, rabló) vagy pozitív (szmájli, szivárvány, virág, fa, lepkeháló, kézfogás, hal, ajándék, együtt sétálás, röhögés, méhecske, varázspálca, teknős, babázó lány, csillag, sátor, kulcs) konnotációkat sugalló kép (élethelyzet, cselekvés, tárgy, állat, jelenség). A piktogramok rejtett jelentését figyelembe véve összesen tehát 12 negatív jelentést sugalló és 17 pozitív projekciókat előhívó képet alkalmaztam. 79 kép nem köthető egyértelműen pozitív vagy negatív jelentéstartalmakhoz. A kétszer kilenc kocka oldalain látható (2X) ötvennégy kép tipológiáját a következő táblázat foglalja össze.

⁵⁴Rory's story cubes. <http://www.storycubes.com>. 73 Rushfield Avenue, Belfast, BT7 3FQ, Northern Ireland, Magyarországi hozzáférhetősége: www.jatekforras.hu

óra	teknős	mobil	arc zzz	szkarabeusz	bot	nyíl	mumus	maszk
hal	szökőkút	lábnyom	ejtőernyő	kérdőjel	lakat	színház	szomorú smiley	tűz
fa	abacus	alma	piramis	híd	zseblámpa	szem	méhecske	földgömb

ház	dobókocka	mérleg	buborék	nagyító	villám	lámpa körte	kéz	nyíl
kulcslyuk	kulcs	mágnes	virág	sátor	várjel	sokágú nyíl	csillag	birka
szivárvány	könyv	smiley	vár	varázspálca	repülő	bankkártya	hold	épület

6. ábra Narratíva-stimuláló kockák: jelek, tárgyak, szimbólumok

ajándékot ad	sírás	asztalra csap	olvasás	rajzolás	nevetés	tapogatózás	esés	emelés
távozás	cipelés	csengetés	krikett	sétálás	tolás	babázó lány	köhögés	arc buborékkal
kiabálás	mutogatás	evés	kiasás	nyújtzkodás	labdarúgás	elásás	ébresztőórás figura	pénz

frede nyíl	olló	becsapódás	sérülés	labdát ejt	labdát feldob	ajándékot kap	petróleum lámpa	útelágazás
kukucsálás	labda	gyufa	esés	kézfogás	rabló	fülhallgató figura	súlyemelés	labda mögötte
törés	ruha	lepkéháló	verekedés	falépítés	gördeszkázás	zene	kopogtatás	beszélgetés

Forrás: Saját ábra

7. ábra: Narratíva-stimuláló kockák: tevékenységek

A módszer alkalmazásával az volt a célom, hogy azonosítsam a hallgatókra jellemző, közélettel kapcsolatos gondolatköroket.

Az intézmények politikai szocializációban betöltött szerepe és a hallgatók közélet-felfogása közti összefüggést keresve az interjúk során az interjúalanyokat arra kértem, hogy dobjanak a rendelkezésükre álló összes kockával (18), és a kockák felülre eső oldalait felhasználva „rakják ki” a magyar közéletet.⁵⁵ Ha az első dobás alkalmával az interjúalanyok döntően csak magánéleti utalásokat tettek, akkor másodjára is feltettem ugyanazt a kérdést („Mit gondolsz a magyar közletről?”).

A kockák felszínén megjelenő piktogramok bizonyos közéleti sztereotípiákat mozgósítottak, amelyek történetekbe ágyazódtak.⁵⁶ Az elmondott történetek igazi érdekessége a sztereotípiák milyenségében, kontextusba ágyazottságában és megjelenésük gyakoriságában rejlik. Az, hogy ezek a sztereotípiák milyen gyakorisággal és milyen kontextusban jelentek meg, segített feltárni az egész célközönségre jellemző asszociációs mezőt.

⁵⁵ Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredményeivel összhangban a kérdésben tudatosan alkalmaztam a közélet szót (Csózik, 2012; Oross & Andrea, 2018; Róbert et al., 2017; Andrea Szabó & Oross, 2012). A politikai viselkedés kutatások adatfelvételei alapján megállapítható, hogy a politika mint kifejezés az elmúlt másfél, két évtizedben negatív jelentéstartalmakkal telítődött (Jancsák, 2014; Laki et al., 2001; Andrea Szabó, 2009; I. Szabó & Örkény, 1998, 2001). Ezért tudatosan elkerültem a „politika” használatát a hívókérdésben. Jelen kutatás eredményeit továbbfejlesztve, Szabó fókuszált csoportos interjúkban a közlethez és a politikához fűződő asszociációkra koncentrált és eredményei még világosabbá teszik e két világ közti teljes szakadást (Szabó, A., Susánszky, P., & Oross, 2019; A Szabó & Oross, 2017; Andrea Szabó & Oross, 2016).

⁵⁶ Az egymástól független dobások során az egyes szimbólumok megjelenésének a valószínűsége azonos, míg annak a valószínűsége, hogy pontosan ugyanaz a kép ugyanabban a környezetben kerül felszínre, elenyészően csekély. Így nagyon változatos alakzatok jönnek létre, amelyek sokféle értelmezést engednek meg.

A narratív szkriptek elemzésének azért van kitüntetett jelentősége a közép-európai térben, mert ezek az ismétlődő szövegelemek szervezik – amint azt Ritter adatai tükrözik – az epizódikus, poszt-szocialista narratívákat. E narratívák sajátossága abban rejlik, hogy egyszerre több szálon futnak és több jelentés horizontot mogósítanak. A *'reprezentatív anekdoták'*, ahogy Cash fogalmaz olyan nyelvi elemek, amelyek segítik a világ, benne mások és önmagunk helyzetének megértését (Cash 2015 idézi Csabai, 2017; Szabó, 2013; Ritter, 2008b). (I. Szabó, 2013) Ez tette szükségessé, hogy ne csupán kódoljuk a fiatalok beszédében spontán megjelenő sztereotípiákat, hanem egy olyan módszert fejlesszünk, ami kiprovokálja e nyelvi elemek használatát, lehetőséget adva ezzel a sztereotípiák kontextusba ágyazottságának megfigyelésére.

Az eredmények feldolgozásában elkülönítettem elsődleges és másodlagos jelentéstartalmakat. Az elsődleges jelentéstartalmakkal az asszociációs mezőt tártam fel, a másodlagos jelentéstartalmakkal a közéletre vonatkozó elképzeléseket és aktivitási formákat.

A tartalmi elemzés fókuszában a kockák, a kirakási stratégiák és alakzatok, valamint a felmerülő asszociációk és jelentéstartalmak álltak. A jelentéstartalmak három szintjére voltam kíváncsi: arra, hogy milyen elsődleges asszociációkat hívtak elő a kockák, és hogy ezek milyen kategóriákba és történetekbe ágyazódtak bele. (Az erre vonatkozó részelemzést lásd: Függelék 2.)

Áttekinve, a módszer rendkívül hasznosnak bizonyult a közbeszédben kialakuló hallgatási kultúra megtörésére, a közéleti víziók, politikai közérzet vagy politikai világnépek megragadására. A „narratíva-stimuláló kockák” mint a narrációt támogató projektív felület alkalmasnak bizonyult társadalmi struktúrák és viszonyok reprezentációinak feltárására. Az interjúk során tapasztaltam, hogy a közéleti aktivitásról, a politikai elvekről, a közletről vallott nézetek rendkívül nehezen megközelíthetők. A „narratíva-stimuláló kockák” játékos, védett szituációt teremtettek. A folyamatban rálátásunk nyílt az egyén saját aktivitásáról, a közletről, politikáról alkotott reprezentációira. A kirakási stratégiák és a létrejött alakzatok egyfajta mentális térképként használhatók; tükrözik azt a látásmódot, ahogy az interjúalanyok a közélet világára tekintenek, ahogyan leképezik önmaguk számára a struktúrákat és a viszonyokat, és benne önmagukat.

Ugyanakkor fontos felhívnom a figyelmet a módszer korlátaira is. A módszer elsősorban a történetmondásra, az akciók, események kiélézése felé terel. Ennek ellenére a módszer nem

tűnt alkalmasnak az igazi intimitások megragadására.⁵⁷ Bár a módszer sajátjaiból fakadóan azt vártam, hogy az alkalmazás során közéleti történetek bukkannak majd fel, a kockák elsősorban gyors közéleti asszociációkat hívtak elő. A közéleti témákban a hallgatók megmaradtak a politikai szempontból korrektnek vélt sztereotípiák megemlékezésénél, melyek vagy a tágabb társadalmi közegben, vagy a közvetlen környezetükben közismertek. E tény a felmerülő konfliktusok gyakoriságának értelmezésénél fontos volt figyelembe venni. Meg kell azonban említenem, hogy a korosztályra jellemző viszonylag rövid narratív interjúk⁵⁸ után alkalmazva a narratíva stimuláló interjú technikát az asszociációk, jelentéstársítások mélyebbekké váltak.

A módszer további korlátjának tartom, hogy az emberi tevékenységeket ábrázoló 54 kép nagyobb valószínűséggel hív elő történeteket és hozzászólásokat, mint az egyszerű szimbólumok. A figurális cselekvési elemeknek nagyobb a hívóerejük, mint az absztrakt szimbólumoknak. Ezért a kiválasztott piktogramok gyakoriságának elemzésekor a figurális és a szimbolikus elemek külön elemzendők. A módszer előnyei és hátrányai a következő táblázatban foglalhatók össze:

Előnyök	Hátrányok
Struktúrált kérdésektől független gondolatok előhívása	Történetek, események kiélezésére készlet
A szigorú interjúszituáció megtörése	A szimbólumok és a figurális elemek nem azonos arányban váltanak ki asszociációkat
A kommunikáció verbális-vizuális szintre terelése	Normatív asszociációkat hív elő (sztereotípiák, klisék)
Lehetőség a kommunikációs profizmus eszközeinek felvonultatására (kettős kódolás, fikció stb.)	Az adatok mélysége az alkalmazott interjútypustól függ
Én-reprezentációk, én távolítások	

Forrás: Saját ábra

6. táblázat A narratíva stimuláló kockák mint módszer korlátai

Hasonló módszer alkalmazásáról nincs tudomásom. Hívóképeket alkalmaznak ugyan – főként a pszichológiában –, de e módszerek tesztje fejlesztése bonyolult és hosszadalmas folyamat. A „narratíva-stimuláló kockák” képei éppen egyszerűségüknél fogva nem okoznak értelmezési problémát. Mivel itt az üzenetet nem a szimbólumok kiválasztása jelenti, ezért nincs szükség

⁵⁷Ezért a felismerésért Marián Bélának tartozom köszönettel.

⁵⁸A 18-24 éves korosztály életútinterjúi viszonylag rövidek. Az interjúk átlagosan másfél órát vettek igénybe.

valamiféle univerzális jelentés megragadására; a szimbólumok aktuális jelentése feltárul a narrációban.

A módszer rendkívül hatékony, rövid idő alatt igen sok információ keletkezik, így kiváló kiegészítője lehet a különféle interjútechnikáknak. E módszer természetesen nem csak az állampolgári szocializáció-kutatásokban használható; alkalmas lehet például az iskolai klíma vagy az iskolai bántalmazás kutatásában is.

Mint ahogy arra fent utaltam, az adatfelvétel további részleteit, az alkalmazott interjútechnikákat, és azok elméleti előzményeit a Függelékbe rendeztem. (Függelék 1.)

III.2. Adattisztítás

A többféle interjúból adódó interjúátiratok rendezésben – mint ahogy azt a bevezetőben már említettem – a Maxqda 18 verziójú kvalitatív szoftverprogram segített. E fejezet az adatrendszerelés és adatfeldolgozás bemutatását követően rátér arra a három módszerre – a tematikus diskurzuselemzésre, tipológia készítésre, narratív biográfia elemzésre –, amely lehetővé tette, hogy megértsük miként kapcsolódnak be a fiatalok közvetlen környezetük intézményi világába. A fentiekben ismertett logikának megfelelően a kutatás az intézményi és társas környezetről alkotott a.) valóságmagyarázatokat, b.) közmorállal kapcsolatos nézeteket, c.) diszkurzív stratégiákat d) jövő víziókat, illetve e.) a fiatalok számára értelmesnek és kifizetődőnek tűnő aktivitás lehetőségét tárja fel. Teszi ezt azért, hogy megalapozza a bevezetésben megfogalmazott téziseket:

- 1.) A nemzedék vizsgált szegmense politikai nemzedékként viselkedik
- 2.) A rendszerváltás után született első generáció magatartása alapvetően konfliktuskerülő
- 3.) A fiatalok perspektívájából az egyetem sokkal inkább a kommunikatív, fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

Mindezidáig a operacionalizáltam a mérési dimenziókat. Ezen belül meghatároztam az indikátorokat, majd a mérési módszereket az adott indikátorok mérésére.

Mint mérésnek, ennek a vizsgálatnak is vannak korlátai. Ezzel a módszerrel nem lehet konzekvensen végigkövetni az intézményi integráció teljes folyamatát, nem alkalmas arra sem, hogy megadja a fiatalok intézményi bevonódásának mértékét, ugyanakkor az itt bemutandó adatok számbavétele egy lehetséges későbbi átfogó kutatás lebonyolítását

minden bizonnyal megkönnyíti. A magas kontextualitásból fakadóan hiánya ennek a módszernek, hogy a felvetett, az irodalomból kibomló kérdéseket csak néhány, a téma szempontjából meghatározó aspektusból vizsgálhatjuk meg. E fejezet képet ad arról, hogy a számos forrásból származó adatok hogyan rendeződtek össze.

Annyi talán első pillantásra is kivehető, hogy jóllehet számos módszert alkalmaztam, az elemzés elsősorban a csoportos interjúk diskurzusaira épült. Ezek kiegészülnek a narratív interjúkból nyert adatokkal. A kártyák a makrokörnyezet és a politikához való viszony elemzésében voltak különösképpen segítségemre, a mentális térképek pedig az intézményi integráció cselekvési mintáinak azonosításában gazdagították az elemzést. Az önnálló nemzedéki minták elemzésére úgy tekintek mint metadimenzióra, mely döntően a korábbi elemzésekre épül – itt alighanem minden korábbi módszer adatait összegzem.

Minthogy a diskurzuselemzés képezi az elemzés fő gerincét, és a különböző projektív technikákkal nyert adatok a csoportos interjúk átíratait gazdagították, az elemzés alapjául szolgáló tételes kategóriák kibontását ezen keresztül mutatom be. Mindehez hozzáfűzöm, hogy az adott szempont esetén a más módszerből adódó adatok, hogyan járultak hozzá az adott jelenség mélyebb megértéséhez.

III.2.1. Diskurzuselemzés

III.2.1.1. Kódolás⁵⁹

A diskurzuselemzés során az indiátorokat két szempont szerint azonosítottam, elsőként megkerestem azokat a kifejezéseket, szavakat, amelyek beazonosítják az adott jelenséget, majd e szavak szöveggörnyezetbe ágyazottsága révén azonosítottam azokat a szövegrészeket, amelyek az adott jelenségre utalnak.⁶⁰ Ezt követően, az így kapott adatokat kiegészítendő, a szöveg alapos olvasata segített bekódolni minden olyan szöveghelyet, ahol a beszélő egyértelműen a jelenségre utal, de nem használja a jelenség leírására az ún. szótárban rögzített kifejezéseket. Vagy fordítva, ahol a puszta szavak használatát az igényes kódolás a kontextust felülbírálva nem tekintette az adott kódhoz tartozónak.

⁵⁹ E munkában köszönettel tartozom a Népegészségügyi Kar hallgatóinak, akikkel szemináriumi formában együtt dolgoztam.

⁶⁰ Az adatrendezés ezen fázisához lásd. még a maxqda 12.0 szoftver word frequency, keyword in context, interactive word tree és word combination alkalmazását. Azaz kódolás nélkül is lehetséges azonosítani az egyes jelenségekre vonatkozó leggyakrabban használt kifejezéseket és ezek kontextusát. A részletes szótárakat lásd a csatolt:file:https://drive.google.com/drive/folders/1Qj-z_QOStutZXLpBXi9ZozLUMlmUtryf „dictionary” programfunkciója alatt.

Így tehát a szótárba azok a szavak kerültek rögzítésre, amelyeket az interjúalanyok elbeszéléseikben az adott jelenségre utalva a leggyakrabban használtak. Illusztrációképpen álljon itt a múlt dimenzió beazonosítása. A szótárban a témával kapcsolatban leggyakrabban használt szavak: ős, régi, óta, rendszer, hagyomány, történelmi, nagypapa, Trianon, Árpád, rendszerváltás és szocializmus, tragédia, nagyanya, világháború szavak. E szavakat kontextusuk figyelembevételével múltértelmezésként kódoltam. E kódok azokkal a szövegrészekkel egészültek ki, amelyekben a beszélő a múltra utal, de nem ejti ki a leggyakrabban használt kifejezéseket. Majd ezt követően egyesével végigolvasva a szövegrészeket több kódolt részt kihagytam, összevontam vagy átkódoltam, annak megfelelően, hogy logikailag miként tartoztak össze. Így módon alulról épült ki a hierarchikus kódrendszer, amely a további elemzés alapjául szolgált.⁶¹

E módszerből fakadóan nem törekedtünk arra, hogy előre megadott, a tudományosan megalapozott fogalmakhoz kössük vagy közelítsük a hallgatók diskurzusaiból kibomló endemikus értelmezéseket, hanem éppen ellenkezőleg hagytuk, hogy e fogalmak az ifjúsági kultúra szóhasználatának megfelelően definiálódjanak és strukturálódjanak.

Az elsődleges kódolás után a diskurzus-elemzés előkészítésének további fázisai két jól elhatárolható részfázisra bomlott: a tematikus diskurzus-elemzésre és a háttér adatok bevonásával készített tipológia kialakítására. Mindkét módszer lehetővé tette az adatok leíró, majd magasabb szintű értelmezését.

III.2.1.2..Tematikus diskurzus-elemzés

Az elsődleges kódolás után az interjúkat abból a szempontból olvastam át, hogy mik azok a parafrázisok, nyelvi elemek (metafórák, analógiák, nyelvi képek), amelyek meghatározóak az egész szövegtörzs viszonylatában. Mindeközben kiemeltem azokat a szövegrészeket, amelyeket az első olvasatban értelmezhetetlennek, oda nem illőnek találtam. Tekintve, hogy célom a kutatási kérdést megvilágító olyan kódrendszer létrehozása volt, amely lehetővé teszi a grounded theory elvei szerint az adatokból kibomló finom összehasonlítást (Charmaz, 2006; Clarke & Charmaz, 2013; Strauss & Corbin, 1997).

Elsőként a szövegtörzséből kibomló jelenségek megragadására tematikus kódolást hajtottam végre, mellyel megpróbáltam azonosítani a kategóriák köré szerveződő tematikus csomópontokat. Így a tematikus irányultságú nyílt és axiális kódolás témákat rajzolt ki.

⁶¹ A részletes kódrendszert és a hozzá tartozó kódarányokat lásd. Függelék 2 Kódrendszer IV.5.1.1.

Meghatározva a differenciálás mértékét, valamint az absztrakció szintjét azokat a témákat kerestem, amelyek összefüggésbe hozhatók a kutatási kérdéssel, illetve a kérdés kibontásakor használt dimenziókkal, indikátorokkal. Igyekeztem továbbá figyelemmel kísérni, hogy e kategóriák miként konstruálódnak a fiatalok köz és a magánszféráról folyó elmélkedéseiben. Ennek megfelelően háromszor rendeződött át a kódrendszer követve a témák, kategóriák alkategóriákra, dimenziókra, egyedi sajátosságokra bomlását.⁶²

Olvasva a grounded theory körül kialakuló több évtizedes tudományos vitát, a kutatás kezdeti szakaszában felmerült a kétely, hogy a kódolás során alkalmazott konvergencia – az interjúkban megjelenő azonos dimenziók ismételt kiemelése – szükségszerűen hozzájárul ahhoz, hogy az adatok kvalitatív értéke, sokszínűsége redukálódjon. Épp ezért a kategóriák differenciálásának mértékét úgy határoztam meg, hogy jól körülírható kategóriákat kapjak, de mindeközben a látens jelentések, az adatokból kirajzolódó kép, az adatok általánosítása, és az ezekre épülő grounded elmélet ne legyen túlságosan leegyszerűsítve. A kutatás a grounded theory-vel szemben megfogalmazott kritikára reagálva tehát jól megfogható, de nem lecsupaszított kategóriák köré szervezte kódjait. Amiért is a szövegből kibomló központi fogalmak dimenziói és sajátosságai világossá váltak. A kvalitatív munka időigényességét és az adatok megbízhatóságát jelzi, hogy a fent leírt kódrendszer tematikus blokkok köré szerveződése, véglegesítése két évet vett igénybe. Ám e célirányos, összehasonlító, de ugyanakkor az adatokkal dialógust folytató módszer tette lehetővé a problémának a kvantitatív eredményeket kiegészítő, árnyaltabb elemzését.

A kódolás nem csupán az adatok több szintű értelmezésében és megjelölésében merült ki, hanem a szövegrészeket, az egyes dokumentumokat, dokumentum csoportokat és kódokat kommentárokkal is kiegészítettünk. E részletes feljegyzések és a feljegyzések szisztematikus kezelése és elemzése a kutatás gerincét képezi. Ezek a feljegyzések, a terepnaplókkal összevetve, hol az adatfelvételt, hol az elemzési módszereket csiszolták, hol pedig kiemelték olyan szövegrészeket, amelyekkel korábbi kutatások adatai vethetők össze. A kódolást követő elemzési szinten minden egyes dokumentum esetében ezeket a feljegyzéseket dolgoztuk át oly módon, hogy a dokumentum ismételt olvasata a már létező kommentárokkal, magasabb szintű értelmezést adjon. Az így kapott belátásokra építve a szoftver segítségével minden egyes dokumentumot kódolt szövegrészei tükrében is megvizsgáltunk. Így módon a hierarchikusan

⁶² A kódok tisztítását a Maxqda szoftver kódelemző vizualizációi (max map, code relation browser, code comparison) is támogatták.

szerveződő kód és kommentár rendszer elősegítette, hogy minden egyes interjúról készüljön egy-egy esettanulmány.⁶³

Míg az esettanulmányok az egyes interjúkban fellelhető koherenciát és logikát voltak hivatottak megragadni, addig a szoftver hozzájárult ahhoz, hogy egy áttekintő táblázatban együtt követhessük a teljes korpusz dinamikáját. Egymásmellé rendezve a kódolt részeket követhetőek azok az endemikus jelentésárnyalatok, amelyek a fiatalok köréről vallott nézeteit az egyes tematikus kódok metszetében meghatározzák. Mely folyamat során rendre feltáruznak azok a körülmények, amelyek a közéletben való részvételt értelmessé és jelentőssé teszik. Ezáltal az esettanulmányok sejtései a teljes szövegtörzshöz tesztelhetővé válnak. Ezeket az elemzéseket a maxqda szoftver summary grid, summary table kommentár kezelő alkalmazásai könnyítették meg. A kvalitatív szoftver jóvoltából táblázatba rendezhetők az adott interjúban egy-egy témában elhangzott kódrészletek. Ez alapján úgynevezett summary grid-ek hozhatók létre, azaz összegezhetőek az interjú alany azon szempontjai melyek az adott interjúban az adott témával kapcsolatban felmerültek. Végül az elemző által adott tematikus összegzések a summary table funkció alatt az alábbi táblázat által feltüntetett módon összegezhetőekké válnak. Ezáltal interjúként és témánként elemezhetővé válik a közbeszéd. Összevethetőkké válnak egy téma dimenziói a teljes korpuszban, és nemkülönben az adott témák dimenzióinak együttállási mintázata.

⁶³ Hogy illusztráljuk mit is értünk e hosszadalmas módszer konkrét megvalósításán, az az egy konkrét esettanulmányt talál az olvasó a Függelék 2.-ben.

Summary

U2:Itt vannak azok a problémák, hogy más a felfogás. Nem azért mennek el, hogy megfélemlítsék az embereket, mert ugye bár akinek nem inge nem veszi magára, akinek nincs mitől félnie az nyilván nem fél. De lehet, hogy ott voltak egy hónapig, de legalább megmutatták, hogy ha probléma van, ez a társaság visszajön, és ha arról van szó, akkor rendet tesz.

U2:Ez a médiának a hatása. Mert azt mondják, hogy a Magyar gárda milyen veszélyes és már a magyar ember is fél tőle, ahogyan is félnek tőle a gyerekeiket, holott nem csináltak semmit csak megjelentek. Ettől félni kell, hogy valaki megjelenik.

U1:Ha te is ezt hallottad volna a médiából, hogy a Magyar gárda jót cselekszik meg a közösséget felmértaria, akkor te is örülnél volna neki, hogy hát igen de jó itt van a Magyar gárda. DE pl Olaszországban van ilyen nemzeti gárda, de nem csak Olaszországban, majdnem az összes országban, nemzeti gárda, aki a közbiztonság fenntartásért van és tényleg nem fél tőlük senki. Ott támogatja őket az államszervezet, itt meg nem támogatják őket, saját önköltségűből vannak ott és csinálják amit, nem támogatja őket az állam, sőt még ellenük van. Magyarország majdnem az egyetlen ország, ahol az állam támogatja a gárdát, az összes többi országban az állam csinál ilyet.

U1:Mert aki a kollégiumba jár, az nem szakítja le. Ha egy kücsös is bejönne és látám hidd el, hogy mondanám neki. De hajnál 3kor 4kor feljön, amikor már minden bulinak vége. Mindenki már alszik, aki nem az is olyan részeg, hogy magáról nem tud, igazából ki szóljon neki.

U2:És nem bírsz megcsinálni ilyet, mert már rögön a szomszédod fejjel meg lyenek. Meg rasszista vagy minden.

U1:Mí magyarok nem voltunk összetartó emberek, meg voltak széthúzóak, volt sok ember, aki hátszúrta volna a másikat, ha lett volna rá lehetősége.

Nem tudom mit hallottál Érnatakról és Mezőörségről. Érnatakon nagyon nagy volt a bűnözős és Mezőörséggel szinte nullára visszacsökkenték a bűnözést. Aláunk az a nagy probléma, igazából 2 nagy problémánk van, az egyik hogy minden

Code System

jobbo... Zs bar... a04... | B011... | B142... | B236... | B246... | B263... | B310... | B314... | ...

▼ Közfértek

- ▼ Atitűdek
- ▼ Biztonság
- ▼ Antiményi bizalom
- ▼ crime
- ▼ személyes biztonság
- ▼ alvátság
- ▼ Stressz
- ▼ Anyagi javak
- ▼ Egészség

Document: Zs bar... a04... | B011... | B142... | B236... | B246... | B263... | B310... | B314... | ...

Code: Közfértek

Code Segment: 0

U2:Ugye nem volt a helyen és elvitté egy erőszak a diskriminációt. De igazából hát lehet a kórház voltam 3 éves amikor ez történt de előtte két évig nem történt semmi ilyen. Figyelmeletlenség miatt volt véletlen, de ennyi volt az összes ami esetleg fogás lett volna.

U2:Oda kellett volna, hogy költözzél hozzám.

U2:Ue-éknál is, vezetett az ember, font az utánfutón meg út az asszony és kiabált, hogy rossz vasat veszek meg tollat. Mondom ki fog itt venni meg mit. Erre megyünk az utcán, egyszer csak azt mondja, jó napot kívánok, maguké az a rossz hűtő ott hátul? Milyen hűtő? Itt van egy rakás lakatlan ház, menjen be nézzén szét, senkinek nem kell. Azt mondja, inkább megkérdezi, hát akkor kérdezze meg. Mondjuk, otthon vannak a szülők menjen be, kérdezze meg. Erre átment a szomszédba és megkérdezte, hogy van e rossz vas eladó, azokat meg 'ásaknak hívják és az öregember már vagy 80 éves. Aztán ott hüllyékedtünk, hogy még a cigányok elviszik az öreg iront.

U1:Utt vannak azok a problémák, hogy más a felfogás. Nem azért mennek el, hogy megfélemlítsék az embereket, mert ugye bár akinek nem inge nem veszi magára, akinek nincs mitől félnie az nyilván nem fél. De lehet, hogy ott voltak egy hónapig, de legalább megmutatták, hogy ha probléma van, ez a társaság visszajön, és ha arról van szó, akkor rendet tesz.

U2:Ez a médiának a hatása. Mert azt mondják, hogy a Magyar gárda milyen veszélyes és már a magyar ember is fél tőle, ahogyan is félnek tőle a gyerekeiket, holott nem csináltak semmit csak megjelentek. Ettől félni kell, hogy valaki megjelenik.

U1:Ha te is ezt hallottad volna a médiából, hogy a Magyar gárda jót cselekszik meg a közösséget felmértaria, akkor te is örülnél volna neki, hogy hát igen de jó itt van a Magyar gárda. DE pl Olaszországban van ilyen nemzeti gárda, de nem csak Olaszországban, majdnem az összes országban, nemzeti gárda, aki a közbiztonság fenntartásért van és tényleg nem fél tőlük senki. Ott támogatja őket az államszervezet, itt meg nem támogatják őket, saját önköltségűből vannak ott és csinálják amit, nem támogatja őket az állam, sőt még ellenük van. Magyarország majdnem az egyetlen ország, ahol az állam támogatja a gárdát, az összes többi országban az állam csinál ilyet.

U1:Mert aki a kollégiumba jár, az nem szakítja le. Ha egy kücsös is bejönne és látám hidd el, hogy mondanám neki. De hajnál 3kor 4kor feljön, amikor már minden bulinak vége. Mindenki már alszik, aki nem az is olyan részeg, hogy magáról nem tud, igazából ki szóljon neki.

U2:És nem bírsz megcsinálni ilyet, mert már rögön a szomszédod fejjel meg lyenek. Meg rasszista vagy minden.

U1:Mí magyarok nem voltunk összetartó emberek, meg voltak széthúzóak, volt sok ember, aki hátszúrta volna a másikat, ha lett volna rá lehetősége.

Summary

-vita arról, hogy a nosztalgikusan leírt öngazgatás öngazgatás vagy portaszolgálat, biztonsági órok szükségese-e a fiatalok biztonságának biztosítására, -cigány bűnözéstől való félelem (még a vasújútó cigányok elviszik az öreg iront), -gárda, amely bármikor rendet tehet bárhol, a közösséget támogatja, de sajnos nem támogatja az állam és a média, nem úgy mint Olaszországban -Az arctalannul ekövetett bűnök (piszoár leszakítása) A szomszéd fejlelent rasszizmus miatt, hatbaszúrás, -Mezőörség-tópás: "ha megkérdezel 10 embert, 9 tuti, hogy azt mondja, hogy rettegve el"- önbíráskodás -Ha vissza lehetne hozni a régi rendet, akár fizikai erőszakkal újra elkezdemenék termelni az emberek -tehetetlen rendőrség- onvadászat (korrupció, szak tudás hiánya a vadászattársaságnál)

Forrás: Saját ábra

8. ábra: Adatrendezési sémák: axiális kategóriák kikristályosítása

Tehát a fenti ábra a biztonság téma egy jobbos asztaltársaságban megjelenő összes előfordulását összegzi. Majd ugynezen asztaltársaság összes tematikus kódjához írt kommentár összegezhető. Az alábbi táblázat e helyütt pusztán illusztrációként szolgál. Két csoportos interjút hasonlít össze négy témában a tételes összegzések alapján.⁶⁴

Documents and variables	Biztonság	Stressz	Anyagi javok	Egészség
asztaltársaság\jobbos asztaltársaság	-vita arról, hogy a nosztalgikusan leírt öniszaggatás öniszaggatás vagy portaszaggatás, biztonsági örök szükségletek-e a fiatalok biztonságának biztosítására, -cigány bűnböjtöl való félelem (még a vasgüjtő cigányok elviszik az öreg iront), -gárdia, amely bármikor rendet tehet bárhol, a közösséget támogatja, de sajnos nem támogatja az állam és a média, nem úgy mint Olaszországban -Az arctalanul elkövetett bűnök (piszoár leszakítása) A szomszéd feljelentéssel szomszús, hátrahagyás, széthúzások, mint magyar sajtóság -Mezőőrség-lopás- "Ha megkérdezel 10 embert, 9 tuti, hogy azt mondja, hogy rettegve el"-önbíráskodás -ha vissza lehetne hozni a régi rendet, akár fizikai erőszakkal újra elkezdene termelni az emberek -tehetetlen rendőrség- orvadászat (korrupció, szakkudás hiánya a vadászó társaságban)	Méltánytalanság: nyilvános közösségi üzletelés tiltott, a facebookon történet egyenlően aktivitás engedélyezett -kollé- apartman szigor nem kiegyenlített -diplomával ssettel vagy tollat vásárolni fel ("Áruja majd a törönytörést látni"). -Követemények neküljüi kártebel"Minék termelje meg, úgyis ellopják" Félelem: -a gárdától vagy gárdia megvéd-nemzeti érzelem -csak ezer ember tüntet a tandij ellen, csak néhányan tiltakoznak a beléptető rendszer ellen Különségtalanság: -szürkemarhat, birikát vagy ha más nincs tyukot együtt hajtani a barátok jelképeként-nem lehet tudni, hogy mit hoz a jövő	josos bírság pályázat civil korrupció (vadász társaság)	alkohol: privát lérészegedés túl látott haligató nem okozott túl sok fejfájást a kezdeti rosluitem túl és később is a társasághoz kívánt tartómi Egészségudatosság: természet szerzet
PPP konstrukcióban épült kollégium\2, barátai b362-363	anonim kapcsolatfelvétel-facebook jogbiztonság hiánya (Smidt Pál) balesetek, szerencseférségek megbízhatóság biztonsági szabályok idegenek beengedése (porta, telefon, belépőártya, telefon) anya, apa, barátokban bizik "En olyan típus vagyok, hogy mindenki vel beszégetek egy pár szót, mégse mindenki a barátom. Olyan barátaim vannak, akik ha szükségem van rájuk ott vannak. És tényleg veük tényleg barátok vagyunk, nem csak ez a mondott barátság." Félt egyedül a családi házbán (történet)-e Campus-ban megidének Kádár-korszak-ne mond el a véleményed maxima Intézményi bizalom állandóan változó intézményi környezetet előnyre "Tűz, félelmet mindent, ami volt." valamint a lustaság, tudatlanság és oka annak, hogy az ember nem kíván bekapcsolódni az intézmények működésébe -"Félek szerintem az emberek a következményektől."	Félelem: Elszabaduló folyamatoktól lebizonytalanságtól villámcsapástól érvágástól (váratlan helyzetek) társadalmi szétszakítottágtól méltánytalanságtól-nincs ember arca a kapitalizmusnak	munkanélküliség, elvonnak pénzeket családoktól pénzügyi támogatás, na-pról-napra élni gazdasági helyzet a föld, megfoghatóság munka rentabilitása egyetem ára-haszna	

Forrás: Saját táblázat

7. táblázat: Tematikus diskurzus elemzés menete

A jobbos asztaltársaság interjúról így például elmondható, hogy a beláthatatlan, méltánytalan, következmények nélküli irracionális közéleti szférában, ahol az intézményi és a civil korrupció közismert, a civil szférában pályázatok útján való aktivitás – a gárdától, a természetvédelemtől át, a mezőőrségig – felelős kiútnak tűnik. Az interjú annotálása segít érzékeltetni, hogy a társasághoz való tartozás mint abszolút maxima, miként alakít ki patológiás magatartásformákat egyúttal arra kényszerítve a közösséget, hogy mindig legyen alternatív terve az események értelmezésére és kezelésére. Ebben az interjúban cselekedni képes, a tehetetlen rendvédelmi erővel szembeállni akaró, a természettel harmoniában élni vágyó önálló közösség ideája rajzolódik ki.

Az elemzések során tehát szavak, kódok, emlékeztetők és változók gyakoriságát, együttes előfordulását és kontextusba való beágyazottságát figyelhetjük meg. Illetve feltárhatók ezek kombinációi. Amíg a tematikus diskurzuselemzés főként a szavak, kódok és kommentárok tartomelemzési lehetőségeire épít a következő részben tárgyalt tipológia kialakítás elsősorban a változók tükrében vizsgálja meg a fiatalok köréről kialakított diskurzusát.

⁶⁴ A problématerképre vonatkozó teljes summary table megtalálható a maxqda file-ban: https://drive.google.com/drive/folders/1Qj-z_QOStutZXLpBXi9ZozLUMImUtryf. A file a <https://www.maxqda.com/products/maxqda-reader> oldalról letölthető maxqda reader programmal olvasható.

III.2.2. Tipológia

Noha az egyes esetek, valamint a tematikus csomópontok elemzése eligazít azzal kapcsolatban, hogy a fiatalok elbeszélései ténylegesen milyen központi téma köré szerveződnek, nem tudunk meg semmit arról, hogy a vizsgált hallgatók elbeszélései hogyan állnak összefüggésben valós elköteleződéseikkel. Vagyis az interjúk során rögzített háttérváltozók lehetővé tették, hogy ne csak az elbeszéléseket elemezzük, hanem a hallgatók diskurzusait a szocio-ökonómiai háttérváltozók mentén összehasonlíthassuk. Az interjúalanyokat négy csoportra bontottuk, annak megfelelően, hogy mennyire bizonyultak késznek közvetlen környezetüket nem csak diszkurzív cselekedeteikkel, hanem társas elköteleződésükkel befolyásolni. A való világban ténylegesen politikailag aktív, a kulturálisan aktív, a passzív érdeklődő és az apatikus hallgatók narratíváit külön elemeztük. Így egy tipológia alakult ki, mely lehetővé tette annak összehasonlítását, hogy az eltérő társadalmi háttérű, eltérő elköteleződést mutató fiatalok véleménynyilvánítási formái, a legitimációs diskurzusai, az érvelései miként térnek el.

Az interjúfelvételkor rögzítettük a fiatalok tényleges intézményi elköteleződését. Ennek megfelelően politikailag aktívnak tekintettünk minden olyan hallgatót, aki kész a közvetlen környezetét befolyásoló döntésekben részt venni. Ide tartoznak azok az interjúalanyok, akik vagy a kollégiumi bizottságban vagy a hallgatói önkormányzatban vagy valamely párt tevékenységében aktívan részt vesznek. A kulturálisan aktív hallgatók sportklubok, vallási gyülekezetek, kultúráért felelős civil szervezetek aktivistái. Azokat a hallgatókat, akik a társadalmi ügyek iránt élénk érdeklődést mutattak, követték környezetük közéletét passzív hallgatókként, míg a közélettel szemben tanúsított teljes érdektelenséget mutató interjúalanyokat apatikus hallgatókként azonosítottuk. A csoportok kialakítását Kálóczi kutatásai inspirálták, aki bár politikai elköteleződést mért egyetemi hallgatók körében, hét egymástól eltérő és hierarchikus rendbe rendezhető közéleti viszonyulást azonosított. E

dimenziókat integráltuk négy – témánk szempontjából empirikusan mérhető – dimenzióvá.

Forrás: (A. Szabó, 2014, p. 223)

9. ábra: A hallgatói részvétel tipológiája

Mindez lehetővé tette az aktivitási típusok közti összefüggések tárgyalását, és nemkülönben az egyes típusokhoz tartozó esetek társadalmi hátterének bemutatását. Továbbá, világossá vált az a körülmény, hogy az ilyen vagy olyan aktivitással jellemezhető hallgatók diskurzusaiban milyen valóságmagyarázatok, értékek, legitimációs technikák, aktivitási minták jelennek meg. Azaz a Maxqda 12. szoftver lehetőségeit kihasználva a diskurzusok aktivitási mintázatok alapján elkülöníthetőké váltak. A négy különböző csoport leírása után e csoportok külön elemezhetőek. Így megragadható, hogy milyen kép él az politikailag aktív, kulturálisan aktív, passzív, apatikus hallgatók fejében a 'valóságról': az abban kibontakozó konfliktusokról és a megélhető lehetőségekről. Ez segítette az elemzést elmélyíteni abba az irányba, hogy az eltérő aktivitással, és közéleti elképzelésekkel jellemezhető hallgatók számára vajon mi teszi a közéletet és a közéletbe történő bekapcsolódást és elköteleződést kifizetődővé.

Végül az elemzés külön hangsúlyt fektet a konfliktusok és a történetek elbeszélésére. Ezek a szövegrészek különállóan kerültek elemzésre, hiszen mind a történetek, mind a konfliktusok elbeszélése olyan diszkurzív gyakorlatokra mutat rá, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki megváltoztassa környezetéről vallott korábbi elképzelését és az abba történő bekapcsolódásának lehetőségét. Azaz átkeretezze a valóságot a beszédhelyzetben. E gyakorlatok oktatáskutatási relevanciája abban rejlik, hogy segítenek megérteni, hogy a felsőoktatási környezetbe történő beilleszkedés sikertelensége mivel magyarázható.

III.2.3. Narratív interjúk

A csoportos interjúk és az alkalmazott projektív technikák ismertetése után e fejezet a kutatás során alkalmazott másik interjútechnika, a narratív interjúk, világába vezet be. Célunk a narratív technika alkalmazásával az volt, hogy megértsük milyen logika mentén ágyazódik bele az egyéni életútba a köz és a magán közötti különbségtétel. A narratív interjúk elemzése során elsősorban Gabrielle Rosenthal elemzési szempontjait követtem (Rosenthal, 1995).⁶⁵ Narratív interjúk során az interjúalany megélt élményeit egységes történetként igyekszik bemutatni. Ezért e módszer kiválóan bizonyult annak vizsgálatára, hogy a köz-magán miként integrálódik be az egyéni életutakba. Narratív interjúkat akkor alkalmaztam, amikor a csoportos interjúkban valaki nagyon hallgatólag vagy túlságosan beszédes volt. Mindkét esetben érdekesnek találtam a véleményvezérek és megfigyelők személyében megvizsgálni, hogy a köz-magán dinamika miként tükröződik az egyéni életút elmesélésekor. Az interjúk végén a narratíva-stimuláló kockákkal mélyítettük el az interjúkat. Ez a módszer nem avatkozik be a narratív elbeszélés vissza-visszatérő történetfolyamába, amely során kikristályosodik az elbeszélés logikája, ámde lehetővé teszi, hogy az interjú alany reflektáljon e logikára, belülről rendezze, írja át az elhangzottakat. Továbbá itt mód nyílik arra is, hogy a kutatás céljának megfelelő tartalmakat előhívjuk, az elbeszélőt korábban nem említett összefüggések felé tereljük.

A narratív interjú alatt az interjúalany az interjúer elvárásait és az önmagával szemben támasztott elvárásokat figyelembe véve mondja el élettörténetét, miközben megpróbál koherens és hű maradni önmagához. Az elbeszélés, amely maga is szöveg, egy interaktív aktusban jön létre és az elbeszélőt az elbeszélésben mutatkozó közösséget és az interjúert tükrözi. Az Oral history mindig interaktív. Az így létrejött szövegeknél az elsődleges cél a megélt és az elbeszélte élettörténetek viszonyának megértése kicsit hasonlóan ahhoz, amikor az intézményi kvalitatív elemzés végső stádiumában rákérdezzünk azokra a mechanizmusokra, amelyekkel létrejön az objektív társadalmi struktúrák és a gyakorlati reprezentációk közötti viszony (J. Vajda, 2018a; Júlia Vajda, 2003). Az interjúban megjelenő életesemények biográfiai elemzését összevetjük az interjúban megjelenő témák és elbeszélési módok mentén felállítható szekvenciáival, a tematikus mezőelemzéssel. Az elbeszélte élet biografikus és tematikus mezőelemzés alapján történő rekonstrukcióját a megélt és elbeszélte élettörténet

⁶⁵ Hívókérdésként az alábbi mondat hangzott el „minket az egyetemi közösségek érdekelnek” majd arra kértük az alanyokat, hogy meséljék el élettörténetüket.

finom elemzésével zárjuk le. Itt minden olyan szövegrészt kiválasztunk elemzésre, amelyek a korábban nyert struktúra- és tematikus mezőelemzések hipotéziseiként problematikusnak, kiértékelhetetlenek bizonyultak. Az elemzés során minden olyan ponton megálltunk, amikor az elbeszélés mondattanilag tört, az elbeszélő egy gondolatot nem fejezett be. Szintén segítette az összefüggések feltárását azon szövegrészek elemzése, amikor az interjúalany mondatközben tárgyat vagy alanyt váltott vagy érezhetően valamit eltitkolt.

A biográfiai elemzés során a kronologikusan elrendezett események, míg a tematikus mezőelemzésben a szekvencia listák mentén haladtunk. A korábbi életutat vagy szöveget az újabb események, vagy szekvenciák fényében újra és újra átgondolva hermeneutikai köröket jártunk be. Az egyes eseteken és szekvenciákon belüli strukturális összefüggések feltárására törekedtünk és az elemzésben felállított hipotéziseinket az egyes eseteken belül, majd a magasabb szinteken verifikáltuk és falszifikáltuk. A tematikus mezőelemzésnél a szöveg szerkezetét vizsgálva „a jelen perspektíváját meghatározó narratív építményt rekonstruáltuk (É. Kovács & Vajda, 2007).

A szekvencia listákat az alapján határoztuk meg, hogy minden olyan szöveghelyen új szekvenciát jelöltünk ki, ahol az elbeszélő és az interjú készítője dialógusba került, ahol az elbeszélő új témát vagy elbeszélési módot váltott.

Az elbeszélések kiindulópontjainak mindig kitüntetett jelentőséget tulajdonítottunk, hiszen ezek támpontot nyújtottak a narratív azonosságtudat feltérképezéséhez. Továbbá a történetek kiindulópontjai azzal kapcsolatban is információt nyújtottak, hogy a ma szemszögéből mennyire integrálhatók bizonyos korábbi élettörténeti elemek.

Így a korábbi hipotéziseink szükségszerűen megerősödnek vagy meggyengülnek és lehetőségünk nyílik a megélt és az elbeszélte történet összefüggéseinek feltárására. A hallgatók elbeszélései mögött finom elemzéssel kibontható életrajzi konstrukciók meghatározó módon hozzájárultak a kemény szociológiai tények és dokumentumok árnyaltabb megértéséhez.

III.2.4. Résztevő megfigyelés

Végül be kell számolnom arról az egy éven keresztül tartó folyamatról, amely időszak alatt napi szinten jelen voltan a vizsgált intézmények életében. Így alkalmam nyílt megfigyelni a köz és magánterek használatát. Minderről részletes terepnapló készült, amely disszertációhoz esettanulmányokká lett átdolgozva.⁶⁶ A résztvevő megfigyelés során elsődlegesen a térbeli

⁶⁶ Az esettanulmányok a disszertációhoz csatolt file-ban olvashatók.

vontkozások érdekeltek. Ezen belül részletesen a térasználat, a térérzékelés, a terekről szóló beszéd és a tér hatalmi vonatkozásai.

Felmerül a kérdés, hogy a térhasználat, a térérzékelés, valamint a tér, mint a diszkurzív cselekvés vagy a hatalom tárgya, illetve a térhez való viszony mennyiben árulkodik a normákról, a kollégisták normákhoz fűződő viszonyáról? Feltételeztem, hogy a lakásmód, az egyébként sematikus szobák kisajátítása és a térfoglalások mikéntje a hallgatói kultúra lenyomata. A lakókörnyezet, az „otthon” kialakítása a kollégisták eszme és értékrendszerének hiteles igazolója (Nagy Katalin, 2003). Ennek megfelelően a térstruktúrákban megjelenő normákhoz való viszony elemzése négy részre tagolódik. Ezek rendre a következők: a tér és hatalom, a térhasználat, a tér, mint a diszkurzív cselekvés tárgya, és a térhez való viszony.

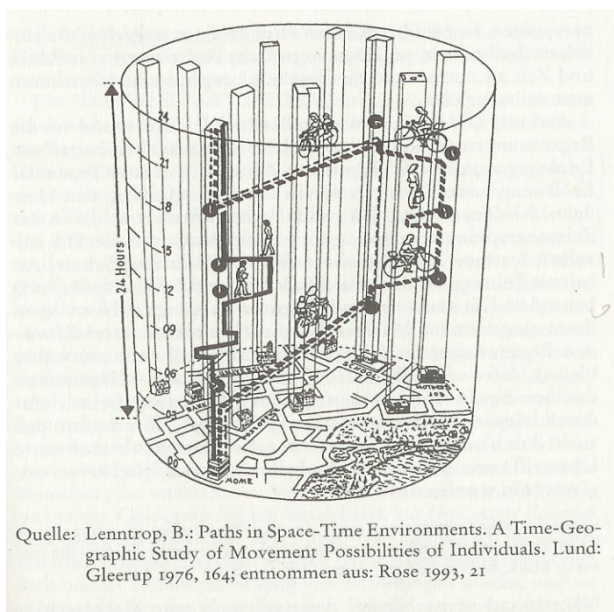
A tér hatalmi dimenzióival számos szerző foglalkozik. Elsősorban a francia térelméleti gondolkodókhoz kötődik a fegyelmzés új módjainak vizsgálata, melynek része a terek felosztása és kialakítása feletti rendelkezés (Bourdieu, 1987; Fáber, 2008; Foucault, 1991; Lefebvre, 1992). A tér és hatalom tekintetében a kollégium terében észlelhető formális és informális hatalmi viszonyok kerülnek elemzésre. Megvizsgáltam azokat az intézményes magatartási módokat, amelyek strukturálják a térhasználatot és a térérzékelést (házirend, térfigyelő kamerák stb.). Továbbá kitértem azoknak a stratégiáknak, taktikáknak a bemutatására, amelyekkel a hallgatók a fennálló szabályokat megkerülik, kijátsszák (de Certeau & Rendall, 2011). A hatalomhoz köthető gyakorlatok olyan kontingens „találmányok” és jelenségek, amelyek a legkülönbözőbb történeti körülmények között alakulnak ki.

Bourdieu szerint egy intézmény életében a gyakorlatok áthidalják a társadalmi struktúrák eltérő működéséből adódó egyenlenségeket és hozzátartoznak a közösség vagy a társadalom mélyebb megértéséhez. A kollégium rutinszerű életének elemzésénél az a cél vezetett, hogy rávilágítsak a gyakorlatok működésmódjára, arra az elvre, ami ugyanazon műveletek végrehajtásának az ismeretét meghatározza. Egy-egy gyakorlat implicit elveit és explicit szabályait tanulmányoztam, valamint azt a módot, ahogy interjúalanyaim a különböző szabályok között mozognak, játszanak a rendelkezésükre álló lehetőségekkel

Mivel a gyakorlat implicit elvei nincsenek lefektetve, egy olyan játékteret hagynak szabadon, ami lehetővé teszi a kettős kódolást. A hétköznapi játszmák és manőverek során az interakciók szimbolikája megkettőződik. A kódolás spontán szemiológiával, szabályokkal és „receptekkel”, vagy a kodifikált jelek változatos gyűjteményével gazdagodik. A gyakorlat

működési elveit keresve az explicit és implicit szabályok azonosítása fontos elemzési szempont volt. Fókuszáltam az analógiákra és a metaforákra, mint olyan nyelvi elemekre, melyek egy másik kontextusból jöve képesek arra, hogy felfedjenek kontextusok között hasonlóságokat és különbségeket.

A térhasználat, térérzékelés tekintetében Giddens-Hägerstrand modellje bizonyult hasznosnak az elemzésben a kollégiumi csoportok térhasználatának ábrázolásakor. Hägerstrand olyan modellt dolgozott ki, ami lehetővé teszi a térhasználat standardizált empirikus kutatását. A gyakorlatorientált modell a hely- és úthasználatot tanulmányozza három dimenzióban. A modell két dimenzióban, térképszerűen ábrázolja a teret, míg a harmadik koordinátatengelyen az idő helyezkedik el.

10. ábra A hägerstrand-i térmodell

Így lehetőség nyílt a térhasználat időbeli dimenzióinak ábrázolására. Például megjeleníthetővé vált az évszakoknak megfelelő vagy a napi útvonal. Egyúttal ábrázolhatóvá vált az egyes csoportok közti sajátos különbségek mérése, például a térhasználat nemek közötti eltérése. Hägerstrand feltételezi, hogy a térhasználatnak vannak fizikai-terti határai, amelyek a térhasználatot korlátozzák (Hägerstrand, 1975).

Kezdetben a térhasználat fizikai korlátait vizsgálja csak, majd Giddens kritikájára reagálva és vele együttműködve kiterjeszti a modellt a társadalmi korlátokra is. A modell segítségével leírhatóvá válik, hogy a kollégiumokon belül milyen térhasználati eltérések vannak adott csoportok között. A modell elemzi azt a módot, ahogy a hallgatók a fizikai és társadalmi korlátokat a rutinszerű térhasználat során beépítik valóságkonstrukcióikba, hétköznapi életkonceptióikba. Ily módon mérhetővé válik az a mód, ahogy a hallgatók különböző térhasználati stratégiákat, taktikákat folytatnak a hotelszerűen üzemeltetett kollégiumban kiejátszva a tér használatára vonatkozó szigorú intézményesült szabályokat.

Giddens a térbeli hatalmi viszonyok tanulmányozásakor elkülönít a repetitív társadalmi gyakorlatoknak megfelelő tér-idő zónákat. Így lehetővé vált az egyes társadalmi csoportok által preferált terek időbeli ábrázolása. A hallgatói csoportok térbeli viselkedése a csoportnormákhoz fűződő viszony, a térhasználat normáinak kialakulása és betartása megvilágítja azokat a finom mikrotársadalmi jelenségeket, amelyek a hallgatók normakövetési gyakorlatáról, és állampolgári kultúrájáról kialakult képet tovább árnyalják (Giddens, 1984, 2013).

A térbeli elemek megjelölése, a térről való kommunikáció és a términőség, – egyszóval a tér, mint diszkurzív cselekvés – egy újabb érdekes színfoltja a térszociológiai irodalomnak. Geertz szerint az ember a saját maga által szőtt jelentések hálójában él (Geertz et al., 1994). A térhez kötődő jelek, jelentések, és szimbólumok valamint a jelentéstulajdonítás és a szimbólumteremtés módja a térelmélet vissza-visszatérő kérdései közé tartozik. Certau és Lynch is foglalkozik a térhez köthető elnevezésekkel. Véleményük szerint az elnevezések a tereket szemantikailag, időrendileg és hierarchikusan is rendezik, hozzájárulva ezzel az egyes atmoszférák kialakulásához. Certau a régi pénzérme hasonlatával él. Egy régi pénzérméhez hasonlóan többé már nem ugyanaz az értéke egy névnek, például egy intézmény nevének, mint amit korábban képviselt, de jelölő, rendező funkciója megmarad.

A jelentéstulajdonítás vagy a szimbólumteremtés módja a Lynch által kifejlesztett kognitív térképezés által lehetővé válik. A jól elhatárolható térelemeknek, határvonalaknak, csomópontoknak, útvonalaknak a kognitív térképen történő ábrázolása segítette a határozott vizuális elemek és a hozzájuk kapcsolódó jelentésstruktúrák kvalitatív értelmezését (Lynch, 1960).

Tversky, aki továbbfejlesztette Lynch elméletét, megkülönbözteti a kognitív térképezés három fő módját: a kognitív térképezést, kognitív kollázsokat és térbeli mentális modelleket. A kognitív térképezés a kognitív tudattartalmak határozottságát adja meg (Tversky, 2003a, 2003b). Egyszerű statisztikák készíthetők az elemek és a szisztematikus torzítások gyakoriságáról. A kognitív kollázsok alapján térérzékelésünk több tudati elemmel függ össze, amelyek vagy tér, vagy nem-tér jellegűek. Egy távolság megítélésénél például különböző időket, történelmi vagy élettörténeti eseményeket, vehetünk figyelembe. A modell rögzíti, hogy mely pontokon jelennek meg az asszociációk, területhez köthető vélt tulajdonságok, sztereotípiák. A térbeli mentális modellek abból indulnak ki, hogy a térbeli pontok nem állnak össze egy teljes képpé, így azt agyunk egészíti ki a rutin térhasználata alapján.

Az a mód, ahogy a hallgatók használják a teret a szabályokhoz való alkalmazkodást mutatja meg. Az a stílus pedig, amit preferálnak, csoport-specifikus vagy egyéni szimbolikát követ. A térhasználat modalitásai elárulják a normákhoz való kötöttség mértékét és módját, a hallgató térészlelésében fellelhető logikát vagy koherenciát és a valósághoz való viszonyát.

Végül Löw nem a tér széteséséről, hanem a térhez való viszony, a térszerveződés megváltozásáról ír az ifjúsági kultúrákban (Löw, 2013). Ezért olyan térfogalmat dolgoz ki, amely képes bemutatni a térszerveződési mintázatok megváltozását. Szerinte a ténylegesen új jelenség a késő-modernitásban nem a tér felbomlása, hanem a gyorsan változó összeköttetések elszaporodása az egyes helyek között, a térszocializáció megváltozott szigetszerű tereinek kialakulása és a több szinten egy időben lejátszódó térérzékelés. Az a térkonstrukció az új, amelynek a cselekvési szituáció immanens része. Ebben a térkonstrukcióban egyszerre van jelen két eltérő térképzet: a számunkra otthonos és kiszámítható, minket körülvevő világ képzete, valamint a pillanatnyi elrendeződésekben megjelenő és áramló tér képzete. Löw összegzi és beépíti elméleti modelljében az általam ismertett térelméleti megközelítéseket, és egy gyakorlatorientált elemzési metodikát és szempontrendszert dolgozott ki, amelyet kutatásomban átvettem és kollégiumi környezetre adaptáltam.

III.3. Adatrendezés

E fejezetben végigkövetem, hogy az adatrendezés fenti módszereivel kikristályosuló kategóriák miként járultak hozzá a kutatási kérdések mélyebb megértéséhez. Vagyis az alábbiakban az 2. táblázatban rögzített egyes dimenziók kódleírása található. A kódleírás követi az 2 táblázat számozását, logikáját és kategóriáit megmagyarázva, hogy az egyes kutatási kérdésekre választ adó dimenziókat mely konkrét kódokkal mértem. Nem melleleg e fejezet nyomon követi, hogy a kódok konkrétan hogyan épülnek fel, ezzel feltárva a kapott adatok korlátait. Elemzéseim során az adott dimenzióknak és indikátornak csak az itt bemutatandó konkrét vonatkozásairól tudok állításokat tenni. A kódleírás rendre problematikát, megnevezést, definíciókat tartalmaz.⁶⁷

1. kutatási kérdés kódjai

Hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódás esélyét?

⁶⁷ A kódok mögött álló szótárakat lásd csatolt file-ban: https://drive.google.com/drive/folders/1Qj-z_QOStutZXLpBXi9ZozLUMlmUtryf.

1.Téma: Makrokörnyezet észlelése

A makrokörnyezetről vallott valóságmagyarázatokat az irodalomból kibomló problematika és rendelkezésre álló adatok alapján a problématerkép, a jövő és a jelen integritása, a státuszkijelölés sajátosságai, illetve a kollektív cselekvési minták alapján próbálom feltárni. Így módomban áll számba venni, hogy milyen szubjektív és objektív gondok foglalkoztatják e generációt, hogyan készítik elő jövőbeli boldogulásuk esélyeit, és miként orientálódnak szűkebb, tágabb környezetükben.

1.a. Probléma térkép

A fiatalokat aggasztó gondok objektív és szubjektív problémák kategóriáira oszthatóak és ennek megfelelően kiemelhető a munkanélküliség és pénztelenség mint objektív, valamint a biztonság, stressz, egészségkockázatok mint szubjektív probléma.

Objektív egzisztenciális problémák észlelése:

Azon egzisztenciális problémák sorából, amit a fiatalok rajtuk kívüllónak észlelnek a fiatalok diszkuurzusaiban a munkanélküliség és a pénztelenség emelkedett ki.

Munkanélküliség: Ennek eredményeként minden olyan szöveghelyet ide kódoltam, ahol a beszélő a munkát vagy munkanélküliséget stresszként említette meg. Azaz a munka és stressz kód átfedései tájékoztatást adnak a munkanélküliség árnyalatairól.

Pénztelenség: Továbbá a „pénzügyek” kód alatt külön kódba sorolódott minden olyan beszédhely, ahol financiaális kérdések merültek fel.

Szubjektív egzisztenciális problémák:

A fiatalok az élet számos gondját adottnak veszik, míg más problémákat kevésbé érznek távolinak vagy befolyásolhatatlannak. Ezek közül meghatározónak bizonyultak a biztonság és bizalomhiányból adódó félelem, valamint a jövőbeli kilátásoktól való aggodalom.

Stressz: A stressz kód egyik alkategóriájaként kódoltam minden olyan beszédhelyzetet, amelyben az interjúalanyok félelmeikről beszéltek. A félelem különösen fontos a cselekvésorientáció szempontjából, hiszen blokkolhatja az egyébként meglévő cselekvési szándékot. Miután az elemzés számba vette, hogy milyen félelmek gyötrik a fiatalokat illetve kinek is szavaznak bizalmat a stressz kód alkategóriájaként besorolásra került minden olyan szövegrész, ahol a fiatalok a céltalanságról a kilátástalanságról, a méltánytalanságról tettek

állításokat. Valamint ez alá a dimenzió alá sorolódott bármilyen jellegű félelemről tett tanuvallomás.

Biztonságigény: A egyéni és kollektív biztonságról, bizalomról szóló fejtegetéseket, azaz azokat az elbeszéléseket, amelyek súlyos bizalmi vétségeket írnak le, avagy tárgyalják az intézményi bizalom meglétét vagy hiányát külön kódoltam a biztonság kódban.

Egészségtudatosság: Az egészség kód tartalmaz minden szöveghelyet, ahol a fiatalok vagy egészségvédelmi vagy természetvédelmi kockázatokat említenek, ahol saját vagy társaik egészségére reflektálnak.

1.b. Kollektív cselekvési minták és társadalomértelmezések

Végül a makrokörnyeztről kialakuló valóságmagyarázatok lényegi eleme azok a kollektív cselekvési minták, amelyekkel a fiatalok a közszférában találkoznak. Jóllehet a jövőorientáció, az észlelt karrier lehetőségek és problémák, valamint a boldogulás strukturális meghatározottságának érzete egyszerre jelöli ki a cselekvés irányát és lehetőségeit, korlátozottan ugyan, de fontos figyelembe venni a megvalósdítható cselekvési minták tárházát. Ez más oldalról azt jelenti, hogy elemezhetővé válik néhány viszonylat. Nevezetesen, hogy milyen összefüggések mentén orientálódik az egyén, hogyan pozicionálja saját magát és miként képzei el bekapcsolódásának esélyeit és következményeit az általa észlelt világban. Ezt a kérdést három szempontból közelítem meg. Így az elemzés egyszerre irányul a társadalmi, a társas és tanulmányi orientációra.

Társadalmi orientáció

A társadalmi orientáció szempontjából elemzésem mindenekelőtt három a részvételi hajlandósággal közvetlenül összefüggő aspektusára terjed ki. Ezek rendre az éredekartikuláció, érdek-érvényesítési érzet és a demokratikus attitűd. Így módon bemutatható, hogy mely gyakorlatok során, mely problémák artikulálódnak, milyen esélyt tulajdonít a beszélő megvalósulásukhoz és ez milyen összefüggésben van a demokráciáról vélt felfogásokkal.

Éredekartikuláció: Az értékartikuláció módozatainak feltárására azokat a szövegrészeket emeltem ki, ahol az alany az egyéni és kollektív önérdekeket politikai úton – közvetlen környezete intézményi átalakításával – kívánja elérni. Valójában a politikai aktivitás és az önérdek-érvényesítés kódok által együttesen kijelölt szövegrészek részletes elemzése teszi lehetővé e probléma körülményeit.

Érdek-érvényesítési érzet: Az érdek-érvényesítési érzet kódolásakor a korábbi kutatásoknak megfelelően három szempontot vettem figyelembe: mit tartanak megvalósíthatónak, mi az, amit sikerként és mi az, amit kudarcként beszélnek el.⁶⁸ Így e pontban a 'siker', 'kudarcként' és a 'megvalósíthatóság' kódok mentén elemzem a cselekvési motivációk hátterét.

Demokratikus attitűd: A demokráciához való viszony számít annak megítélésében, hogy a fiatalok az érdekérvényesítés mely módját választják. Célokat szem előtt tartva azonban a demokratikus attitűd sokszínűségéből az elemzés pusztán a demokrácia, demokratikus, demokrata szavak bármely szöveggörnyezetben megjelenő fogalmának endemikus kibontására szorítkozik azzal a céllal, hogy némiképp tágabb értelmezési keretbe helyezze a siker és a kudarc fogalmát, és a problémamegoldás módjait.

Csoportképzési elvek

A társadalmi orientáció magatartás mintáinak bemutatása után szólnom kell a társas orientáció egyéni és kollektív mintáiról is, révéen a közvetlen társas közegek, a meghatározó másik jelenléte, az értelmező közösségek gyakorlatai felülírhatják a társadalmi orientáció egyéni értelmezéseit. Ezzel megváltoztatják a fiatalok társadalmi orientációja alapján valószínűsíthető cselekvési orientációt.

Kommunikatív racionalitás A társas környezet megragadásakor fontos szempont volt a közösség felé való nyitottság azonosítása. Ezért a kommunikatív racionalitást Sik kategóriáihoz igazodva – az újra való nyitottságként, az interakcióra való nyitottságként és az önzetlenségként – kódoltam (Sik, 2011a).⁶⁹

Homofil csoportok: Valamint a kommunikatív racionalitás nyitottságának ellenpontjaként megpróbáltam számba venni a zárt közösségeket képző, hasonló társas orientáció sajátosságait is. A család, barát és közösség fogalmának endemikus megragadása konkrétan azt jelentette, hogy minden olyan szövegrész az adott kategóriák rendeztem (család, barát, közösség), ahol a fiatalok a család és a barát szerepéről, illetve a közösség mivoltáról értekeztek.

Tanulmányi orientáció

⁶⁸ Ezzel kapcsolatban utalnék Széll Krisztián Az érdek-érvényesítési képesség meghatározó tényezői a közösségi térben című írására, amely országos, a teljes népességre reprezentatív survey adatokon méri az érdek-érvényesítési érzet sajátosságait (Széll, 2011).

⁶⁹ Az önzetlenség megragadására Sik kategorizálására támaszkodva két kategóriát jelöltem ki: nevezetesen, hogy az alany a másikat célnak vagy eszközlnek tekinti-e.

A társadalmi, és a társas orinetáció után fontos szempont volt a tanulmányi orientáció – tanulmányi érdeklődés, a tanulás haszna, a közösségi tanulás – megragadása, melyet az olvasó a 'tanulás' kód alatt talál. Midőn megvizsgálom e szövegrészeket alkalmam lesz feltárni a társadalmi, társas és a tanulmányi orientáció dinamikáját. Azaz, fény derül arra, hogy a tanulmányi orientációnak milyen szerepe van a státuszjelzés tágabb folyamatában, illetve a csoportképződés során.

Áttekintve, az elemzés első részében szemügyre veszem a fiatalok szűkebb-tágabb társadalmi környezetről vallott nézeteit. Abból a szempontból elemzem a makrokörnyezetet, hogy az miként tükröződik a fiatalok világmagyarázatában, jövőképében és aspirációiban. Azzal ellenben egyáltalán nem foglalkozom, hogy egy a generációra jellemző egységes társadalomrajzot írjak le, mégkevésbé, hogy ezeket bármely szempontból kategorizáljam vagy megítéljem. Pusztán azok a valóságmagyarázatok állnak érdeklődésem homlokterében, amelyek a fiatalok társadalmi, társas és tanulmányi orientációit magyarázhatják.

2. Kutatási kérdés kódjai

Milyen értékeken alapulnak a fenti valóságmagyarázatok?

2.Téma: Közértékek

Míg az első két részben a 'valóság' érzékelése és annak nyelvi formálása állt az elemzés középpontjában e pontban a cselekvés alapjául szolgáló értékekre fókuszálok.

2a. Individualizáció

Kollektív értékek: A kollektívákhoz, közösségekhez fűződő értékeket úgy érhetjük tetten, ha megvizsgálunk minden olyan szöveghelyet, ahol a családról, a barátokról vagy a közösségről valaki pozitívan nyilatkozik. Ebből következően a 'család', 'barát', 'közösség' kódok azon részeit vizsgálom meg, ahol azok a 'pozitívan értékel' kóddal vagy az 'értékítélet' kóddal együtt állnak. Így módon mintegy megközelíthetővé válnak azok a társas értékek, amelyek a különböző társas közegekben a cselekvést elfogadottá teszik. Így hát miközben a közösségek, barátságok és a családi együtlét sajátosságait firtatom, feltáruznak azok vonatkozások, amik a 'meghatározó mások' szemszögéből normatívnak, magától érthetőnek tűnnek.

Normatudoosság: Az én-kép kódok önálló értelmezésében pedig világossá válik ki mihez tartja magát, milyen normák mentén szervezi életét és ezekről a normákról mit gondol. Ehhez

társul két további kiválasztott esettanulmány, amely segít megérteni a normák tűnékeny világát.

2b Konvencionális értékek sorrendisége

Míg azonban a kollektív értékek, a normatudatosság és a szülői normáknak való megfelelés az implicit cselekvési motivációkra mutat rá, addig az „értékítélet kód” tanulmányozásával képet kaphatunk az kimondott vagy megvalott értékekről. Egyszersmind az explicite megnevezett értékek gyakoriságának (szavak gyakorisága, szóösszetételek gyakorisága) figyelembevételével felállítható a közértékek sorrendisége.

2c kollektív identitások keresése

Mármost a korábbi kutatások eredményei rávilágítanak arra, hogy a sajátos társadalomtörténeti sajátágok miatt a térségben a fiatalok tevékenységének háttérében kollektív identitások keresése áll és különösen nagy a kollektív megbecsültség iránti igény. Vizsgálódásom ezért a kollektív megbecsültség iránti igény mérésekor némiképp leegyszerűsítve egy tartalomelemzési módszerre támaszkodott. Vagyis ahelyett, hogy ezeket a szövegrészeket külön kódoltam volna egy olyan szótárat alakítottam ki, amely az alábbi szavak, szóösszetételek gyakoriságát számszerűsíti.

Dictionary: becsület, megbecsültség, büszkeség, jó ember, igaz ember

2d. Nemzedéki konfliktusok

Konformizmus: A kollektív értékekkel összefüggésben felmerül a kérdés: vajon a fiatalok követik-e, látszólag követik-e vagy elutasítják-e azokat. E kérdés megválaszolásában azokra a szövegrészekre koncentráltam az elemzést, amelyben a beszélő a családjával összefüggésbe hozza közéleti aktivitását – legyen az politikai vagy kulturális természetű –, mintegy bemutatva, hogy tevékenysége vagy a cselekvésről vallott nézetei mennyire térnek el a szülői mintától.

3.Kutatási kérdés kódjai

Milyenek a fiatalok jövő víziói?

3.Téma:Jövőkép

3a..Jövő és jelen integritása

A vélt és valós problémák mellett a fiatalok jövőtudatossága, jövőértelmezése meghatározó intézményi bekapcsolódásuk szempontjából.

Jövőértelmezés: Ezért a jövő bármely aspektusára tett állításokat a fent leírt módszerrel a jövő kód alá rendeztem.

3b.. Státuszkijelölés

Jóllehet a fiatalok gondjai és jövőképe kirajzolják azt a teret, ahol valós alternatívává válhat a társadalmi részvétel, ám ahhoz, hogy az értelmesnek tűnő részvétel e térben elemezhetővé váljon fontos számba venni, hogy miként látják alanyaink a státuszelérés folyamatát.

Stílus: Azt a tényt, hogy a stílus mennyire meghatározó a fiatalok valóságértelmezéseiben, társas orientációiban, az értékítélet kód segítségével tártam fel. Ide kerültek azok a szövegrészek, ahol az alany megítél valamit, vagy úgy érzi őt ítélik meg. A család, nemzetállami intézmények, jövő valamint az értékítélet kód együttes beszédhelyei feltárják, hogy a stílus és a strukturális meghatározottságok miként határozzák meg a fiatalok gondolkodásában a vágyott státuszt.

Strukturális meghatározottság: Az interjúk elején feltett rövid az alanyok társadalmi háttérére vonatkozó kérdések lehetővé teszik, hogy státuszkijelölés tekintetében kialakuló diskurzust a tényleges háttérváltozók tükrében is körbejárjuk. Azaz feltárható vajon másként ítélik-e meg a boldogulás során a társadalmi hovatartozás szerepét azok, akik nem értelmiségi, illetve többgenerációs értelmiségi családból származnak.

4. kutatási kérdés kódjai

Miként fogalmazódnak meg a közélet jelenségei?

4.Téma: Közbeszéd

A makrokörnyezet észlelésének leírása után fontos egy pillanatig arra figyelni, hogy a rendszerváltás utáni első generáció fiatal értelmiségi csoportja hogyan osztja meg a közzel vallott nézeteit. Kuckartz módszertanát követve a fiatalok által észlelt vagy használt diszkurzív mintákat, diszkurzív stratégiákat, valamint diszkurzív sztemderdeket, egy kommunikatív blokk bevezetésével követtem nyomon.⁷⁰ Ebben kódoltam minden olyan szöveghelyet, amit a

⁷⁰ Kuckartz a klimaváltozással kapcsolatba hozható tényleges cselekvési mintákat, csoportdinamikát és attitűdöket azonosította ezzel a módszerrel (Kuckartz, 2013)

beszélők pozitívan ítélték meg, amitől nyíltan elhatárolódtak, vagy amivel szemben határozottan állást foglaltak. Ehhez hasonlóan került azonosításra a kritika, a vita és a konszenzus. A kommunikatív blokk lehetővé teszi az egyes témák egyéni és kollektív megítélésének, valamint a csoportdinamika vizsgálatát. Ugyanígy segíti azoknak a diszkurzív stratégiáknak a számabételét, melyeket a beszélők egyes az témák kifejtése során követnek.

4.a. Diszkurzív minták

Kiindulásképpen két meghatározó nyelvi szitációt választottam, ahol a beszédaktusok tetten érhetők. Austin híres munkája nyomán ismert tény, hogy a kommunikáció nem csak közvetít, hanem a kommunikatív cselekvés mintái meghatározóak a társas együttélés szempontjából is (Austin,1990; Sarle,2000). A megnyilatkozások modalitásai képesek hatást gyakorolni környezetükre. Így a diszkurzív minták összevetése segít érzékeltetni azokat a beszédaktusokat, amelyekkel a fiatalok formálják közéletük körülményeit. Kiváltképp érdekes ez az elemzés a közép-európai térben, ahol a kollektív cselekvés intézményes formái és mintái csak részben honosodtak meg. Azaz nem áll rendelkezésre elegendő és kielégítő intézményes magatartásminta a konfliktusok konszenzusos alapon történő kihordására. Mindezek nyomán a kódolás gyakorlata során azzal a feltételezéssel éltem, hogy a konszenzuseresés és a konfliktuskerülésről szóló szövegrészek tájékoztatást adnak a beszédaktusok fajtáiról és szerepéről.

Konszenzuseresés: Vizsgálódásom ezért olyan szövegrészekre támaszkodott, ahol a beszélők között bármely kérdésben egyértelmű konszenzus alakult ki. Ezeket a szöveghelyeket a 'konszenzus' kód alá rendeztem.

Konfliktuskerülés: Külön kódoltam a korpusz azon részeit, ahol a beszélők bármely formában egy konfliktust vagy velük megtörtént személyes történetet mesélnek el. Ez tette lehetővé, hogy nyomonkövethesem a konfliktusok és a történetek elmesélése során alkalmazott diszkurzív stratégiákat. Természetesen ezzel a módszerrel nem annyira a szöveg nyelvi elemzése a célom, mintsem azoknak a konkrét kommunikatív stratégiáknak az azonosítása, amit a beszélők egyes helyzetekben a helyzet menedzselése érdekében alkalmaznak.

4b Diszkurzív stratégiák

Miközben feltárulnak a generáció konszenzuseresésre és a konfliktuskerülésre használt sajátos nyelvi leleményei fontos egy pillanatra arra figyelni, hogy a beszélő mely pozícióból beszél, és milyen érvekkel legitimálja pozícióját. Nem melleleg érdemes

megfigyelni, hogy az ön-pozícionálás gyakorlata miként járul hozzá, ahhoz a folyamathoz, ahogy a fiatalok édes-keserűn idomulnak környezetük intézményeihez, ám egyben 'életre is beszélnek' környezetük intézményeit. Azaz sajátos habitus konstrukciókat alakítanak ki.

Legitimációs sémák: Annak bemutatására, hogy a beszélő milyen érveket használ saját pozíciója igazolására az 'érvel támogat', 'szembe helyezkedik', 'kritizál', 'elutasít' kódok tűntek különösen hasznosnak, feltárva, hogy a beszélő mitől határolja el magát és mindeközben milyen érveket használ.

Identifikációs sémák: A kommunikációs blokk és az én-kép kód⁷¹ összevetése lehetővé teszi annak belátását, hogy a beszélő mivel identifikálódik pozitívan és negatívan. Ennek megfelelően mindazon szöveghelyek adnak eligazítást az identifikációs sémák viszonylatában, ahol az 'én-kép', 'a pozitívan értékel' és az 'elutasít' kódok együttállnak.

Habitus konstrukciók: Az én-kép kód, a magán filozófiák kód és a történetek kód⁷² együttes megjelenése kirajzolja, azokat a szövegrészeket, amelyek tájékoztatnak arról, hogy az egyén milyen pozícióból beszél, illetve hogyan konstruálja meg a környezete intézményeit. Minden olyan beszédhelyet, ahol az elbeszélő a cselekvéssel kapcsolatban egy teljes gondolatrendszert vagy kidolgozott értelmezési keretet tárt elénk a „magán filozófiák” kód alá került besorolásra.

4.c. Diszkurzív sztenderdek, narratív szkriptek

A narratív szkriptek: sztenderd mondatok és klisék mint sajátos kreatív kommunikatív technikák különleges jelentősége abban rejlik, hogy e nyelvi formák szervezik az elbeszéléseket, hiszen a közép-európai térre jellemző rejtőzködő exaltált, fragmentált történetfoszlányokat a nyelvi sztenderdek, klisék közérthetőségük révén összfüzik (Ritter, 2008a;2008b). Ne feledkezzünk meg arról, hogy e kommunikatív technikák lehetetlenné teszik annak megértését, hogy milyen pozícióból beszél az elbeszélő. Vizsgálódásom épp ezért azokra a nyelvi elemekre támaszkodik, amelyek segítik e kettősen kódolt, kreatívan konstruált, vissza-visszatérő történetfoszlányok szintjeinek összekapcsolását, szálainak összefűzését.

⁷¹ Ide soroltam minden olyan szöveghelyet, ahol a beszélő önmagát írja le.

⁷² Ami a 'történet' kód meghatározottságát illeti, ide sorolódott minden sztori, olyan szövegrész, ahol beszélő elbeszél egy múltbeli eseményt.

Sztenderd mondatok: Repetitív, ortodox módon ismétlődően megjelenő hosszabb mondatrészek

Klisék: Szimbólumok, metaforák, viccek, illetve a klasszikusan értelemben vett közhelyek. Ezeket a nyelvi elemeket a 'kommunikáció sajátos formái' kód alkategóriáiként találja a kedves olvasó.

Amint láttuk a társadalmi boldogulás és orientáció sémái mellett a közbeszéd sajátosságainak feltárása rávilágít azokra a beszédaktusokra, amellyel a fiatalok a szitációkat kezelik, valamint azokra a gyakorlatokra, melynek döntő szerepe van abban, hogy a fiatalok önmaguk pozícionálásával környezetük közviszonyait alakítani képesek legyenek.

5. kutatási kérdés kódjai

Hogyan kapcsolódik be a hallgató abba a közéletbe, amit a formális vagy informális intézményi környezet felkínál?

5.Téma:Közéleti aktivitás

Az elemzés első négy kutatási kérdése mérlegeli, hogy a fiatalok milyen nehézségekkel, lehetőségekkel és motivációkkal néznek szembe cselekedeteik kivitelezésében. Az elemzés záró fejezete, egyfajta összegzésként, a fiatalok jelentés horizontján megjelenő cselekvési minták azonosítására törekszik. Azaz korlátozottan ugyan, de próbát tesz arra, hogy leírja milyen megoldási lehetőségek adódnak, mi az, ami a fiatalok számára megvalósíthatónak tűnik az adott társadalmi közegben.

5.a. politikához való viszony

Jóllehet egyre koncentráltabban, de mindeztidáig azokkal a valóságmagyarázatokkal foglalkoztam, amelyek rámutatnak arra a logikai, morális és gondolati keretre, ami a fiatalok intézményorientációját és bevonódását értelmessé teszik. Nem maradt más hátra mintsem, hogy rátérjek, hogyan is képzelik el interjú alanyaim valójában saját hozzájárulásukat környezetük társas viszonyaihoz. Ezen belül a politikai érdeklődés és az annak megfelelő aktivitási formákat, valamint a jóléti állammal való elégedettséget és annak intézményeibe való inegráció sajátosságait vizsgálom.

Politikai érdeklődés:Kiindulásképpen a szűken értelmezett politikai aktivitás mintáit tekintem át számba véve az elbeszélésekben megjelenő politikai érdeklődés, inaktivitás, lázadás és poszt-konvencionális cselekvés mintáit. Magától érthetődő, az elemzés kulcs kategóriái a

politikai aktivitás és azon belül azok a kódok, amelyek arra utalnak, hogy a beszélő mit tart figyelemre érdemesnek: pozitívnak vagy negatívnak, esetleg – ha mégoly vonakodva is – mitől határolódik el. Majd a szövegtörzset abból a szempontból is elemzem, hogy az inaktivitás (a passzív vagy apatikus cselekvési mintázatok) és az önérdék-érvényesítés milyen formát ölt a fiatalok történeteiben.

Radikalizmus: Révén számos kutató érdeklődését felkeltette a közép-európai térben tapasztalható számottevő radikalizmus a fiatalok körében, már a kutatás kezdeti fázisában „radikális megoldások” fedőnévvel külön kód alá sorolódtak a radikális nézetek és megfontolások. E kód tárgyalása afféle tárháza azoknak a megoldási módoknak, ahogy a fiatalok megszabadulnának meglévő társadalmi intézményektől.

Jóléti állammal való elégedetlenség:A fiatalok túlnyomórészt alacsony politikai érdeklődését szem előtt tartva, a közéleti aktivitás árnyaltabb megközelítését a szakpolitikai és a szűkebb intézménypolitikai attitűdök elemzése teszi lehetővé. Belátható, hogy a politika és a tényleges alulról szerveződő aktivitás összefüggéseit a fiatalok életéhez közelebb álló, sorskérdéseiket jobban meghatározó szakpolitika világítja meg. Ezért aztán a „szakpolitika” kód alá soroltam minden olyan szövegrészt, amely az agrárpolitikától a nemzetgazdaságig szakpolitikai problémákat, eredményeket tárt fel. Hovatovább, a magyarsággal kapcsolatos szavak szótárrá alakítása lehetővé teszi a nemzettudat, ha mégoly felszínes, elemzését is – például ezáltal azonosíthatóvá válik, hogy milyen kontextusban használta a beszélő a magyar, Magyarország, haza, ország, állam szavakat.

Intézményi integráció Minthogy nem egyszerűen az intézmény szolgáltatás-szerű igénybevétele, hanem az intézményi elköteleződés áll vizsgálódásom homlokterében, ezért az intézményi integrációt az intézményi orientáció, bizalom és elköteleződés viszonylatában veszem számba. Azokat a tendenciákat próbálom megragadni, ami az alábbi három kódcsoporthoz keresztszektől olvasható ki.

Intézményi orientáció (Nemzetállamok feletti, Nemzetállami Intézmények)

Intézményi bizalom (intézményi bizalom kód)

Intézményi elköteleződés (politikai vagy kulturális aktivitás kód).

5.b Önálló nemzedéki minta

Mint ahogy a 5b. dimenziót meta dimenzióknak tekintem, mely nagyrészt a korábbi elemzések summázatának tekinthető, ezek tárgyalása során a fenti kódok kombinációit alkalmaztam. Az indikátorok mérését táblázatos formában összegezve a Függelékben található az olvasó.

IV. A közéleti magatartásminták empirikus eredményei

Az itt bemutatandó kvalitatív elemzés a korábbi fejezetekben leírt helyszínen, módszerekkel és populációban kívánja azonosítani a közéletről kialakult kép, a megélt közéletiség, valamint közéleti aktivitás mintáinak viszonyát. Az interjúalanyok diskurzusait vizsgálva bemutatja, hogy mi teszi a köz-, és a magánszféra viszonyát a fiatalok gondolkodásában és beszédében értelmessé és jelentőssé, illetve a vizsgált hallgatók miként látják egyéni és kollektív bekapcsolódásuk esélyét e közszférába. A kutatás szempontjából különösen fontos volt, hogy a fiatal felnőttek milyen legitimációs diskurzusokat használnak érveléseik során, milyen referenciákkal élnek, és mivel kapcsolatban határozzák meg magukat, illetve milyen diszkurzív pozíciókat vesznek fel. A rendelkezésre álló adatok alapján igyekszem rámutatni, hogy milyen összefüggés van a közélet felfogása és az aktivitás formáinak mintái között a két intézményben.

Miközben el kívánom kerülni a túlzott részletességet, mely az elemzést indokolatlanul eklektikussá tenné, célokom olyan valóságmagyarázatok érzékletessé tétele, ami a fiatalok belső endemikus logikai strukturáira építve igazolja vagy cáfolja a szakirodalom korábbi kvantitatív-kvalitatív eredményeit. Mindeközben az elemzés külön hangsúlyt fektet a konfliktusok és a történetek elbeszélésére, azokra a diszkurzív gyakorlatokra, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki megváltoztassa környezetéről vallott korábbi elképzelését és az abba történő bekapcsolódásának lehetőségét. Azaz a konfliktusok elmesélése oktatáskutatási szempontból a felsőoktatási környezetbe történő integráció sajátosságairól adnak tájékoztatást.

Az eredmények tárgyalásakor követem az *adatrendezés* fejezet logikáját, miszerint a kapott eredményeket adott sorrendben mutatom be: makrokörnyezet, közérték, jövőorientáció, közbeszéd, közéleti aktivitás. Eszerint a rendelkezésemre álló empirikus adatok felhasználásával igyekszem rendre nyomonkövetni a makrokörnyezet észlelésének, a közértékeknek tulajdonított jelentések, illetőleg a közbeszéd, a jövőorientáció és végül a közéleti aktivitás sajátosságát.

Ám e szempontokat nem csupán felsorolom, hanem belső logikájukat követve egy sajátos központi mag köré rendezem. Vagyis felismerhető az adatok rendezése után egy, a vizsgált

populációt meghatározó, mintázat. Ahhoz, hogy szemléltetni tudjam az elbeszélések mélyén rejlő logikai struktúrákat, a gondolatmenet helyenként leegyszerűsítő.⁷³ Mindazonáltal, mint azt a következőkben megpróbálom bebizonyítani – e kutakodás korántsem haszontalan, minthogy részben árnyalhatja az állampolgári szocializációról kialakult korábbi tudásunkat.

E fejezet átfogó képet kíván adni a kapott eredményekről. A közéleti aktivitás szakirodalmában megjelenő, a „*Közéleti magatartásminák kutatásának dilemmái*” (II.5.) fejezetben táblázatba rendezett elméleti dimenziók közül az adatfeldolgozás során bizonyos összefüggések átrendeződtek. A sokszinten működő kvalitatív adattisztítási folyamat – amely az organikusan épülő kódrendszeren át a jelentések több szintű ellenőrzéséig tartott –, egy sajátos mintázatot rajzolt ki. A következőkben bemutatandó elemzés e mintázat logikáját követi. Azaz a korábbi módszertani dimenziókból a terjedelmi korlátok miatt csak bizonyos alpontokra koncentrálok.

Az adatok rendezése után kirajzolódó mintázat polaritását az adja, hogy a diskurzusok döntően kettéválnak. Tekintettel az adatfelvétel sajátosságaira, a tipológia eredményeire és hivatkozva a korábban ismertett szakirodalomra, érthető, hogy ez két társadalmi csoport – a középiskolai végzettséggel rendelkező szülők és a többgenerációs értelmiségi szülők gyermekeinek – diskurzusa. Tény, hogy a vizsgált fiatalok eme két jól körülhatárolható szegmensének köznézetei markánsan eltértek.

E ponton fontos ismételten kihangsúlyozni, hogy a szerencsésen megválasztott adatfelvétel következményeként a kvalitatív interjúk során felvett státuszadatok figyelembevételével a két kollégium hallgatóinak társadalmi háttere összehasonlítható. Így aztán az adatok jó közelítéssel tekinthetőek egyrészt a többgenerációs értelmiségi anyák és nem-mezőgazdasági önálló apák (PPP konstrukcióban épült kollégium) valamint a középiskolai végzettségű anyák és főleg középiskolai végzettségű mezőgazdasági önálló apák (tradicionális kollégium) mintájának.⁷⁴

Fontos e ponton megjegyezni, hogy a mintába kerülő hallgatók apai munkajelleg csoportja jellegzetesen önálló egzisztencia. Azaz a proaktivitás tiszteltét, az életét a saját kezében tartó

⁷³ Ha az olvasó további bizonyítékát szertné látni az eredmények mögött rejlő adatoknak, illetve összefüggéseknek, a Függelék, valamint maga az anonimizált és rendezett adatbázis is rendelkezésére áll – mintegy igazolásaképpen a közel egy évtizedes adatrendezési munkának.

⁷⁴ Az elemzést lásd. Függelék 2. III.4.2. részben.

vállalkozói atitúdót a vizsgált fiatalok már otthonról hozzák. Így módon nem egyszerűen csak arról van szó, hogy a nemzedék legaktívabb egyetemista szegmensét vizsgáljuk, hanem ezen belül olyan kollégista hallgatókat, olyan családok gyermekeit, ahol az önálló egzisztencia megteremtése alaperény mind a magasabb státuszú iskolai végzettségű, mind az alacsonyabb státuszú iskolai végzettségű szülők esetében.

Áttekintve, a PPP konstrukcióban épült kollégiumban felvett interjúk a többgenerációs értelmiség gyermekei nézeteiről informálnak, míg a tradicionális kollégiumban rögzített adatok, a többszörös függőségi hierarchiában élő, elsőgenerációs értelmiségi fiatalok közélet felfogásáról nyújtanak tájékoztatást. Így feltételezhető, hogy a két diskurzus hiteltérdemlően tükrözi a két értelmiségi miliő közhöz való hozzáállásának különbségeit. Ennek megfelelően a következőkben az eredményeket összefoglalólag, az adatokból ily módon kirajzolódó strukturában mutatom be – vagyis a fenti kérdésekre a leendő értelmiség e két csoportjának elemzésével adok választ.

Mielőtt sorra venném az eredményeket, hadd emlékeztessenek arra az *Empirikus előzmények (II.4.)* fejezetben tárgyalt tényre, hogy a kollégisták egy része urbanizációs, anyagi és iskolai háttér szempontjából valóban hátrányosabb helyzetben élnek, mint nem kollégista társaik. Ám a kollégisták értékprofilja önmagában inkább fogyasztói konformizmust sejtet, mint ellenállást, elégedetlenséget, aktív részvételt vagy radikális beállítódást. Az extrakurrikuláris tevékenységstruktúrából és az értékmintázatából kirajzolódó túlzott jövőorientált karrierizmus a kvantitatív adatok szintjén többszörös függőségi viszonyon alapuló fogyasztói, de az előző nemzedékhez igazodó részvételi formákat valószínűsített. Ez alapján azt feltételezhetnénk, hogy az aktív cselekvés csak a kollégisták privát szférájában, karrierépítésében valósul meg.

A továbbiakban megpróbálom a fenti összefüggéseket az adatbázis adta vizuális eszközökkel igazolni. A *Makrokörnyezet* fejezet a közélettről kialakult képet rögzíti, a *Közértékek* fejezet feltárja azt az érték koegzisztenciát, a tradicionális, postmodern, postmateriális értékek azon együttélését, amelyek a közélet intézményi világáról kialakult nézetek alapját képezik, a jövőorientáció fejezet mindezek alapján az egyéni boldogulás esélyeit és módjait latolgatja. Mármost az elemzés második része a közéleti aktivitás tényleges formáival foglalkozik – nyilvánuljanak azok meg a nyelv szintjén (Közbeszéd fejezet), vagy bármely intézményes formában (Közéleti részvétel fejezet).

IV1.Az intézményekről kialakuló kép és a jó állampolgár eszméje

IV.1.1. Makrokörnyezet

Lássuk hát milyenek látják a kollégisták szűkebb felsőoktatási vagy tágabb intézményi környezetüket. E fejezet a fiatalok elbeszélésének tükrében mutatja be a vizsgált fiatal felnőttek közletről és annak intézményeiről kialakult képét. Különös hangsúlyt fektetve a két eltérő értelmiségi kultúra jellemző sajátosságaira. Ez más oldalról azt jelenti, hogy e fejezet a fiatalok valóságról kialakult képét mutatja be. Azokat a valóság horizontokat, amelyek nemcsak ifjú válaszadóim szemléleti keretét határozzák meg, hanem egyszerre mind kijelölik a „játékterük” határait is.

Először arra térek ki, hogy a hallgatók életvitelük során milyen objektív és szubjektív nehézségeket érzékelnek. Illetve van-e eltérés ebben a vonatkozásban a két vizsgált intézményben. Ezt követően a fiatalok társadalmi, társas-, és karrier orientációját mutatom be. Nevezetesen leírom, hogy milyen akadályokat érzékelnek, amelyek megnehezítik az intézmény életébe történő részvételüket. Mindeközben részletesen foglalkozom azzal, hogy a fiatalok számára a szűkebb- tágabb társadalmi környezetben észlelt minták, valamint az intézményekről kialakult kép alapján a cselekvés mely formái tűnnek ésszerűnek.

A körülöttünk észlelhető világ jelenségeiről a fiatalok hosszasan meséltek. Az elbeszélések témái az alábbiak szerint rendeződtek. Voltaképpen elsősorban a társas környezetről (család, közösség, barát) szóló beszéd és az abban megjelenő problémák dominálták a diskurzust akár a rekonstruált múlt, akár a megélt jelen vagy a vágyott jövő került a beszélgetés középpontjába.

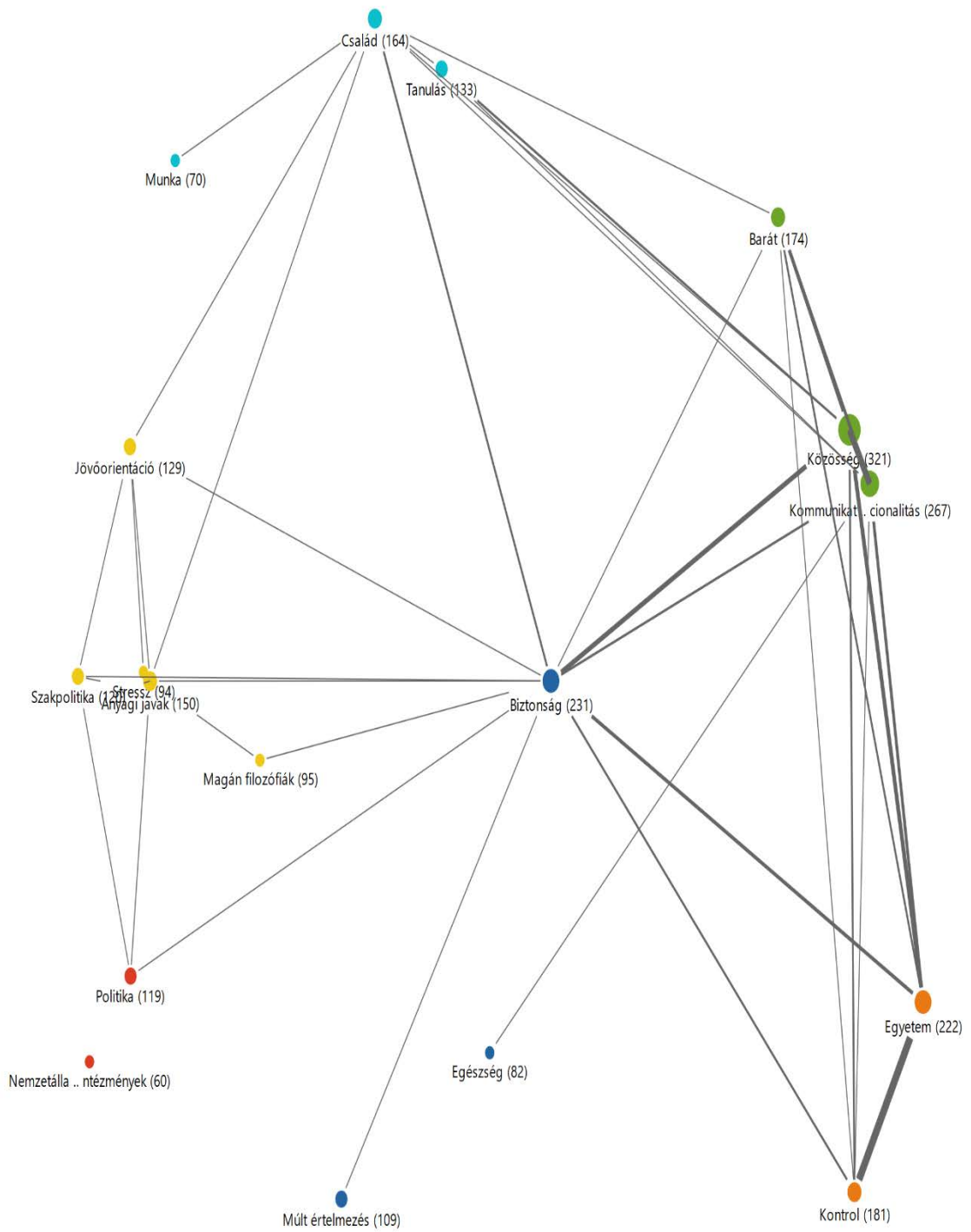

Forrás: Saját ábra

11. ábra A témák megoszlása főkérdések szerint

Míg az ábra a kódolt szövegrészek százalékos megoszlásában mutatja be a leggyakrabban megjelent témákat, addig az egyes témák százalékos megoszlásán túl a témák együttes megjelenése is beszédes. Hiszen jól illusztrálja a szűkebb-tágabb társas világ jelenségeiről szóló beszéd főbb irányait, valamint megvilágítja azok logikai összefüggését. Kétségtelen, hogy az egyes témák adott beszédkörnyezetben való azonosítása segít abban, hogy konzekvensen megközelíthetővé váljanak a mégoly rejtett összefüggések is. Egyben ily módon feltárnak azok a főbb szempontok, amelyek szervezik a fiatalok tapasztalatait.

Az alább látható kódtérkép hazánkban kevésbé ismert, ezért néhány szóval bemutatnám. Amikor beszélünk, egyszerre több témáról értekezünk. Egy-egy téma külön kódokkal lett ellátva (például tanulás, barát, munka stb). A szoftver összegzi, hogy hány alkalommal fordult elő egy kódolt téma egy másik mellett. Ez alapján klaszterekbe rendezi a témákat. Például az alábbi ábrán a munka és a család együtt 70 alkalommal fordult elő egymástól nem messzebb, mint egy bekezdés távolságra. A család, más kódokkal – a munka, jövőorientáció, biztonság, kommunikatív racionalitás, közösség, barát, tanulás – 164 esetben állt ugyanígy együtt. A kódtérképnek köszönhetően képet kaphatunk arról, hogy mely téma, mely másik témával fordult elő leggyakrabban – azaz miként strukturálódott a beszéd. Továbbá azt is láthatjuk, hogy a térkép különböző színekkel megjelölve klaszterekbe rendezi a gyakran együttálló kódokat. Itt a munka, a tanulás és a család kódok álltak egymással leggyakrabban együtt. Ezért a kódtérkép egy olyan kvalitatív vizuális térképnek tekinthető, ami az együttálló, egymással fedésben lévő kódokat számszerűsíti, csoportokba rendezi, és megadja e fogalmi hálózatok központi elemét. Ezáltal felfejthető, hogy mik a beszéd tematikus csomópontjai, és azok hogyan rendeződnek össze egy egységes és koherens diskurzussá.

Forrás: Saját ábra

12. ábra A tematikus kódok kódtérképe

A fenti ábra képet ad arról, hogy a külvilág érzékelésében világosan körvonalazódnak jól elkülönülő szférák – az intézményi kontrol, a korosztály, a család, a politika, valamint a múlt és az egészség absztrakt kategóriái. Először is meg kell jegyezni, hogy mindezen témák egyetlen központi tengely – a személyes, egzisztenciális és fiziológiai biztonság – köré szerveződnek, amely mintegy magába foglalja a rendvédelemtől, az intézményi kiszámíthatóságon át, a családi szociális hálók biztonságát. Ugyanúgy reflektál a múlt tragédiáira, mint a jelen egészségügyi kockázataira.

A biztonságigény és rendpártiság jószerivel dominálja az elbeszéléseket, ám, amint azt látni fogjuk, a viszonyítási keret gyakorta egy folyamatosan változó globalizálódó társadalmi tér. Tény, a történetekben akarva-akaratlanul helyet kap a folyamatosan alkuló, néha meglepetésekkel terhes valóság: a félt-vágyott strukturális változás. Ennek eredményeként, (ahogy a következő részben megpróbálom majd igazolni), a rend kialakítása, a biztonság megteremtése egyúttal életprojektté válik. Miközben egy ponton fel kell tennünk majd azt a kérdést, hogy milyen kapcsolat feltételezhető az intézményi bizalom és a részvétel között.

Továbbá, a felsőoktatáskutatás szempontjából a tematikus ábra azt sejteti, hogy az egyetem sokkal inkább intézményi szigorával mintsem tanulmányi programjával nevel, hiszen az elbeszélésekben szinte kizárólag csak az intézményi szigor, szabályrendszer és az életút során pénzzé válható baráti háló kiépítésének összefüggésében jelenik meg. A tanulás és a munka világa nem annyira az egyetemhez, mint inkább a jövőképekhez és a családhoz társul.

Tekintettel a makrokörnyezet észlelésének összetettségére a legkézenfekvőbb intellektuális stratégiának tűnt megvizsgálni milyen nehézségeket, milyen lehetőségeket és milyen társas mintákat érzékelnek a hallgatók. Milyen történetek teszik lehetővé, hogy közéleti élményeiket másokkal megosszák, ezekben, hogyan pozícionálják saját magukat és mi az a keret, amelyben elképzelik magukat a jövőben.

.Normatodatosság

Adódik az a felismerés, amint arra már fentebb utaltunk, hogy már az abszolút normák, maximák tekintetében sincs konszenzus a leendő értelmiség más-más szülői iskolai végzettségű tagjai között. Feltehetőleg a társadalomtörténeti múltnak köszönhetően mindkét hallgatói csoport nagyra értékeli a szabadságot. Ám az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók életútjuk során egy olyan szabadságot vágnak elérni, amely szabadság épp azáltal válik kívánatosná, hogy avatatlan szemek előtt elzárt, sokak által nem érzékelhető. Az adatokból egy olyan egzisztencia ideálképe rajzolódik ki, amely a társadalomtól való távolságtartás révén

képes kibontakozni. A közösség forrásaira számít, nyilvánvaló azonban, hogy nem vállalja fel e források igénybevételével járó társadalmi szerepeket és az intézményi elköteleződéssel járó felelősségvállalást. Ily módon az elsőgenerációs értelmiség tagjai látni szeretnének, de látszani nem. Mindez azzal jár, hogy e fiatalok preferálják azokat a társadalmi gyakorlatokat, amelyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy adott társadalmi intézmények tekintetében a fiatalok egyszerre vegyenek részt azok életében és maradjanak azoktól távol.

Érdekesen illusztrálják ezt a szabadságigényt az alábbi interjúrészletek.

Hát ilyen szempontból talán a gyógyszerész szakma vállalhatja legjobban ezt az arctalanságot és érzéketlenséget. Ezért aztán megtarthatják azt a privilégiumot magunknak, hogy ők igenis ilyenek és nem lehet beléjük kötni (Község, MK, Gépészmérnök, 22 éves, fiú)

Ha valamilyen szinten politikai szerepet vállalsz, nem éri meg. ... Világos, merthogy az egész országot, ..., azok a kapcsolathálók mozgatják, amelyek nem láthatók. Én most kicsiből indulok ki, és kicsiben látom, és hogyha már kicsiben így van, akkor nagyban is. Egyáltalán nem éri meg, mert attól fogva folyamatosan nagyon sok ember elképtelenti az életét (Község, MK Építőmérnök, 23 éves fiú).

Mindenki a boldogságot keresi, de nem tudják azt, hogy el van velük hitelve, hogy szabadok, de még sem szabadok. Egy igazi kizsákmányoló világban az az ember van a legmélyebb rabságban, aki elhiszi magáról, hogy szabad. Mindenkét úgy mozgat a felsőbb hatalom, ahogy csak akar. Egy olyan társadalom van kibontakozóban, ahol semmilyen beleszólásod sincs semmibe. Azaz van, de nem teszed. (város, BTK Neveléstudomány, 22 éves lány)

Az részletek segítenek érzékeltetni, hogy a látható és a láthatatlan autonómia és szabadságfogalom miként tér el, s ezzel párhuzamosan, hogyan duplázódnak meg az életterek.

Az elsőgenerációs értelmiséggel szemben, aki egyfajta külső-belső szemlélőként éli intézményi életét – legyen az az intézmény a család, ifjúsági szervezetek, vagy az egyetem – a többgenerációs értelmiségi fiatalok interjúiból könnyen kiolvasható maxima az összetett szerepeket és elvárásokat igénylő társadalmi státuszok elérése és monopolizálása. Éppúgy szabadságra vágyik, mint elsőgenerációs társai, ám e szabadság nézetei szerint, azt illeti meg, aki a társadalmi hierarchia csúcsához közeli pozíciót képes kiharcolni magának. Tény, hogy a közszereplés, a társadalmi részvétel, – például HÖK elnöki vagy Kollégium Bizottsági vezetői szerep –, valamint az egyetem falain kívüli világ hálózataiba való folytonos illeszkedés, adataim szerint, e csoport társas orientációjának szerves része.

Tipikus példaként álljon itt két rövid esettanulmány, melyben egy a beszélgetést mindvégig hátról koordináló elsőgenerációs hallgató és egy magas jogászai pozíciót betöltő édesapával rendelkező, többgenerációs értelmiségi családból származó, közgazdász kollégista megnyilatkozásait elemzem. A két esettanulmány célja a közéleti szerepvállalás eltérő felfogásainak bemutatása.

Esettanulmány 1. Elsőgenerációs értelmiségi felsőoktatási kollégista normatadata

F3 aktív elsőgenerációs hallgató, a kollégium féllegális – ám a vezetőség által megtűrt – facebook piacán kínál fénymásolási szolgáltatást. Bárki bejőhet a szobába, és a fiúk némi ellenszolgáltatás fejében készségesen teljesítik az illető sokszorosításra vonatkozó kérését. F3 körül pezseg az élet: megfontolt, nyitott, előrelátó. Valaki, aki tényleges közéletet él és generál abban a zárt, monoton, sematikus térben, amelyben minden elem – legyen az a folyosó burkolata, vagy a konyhából elmozdíthatatlan székek – a professzionális üzemeltetés elve szerint működik.

F3 egy vidéki munkás világot reprezentál, ahol az ember már kisgyermek korában rengeteg tapasztalatot szerez az úgynevezett 'alávágással' kapcsolatban – mely fogalom állandósult kifejezésként rendre megjelenik az interjúkban. E miliőben a szülők figyelmeztetik gyermekeiket a túlzott bizalom várható veszélyeire. Ezért fontos számára, hogy az ember ne adjon ki magáról információt és kerülje el a kommunikációt. Véleménye szerint, nincs értelme vitatkozni a kommunikációról és az etikai normákról, hisz azt vagy hozza valaki otthonról, s ha nem, az illető a vétkeket így is úgy is elköveti.

Barátaival olyan műszakis kommunában él, ahol a magántársaság szerepe elsődleges, ám tolerancia hiányában e magántársaságok normatívák és nagyon törekenyek. Az egyén játéktere szűkül, melynek folyamányaként mindenki igazodik, és hasonul a másikhöz. Ezzel együtt a tagok nem reflektálnak arra a tényre, hogy egyéni szabadságuk némiképp szűkül magántársaságaikban, hiszen ez párosul egy a szolgáltatásokra épülő 'hawaii, dizsi, napfény' érzettel. A hotel és a közeli rendszeres megapartit kínáló szórakozóhely a kényelem és a szabadság érzetével párosul a fiúk életében. S mindez lényegesen nagyobb szabadságot biztosít számukra, mint korábbi otthoni életük.

Az interjúkban a fiúk kihangsúlyozzák, hogy nincs olyan példakép, akire felnézhetnek, így nincs az ő értelmezésükben 'közfegyelem' sem. Minták nélkül nem lehet az ember értékes, nem érhet azzá aki, illetőleg közfegyelem nélkül nem lehet cselekedni – állítják alanyaim. Miközben a magántársaságokban túl nagy a fegyelem – például azonos öltözködési, viselkedési és kommunikatív szokások kötelezik a fiúkat – e társaságok el vannak szigetelve, saját vélelmeik és félelmeik foglyai. Ezek a mikrokultúrák nem csiszolódnak össze környezetükkel, hiszen számos világot ismernek, aminek nem megfelelni próbálnak, hanem *'értékessé válni az adott közegben'*. Nincsenek abszolút normák, ami mindenkire minden

helyzetben vonatkozna, illetve generációs normák sincsenek, amely összekötnének egy-egy nemzedéket. Ezért lehet éjszakánként avatatlan összehányini következmények nélkül a vécét vagy letépni a piszoárt.

Ezzel összefüggésben tolerancia helyett ignorancia vagy egymás mellett élés alakul ki. Nem a kultúrák tanulnak egymástól és köteleződnek el egymás normái iránt, hanem az értékesség, megbecsültté válás egy adott helyzetben, kontextusban válik abszolút normává. Nem egy közösség formálódik, hanem az egyén lavíroz a közösségek között a népszerűség és a „népharag” között. E részvétel döntő eleme a kritikus tömeg, a közösségi támogatottság.

Az ábra a leggyakrabban használt kódokat, a kódolás közben kiemelt szövegrészekhez írt kommentárokat tartalmazza, és egyes szöveghelyeket, amelyek kiemelik az interjú vezérgondolatait.

Szembeötlő, hogy jelen van ebben az interjúban egy komoly elsőgenerációs vívódás, amelyet egyfelől a közmegebecsültség elérése, másfelől közbotrány elkerülése keretez. A kommunikatív kódok mellett – jelezvén, hogy a beszélő sokféle nyelvi stratégiával él az interjú során – jellemzően az önképről, meghatározó másokról, közösségről szól a beszéd. Korlátozottan ugyan, de F3 beszél arról is, miként ítélnék meg az emberek. Ekképpen Gyurcsány Őszödi beszéde vagy a tv-celebek olyan személyekként kerülnek bemutatásra, akik gyermetegek, nem urai saját készségeiknek, és nem mérik fel környezetük elvárásait – alighanem közröhej tárgyai. Olyan személyek, akik közbotrányt keltenek épp azért, hogy nem képesek az adott körülmények között értékessé válni. Nem úgy mint a sportolók, akik – állítja F3 – tényleges közszereplőkként mindannyiunk számára példaképek. Ennek illusztrálására érdemes e helyen a fenti ábráról kiemelni egy, a beszélgetést meghatározó, mondatot. Az oly ritkán megjelenő konszenzus egyenesen jelzi, hogy ez a mondat az interjú egyik alapgondolata:

"F3: úgy helyezkedjél, hogy ott te legyél... az értékes ember.

F2: Abban a környezetben"

Vagyis az értékes ember képes minden környezetben értékessé válni, de nem kizárólag és nem is kifejezetten önanonossága révén, hanem sokkal inkább azért, hogy minden közegben a közeg igényeinek megfelelően mást-mást nyújt, más színben tünteti fel önmagát.

Miután a közszereplőkkel szemben támasztott elvárások (például a *'patyolattisztaság'*) teljesíthetetlennek bizonyulnak, a felvállalt feladat és a befektetés nem arányos, nem térül meg. Az a személy, aki politikai közszerepet vállal az egyúttal felvállalja a körülötte sűrűsödő irigységet és haragot. Így aztán személye nem más, mint pusztán a közharag és irigység tompítására szolgáló társadalmi pótlék. Abban a viszonyítási rendszerben, ahol a fő érték az egyéni és kollektív megebecsültség, a sport tűnik az egyetlen olyan közszereplésnek, ahol az ember nincs kitéve közfelháborodásnak.

A vágyott és félt társadalmi pozíciók mellett F3 egyértelműen elutasítja a városiakat, hisz a város deformál, a cigányokat, mert az trendi, sőt azokat is, akik bármi miatt pszichésen nem képesek kezelni a helyzeteket. Mindamelllett, hogy F3, a fenti kommentárokból kiolvasható

módon élénken érdeklődik a szakpolitika iránt, az interjú javarészt a beszéd és a tett lehetőségeit mérlegeli egy olyan politikai-közéleti térben, ahol a láthatóság, a közszerplés kockázatos. Az interjút végigkíséri a szituáció kontrolálásának igénye. Így talán legjobb eszköznek bizonyul, ha az illető pontosan annyit mond el, ami védi a magán életét: információt szerez miközben magáról nem ad ki információt. Így módon sem kiszolgáltatottá, sem vesztesé nem válik, mégis sokmindenről tudomást szerezhet.

„Szót érteni szót érhetsz, de attól függetlenül nem kell mindenbe belefolyni... azt a három lépés távolságot megtartod, de attól még tudsz szót érteni.” (község, MK, 21 éves fiú)

„A látás, lehet sok, feldolgozhatatlan, avatatlan szemek előtt elrejtett dolgok tudója, aki lát. [A látás] szolgálhat kibuvóként, kémkedési lehetőségként vagy pusztán szórakoztató.” (község, MK, Építőmérnök, 23 éves fiú)

„Bele kell látni a világba, egy két dolgot, ... inkább az interneten [informálódok], mert ott tömören fektén-fehéren le vannak írva a dolgok, azt a média nem bírja elnyomni. Látni kell a világot, hogy hogyan működik az egész. ... nyitott szemmel járok a világban, és akkor az ember sok mindenre rájön, még ha nem is volt más jellegű tapasztalata.” (Község, MÉK, Mezőgazdasági Agrár Mérnök, 23 éves fiú)

Végző soron tehát, azok a magatartásformák preferáltak, és képezik a fiatalok közti megbecsültség alapját, melyekkel a fiatalok a helyzetet látni képesek. De mert a tett partalan és kockázatos – legalábbis egy olyan társadalomtörténeti múlt előterében, ahol a méltánytalanság többgenerációs tapasztalat – a kommunikáció, úgy látszik, a személyközi viszonyokban kulcsszerpet kap.

A nyelvi bravúr – a többszörös kódolás, a klisék kreatív alkalmazása, a beszédhelyzet pontos felmérése – mint láttuk F3 életében hallatlan jelentőséggel, voltaképpen világátformáló erővel bír. Interjúalanyom a helyzetet – és így a beszédhelyzetet – olyan térként érzékeli, amely nem egyszerűen keretezi az emberi tevékenységet, hanem sokkal inkább olyan játéktér, melynek uralása, alakítása felelősségteljes értelmiségi feladat. S egyben e tevékenység lehetőséget ad arra, hogy tájékozódjunk a mindenkori másik készségeit, kreativitását és önpozícionálását illetően.

Mindent összevetve figyelemre méltó a normák egymásra rakódása az interjúban. A magántársasági norma köt, ám csak addig, amíg a közösség fennáll vagy számít. A zárt, minden részletre kiterjedő magántársasági norma csak befelé irányul, ennek köszönhetően a vizsgált kollégisták nem köteleződnek el más társaságokkal szemben. Gyakori az üres beszéd, a következményektől, a lejáratástól való félelem. Azaz a beszéd a régi érmékhez hasonlóan üres jelölővé válik. A cselekvés fontos, de a helytállás és a kommunikatív imperatívus összecsap.

Elmélkedésünk ezen pontján forduljunk most már az értelmezés következő szintjéhez. Lássuk egy másik példán, hogy a szabadságára, és kommunikatív készségükre oly büszke elsőgenerációs hallgatókkal szemben, miként írható le a családi értelmiségi miliőbe mélyen beágyazott többgenerációs fiatal. Mindkét esetben a beszélő aktív – életét és környezetét tevékenyen formálni igyekvő – leendő értelmiségi. Csakhogy ellentétben a fent leírt elsőgenerációs értelmiséggel, a többgenerációs értelmiség gyermekei egyetemi éveiket olyan lehetőségként fogják fel, ahol begyakorolhatók a társas viselkedés értelmiségi mintázatai. Minthogy e hallgatók az egyetemet meghosszabított moratóriumnak érzékelik, például a kulturális bizottsági tagságot vagy a HÖK elnökséget is úgy fogják fel, mint ami elsődlegesen a már meglévő családi monopóliumok erősítése szempontjából meghatározó.

Ismert, hogy a vonatkozó angolszász irodalom részletesen tárgyalja, azokat az okokat, amelyek megakadályozzák az elsőgenerációs hallgatók számára a beintegrálódást a középosztály adta kulturális formák világába (Willis, 2000). E ponton mégis fontos megjegyezni, hogy azok a közéleti szerepfelfogások és gyakorlatok, amelyek mintánkban egyértelművé váltak, ezen túlmenően egy érdekes összefüggésre mutattak rá. Nevezetesen e fiatalok már nem is kívánnak beintegrálódni a nemzet vagy az osztályhovatartozás alapján leírható kulturális alakzatokba. Az pedig egyenesen lidérces, hogy a nemzetközi szakirodalom fényében ez alkalommal az elsőgenerációs hallgatók ítélőereje tűnik kifinomultabbnak karrierorientációjuk szempontjából. Mondhatni ők azok, akik az új individualizmus globális elvárásrendszerében és nem a nemzeti hierarchiák vagy a családi monopóliumok keretei között képzelik el jövőjüket (Elliott & Lemert, 2009).

Esettanulmány 2. Többgenerációs értelmiségi felsőoktatási kollégista normatudata

Lássuk GG példáján miként írható le a minta közel felét adó többgenerációs értelmiségi fiatal. GG az egyik legmagasabb státuszú interjúalany, akinek édes apja magas, elismert jogászai pozíciót tölt be. GG mégis bizonytalan jövőképpel rendelkezik, ezért aztán megpróbálja összegyeztetni a létbiztonságot és az érdekes munkát. Véleménye szerint vállalkozás hiányában a szülei nem tudják őt oly mértékben támogatni, mint ismerősei szülei, akik anyagi tőkájük révén képesek voltak gyerekeik külföldi tanulmányait finanszírozni. GG ettől valahogy frusztrálnak tűnik, és ezen a helyzeten többszörös elköteleződéssel igyekszik úrrá lenni: egyszerre viszi a közgáz szakot az egyik, és a jogot a másik városban, kulturális bizottsági vezető, valamint újságot szerkeszt.

Az értelmiségi családi sérelmek – az értelmiségi értékek háttérbe szorulása, valamint a közsféra alulfinanszírozása – megalapozzák azt a mély méltánytalanság érzést, amiből GG meglehetősen kifinomult radikalizmusa is táplálkozik, mely tény kiolvasható a *pozítívan ítél meg* és a *kritizál*, illetve *elutasít* kódok tematikus kódokkal való összevetéséből

A cigányok egyszerre arctalanok, igénytelenek és dologtalanok eggyesítve ezzel mindazt, amit GG megvet. A cigányokkal párhuzamosan a hétköznapi élet ellenpontjaként kirajzolódik a rossz családdal rendelkező, neurotikus: a drogos, a jellegtelen, igénytelen és dologtalan tucatember. Jól illusztrálja ezt az álláspontot az esettanulmány lenti ábráján olvasható díszcigányról szóló történet, ahol a férfi a fent megnevezett tulajdonságok ellenpontjaként, kerül bemutatásra.⁷⁵

Az elsőgenerációs interjúktól eltérően itt a gondolkodás reflektív, elmélyültek a viták, nyílt a kommunikáció, nem lengi be az eszmecserét a bizalmatlanság. Az interjú során a beszélők és a moderátor együtt alakítják ki a diskurzust. Nagyon érdekes ebből a szempontból, hogy valahányszor a cigány téma felbukkan, a radikálisabb megnyilatkozásokat mindig a mainstream gondokodás elfogadhatóbb nyelvi sémái zárják le. Helyenként azonban a kifinomult középosztályi beszédmodort kétségtelenül megtörik a radikális kiszólások:

„...őket teljesen máshogy kéne kezelni, mert náluk nem az a nagy dolog, ha valaki hátrányos helyzetű, vagy nem az a rossz, hanem náluk az számít szerintem elismerésnek a saját fajukon belül. (Halkan mondom.)”

Másutt ugyanakkor az otthonos nyelvi sztenderdek a beszélgetést visszaterelik a megszokott nyelvi mederbe:

...én elfogadhatónak találnám azt a megoldást is, ha munkát kapna. Dolgozzon.

Vannak tehát tabusított témák viszonylag kicsi mozgástérrel, ahol a témák szigorú rendben követik egymást – például segély, gyermekanya – míg más témák kifejtésekor a beszélő nagyobb játékteret kap. Bár a kommunikatív és gondolkodási sémák rendelkezésre állnak, a hallgató gyakorta – főként konfliktusos helyzetben – a jobboldali média témaválasztásának szócsövéné válik. Vagyis a fiatalok nyelvi stratégiáit követve arra az érdekes következtetésre

⁷⁵ Itt utalnék arra, hogy az egész interjú sorozat során a kivételek, az anomáliák, a történetek fordulópontjai megannyi támpontot adtak a kontextus és logika közti dinamika megértéséhez.

juthatunk, hogy bizonyos témák és sémák még a fiatalok legreflektívabb rétegében is előre megírtak és nyelvtanilag majdnem kötelező módon terjednek beszélőről beszélőre.⁷⁶

Noha megjelenik – a következő idézet tanúsága szerint – a klasszikus értelmiség liberális toleranciája, mindez felszínes és pillanatnyi udvariaskodás marad.

„Nekem is van olyan, ami nem tetszik, és mégsem gázolok bele a másinak a lelkivilágába azzal, hogy én azt mondom rá, hogy ez... .”

A fenti interjú részletekből kitűnik, hogy noha GG bele kíván helyezkedni mások nézőpontjába, csakhogy mint F3 esetében, itt sem beszélhetünk toleranciáról. Az interjúrészletekből sokkal inkább az egyik fél bölcs hallgatása, tapintatos visszahúzódsa olvasható ki. Aminthogy nincs szó a különböző nézetek, nyelvi formák tényleges tiszteletéről, úgy nem beszélhetünk e nézetek ütköztetéséről sem. Mindvégig kérdéses marad, hogy vajon tapintatról van-e lényegében szó, vagy e részletek a kommunikáció sajátos uralásáról szólnak, mégpedig éppen azáltal, hogy a beszélgető fél kilép a beszéd szituációból. Mondhatni figyelmen kívül hagyja az ott megjelenő nézeteltérést – vagyis a tolerancia és az ignorancia ismét kéz a kézben jár.

Most rátérek F3 és GG, társas környezethez fűződő viszonyára: a társas integrációjuk kérdésére. Nem titkolt célom annak bemutatása milyen értékek mentén szerveződik a fiatalok fejében a közmegebecsültségről élő nyelvi mentális kép.

Az interjú alapján elmondható, hogy F3 és GG kapcsolatai az egyetemi életben kiterjedtek, felsőoktatási integrációja három év alatt teljes. Éppúgy mint F3, GG is hisz a kapcsolatok erejében és abban, hogy azokat életútja során kamatoztatni tudja. Mindketten meggyőződésesen hisznek az ügyes ember ideáljában, ám érvelésük helyenként eltér. F3 fenntartások nélkül üdvözli a kreatív embert, aki a helyzetek normatív kereteihez alkalmazkodni képes, még ha az az adott esetben illegitim is. GG, ezzel szemben, úgy érzi a méltánytalan közviszonyok okán, a cél szentesíti az eszközt. Ám miközben kritizálja, egyben irigylis is a vállalkozói szférát, és ugyanez vonatkozik a HÖK működésére: kritizálja, de egyúttal igenli is az átláthatatlan HÖK döntéseket.

FF (GG barátja): Ha ..., engem felülmúl valaki akár tudásban, akár képességben, és arra a pozícióra jobb, miért nem ő kerül oda?

⁷⁶ Hadd utaljak itt G. Lakoff munkájára, amely egy-egy társadalomban megjelenő nyelvi minták szabadságfokának kiváló elemzését adja (Lakoff, 2014).

GG: Valahol igazságtalan, igen, de kicsit úgy gondolom, hogy ha valaki ügyes, és tud kapcsolatokat szerezni, akkor használja ki ezt a képességét... Manapság az a jellemző, hogy jó kapcsolat kell. Akinek jó kapcsolatai vannak, az sok mindent el tud érni.

A fenti kiragadott beszédrészletben érzékelhető a vívódás: noha a talpraesettséghöz negatív értékek társulnak, a fiatalok számára úgy tűnik nincs más út, a világ így működik. A talpraesetség maximája részint a legiti-illegitim cselekvés kérdését veti fel, részint felhívja a figyelmet az egyén boldogulása szempontjából az emberi kapcsolatok fontosságára. A nyitottság a többgenerációs hallgatók esetében – csakúgy, mint elsőgenerációs társaik számára – szinte kötelező érvényű. Olyan ez, mintha az offline világban kialakuló és az online felületeken tükröződő barátságok száma kijelölné mind a fiatalok arcukat mind játékterét.

Az interjúban részvevő fiatal pár – melynek férfi közgazdász hallgató tagja áll vizsgálódásom középpontjában – az elszakadásról, a családról, a társasság, a társas magány és az elköteleződés lehetőségeiről értekeznek. Az előző interjúhoz hasonlóan itt is kivehető egyfajta óvatos közeledés mindahhoz, ami ismerős és ami ismeretlen az új intézményi világban. Ám ezzel párhuzamosan megjelenik a konzervatív értékeken nyugvó, hagyományörző kiscsalád primátusa. Mindent összevetve az interjú tehát a köz és a magán dichotómiáját tárja elénk.

Szemben az elsőgenerációs értelmiségi fiatal azon próbálkozásaival, hogy számba vegye a helyzet adta kommunikatív lehetőségeket, a többgenerációs értelmiség interjúiban sokkal inkább az intézményi magán és köztér – házi bulik, gólyatáborok, kocsmák, megapartik – válnak alaptémává. Az interjúk nem egyszerűen arról tájékoztatnak, hogy milyen lenne politikailag aktívnak lenni, hanem arra mutatnak rá, hogy mivel jár a közösségi felelősségvállalás, a közszereplés. Itt legyen szabad hozzáfűzni, hogy a résztvevők saját politikai aktivitásukat rendre kulturális aktivitásnak írták le – vagyis elhatárolódtak a pejoratív *politikai aktivitás* kifejezéstől. Ezek az interjúk tehát a félig privát-félig közterek dinamikáját írják le, mindazt, ami a közzszférát otthonossá, avagy az otthon közösségivé teszi.

A többgenerációs értelmiségi interjúkban is feltűnik az elköteleződés problémája, de ez alkalommal – annak érdekében, hogy elkerülhessék a számukra nem kívánatos közösségekkel való azonosulást –, nem a kommunikáció áll a fiatalok szolgálatába, hanem egy sajátos köztérhasználat. E térhasználat során a társasság elköteleződés nélkül megélhetővé válik. Azazhogy az értelmiségi felmenőkkel rendelkező fiatalok elsőgenerációs társaikkal szemben elsősorban nem kommunikatív praktikákkal akarják a helyzetet – és ezáltal környezetüket – uralni, nem is vívódnak a család és a felsőoktatási tér jelentésének nehézségein. Ők sokkal inkább azokat a helyszíneket keresik vagy olyan tereket, térbeli rutinokat kívánnak

kialakítani, ahol otthonosan mozoghatnak, ahol begyakorolhatják a már említett értelmiségi vezetői mintákat. Az alábbi ábra segít megérteni a közszereplés és e szerep otthonos felvállalásáért felelős terek kialakításának, belakásának mikéntjét.

Talán a legérdekesebb interjúrészek arra vonatkoznak, hogy a tér miként szervezi GG életét, aki gólyatábori csoportvezető, és kulturális bizottsági elnök.⁷⁷ Mit jelent a gólyatábor, egy házibuli vagy egy megaparti, egy olyan embernek, aki a fenn bemutatott ambíciókkal, és attitűdökkel rendelkezik?

Szembeötlő, hogy GG történetei többnyire vissza-visszatérnek ahhoz a kérdéshez vajon milyen tér kedvez az egyéni és kollektív fejlődésnek. Számos interjúhoz hasonlóan GG is gyakorta hosszasan elmélkedik azon, mit jelent a társas magány, mint vágyott társas együttlét, ahol a jelenlevők között áramló pozitív atmoszféra elköteleződés mentes élményt kínál. Egyfajta energiáról beszél GG amiben mindenki hasonlónak vagy eggyé válhat. A tér, a helyzet, a sokaság lehetővé teszi, hogy ismerőssé váljon az *idegen* ebben térben. Például olyan helyzetek alakulhatnak ki, ahol megszűnnek a különbségek és a különbségtételek, ahol 'nem számít a rocker', ahol végre tolerancia alakulhat ki. A nyugalom és az élménydús feltöltődés harmóniája ez.

A nyugalom GG életében az otthon, család, a magány testesíti meg, és a 'közösségben' vagy tömegben való feloldódás kísértetiesen emlékeztet erre az érzésre – alighanem egyszerre nyújt megnyugvást és izgalmat. Egyfajta ismerős, otthonos együttlét kialakításával kecsegtet. Mi lehet más – teszi fel a kérdést GG – a közszereplő feladata, mintsem az ilyen terek biztosítása?

Leegyszerűsítve elmondható, hogy a közéleti szerepről, a közmegebecsültségről a fiatalokban élő nyelvi mentális kép a két vizsgált csoportban eltér. Mint láttuk az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók azon lamentálnak, hogy vajon a tett vagy a beszéd-e a felelős közszereplő feladata. S végül arra a következtetésre jutnak, hogy egyedül a tett – amit számos intrjúban a sportolók tettei testesítenek meg – válhat igazi követendő példává, hiszen a beszéd veszélyes terep. A többgenerációs értelmiség ezzel szemben a közéleti szerepvállalást összefüggésbe hozza annak a térnek a kialakításával, ami az egyéni és kollektív fejlődést lehetővé teszi.

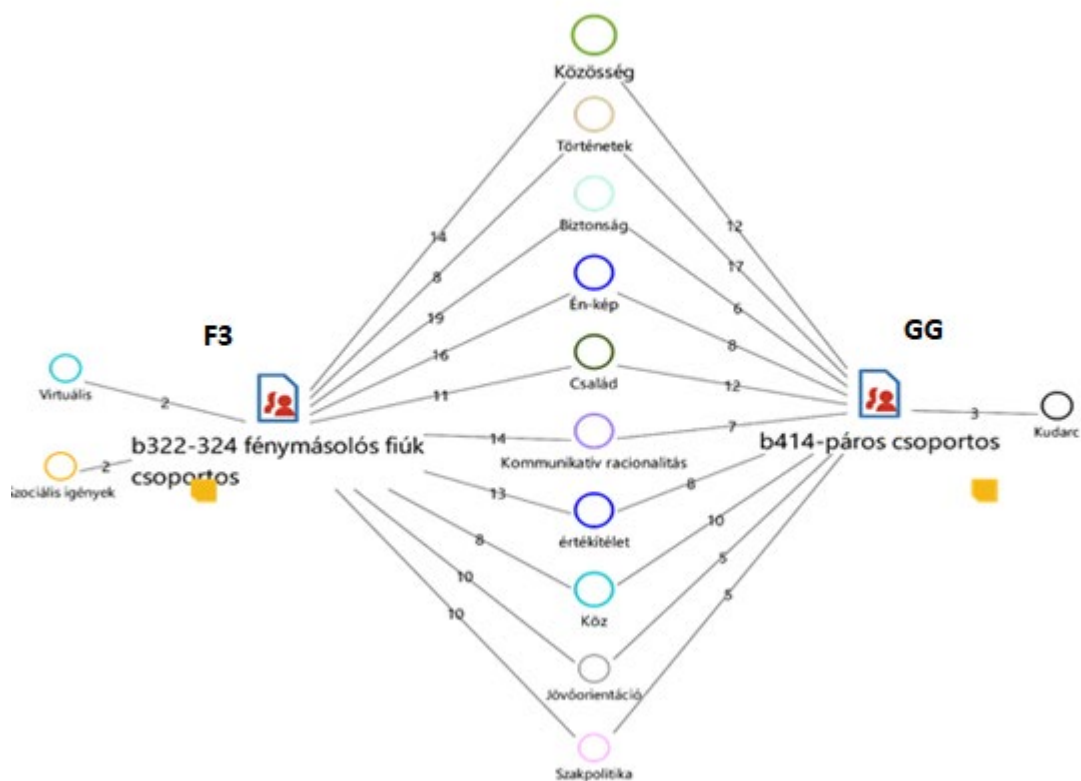
A gondolatmenet lezárásaként hadd hívjam fel a figyelmet még egy döntő különbségre az eltérő szülői háttérrel rendelkező hallgatók társas orientációjával kapcsolatban. Mind az első, mind a többgenerációs fiatalok interjúiban szigorú választóvonal húzódik a közszféra és a

⁷⁷ Egy olyan bizottságé, amely a Kollégiumi Bizottság jogutódja, azaz egy érdekképviselői szervből vedlett át kulturális profilú szervezetté, s melynek funkciója és hatóköre az adatfelvétel időpontjáig nem tisztázott.

magánszféra között. A közszférában éppúgy megfér a nyitott, pezsgő flow érzés, mint a jövője iránt elkötelezett politikai aktor. A magánélet ezzel szemben zárt és konzervatív. Ezért aztán nem meglepő, hogy a fenti interjúkban is észrevehető az a kettősség, miszerint hol a közélet, hol a családi boldogulás áll a diskurzus epicentrumában.

Hangsúlyoznom kell, hogy Szabó adataival egybehangzóan a fiatalok interjúiban a család – annak státuszától függetlenül – a közéleti részvétel mintáinak átadásában hallatlan jelentőséggel bír (A Szabó & Oross, 2017). Csakhogy az első és a többgenerációs értelmiségi fiatalok családjainál ez a szerep más, más formát ölt. A több generációs fiatalok interjúiban meghatározóak a családi beszélgetések a többgenerációs értelmiségi értékek, csakúgy mint a tanulás, a diplomahalmozás, és – főként – a közéleti szerep. Az elsőgenerációs értelmiség esetében a család a gondok megosztásának és megoldásának terepe, és ezeken a tapasztalatokon keresztül nevel.

Az alábbi ábra a két interjúalany diskurzusát egyesíti, mintegy összefoglalva a fejezet eredményeit. Felülről lefelé követhetjük nyomon a leggyakrabban előforduló közös témákat és egyéni sajátosságokat, számszerűsítve annak megfelelően, hogy az adott téma hányszor hangzott el a két fiatal beszédében.

Forrás: Saját ábra

15. ábra Első-, és többgenerációs értelmiségi hallgatók normatudatosságának összehasonlítása

E két ideáltipikus eset kiválóan példázza a két értelmiségi milió normákhoz való eltérő viszonyát, hiszen míg az elsőgenerációs hallgató esetében a közösség, a biztonság, az énkép, a kommunikatív racionalitás és az értékítélet látszik hangsúlyosnak, addig a többgenerációs értelmiségi fiatal diskurzusából a történetek, család, és a közélet tűnik ki. Az elsőgenerációs értelmiség él a virtuális és közösségi játékterek adta lehetőségekkel, nem úgy a többgenerációs értelmiség gyermekei, akik a történelmi tragédiák, családi kudarcok elkerülését tartják elsőgenerációs társaiknál lényegesen fontosabbnak.

Egészében véve a klasszikus magyar panasz kultúra háttérében a történetekből – mindkét ideáltipikus fiatal esetében és számos más interjúban is – kiséjlik a vágyott megbecsültségnek, bizalomnak, rendnek egy érdekes karaktere: az elaszticitás. A narratívákban mindvégig észlelhető egy erős rendpártiság, amely rend azonban egy folyamatosan újrendező világ környezeti sajátosságaira rendezkedett be. Az intézményi környezet állandó átalakulása miatt a fiatalok a kialakult helyzet jogosságának megítélését lehetetlennek tartják. Minthogy mindaz, ami jogszerűtlennek tűnik ma, lehet, hogy egykoron más jogkörnyezetben jogos volt.

Ugyanígy a változó társas helyzetek révén – és ne felejtjük el e fiatalok a rendszerváltás után születve egy nagy struktúraváltás szemtanúi – maga az emberi cselekedet sem kiszámítható vagy megítélhető. Nincsen olyan nézőpont, olyan morális platform ahonnan ezek a döntések meghozhatók lennének. Mindez megnehezíti a társadalmi orientációt, így hát maga az orientáció mikéntje, a társadalmi tájékozódás sajátos vonásainak megléte vagy hiánya az, ami köré egy-egy társaság kikristályosodik. Vagy más szóval maga a társadalmi orientáció mikéntje válik a társadalmi tájékozódás alapjává.

Az előző fejezetben láthattuk az eredményeket a két vizsgált értelmiségi csoport vonatkozásában. Ez a fejezet két eset értelmezésén keresztül remélem meggyőzően érzékeltette a közéleti szerep interjúalanyaimban élő nyelvi mentális képét. A közmegebecsültség fogalmának (nemzedéki esetleg kvázi-nemzedéki) jelentésárnyalatait. A továbbiakban pedig lássuk, hogy miként gazdagítja, vagy helyenként pontosítja a tematikus diskurzuselemzés a részvétel esettanulmányokból kirajzolódó képét.

A fiatalok által észlelt nehézségek

A fiatalokat vezérlő normák és maximák fenti leírt rendszerére, valamint a téma irodalmára támaszkodva mindenekelőtt arra voltam kíváncsi, hogy mik azok a nehézségek és lehetőségek, amelyekkel a hallgatónak egyetemi tanulmányaik során szembe néznek. Először is e fejezetben számba veszem a fiatalokat nyomasztó gondokat, majd – Jövőorientáció fejezetben – az előttük álló lehetőségeket. Ezen belül e fejezetben megvizsgálom, hogy a generáció észlelt gondjainak vonatkozásában a kvalitatív adatok hogyan árnyalják a kvantitatív adatbázisokon igazolt elméletet, miszerint a fiatalok által észlelt problémákból kialakított problématerkép eltolódik az ezredfordulót követő évtizedben: Az objektív problémák szubjektív problémákba fordulnak át. Valamint az adatok azt is lehetővé teszik, hogy kissé módosítsam az Ifjúság 2012 eredményeit, ahol a problémalista élén az alkohol terjedése, a baráti társaság hiánya, a bűnözés, a céltalanság és a család válsága áll. S mindez indirekt módon megengedi, hogy képet alkothassunk arról, hogyan írható le e problémáktól mentes világ: a vágyott társadalmi rend.

Első pillantásra megállapítható, hogy a fiatalok az összes nehézség közül, amivel szembe kell nézniük, a biztonsággal kapcsolatos problémákat tartják legmeghatározóbbnak. Diskurzusaikban vissza-visszatérő téma a bizalom, a magán-, és közbiztonság. Így már a leíró adatok, a kódgyakoriságok szintjén kijelenthető, hogy a szubjektív egzisztenciális problémák (félelem, bizalomhiány, kilátástalanság) a fiatalok életében élesebbnek tűnnek, mint az

objektív problémák (munkanélküliség, pénztelenség). Ennek feltárásában segítségemre volt az attitűdök előzetes kódolása – méghozzá külön kódoltam a biztonságra, az anyagi problémákra, a félelmekre és az egészségtudatosságra vonatkozó szövegrészeket.⁷⁸ A kódmegoszlásokat az alábbi tábla rögzíti.

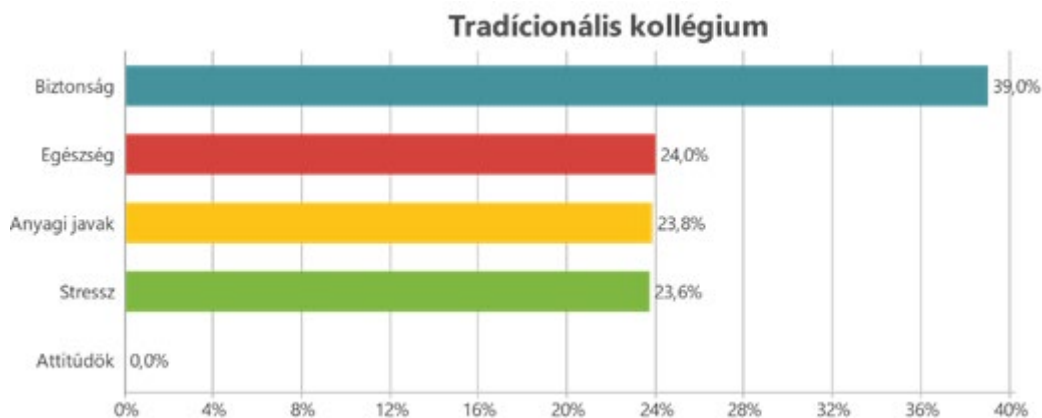
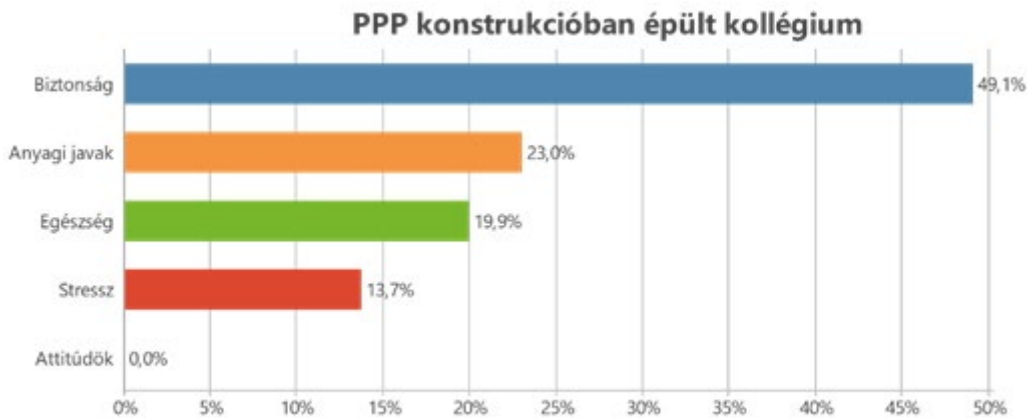
Kódok	Kódolt szövegrészek
Biztonság	253
Anyagi javak	153
Stressz	102
Egészség	85
Összesen	593

Forrás: Saját ábra

8. táblázat Az megemlített problémák kódmegoszlása

A fiatalok aggályainak elemzése a két kollégium vonatkozásában meglepő eredményeket hozott, hiszen az alacsonyabb státuszú szülők gyermekei a tradicionális kollégiumban kevésbé anyagiassáknak bizonyultak és az egészséghez való hozzáállásuk sokkal tudatosabbnak tűnt a privilegizáltabb társadalmi háttérrel rendelkező, ám materiálisabb beállítottságú PPP kollégiumi társaiknál. Ők azok, akik lényegesen többet beszélnek az egészségkockázatokról, mint magasabb státuszú társaik. Azaz az elsőgenerációs értelmiség a többgenerációs értelmiségi hallgatókkal szemben inkább poszt-materiális értékrendet feltételező problématerképet tár elénk.

⁷⁸ Az attitűd kód részletezését lásd az adatrendezés részben (III.1.3.)

Forrás: Saját ábra

16. ábra Problématérkép a két kollégium szerinti bontásban

Több tényezőt megvizsgálva a problématerképen észlelt értékelődés elemzésekor két háttérváltozó tűnt figyelemre méltónak. Ezek rendre 1.) a két kollégium hallgatóinak az aktivitási mintázatában való eltérése, valamint 2.) a hallgatók beágyazottsága. Azaz a posztmateriális értékekre vonatkozó megállapítás az aktivitás és a társas beágyazottság függvényében tovább finomíthatóvá vált.

A Függelékben közölt elemzés alapján egyrészt elmondható, hogy ami döntő a posztmateriális értékrend meglétében vagy hiányában, az nem feltétlenül a szülői iskolai háttérben keresendő, hanem sokkal inkább abban, hogy az illető aktív vagy inaktív. A problématerkép alakulásáról elmondható, hogy míg a politikai aktivitás esetében a méltánytalanság és kilátástalanság belső őrlődéséből adódó stressz, valamint a kulturálisan aktív hallgatók szemszögéből az egészségtudatosság, addig a közéletet követő, de abba bekapcsolódni nem

kívánó hallgatók esetében az anyagiak és az egyéni boldogulás esélye tűnik fontosabbnak. Mondhatni a kulturálisan aktív hallgatók értékrendje tekinthető főként posztmateriálisnak..

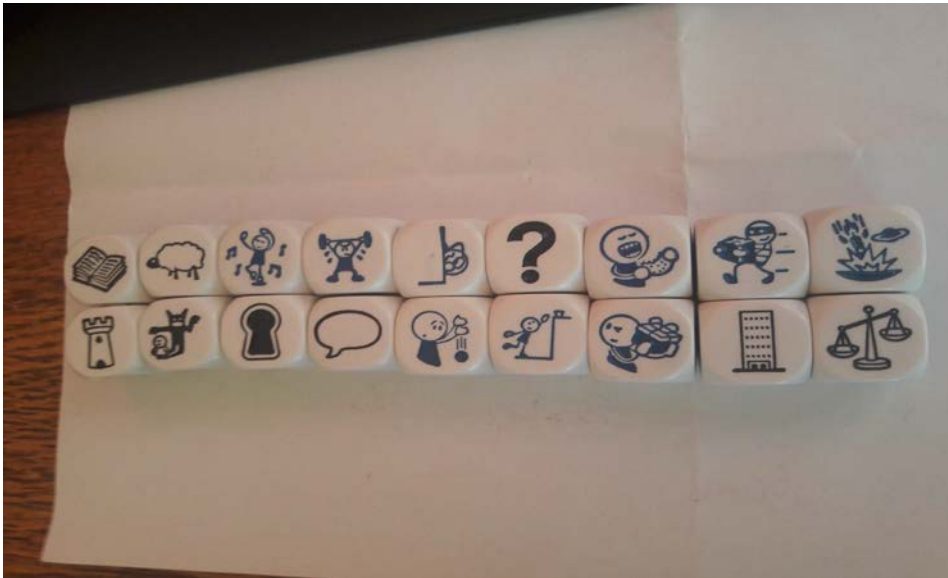
Másrészt, úgy tűnik, a társas beágyazottságnak van jelentős hatása a környezeti kockázatok észlelésében. Noha a campuson belüli nyitottság csökkenti a hallgatók szűkebb és tágabb környezetében észlelt bizalmi hiátust és őket az anyagi és egészségügyi problémák iránt inkább fogékonytá teszi, a campuson kívüli nyitottság valószínűsíti a magas készségi fokot, ahol az egészségtudatosság az elbeszélésekben másodlagossá válik. Így aztán azok, akik tartózkodnak közéletben való aktív részvételtől, akár tudatosan akár öntudatlanul, vagy, akik széles társas hálóra támaszkodhatnak az egyetem határain kívül érzékenyebbek az élet kockázataira, veszélyeire. Elbeszéléseikben gyakrabban említik meg a pénz szerepét és adnak hangot biztonságigényüknek.

Maga az a tény, hogy a fenti két tényező – az aktivitás és a társas beágyazottság – határozta a környezeti kockázatok észleleteit, igazolja a közép-európai részvétel kutatók tételét, miszerint az intézményi bizalom és a részvétel más-más logika mentén épül fel és egymásra hatásuk meglehetősen áttételes (Dekker et al., 1997; Gibson, 2001; Letki, 2003; Putnam, 1995). Azaz a résztvevőknek nem okvetlenül magasabb a bizalmi szintje, és megfordítva a magasabb bizalmi szint nem feltétlenül vált ki részvételt.

Mint láttuk a problémák észlelésében éles határvonal rajzolódik ki az inaktívok és aktívok, valamint a kampusz világát megélők és túlélők között. Csakhogy egy tekintetben a választóvonal ismét visszarendeződik a szülők iskolai végzettsége szerint: ez pedig nem más mint a biztonsághoz való hozzáállás.

Elképzelhető, hogy a két értelmiségi millió fenti maximáinak, vagy az ebből adódó társas beágyazottságnak és aktivitási készségnek tudható be, hogy az első-, és többgenerációs értelmiség fiataljai kollektívákba vetett bizalmi szintje meghatározó módon eltér – nevezetesen a többgenerációs értelmiség gyermekei lényegesen optimistábban állnak az élet sorskérdéseihöz. Nem csupán jobban bíznak embertársaikban és az intézményekben, de lényegesen kevesebb közvetlen vagy közvetett tapasztalatról számolnak be, mely során velük vagy társaikkal bármilyen atrocitás történt. Tőlük a „nyomorgók” széles tömege távol áll, olyan absztrakciókkal közelíthetők csak meg, mint a bűnözés, a panel, a birka vagy a teknősbéka, ám a „média által megvezetettekről” tényleges életközeli tapasztalatuk nincs vagy e tapasztalat jószereivel csak az egyetemi társak elbeszéléseire épül.

A bizalmatlanság az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók esetében viszont nem absztrakt entitás, mint inkább testközelebi, hiszen a bizalmatlanság a hallgatók hétköznapi tapasztalatait szervezi. Ha megnézzük az előző fejezetben elemzett F3 a magyar közéletéről kirakott kockáit, elmondható, hogy a tizennyolc kockából 8 hozható összefüggésbe a biztonsággal, a bizalommal, a bizonytalansággal – mely alighanem csak egyetlen példa a számos szöveghelyből, ami valamilyen különös bizonytalanság érzést kíván a vizsgált társadalmi csoportban érzékelteni.

Forrás:Saját ábra

1. kép Bizalom (narratíva-stimuláló kockák)

Ez a bizonytalanság több dimenzióban nyilvánul meg. Vessünk egy pillantást magára a narratívára követve a piktogramokat azt az ajtón kikukucskáló embertől (felső sor 5.kocka) a kulcslyukig (alsó sor 3.kocka):

Van egy ilyen ajtó mögött elbújó emberke, ez a zárkózottság. Vannak zárkózottabb emberek, félénkebbek, ez ugye személyiség kérdése. Lehetnék én is olyan, de én nem ezeket a géneket kaptam. Meg nem ez nevelődött belém, nem ebbe a közegbe nőttem föl.

Van egy kérdőjel. Ez többféle lehet. Jelentheti egyrészt azt, hogy egy rejtély vagy feladvány, a bizonytalanságot, és a rengeteg kérdést, ami egy-egy témával kapcsolatban felmerülhet... úgymond bizonyosság, megbiztosodás, bebiztosítani a dolgokat

Van itt egy evő ember. Enni mindig kell. Minden ember eszik persze ki milyen szintű termékeket, milyen mennyiségben, minőségben, mértékben.

Ez egy rabló pandúr lenne. Mint minden országban, hát Magyarországon is van bűnözés. Pontos statisztikát nem tudok, hogy mennyire vagyunk elől[ezen a listán] világ vagy európai viszonylatban. Ezeket büntetni kell. Ott a Wiskeys.

Rakéta meg bolygó. Űrtudomány. A jövőt jelenti: földönkívüliek – hiszem, ha látom

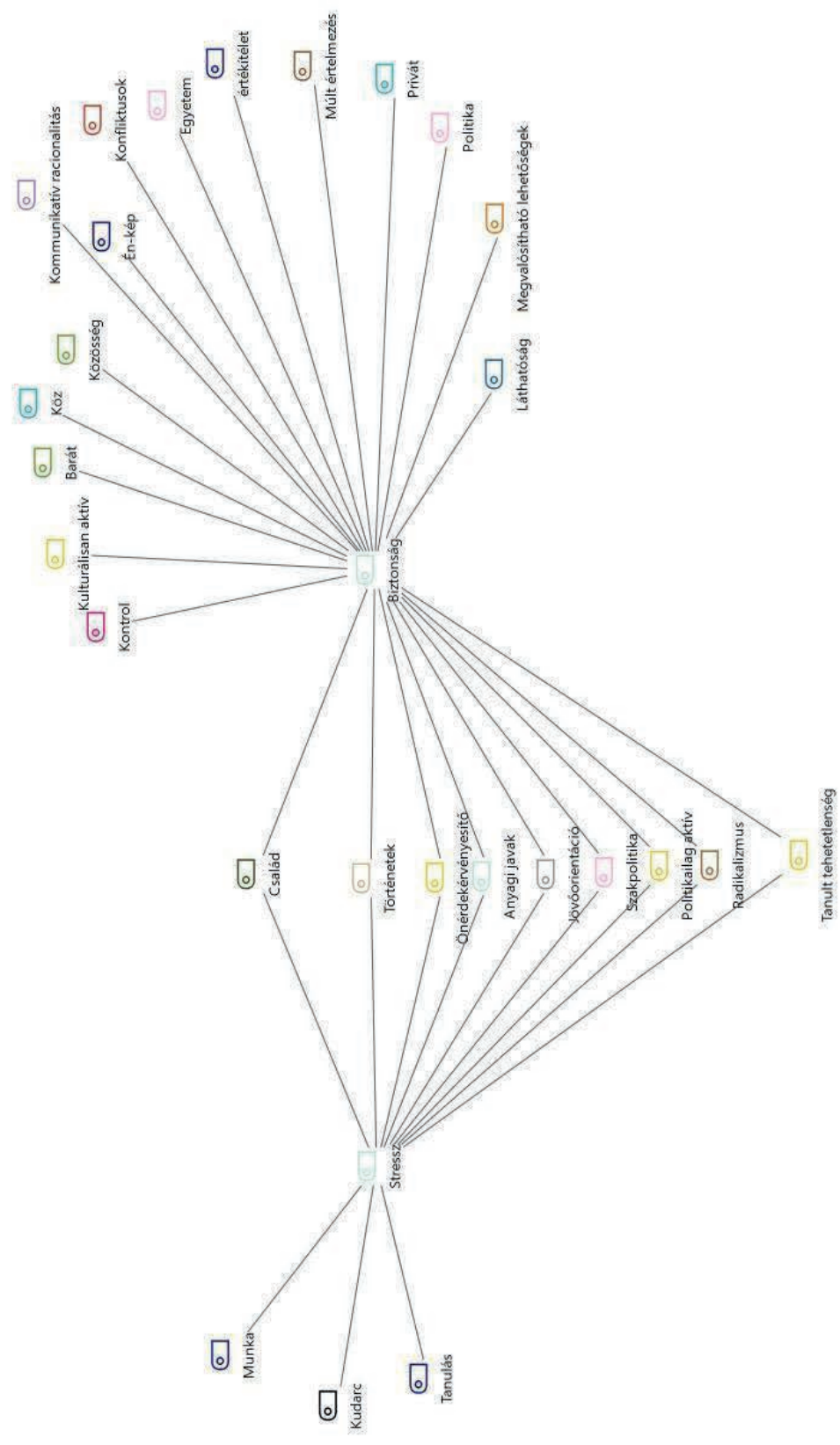
Bástya többféle területen lehet fogalom. Egyrészt lehet egy háborúba fogalom, mint egy biztos pillér talp. Lehet a kialakuló alapja bármiféle dolognak, rendszernek. De elsősorban ez mindig egy alappillért, követ biztosítékot jelent számomra.

Kisgyerek és mögötte egy szellemárnyék. Esetleg talán, ha jövőben kiderül, hogy milyen kis mocskos politikus lesz vagy diktátor, akkor már az árnyéka mutatta... Ki gondolta volna, hogy a kis Hitlerből ekkora valami lesz mondjuk.

Hát szerintem kulcslyuk. Ez egy rés, amin át lehet látni egy olyan dologba, amit nem biztos, hogy látni kell vagy látni tudunk. Rengetegszer kibúvó, kémkedési lehetőség, vagy kíváncsiság kielégítése

A zárkózottság, a bizonytalanság, a bűnözés mögött megbújó lehetőségek képe a narratívának egyfajta lebilincselő dinamikát kölcsönöz. A kialakuló dolgokban rejlő potenciál, a kulcslyukon át megjelenő ismeretlen dolog izgalma, a kisgyerekben jelen lévő nagyság mintegy ellen pontozza az élet kockázatait: a félelmséget, kiszámíthatatlan jövőképet, egészségkockázatot. Ily módon az elsődleges és másodlagos asszociációk láncai – ha mégoly fragmentáltan is – kirajzolják a biztonság eltérő árnyalatait: a félelmeket, de a reményeket is.

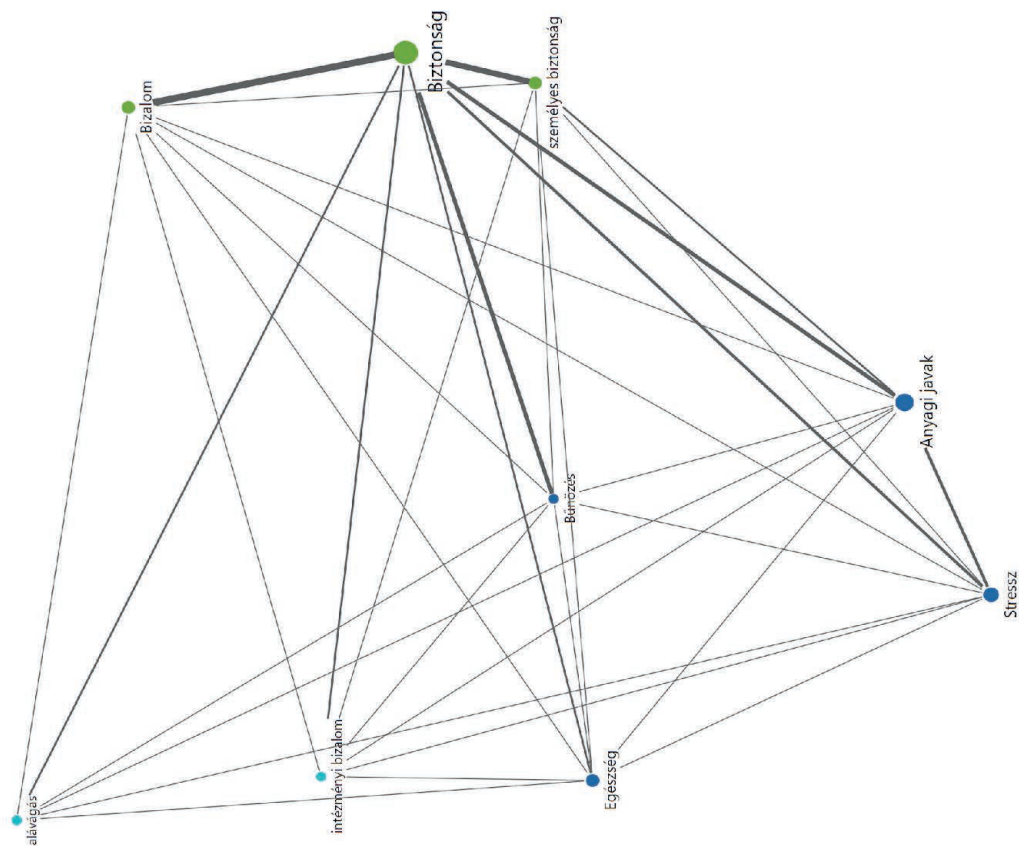
A fogalom összetettségét jól illusztrálja az alábbi ábra – amely már nem egyetlen elbeszélést, hanem a teljes interjúkorpuszt veszi alapul – jelezve, hogy a fiatalokban élő biztonság fogalom nem egyszerűen a fiatalok félelmeivel, szorongásaival hozható összefüggésbe, hanem egy az élet más jelenségeire is kiterjedő, a fiatalok jelentéshorizontját szervező kategória. Amíg a stressz jól körülhatárolhatóan a társadalmi beilleszkedés és boldogulás köré csoportosul – amelyben nem melleleg meghatározó szerepet játszik a tanulás – a biztonság kód ennél sokkal összetettebb jelentéshorizontot tár elénk.

Forrás: Saját ábra

17. ábra A biztonság és a stressz fogalmának jelentéshorizontja

Ezzel némiképp összefüggésben áll a bevallott gondok és nehézségek sorrendisége – nevezetesen, hogy milyen problémákkal néznek szembe e fiatalok és azokat miként állítják sorrendbe. A vizsgálatunk időpontjában a problémalista élén az alkohol terjedése, a baráti társaság hiánya, a bűnözés, a céltalanság és a család válsága állt (Beke, Ditzendy, & Nagy, 2004; Fazekas & Nagy, 2016, p. 344.) Mindazonáltal, ha közelebbről megvizsgáljuk a rendelkezésünkre álló információt, a fent leírt problémalista sorrendisége hitelt érdemlően átalakul – az alkohol terjedése vagy a baráti társaság hiánya a bűnözés értelmében nyer jelentést (még ha ez a tény a bevallott értékek szintjén első látásra nem is nyilvánvaló). Majd minden narratíva szervező eleme a biztonsághoz fűződő attitűd. Ráadásul a társas környezethez való viszonyulást is a biztonsághoz, bűnözéshez fűződő attitűdnek az értelmében lehet kidolgozni. Az alábbi ábra a nehézségekről szóló beszéd jelentéshorizontjának struktúrálódását mutatja.

Forrás: Saját ábra

18. ábra A biztonság endemikus értelmezései

Fontos megjegyezni, hogy az elbeszélésekben a 'bűnözés' mint axiális kategória nem pusztán egy büntetőjogi fogalom és nem is a rosszak és a jók játszójaként kerül bemutatásra, sokkal inkább a „morál”, a közösségi kánon áthágásának minősül.⁷⁹ Vagy más szóval: az interakcióból kibomló helyzet viselkedési kódexének megsértése. Mondhatni olyan gondolati, nyelvi vagy cselekvéshez köthető aktus, mely közbotrányt vált ki. Erős negatív konnotációjától eltekintve azonban, a bűnözés – bármit is jelentsen e szó – bizonyos mértékben legitim, hiszen hol „talpraesettségnek”, hol „alávágásnak” minősül: hol nagyra értékelt kreatív készség, hol nyilvánvaló csalás. S miként az elérni kívánt rendnek sajátos elaszticitást ad a hol vágyott, hol félt intézményi bizonytalanság, a normaszegés is kétarcú: egyszerre járhat büntetéssel és megbecsüléssel.

A felsőoktatási kollégisták észlelt gondjainak sajátosságait abban foglalhatjuk össze, hogy az intézményi részvétel és intézményi beágyazottság az élet kockázatainak észleletét jelentősen befolyásolja. Minél elkötelezettebb valaki az intézményi kulturális élet iránt, minél inkább megéli, és nem csak túléli egyetemi éveit, annál valószínűbb, hogy elbeszélésében a hétköznapi élet anyagi gondjain túl megjelennek posztmateriális értékek is (egészség, önmegvalósítás, elismertség). Ezzel szemben azok, akik távol maradnak az intézményektől és társas orientációjuk az egyetem határain kívülre irányul érzékenyebbek az élet kockázataira: anyagiasabbak, többet beszélnek az egzisztenciális és fiziológiai biztonságról. Meglepő módon társadalmilag hátrányosabb helyzetűnek tekinthető elsőgenerációs kollégista fiúk bizonyultak a posztmateriális értékek felé nyitottabbnak.

Megerősítve a korábbi középe-európai intézményi részvétel kutatásokat kijelenthető, hogy az intézményi bizalom és a részvétel más-más logika mentén épül fel és egymásra hatásuk koránt sem közvetlen (Dekker et al., 1997; Gibson, 2001; Letki, 2003; Putnam, 1995). Azaz a résztvevőknek nem okvetlenül magasabb a bizalmi szintje, és megfordítva a magasabb bizalmi szint nem feltétlenül vált ki részvételt. A bizalom és a bizalmatlanság térségben tapasztalható gazdag kultúrtörténete okán, a biztonságnak, a bizalomnak, a bűnözésnek egy a részvételnél sokkal inkább beágyazott és széles jelentésstruktúrája van. Míg a többgenerációs értelmiségi kollégista intézményi bizalma magasabbnak tűnik az a társadalmi tér, ami tompítja a külvilág kockázatait a kiscsalád. Ezzel szemben az elsőgenerációs értelmiségi fiatal intézményi

⁷⁹ Általánosságban is elmondható, hogy a narratíva- stimuláló kockák használata során a leggyakrabban először kiválasztott kocka – azaz az a kocka, amely a legtöbb elsődleges asszociációt váltotta ki – a rabló pandúrt ábrázoló kocka volt. E szerint elmondható, hogy a magyar közéletből leggyakrabban beugró kép a bűnözés, ám olyan ravaszdi bűnözők merültek fel név szerint, mint a Wisky-s, aki képes volt megváltoztatni bűnözésről kialakult képünket.

bizalmi szintje alacsonyabb, de a család mellett fontos társadalmi burkot képez az egyeten kialakuló, több karra kiterjedő heterogén baráti háló.

IV.1.2. Közértékek

Kollektív értékek

Feltárva a normatív beállítottságok és a vélt nehézségek világát, érvelésem ezen pontján most már rátérhetek arra a kérdésre, hogy a környezetüket ekként érzékelő fiatalok tettei milyen kollektív értékeken nyugszanak. Az elmesélt történetekből és konfliktusokból azok az értékek nyilvánvalóvá váltak, amelyek a közéleti cselekvés motivációját döntően meghatározzák. Elsőként a bevallott értékekkel, majd a rejtett nehezebben megközelíthető értékekkel foglalkozom. A kvantitatív és a kvalitatív elemzés értéktábláit a Függelékben közlöm.

Az adatok érték-koegzisztenciát sugallnak, méghozzá az értékek olyan egymásra torlódását, amelyben a tradicionális, posztmateriális és posztmodern értékek patchwork szerűen együtt élnek. Elemzve a kollektív értékek világát e fejezet egyidejűleg igyekszik nyomon követni, hogy milyen kollektív értékek mentén szerveződik a közmegebecsültség, mint nyelvi mentális kép. Vagyis az alanyok értelmezésében milyen társadalmi értékek alkotják egy általános homo sociologicus” által elérni kívánt közmegebecsültség fogalmának értelmezési keretét. Az előzőekben láttuk a közmegebecsültség a két vizsgált értelmiségi csoportban eltérő normáit, itt képet kaphatunk arról, hogy e nyelvi mentális kép a kollektív értékek szintjén hogyan szerveződik a két vizsgált csoportban.

A konzervatív értékek mellett (család, vallás, becsület) a Függelékben (Függelék 3.) követhető értéktáblából a mobilitás, és flexibilitás posztmodern értékei olvashatók ki. Elsősorban a *'közkezdveltség, kiatartás, higgadtság, döntésképeesség, életrevalóság'* minősült a fiatalok elbeszéléseiben olyan karakterjegyeknek, amit a fiatalok gyermeiknek feltétlenül átadnának.⁸⁰ Mondhatni az értékátadásban a *tisztelet, a jó példa* mellett fontossá válik az *'értékes emberré válás'*. Így aztán a *'jó emberismerő', 'életrevaló'* sikeres ember ideálja az értékskála élén áll. Vizsgáljuk meg hát egy kicsit mélyebben milyen jelentéssel társul az értékes ember?

A bevallott értékek szintjén csakúgy, mint a fenti elemzésekben – főként, ha a második vagy a harmadik legfontosabb értékeket vesszük figyelembe, amit a fiatalok gyermeikeiknek

⁸⁰ Az adatok tükrözik a Mi lenne az a három érték, amit a gyermekeidnek feltétlenül átadnál? kérdésre született válaszokat. A részletes táblát lásd Függelék 3.

feltétlenül átadnának – kirajzolódik a nyitott, több lábon álló, ügyes karakter, aki élvezi az életet, felnéznek rá, hiszen pontosan *'úgy viselkedik, amit tőle elvárnak'*. A szituatív érzék fontossága – ami gyakorlatilag nem más, mint *'belelátni az emberekbe'* – kiolvasható az értékek felsorolásából és különösen az értékekhez fűzött érvelésekből. Ez két dolgot vetít előre egyrészt az emberi kapcsolatok meglétének hallatlan fontosságát, másrészt e társas viszonyok uralásának vágyát. E vonatkozásban példászerű egy szegedi tizenkilenc éves felsőfokú szakoktatásra járó hallgató értékátadásról szóló eszemcseréje:

Nem azt mondom, hogy legyen kommunista vagy ilyesmi [a lányom], csak legyen valami értékes, legyen értéke, legyen valami, amiben hisz. Lehet ez vallás is vagy bármi, ha van valami kreatív akkor csinálja azt, és akkor aszerint éljen, csak, ne álljon be abba a sorba, amibe a többiek. Nem feltétlen a divatot kell majmolni, hanem, hogyha valamiben jól érzi magát, akkor aszerint éljen, a saját kis értékrendje szerint, de mindaddig persze, amíg az passzol az erkölcsi normákhoz. (megyeszékhely, GTK, Felsőfokú szakképzés, 19 éve lány)

A szövegrészlet rejtetten elénk tárja, a már a maximák szintjén, majd a problématerkép vonatkozásában bemutatott érték-koegzisztenciát. Az Eon-nál ügyfélszolgálatosként dolgozó, a nincstelennel napi szinten találkozó lány, aki különben a PPP kollégium szomszédságában található kocsmá törzsvendége, nagyon érzékletesen mutatja be az értékes emberről vallott ideálképét. Eszerint a kreativitás, az önazonosság, a hit a máságban sejteti az arctalan tömegből való kibontakozás igényét, mégis az emberi önmegvalósításnak a láthatóság, a közszemlére tétel szab határt. Azaz: „Éljen valaki a saját kis értékrendje szerint, de mindaddig persze, amíg az passzol az erkölcsi normákhoz.”.

Amint jól látható a fiatalok előtt a tömegből való kibontakozás, a máság, a késő kapitalista társadalmak többszintű függőségi láncaitól való elszakadás éppúgy alapvető érték, mint a tömeghez való igazodás. Márminthogy a társadalmi beilleszkedés paradox módon kétarcú: egyszerre jelent vágyat a társadalmi beilleszkedésre és a társadalmi kiilleszkedésre. Mondhatni az emberi kitűnés vágyának mindig határt szab a közösségek határainak diffúz volta és ettől valahogy a valamilyenként való megjelenés rendre félelmetesnek tűnik.

Sok ember úgy van vele, hogy inkább mutat egy álarcot, mint, hogy megmutassa az igazi arcát, mert fél tőle, hogy akkor nem fogadják el, nem illeszkedik be egy társaságba (város, MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 24 éves fiú)

Az emberek megjátsszák magukat sokszor és nem azt az arcukat mutatják, amit valóban gondolnak, mert csak így tudnak előrébb jutni, és ezzel tudnak érvényesülni, és csak ezzel tudják magukat elfogadtatni a társadalomban. (község, GTK, Turizmus Vendéglátás, 21 éves lány)

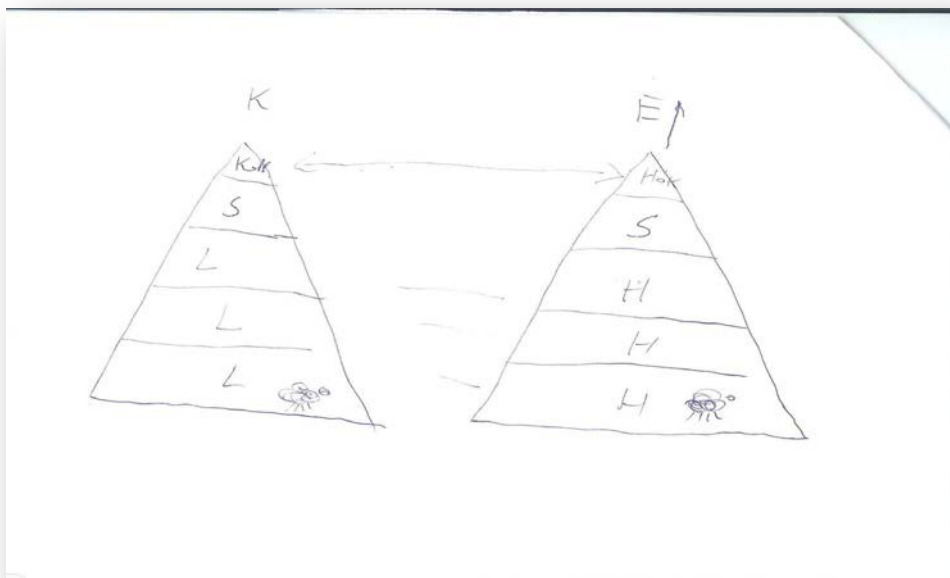
Jól érzékelteti az értékessé válás mechanizmusnak ezt a két irányát, a függőségi viszonyoktól való félelmet és az azokhoz való igazodás vágyát az a tény, hogy a kirajzolódó társadalommodellek és az ábrázolt értékrendszerek – kivétel nélkül minden narratív interjúban

és minden második csoportos interjúban – többszörösen hierarchikusak. A fiatalok a társadalmi rendet és e rend köré szerveződő kollektív értékeket túlnyomórészt hierarchiákba rendeződve képzelik el. Vajon hogyan írhatjuk le ezeket a hierarchiákat?

A kockadobások közel egynegyedében a kirakott kockák valamilyen hierarchikus rendbe rendeződtek, melynek csúcsán hol isten, hol a mindig forgandó véletlen, hol a mindent látó szem foglal helyet (részletes elemzést lásd. Függelék 2.). Eszerint a vizsgált kollégisták részint a transzcendensben, részint a kiszámítható kiszámíthatatlanságban és részint a mindent látó, de nem látszó elitben keresik a problémák megoldását. E ponton döntő észrevenni, hogy az elbeszélte társadalmi rendszerek, hol statikusan hierarchikusak, hol dinamikusan hierarchikusak, hol pedig a hierarchia csúcsa kiismerhetetlen. Ez önmagában már elegendő bizonyíték arra, hogy nem is olyan egyszerű a szülő intellektus alapján igazodni egy-egy értékhierarchiához.

Álljon itt példaként egy az egyetemre hatodik éve járó kollégista fiú interjúja – aki megfordult már a HÖK-ben és jelenleg egy fotóklubot igazgat. Az interjúban hosszasan értekezik az egyetem és a kollégium rejtett hierarchikus felépítéséről. Mindeközben élesen rámutat a függőségi viszonyoktól való távolságtartás és az igazodás fenn tárgyalt értékvonatkozásaira.

„...ha most itt maradunk az egyetemen, akkor az itteni felépítés mind a tanárok, mind a hallgatók részéről hierarchikus. Éppígy a HÖK-nél vagy például a koll. biz.-nál. Azt is mondhatjuk, hogy van a kollégiumi társadalmon belüli társadalmi felépítés. Itt is vannak vezető személyiségek vannak követők és vannak dolgozók. „

Forrás: Saját fotó

2. kép Társadalmi hierarchiák leképezése (mentális térkép)

"„Legalul vannak azok az emberek, akik nem mondják el a véleményüket, nem fejtik ki. Csak mennek a tömeg után, a bárányok. Én azt mondanám rájuk, ezek azok akik azt csinálják, amit a többiek mondanak” (város, MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 26 éves fiú)

A kockákból kirakott piramisokon kívül egy másik beszédes nyelvi mentális kép is tükrözi az alanyaim által észlelt társadalmi rendet és értékhierarchiát. Ez pedig nem más, mint a panelház. A panelház a piramishoz hasonlóan gyakran vissza-vissza térő kép az interjúkban. A panel számos interjúban egyfelől megtettesítője a tudatlanságnak: a tradíciók, kapcsolatok hiányának és az atomizáltságnak, másfelől a panel reprezentálja a városi egészségkockázatokat: rossz levegőt, összezártságot, a zöld övezet hiányát is. Ennek eredményeként egyszerre fejezi ki az elnyomorodással, a függőségekkel, az egészségkockázatokkal és a poszt-szocialista múlttal kapcsolatos félelmeket. Azaz a panel leírások egyben megadják az értékhierarchia alján és tetején lévő értékelemeket.

Áttekintve: a hierarchiák közti mozgás posztmodern értékei, és a kockázat társadalom posztmateriális értékei az elbeszélésekben rendre jelen vannak és mindez keveredik az haza, család, becsület klasszikus konzervatív értékeivel. Itt szerteném kiemelni, hogy a feltárt ambivalens értékpreferenciák (talpraesett vs. becsületes), valamint a hierarchiák bemutatásakor leírt dinamikus változó értékrendszerek a véleményalkotási kategóriákat sem hagyják érintetlenül. Következésképpen nem beszélhetünk kikirtályosodott

értéktípusokról, hanem sokkal inkább a tradicionális, posztmateriális és posztmodern értékek együttélése igazolható.

Ezt az értékkoegzisztenciát – mint ahogy arra a fejezet bevezetőjében is utaltam a közmegebecsültség, mint nyelvi mentális kép köré szerveződő kollektív értékek leírásával kívánom illusztrálni. Az első, aminek már ki kellett derülnie az általam idézett szövegrészekből az a megállapítás, hogy felsőoktatási kollégisták interjúiban a közmegebecsültség korántsem konzervatív cselekvési mintákat sugalló mentális kép. Más szóval e fogalom egyszerre irányul a főként konzervatív, tekintélyelvű szülői értékek elfogadására – a 'biztonság', a 'jó modor' 'hazaszeretet' magasra értékelésére –, és a határok, az emberek, a lehetőségek pontos ismeretére, valamint az azokhoz való rugalmas alkalmazkodásra.⁸¹ Lássuk tehát hogyan struktúrálődik a becsület, a közmegebecsültség fogalom jelentéshorizontja.

Gábor Kálmán korábbi értekezését megerősítve, adataim alapján elmondható, hogy a fiatalok szemében szüleik konzervatív értékei diszkreditálódtak (K. Gábor, 2012). Alanyaim imitálva, vagy inkább együttélve szüleik értékeivel, nyelviileg felülírnak már létező fogalmakat. Vagyis jólismert fogalmakat az eredeti fogalomtól idegen szövegek kontextusban használnak vagy azok jelentésárnyalatait bővítik, esetleg eltolják. Az elbeszélésekben becsületről, közmegebecsültségről van szó, ám korántsem csak a status quo fenntartásának, a szűken értelmezett konzervatív szellemiség – a rend megőrzésének – az értelmében. E fogalomból – ahogy azt a fejezet további részében megpróbálom igazolni, - kikopik a kollektív jelleg és ezzel párhuzamosan az aktív önérdekérvényesítés nyer prioritást. A becsület – mintahogy azt F3 fenti interjújában is láthattuk – nem a kollektív jó előmozdításának értelmében válik értelmezhetővé, hanem az adott személy egy adott helyzethez való illeszkedésének viszonylatában. Mondhatni az adott személy az adott kontextusban mérhető értékének megfelelően élvezi inkább vagy kevésbé a közmegebecsültséget.

A közmegebecsültség értékeltolódásai, fogalmi átrendeződése különösen jól tetten érhető a PhD hallgatókkal felvett interjúk során. Ezek az interjúk ugyanis lehetőséget nyújtanak arra, hogy a gyorsan fluktuáló felsőoktatási térben nyomon követhetővé váljon, miként tekintenek a képzési fokozat magasabb szintjén állók azokra, akik egyetemi éveiket csak most kezdték el. Lássuk egy példán miként alakul át *becsület* fogalom, milyen konnotációkkal telítődik és milyen fejlődési ívet ír le egyetlen interjú során. Ebben az interjúban egy

⁸¹ Az értékek teljes tárházának érzékeléséhez ajánlom a Függelékben közölt értéktábla megtekintését.

kollégiumi senior pozíciót betöltő hallgató mesél a diákérveiről, majd a PhD ösztöndíj időszakáról.

E3 általános iskolai tanulmányait a szocialista rendszerben végezte, és egész iskolai karrierútja során mindig lelkiismeretesen küzdött, hogy ebben a számára irracionális, elmaradott világban, ahol az információk vissza vannak tartva, ahol a korrupció virágzik valahogy mégis becsületesen előre jusson. E3 édesapja életében a közéletben való tevékenykedés alapja a tisztelet, a lelkiismeretesség, a becsületesség, és a hasznosság. S mindez az interjú alany szerint, a tisztos élet értelmeként egy jobb, szabadabb, korrektebb világ irányába mutat. Az interjú átvezet két generáción, E3 egyike azon személyeknek, akik átlépnek társadalmi kötöttségeket és informálhatnak arról az 'igazságról', amely áttetszik a generációra jellemző strukturált fogalmak rendszerén. Ennek eredményeként segít megérteni azt a jelenséget, hogy bár a becsület – mind a szülői és mind a gyermeki értékrend élén áll – ez mégsem jelent feltétlenül konformitást, hanem sokkal inkább a fogalom jelentésmezejének az eltolódását, átstrukturálódását –esetenként az adott helyzethez igazoitását.

E3-mal készült csoportos interjúban megjelenik egy erős bipoláris szemléletmód, a társadalom kettéosztottsága a hasonlókra – lelkiismeretes, tisztességes, 'értékes' emberekre – és a rendszereket, kapcsolatokat kihasználó potyautasokra.

„Nincs olyan kulcs, ami a megfelelő zárban lenne itt Magyarországon és vannak bizonyos emberek, akiknek a kulcsa minden zárat nyit.”

„Van az a vicc, hogy a magyar értelmiség előtt két út áll. Az egyik az alkoholizmus útja, a másik pedig a nem járható út. Az ember idővel belefárad abba, hogy mindig mindenhol trükköznie kell, hogy nem lehet normálisan becsületesen megélni, és csak azt látja, hogy azok haladnak, akik lopnak, csalnak, hazudnak”

Vagy másutt a barátairól nyilatkozva kifejti, hogy mit ért 'jó ember' alatt:

„A [barát] attól függ, hogy valaki mennyire tisztességes, mennyire tisztel másokat, hogyan végzi a munkáját, mennyi felelősségtudata van. Az ember érezi, hogy tartozik valahova, de ezért mindenkinek tennie kell.”

Az értékes ember, jó állampolgárról elmélkedve az interjúalany nem hagy kétséget afelől, hogy a rendszerváltás előtti, illetőleg a rendszerváltó generációra jellemző nyitottság, pozitív demokratikus tapasztalatok és kollektív irányultság a rendszerváltás után születetteknél már diszkreditálódott. A tisztelet szituatív illemtudássá alakul – hangsúlyozza E3 –, a lelkiismeretesség negatív konnotációt kap, ami a szülők tehetetlenségével párosul. Ennek eredményeképpen a köztér formálása, a közösség fogalma és szerepe, a köztevékenység és az öngazgatás vagy újabb jelentésárnyalatokat vesz fel vagy teljességgel értelmetlenné válik.

Saját átmeneti önirónikus helyzetét és cselekedetinek társadalmi hatását latolgatva E3 az alábbiakat közli:

„...ugye az orvos az, aki mindent tud. Aki mindent tud, de semmit nem csinál, a sebész az, aki semmit nem tud, de mindent megcsinál, a patológus, az, aki mindent tud, mindent megcsinál, csak akkor már mindegy.”

Azaz a szférák el vannak egymástól választva, a perspektívák nem találhatnak egymásra és így a dolgok kimenete abszurd. Ami az egyik fél számára – a szülői generáció számára – felelőtlenség, gyermettség, a tisztelet hiánya, az a másik szemszögéből, a felnővekvő nemzedék szemszögéből, csak mellékterméke annak a magatartásnak, amely a szülői generáció függőségi viszonyaiból az egyedüli kiutat jelentheti. Vagy más szóval a fiatalok perspektívájából a felelős, önálló, cselekvő magatartás nem más, mint életterek közti az olykor felelőtlennek tűnő váltás.

Ami más oldalról annyit tesz, hogy már nem megérteni, formálni, hanem pusztán együtt élni szeretnének az interjúalanyok az adott körülményekkel, mintegy átutazni kívánnak életfázisokon, tereken. E3 az interjúban saját közéleti részvételén tűnődve megjegyzi 'Én csak átutazó vagyok. Már sok mindenben átutaztam'.

„...amit nem érzek magaménak, abba nem fogom úgy beletenni magam. Olyan emberekért, akikkel kapcsolatban tényleg nem érzem, hogy hasznosak lennének a társadalomnak, azokért minek tenni.”

Majd ugyanebben az érvelésben megjelenik az egzisztenciális kiszolgáltatottság okán az intézményekhez való idomulás igénye:

„ha itthon normálisan boldogulni akarok – mert valamiért az a furcsa gondolatom támadt, hogy itthon szeretnék élni, és azért szeretnék egyszer egy saját lakást és egyéb dolgokat –, akkor mondjuk érthető az, hogy nem azzal töröm magam, hogy menjek és ugráljak, mint valamelyik idióta akármelyik tüntetésen. Megpróbálok boldogulni az adott körülmények között”.

E tekintetben E3 azt a köztes állomást jeleníti meg, amely mindkét világból felvillant és értékkel elemeket, ily módon érzékeltetve saját identitáskrizisét. Két világ között vergődik, az egyik a lelkiismeretességet – korlátaival együtt – életcélnak tartja, a másik a lelkiismeretességet egyértelműen a vesztesek tulajdonságaként említi meg. A tolerancia gyakorlatát, a másokra orientálódást, a másik megértésének megtapasztalását felváltja az egyéni életútra való kifejezett reflexió mellett az élet bizonyos jelenségeinek, összefüggéseinek, 'nem kompatibilis' elemeinek figyelmen kívül hagyása.

Mindez más oldalról azt jelenti, hogy az ifjúság kutatások értékskálái – amelyek kis átrendeződésekkel rendre a család, igaz barátság, biztonság, harmónia, szeretet értéksorrendet

veszik fel – a fiatalok narratíváiba ágyazottan más színezetet kaptak, hiszen a normák és az értékhierarchiák feltárt dinamikája árnyalja e sorrendiséget. A szolidáris családon, igaz barátságon alapuló biztonság alapérték, a rendpártiság erős, ám a becsületes, jó állampolgár fogalma és szerepe körül élénk vita folyik. Látható ez mind a mind a bűnözés, mind a becsület fogalmak jelentésmezejének eltolódásában.

Összességében kijelenthető, hogy a vizsgálat alanyaiban a közmegebecsültségről élő nyelvi mentális kép az intézményi konformitás kollektív és az önérdekérvényesítés privát értekei mentén bontakozik ki. Az interjúalanyok valóságmagyarázatiból az értékek amolyan értékkoegzisztenciája feltételezhető. Az értékrendszerekben együtt léteznek az értékhierarchiák flexibilis posztmodern értékei, a kockázat társadalom posztmateriális értékei és a haza, család, becsület klasszikus konzervatív értékei. Ennek kapcsán megemlítenéd, hogy a feltárt ambivalens értékpreferenciáknak (talpraesett vs. becsületes), valamint a hierarchiák bemutatásakor leírt dinamikus változó értékrendszereknek köszönhetően, nem beszélhetünk kikirtályosodott értéktípusokról.

Mozgó szituatív moralitás

Mindezidáig – a módszerből adódó korlátok keretei között – megvizsgáltam a fiatalok maximáit, a közéletben észlelt problémákat és a kollektív értékeket. A fenti értékvizsgálat fényében e ponton fel kell tennünk azt a kérdést, hogy hol húzódik a határ az elfogadott és az elítélt magatartásminták között: mi minősül normaszegésnek. Ily módon, indirekten választ kaphatunk arra, hogy mik a vizsgált felsőoktatási kollégisták – és tágabb értelemben a rendszerváltás után született nemzedék – intézményi részvételének viszonyítási pontjai.

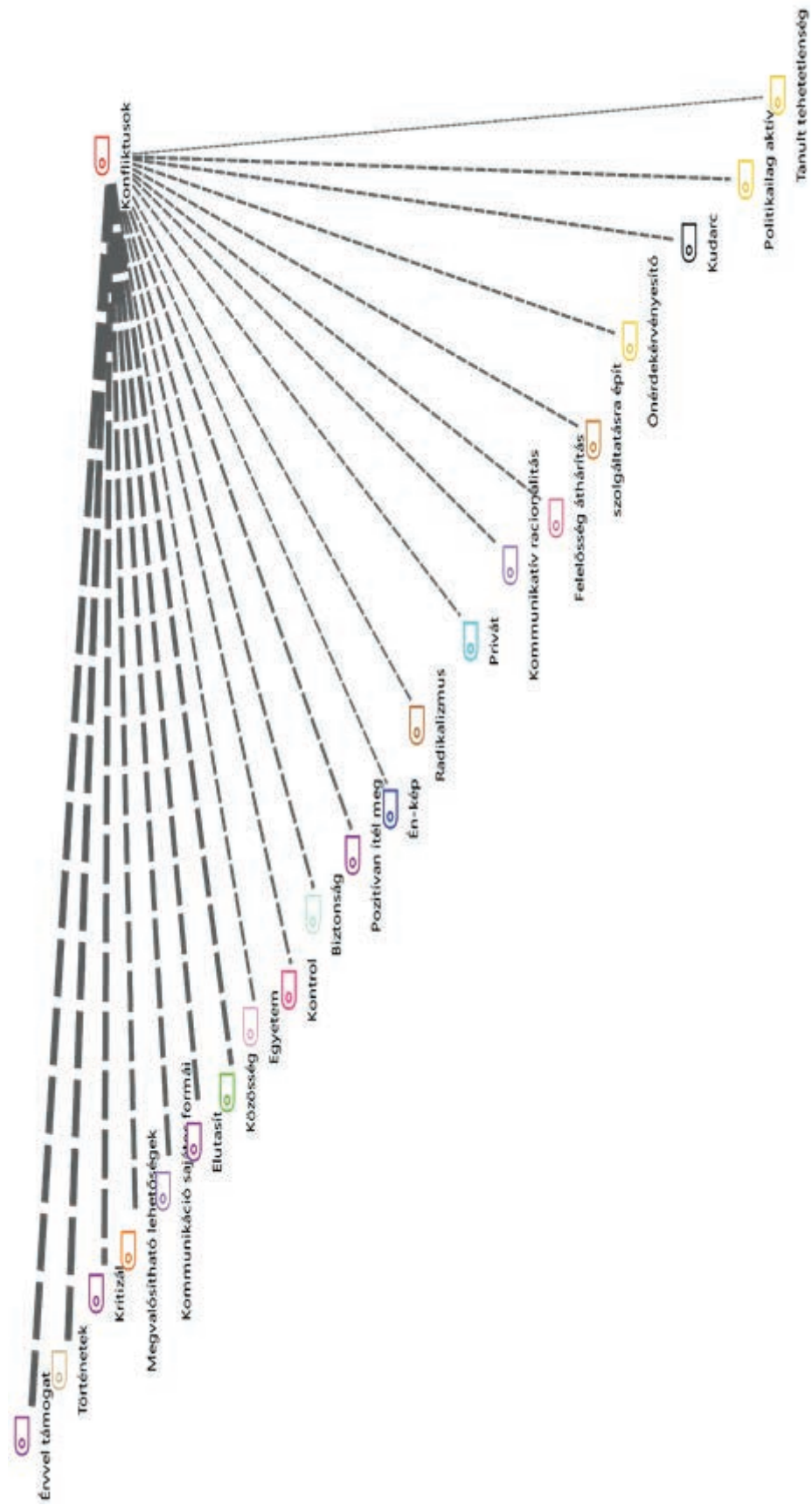
Az elfogadott és az elítélt magatartásminták közötti vékony mezsgye az elbeszélte konfliktusok részletes elemzésével közelíthető meg. Az elbeszélte konfliktusok két szempontból bizonyultak érdekesnek. Egyszerre jelzték a társadalmi integráció lehetőségeit és azok megváltoztatásának perspektíváit. Ritter a posztoszocialista Oroszországban végzett kvalitatív kutatásai alapján a konfliktusokat a társas integráció indikátorainak tartja, melyben feltáruznak a múlt és jelen intézményi létének gyakran egymásra torló cselekvési mintái (Ritter, 2008a, 2008b). A konfliktusok lehetővé teszik, hogy valaki megváltoztassa környezetéről vallott korábbi elképzelését és az abba történő bekapcsolódásának lehetőségét. Leave és Wenger szituatív tanuláselméletében a tanulás nem más, mint megváltozott részvétel egy adott kultúra által meghatározott hétköznapi létben, és megfordítva a tanulás a hétköznapi gyakorlat eltérő szemléletű felfogása, a szituáció átértékelésének, átértelmezésének folyamata (Lave &

Wenger, 1991). Ezért már a kódolás során hangsúlyt kapott a konfliktusok megelőzésének mikéntje, a konfliktusélező, konfliktuskihordó és konfliktuskerülő magatartás, valamint rögzítettem az elbeszélte konfliktus várható és valós következményeit.

Kiindulásképpen elmondható, hogy a gyakran történetekbe ágyazott konfliktusok lehetővé tették, hogy a másképp nehezen megosztható személyes vélemény, kritika vagy a nyílt elutasítás nyelvi formát öltjön. Az elbeszélők konfliktusos helyzetek bemutatása során számos kommunikatív formát használtak mintegy elkerülve ezzel, hogy az önálló vélemény közbotránkozást váltson ki – ilyen például a kettős kódolás, visszakérdezés, metaforák bevonása. Azaz a konfliktusok és különösen a szélesebb epikai részekbe ágyazott vizsályokról szóló történetek mintegy megágyaznak az ellenvélemény bevezetésének. ⁸²

Ha a konfliktusos helyzetben leggyakrabban előforduló témákat elemezzük, szembeötlő, hogy a megkérdezett kollégisták legtöbbször személyközi konfliktusaik elmesélése során a problémák megoldásáról, a megvalósítható lehetőségekről beszélnek.

82 Az ábra a konfliktus kóddal leggyakrabban együttesen előforduló kódokat ábrázolja, ahol a vonalak vastagsága a kódok gyakoriságát jelzik. Vagyis minél gyakrabban hangzott el a téma vagy vált nyilvánvalóvá egy kommunikatív stratégia, annál előrébb sorolódott a listán, és ennek megfelelően kapcsolata a konfliktusról szóló beszéddel annál nyilvánvalóbb.

Forrás: Saját ábra

19. ábra A konfliktus fogalmának jelentéshorizontja

Tény, hogy a többi témával összevetve leggyakrabban a tényleges cselekvés opcióiról szóló vélekedések jelentek meg a vizsályok elmesélése során.

Valószínűsíthető, hogy a konfliktus elmesélése során miként a történet fókusza, szereplői és vele a helyzet megítélése is alakítható, úgy a majdnem tabunak számító színre lépés, a tényleges lehetőségek megvalósításáról szóló elképzelések is szinte azonnal visszavonhatóak – végtére is a fikció az fikció. Ha a beszédhelyzet úgy kívánja a beszélő távolíthatja és közelítheti az elmesélt tevékenységet. Így más szájába adva, avagy más tetteiként elmesélve félig komolyan-félig viccesen tárulnak fel a személyes cselekvési alternatívák. S mindez megerősíti Ritter, Leave és Wenger fenti állítását, miszerint a konfliktusok elősegítik a változást. Azáltal ugyanis, hogy a múlt és jelen intézményi létének gyakran egymásra rakódó cselekvési mintái különböző perspektívából beszélhetők el, a környezetről vallott korábbi elképzelések, és az abba történő bekapcsolódás lehetőségei rendre minden elmeséléskor újabb és újabb perspektívát nyernek.

Ha tovább elemezzük azokat a témákat, amelyek a vizsgált generációban konfliktusokat hívnak elő, akkor megállapítható, hogy ezek többnyire a következők: a közösségbe és az egyetem világába történő integráció nehézségei, az egyetemi szabályok és hatalmi rezsimeknek való megfelelés, illetve a biztonság fenntartásának igénye. Az elbeszélt vizsályok sorában egy jól kivehető tematikus csoportot képeznek a kapcsolat felvétel nehézségein kívül, a magántérnek minősülő kollégiumi szobák szolgáltató szervekkel való összezőrdülései. Mindemellet megjelennek a problémák megoldásának radikális leírásai vagy a konfliktusokkal terhelt politikai aktivitás és a tanult tehetetlenség képei is – ha tetszik a politikusokra és a birka magyarokra tett számtalan utalás. Érdekes további szempont, hogy a cselekvés bármely formája – kultúrális aktivitáson kívül – konfliktusosnak minősül.

Most térjünk vissza kiinduló kérdésünkhöz, melyet e fejezet elején megfogalmaztam: Hol húzódik a határ az elfogadható és az elfogadhatatlan magatartás közt, mi vált ki konfliktusokat. S végül van-e eltérés ebből a szempontból a két vizsgált értelmiségi csoport között. Illetőleg, hogyan igazolják saját tetteiket, interjúalanyaim, ha azok a normáknak ellentmondanak.

Kezdjük azzal, ha valaki normasértést követ el – az eltérő maximáknak megfelelően – másként kényszerül igazolni önmagát a két értelmiségi szegmensben. A normaszegés túlnyomórészt olyan fogalmakban fejeződött ki, mint 'bűnözés, csalás, alávágás, talpraesettség'. Ezek közül, mint az a korábbi példákából is kiderült, különösen a talpraesettség

fogalom bizonyult elaszticitása révén olyan kifejezésnek, amely jól közelíti a tilosban járás jelentéshorizontjait. Miként azt fentebb kimutattam eltérő elvek és bizalmi szint jellemzi a fiatalokat, csakúgy mintahogy más kép él a fejükben közmegebecsültségről, valamint a másként állnak a nyilvánvaló normaszegésekhez, a bűnözés és a biztonság kérdéséhez is.

Az elsőgenerációs értelmiség talpraesettség fogalma nem egyszerűen negatív értelemben vett ügyeskedés, mint inkább megbecsült jártasság: olyan kommunikatív készség, amivel a beszélő a saját oldalára állíthatja haragosait. A többgenerációs értelmiség fiatal felnőttei körében viszont, a talpraesettség egyértelmű illegitim volta dacára, adott esetekben, igazolható magatartás.

Világos tehát, hogy a fiatalok keresik a körülöttük lévő világ működési elvét – elsősorban azokat a viselkedési mintákat, amelyek egyéni boldogulásukat igazgatják. Mindazonáltal úgy tűnik morális elköteleződéseik híján azokban az elbeszélésekben, ahol a cselekedetek indítékait igazolják a 'talpraesett magyar ember' narratívája válik az egyik vezérfonallá. Ebben az ideálképben pedig kétségtelenül benne van a folytonos határátlépés – nem csak absztrakt értelemben, hanem itt-ott verbális vagy fizikai agresszió formájában is.

Míg azonban az elsőgenerációs fiatalok kifejezetten üdvözlik a talpraesettséget, a határok alkítását és átlépését, a többgenerációs értelmiség körében számos esetben a nyilvánvaló normaszegés úgy jelenik meg mint történelmi szükségszerűség. Más szóval a normaszegés ténye egyértelműen helytelen, ám ez az amorális viselkedés igazolható, hisz 'így működik ez az ország'.

Olyan ez mintha mindenki egyféleképpen gondolkodna, mintha nem lenne más alternatíva. Hiszen „mindegy ki van ott, mindenkinek maga felé hajlik a keze”. Az interjúkban különböző köntösben, de rendre elhangzik a fenti érvelés, melyből az következik, hogy számos esetben maga az alany is úgy érzi, bár a tett jogtalan maga sem járna el másként:

Figyelj, ha ellophatsz nyolcszáz milliót, nem mondom azt, hogy nekem csak háromszáz kell, a másikat tegyétek el. Mit gondolsz mit csinálnánk, ha mi lennénk ott? Először a család jólétét néznénk, utána a rokonságát, utána a bővebb rokonságát..(község, MÉK, Környezetgazdálkodási Agrármérnök, 21 éves fiú)

Azaz nem emberi mulasztásról van szó ezekben az interjúrészekben, esetleg tehetetlenségről, hanem olyan strukturális problémákról, amelyek a többgenerációs értelmiségi fiatalok szemében nem alakíthatóak, noha adott esetben méltánytalanok, és épp ezért áthágásuk sem okoz különösebb morális dilemmát.

Legyen bármi is a fiatalok nézete a morális határátlépések esetén, e határátlépések intrjúkból kiolvasható következményei nagyon is valószerűek mindkét értelmiségi szegmens számára. Az olykor a magánszférában olykor a közsférában megjelenő normasértés, a helyzetek kiszámíthatatlansága azzal a nyilvánvaló következménnyel jár, hogy az intimszférák, a család és a baráti társaság válságba kerül. A kép világos szerkezetet vesz fel, melyben a szervező elv a szituációnak való megfelelés: a közmegebecsültség elérése és a közbotrány elkerülése. Mindeközben a folyton változó térben esztétikai kategóriává válik, hogy mi a jó és mi a rossz.

A mozgó morális elköteleződések érzékeltetésére álljon itt egy rövid interjúrészlet:

„ránézek valakire és tudom, hogy mit szabad meg mit nem...a cselekedeteimet csak én korlátozom. Van egy határ, ameddig csinálhatom a dolgaimat és utána már baj van. Olyan dolgot csinállok, amit nem szabad, és ha kiderül, akkor például megbüntetnek, mert mindenhol vannak kiskapuk és egyszer annak vége lesz. Ez a határ. (Megyeszékhely MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 24 éves lány)

„Mindenkivel történik jó dolog is meg rossz is. Úgy mondom, hogy viccesek is meg nem is, és akkor most kitértem azelől, hogy jó meg rossz. Például a jónak van egy olyan oldala is, hogy vicces, és van olyan is, hogy szimplán kellemes, és a rossznak is vannak fokozatai.”(megyeszékhely MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 24 éves lány)

A vizsgált narratívákban a jó és a rossz nem magától-értetődő fogalom, csak olyan jelzőkkel közelíthető, mint a kellemes, vicces, stílusos, kompatibilis. A platóni világ hármas felosztása (jóra, igazra, és szépre) végképp eltűnni látszik, elveszítve az elkülönülő szférák sajátos rendjét. A fiatalok számára nem világos, hogyan lehetne igazságról, vagy jóságról beszélni egy folyton változó, ám egyszerre individualizálódó és globalizálódó térben.

El kell ismerni, a talpraesettségről szóló beszéd szöveghelyeinek olvasata arra ösztönöz, hogy belássuk a központi fogalom, az axiális kategória, mely szempontból az interjúk kivétel nélkül hasonultak nem egyszerűen a biztonság, vagy a normaszegés, netán a talpraesettség, mint inkább az a tapasztalat, hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont. Az a tény, hogy cselekvési kódex pusztán a szituáció függvénye és már nem horgonyozható le adott közösségek hétköznapijában, egyszerre hat a társas környezetre és a társas énrre.

A társas én kénytelen aktualizálni, újrakalibrálni, ismételten újra és újra kitalálni önmagát, fölépíteni és rendre átírni a vágyott identitást. Midőn az identitásnak megszűnnek a határai az identitás kialakítása, a társas én megélése életprojektté válik. A korlátlan szolgáltatások korában immár a fantáziát nem korlátozza az önmegvalósításban semmi, ennek eredményeként a fantázia és a realitás összefeszül és egy végeláthatatlan küzdelem veszi kezdetét.

A normák, normaszegések és kollektív értékek elemzése után – az interjúk tükrében – kijelenthető, hogy nem inaktivitás, apátia áll a generáció alig észlelhető állampolgári aktivitása mögött, hanem egy már-már hiperaktív külvilágra hangoltság, melynek háttérében a változó szituációk kézbentartása, a mozgó morálnak megfelelő elköteleződések sokasága áll. Szalaival vitatkozva amellet érvelek, hogy a vizsgált fiatalok esetében léteznek közös referencia pontok, ám ezek nem politikai vagy egzisztenciális természetűek, mint inkább azon a nemzedéki tapasztalaton alapulnak, hogy cselekvési kódex pusztán a szituáció függvénye és már nem horgonyozható le adott közösségek hétköznapijaiban.

Társas orientáció

Az elemzés kezdetén abból az alapfeltételezésből indultam ki, hogy a jó állampolgár normatív percepciói, az intézményekről kialakult nézet, illetve az azokban való részvétel tapasztalata alapvető a fiatalok közéleti szerepértelmezéseiben és cselekvési mintáiban. Továbbá azt ígértem, hogy az intézményekhez való kötődést a róluk kialakult kép függvényében mikroperspektívából vizsgálom. Lássuk hát e státusz homogén magántársaságoknak, diákközösségeknek a belső világát. Azt a világot, ahol a köz nézetek, közéleti attitűdök, viselkedésmintázatok és intézményi elköteleződések formálódnak.

A fenti elemzések nyomán talán egyértelmű, hogy a társadalmi, sőt személyes és egzisztenciális biztonság fenyegetettsége e folyton újradefiniálódó társas térben az interjúalanyaim számára hétköznapi tapasztalat. Ezzel némiképp összefüggésben áll, hogy, mint láttuk, a fiatalok számára a védőburkot – azt a társadalmi miliót, ahol otthonosan mozognak – más-más közeg alkotja az elsőgenerációs értelmiség és a többgenerációs értelmiség számára.

Az elbeszélésekből világossá válik, hogy az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok életében a meghatározó mások világát a „hasonló szemléletű”, a „kompatibilis” hallgatók csoportja alkotja. Szembeötlő, hogy e fiatalok csak azoknak a társaiknak szavaznak bizalmat, akik számos vonatkozásban hasonlóak hozzájuk. Így a kvalitatív elemzés adatai megerősítik a korábbi kvantitatív kutatásokban e csoportok között mért növekvő társas homogámiát (Pusztai, 2011; Utasi, 2011b). Míg azonban nő a távolság a csoportok között, úgy tűnik, a csoporton belül a résztvevők – Utasi adataival egybehangzóan – az egyenlők társadalmát játsszák (Utasi, 2011a, 2013). Talán éppen ez lehet az oka annak, hogy bár kifejezett az igény a sokszínű, gyenge kötések kialakítására, sőt a fiatalok meg vannak győződve arról, hogy nyitottak a másokra, baráti köreik mégis rendkívül hasonlóak. Ez, amint látható a következő

példaértékű interjúrészletben, oda vezet, hogy önképükben – közvetlen környezetük szűk magántársasági egalitáriánus mikro-klimája miatt – a más csoportokkal szembeni intolerancia reflektálatlan marad.

K: És van olyan barátotok, aki nem napkori...?

AA: Persze, hogy van.

BB: A lány aki itt van, neki a barátja napkori.

(község, GTK, Gazdálkodás és Menedzsment, 19 éves fiú)

E homogenitás nem csak a földrajzilag, etnikailag, osztály-hovatartozás szempontjából hasonló csoportosulását jelenti, hanem – még szorosabbra fűzve a szálakat – e csoportok a hasonlóképpen gondolkodók közösségének is tekinthetők. Annak megvilágítására, hogy mit is jelent a hasonlóképpen gondolkodók köre – a *'kompatibilis másik'* – álljon itt illusztrációként egy elsőgenerációs értelmiségi ózdi fiatal, aki otthonos az online világokban és rendkívül nyitott emberként írja le önmagát.

„Az, hogy ítélek valaki egy másik ember felett, az nem baj. Nem úgy értettem az ítélezést, hogy egyből leírja a másikat. Hanem ha valaki nyitott elmével képes azt mondani, hogy igen én most téged megismertelek, és szerintem te nem vagy számomra egy kompatibilis ember. Nem úgy öltözködsz, nem ugyanaz a véleményed, mint nekem, túl hangos vagy, és nem úgy viselkedsz, ahogy kéne ebben a társaságban, nos akkor elítéllek..” (város, MÉK, Természetvédelmi Mérnök, 21 éves fiú)

Nyilvánvaló, hogy a közösség fogalomának értelmezésekor is kettéválk a diskurzus. Szemben a többnyire elsőgenerációs értelmiségi fiatalok által kedvelt azonos földrajzi hovatartozással bíró, hasonló viselkedési kódexsel büszkélkedő, zárt magántársaságokkal, úgy látszik, a többgenerációs értelmiségi hallgatók esetében az otthoni értelmiségi network nyújt biztonságot. Körükben a család privilégiumai és kötelezettségei jelentik társas orientációjuk alfáját és omegáját.

„[Itt a koliban] biztonság van, és az a kifejezett magánszféra akkor megmarad otthonra (község, MK, Gépészmérnök, 22 éves fiú)”

A vizsgált magántársaságok az elmondott történetek alapján minden bizonnyal szűkek és törékenyek. Itt vissza kell térnem a szakirodalomhoz és szembe kell állítanom e magántársaságokat – ahol a köz nézetek, közéleti attitűdök, viselkedésmintázatok és intézményi elköteleződések formálódnak – az intézményi bizalomról, a közmegebecsültségről, a közélet kockázatainak észleléséről már korábban bemutatott eredményekkel. Magyarán szólva a magán térnyerését kívánom érzékeltetni a közélet jelenségei felett, azáltal, hogy követem miként köteleződnek el e fiatalok magántársaságaik iránt.

A diskurzusokból kirajzolódó közösség kép és annak szerepe segít megérteni a közösségek iránti elköteleződés sajátosságait. Így tágabb értelmezésben feltárja az intézményekhez, mint valós vagy elképzelt közösségekhez való viszonyt. Vessünk egy pillantást a leggyakrabban használt szavakra, amelyek a közösségről szóló leírásokban szerepelnek.

Forrás: Saját ábra

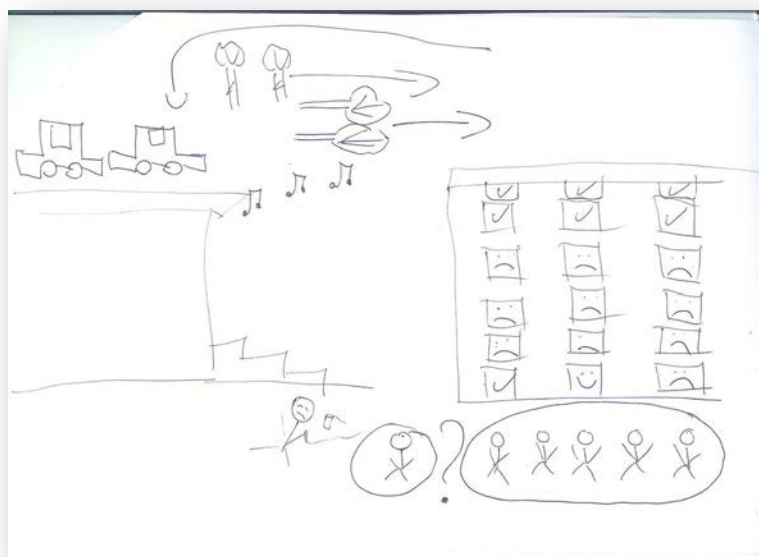
20. ábra A közösségről szóló beszéd szófelhője

Jóllehet az elemzés szervező magja az *együtt* szó, mégis érdemes egy pillantást vetnünk arra, hogy mit is jelent ez az együttlét.⁸³ A figyelmes olvasó számára a szófelhőben feltűnhet, hogy gyakoriak az olyan kifejezések, amelyek az együttlét tömegjelenségeit hangsúlyozzák vagy éppen azok mennyiségi mutatóira hívják fel a figyelmet (sokszor, sokat, biztos, egyedül). Mintha csak a sokaság egyszerre biztosítana védelmet, és a fenti közösségi terekben olyan kapcsolathálót, ami nélkülözhetetlen a későbbi boldogulás szempontjából (kapcsolatot, társaság). Ugyanakkor fontos észrevenni, hogy a társas magány ellentétéként e közösség fogalom szerves része a szolidaritás (baj, probléma, barát), valamint a még az élő történelem részét képező diáktudíciók (régen, folyosó).

⁸³ A szoftver lehetővé teszi, hogy egy-egy szófelhőben megjelenő szavakat visszakövessük, és azok minden egyes előfordulását a szöveg kontextusban vizsgáljuk meg. Így nyomon követhető minden olyan mondat és adott szövegrészlet, amiben például az *együtt* szó megjelent. Ezáltal elkerülhető, hogy a szófelhő pusztán esetleges illusztrációként szolgáljon, illetve kizárható a belemagyarázás vádja.

A társas együttlétet leíró szövegrészekből kirajzolódik továbbá az a tendencia miszerint az egyedüllét betegesnek minősül. A társaságok mennyiségi mutatóival való hencegés, a közösség látszata kötelező érvényű:

„Mindenkinek van magántársasága, csak azt nem értem, hogy ezek az emberek, akiket itt egyedül bekarikáztam és kérdőjelet raktam melléjük, akik mindegyike magánakvaló, miért mutatják magukat ilyennek, miért nem keresnek maguk mellé olyat, akivel elmennek vásárolni, moziba vagy valahova. Én azt elhiszem, hogy ő is tartozik egy közösséghez, de nem itt. Ezt senki nem mondja meg róluk, és egyszerűen én nem érzem jól magam, ilyen emberek társaságában. Én ezért próbálok mindenki felé nyitni. Lehet, hogy épp szegény nem szimpatikus, vagy nem egy korosztály, vagy nem egy hullámhosszon vagyunk, de akkor is próbálok felé nyitni. Nekem nagyon rosszul esik, amikor oda bök egy olyat, hogy igen vagy nem, és nem kérdez vissza, vagy egyszerűen nem reagál.”

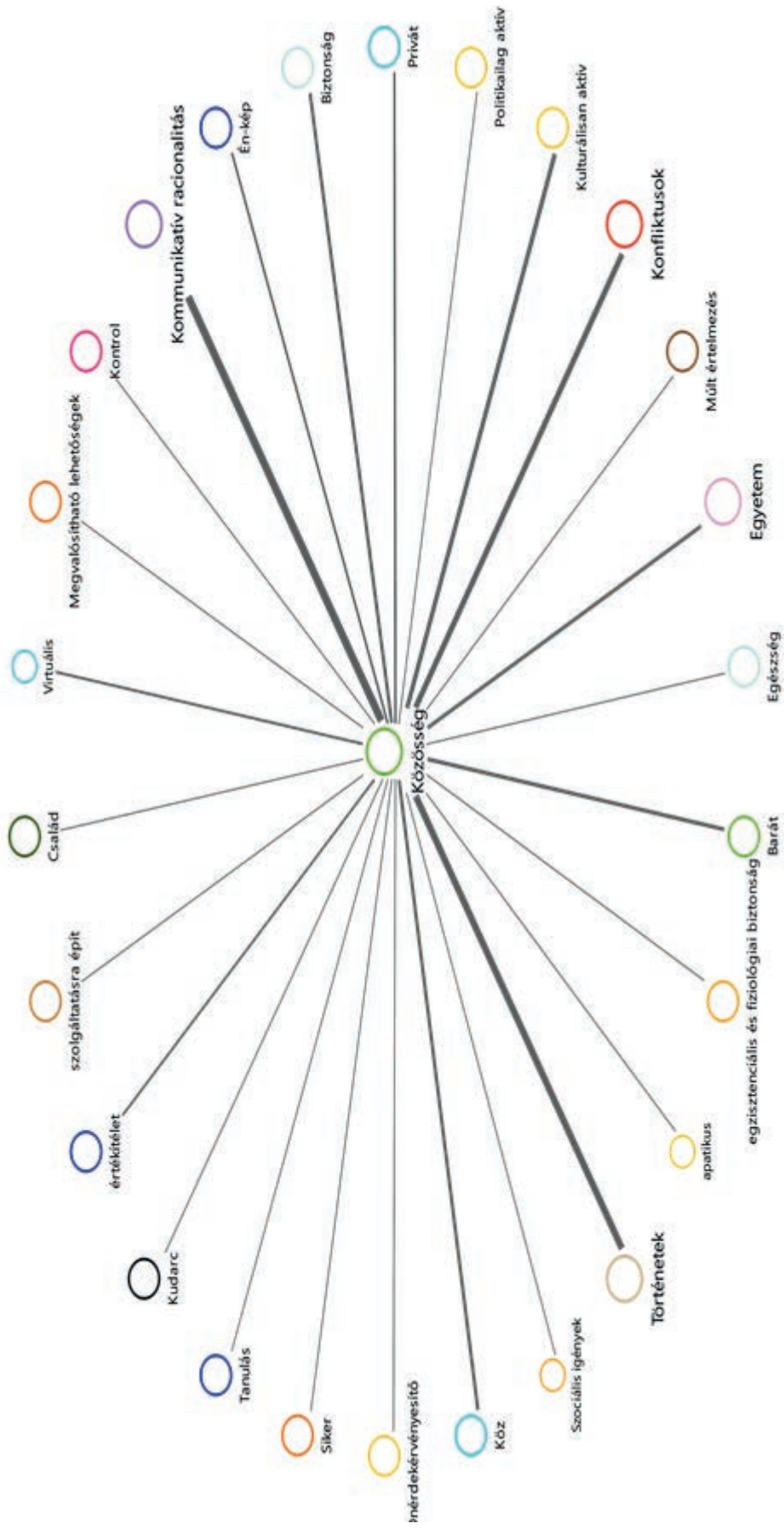
Forrás: Satját fotó

3. kép Közösség (mentális térkép)

„Ezek az emberek itt viszont igen, mert ők azok, akik, nem csak itt vannak, hanem itt külön-külön mindenkinek van még rengeteg ilyen kisebb társasága. Nekem van itt is, van az egyetemen is, van otthon is, gimnáziumi városban, nekem nagyon sok helyen van. Én négy-öt társaságra tudom azt mondani, hogy otthon érzem benne magam. ... egyszerűen nekem az egyedüllét a magány az valami halálfélelem. (város, MÉK, Környezetgazdálkodási Agrármérnök, 21 éves lány)”

E szövegrészlet nyomán úgy látszik azok az emberek, akik a társaság tagjai azok' *partiarok*, csinálják, pörögnek, ha fáradtak akkor is, ha nem akkor is'. Ez más oldalról azt jelenti, hogy aki megáll, akinek a társasági léte nem tisztán kivehető – netán nem tud a közösségi média profiljában felmutatni elég ismerőst – kisodródik. Ebből a szempontból beszédes a részelemzések között a Függelékben (Függelék2.) megtalálható esettanulmány, ahol egy roma hallgató számol be arról, milyen is ezektől a magántársaságtól távol élni.

Ha vetünk egy pillantást arra, hogy mely kódok jelennek meg leggyakrabban a közösségről szóló beszédben, akkor a fenti állítást némileg igazolva, kijelenthető, hogy a társasági hálózat, a jó kapcsolatok kialakítása abszolút maxima az egyetemi évek során.

Forrás: Saját ábra

21. ábra Közösség kód és más tematikus kódok együtállása

A kapcsolatok megválogatásának jelentőségére következhetünk abból a tényből, hogy a közösségről szóló beszédet – az ábra tanúsága szerint – dominálják a részint történetekben, részint konfliktusokba ágyazott elbeszélések, amelyekben kulcs szerepet játszik a biztonság, az egzisztenciális biztonság, egészség és a – néha kulturális aktivitáson alapuló – önérdek.

A közösségről szóló érvelést, így aztán, az az alapvető gondolat élteti, hogy miként illeszkedhet be valaki egy társaságba – vagyis a kommunikatív racionalitásként kódolt társas nyitottság vagy zártság végig kíséri a mondanivalót. A fiatalok sok esetben tűnődnek azon, hogy hogyan lehet az egyetem világában boldogulni, mik a diverz ismerkedés lehetőségei és hogyan szűrhetők ki az azonos szemléletű mások. Ez azeredmény talán nem meglepő a kollégistákra vonatkozó rövid kvantitatív elemzés tükrében (lásd. Kollégisták kvantitatív adatbázisok tükrében fejezet eredményeit). A Campus-lét adatbázis kvantitatív adataira támaszkodva ugyanis korábban beláttam, hogy a társadalmi tőke orientált hallgatók a megkérdezett fiatalok közel egyharmadát teszik ki.

Most térjünk vissza a fejezet elején idézett 21 éves környezetgazdálkodási agrármérnök lány interjúrészletére, hogy megértsük a magántársaságok nyitottságának és zártságának logikáját. Az interjú kiválóan érzékelteti a magán térnyerését és fokozódó primátusát a magántársaságok intézményesülésének folyamatában. Az interjúban kimondatlanul a magánszférából szerveződik a közélet: a magán terek, társaságok átfedései jelentik a közéletet. A barátok barátaik alakítanak ki az egyén köré koncentrikusan szerveződő magántársaságokat. Azaz a magán tér létrehozva félig-magán, félig nyilvános miliőket koncentrikusan tágul. Ám az egyén nem hagyja végképp maga mögött e biztonságosnak tudható magánszférát, nem lép ki a köz bizonytalan terepére. így nem beszélhetünk a szó klasszikus értelmében vett közösségekről sem. Például nincsenek véletlenszerű találkozások, vagy éppenséggel véletlenszerű események a fiatalok életében.

E privatizmusról nem csak abban az értelemben beszélhetünk, hogy az ember – mint láttuk – nem áll szóba teljesen más státusszal rendelkező, vagy másképp viselkedő fiatallal. Szinte teljesen kizárt azoknak az eseményeknek a bekövetkezése is, amelyeket a magántársaság az esemény megvalósulása előtt ne szűrnie meg. Gondoljunk a közösségi média felületein megjelenő, likolásra vagy az eseményen résztvevők online követésére.

Így aztán az életüket, nyitottnak, izgalmasnak – ha tetszik spontánnak – megélő fiatalok alávetik magukat az egyébként rendkívül szigorú magántársasági viselkedési és öltözködési kánonnak. A magán, – akárcsak a fenti interjúrészletben – észrevétlenül strukturálja a

nyilvánosság színtereit és fogalmát, mintegy rátelepszik a fiatalok hétköznapijaira és dominálja intézményi elköteleződéseiket. A közélet sokak számára nem más mint a magántársaságok magántársaságainak átfedései által kijelölt tér.

Áttekintve egyfelől a sokszínű társaságo sokszínűsége, és az azokban való otthonos mozgás az egyéni boldogulás függvénye, másfelől a magán térnyerése, biztonság előnyben részesítése ellehetetleníti e sokszínű baráti társaságok kialakulását. Így aztán az intenzív kommunikáció és a heterogén netwörkökre való nyilvánvaló igény ellenére, a magántársaságok mégis rendkívül zártak és homogének maradnak. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a fiatalok keresik a magán tér biztonságos tágításának lehetőségeit, így a barátok barátainak társaságát vagy azokat a tereket, amelyek anélkül ígérnek közösségi élményt, hogy az egyénnek elkéne hagyni a biztonságot sugárzó magán szférát. Ilyennek minősültek a megapartik, fesztiválok nyújtotta intézményes keretek, ahol megélhetővé válik a társas magány.

Az alábbi orvostanhallgató sommásan összegzi részint a kapcsolatok kialakításának fontosságát, részint azt a mechanizmust, ahogy a magánszféra rátelepszik közösségi létre és ellehetetleníti a vágyott nyitottságot.

*„ Én annyira nem veszem ki a részem, ebből az egyetemi közéletből. Én jobban érzem magam a kis, saját környezetemben, a saját barátaimmal, és mi inkább velük éljük a közéletünket itt az egyetemen belül.”
(község,ÁOK, Általános Orvos, 19 éves lány)*

Nemzedéki konfliktusok

Minthogy az irodalom alapján az állampolgári szocializáció formális intézményeinek visszahúzódásával párhuzamosan a fiatal felnőttek intézményi részvételében egyre fontosabb szerepet tölt be a család. ezért fontosnak tartottam megvizsgálni a családi beszélgetések, a családi együttlét és a részvétel viszonyát. Szabó ugyanis hangsúlyozza, hogy a nyitottság, az ideológiai elközelezettség és családi, valamint baráti netwörkökbe való mély beágyazottság hatással van az intézményi részvételre (A Szabó & Oross, 2017, p. 107)

Miként a két értelmiségi miliő társas orientációja eltér, úgy a család szerepe és értelmezése is különbözik. Az elsőgenerációs hallgatók elbeszéléseiből – többgenerációs társaiktól eltérően – erős családi reciprocitás olvasható ki. Vagyis a család az a közeg, ahol a bizalom kölcsönös segítségnyújtáson, és magától értetődő kötelezettségeken nyugszik. Fontos megjegyezni, hogy miközben az intimitás szinte kizárólagos terepe marad a család – ahol részint megoszthatóak

részint megoldódnak a gondok –, a társas viselkedés mintáit az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok mégsem otthonról veszik át. Úgy gondolhatunk rájuk, mint akik nagyrészt besegítenek otthon – a gazdaságba vagy egyéni vállalkozásba – és cserébe biztosítottak vélhetik jövőjüket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azonosulnának szüleik világszemléletével, noha explicite megvallott értékeik meglehetősen egységesek. Hasonlóan, elbeszéléseiket végig kíséri az egyetem létjogosultságával való polémia, hiszen maguk sem értik vajon mivégre kerültek az egyetemre és ez a pozíció milyen lehetőségekkel kecsegtet.

Joggal állítható ezzel szemben, hogy a többgenerációs értelmiség gyermekei élvezik és érdekeltek az értelmiségi monopóliumok megtartásában, és az egyetemet olyan felfüggesztett élettérnek fogják fel, amelynek a tétje nagyon is számít; ahol e monopóliumok tovább növelhetők. Ezért a többgenerációs értelmiségi fiatalok az elsőgenerációs értelmiségtől eltérően nem egyszerűen színleg imitálják szüleik már diszkreditálódott viselkedési mintáit, mint inkább elfogadják e szülői minták létjogosultságát s éppenséggel mint örökségre, családi közkincsre tekintenek rájuk.

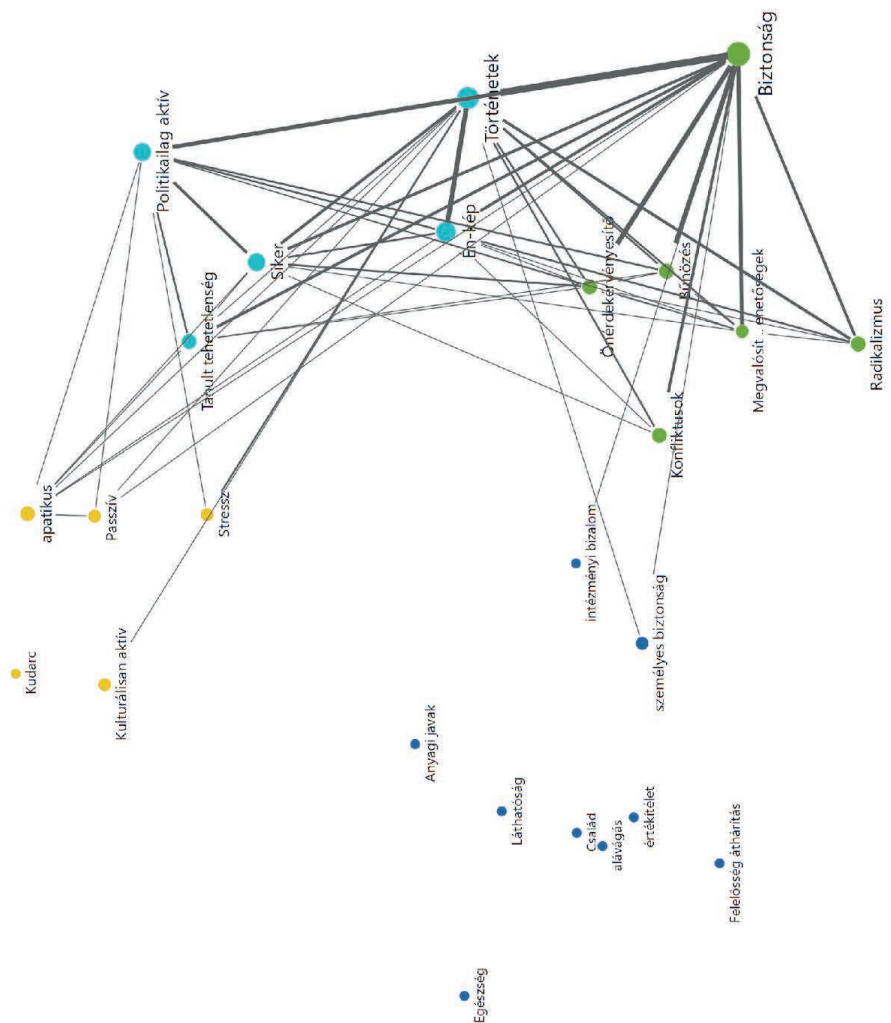
Míg az elsőgenerációs hallgatók a családdal szemben, addig a többgenerációs fiatalok a család részeként fogalmazzák meg életprojektjüket. Előbbiek azért nem lázadnak, mert az erős családi reciprocitás okán egzisztenciális függésben állnak szüleiktől. Ily módon egyszerűbbnek tűnik számukra a már diszkreditálódott szülői minták imitálása, vagy a felvállalt értékek jelentés mezejének átalakítása – amiként azt láttuk a becsület fogalom kapcsán a doktoriját író hallgató fenti interjújában. Utóbbiak pedig azért nem lázadnak, mert a családi kulturális minták okán függenek szüleiktől. Bár diplomájuk, álláslehetőségeik, anyagi hátterük lehetővé tenne egy – a szülőitől független életút – választását, ők mélyen beágyazva a konzervatív értelmiségi kis család történeteinek világába mégsem élnek ezzel a lehetőséggel.

A család endemikus belső jelentését kutatva fontos egyben megjegyezni, hogy mindkét vizsgált csoport tagjai hosszasan beszéltek a családról, mint olyan társadalmi intézményről, ahol az értékek átadatnak és megmértetnek. Mondhatni – részint más intézmények hiányában, részint a családi körben közvetlenül megélhető tapasztalatok következtében – a vizsgált fiatal felnőttek szemében a család a kizárólagos felelős az etikai normák, a magától értetődőségek kialakításáért. A 'dolgokat valaki vagy hozza otthonról' vagy nem is érdemes vele vesződni; az együttélés szabályainak konszenzuson alapuló kialakítása meddő próbálkozás.

A szövegrészletekből felsejlik, hogy csak az intimitás bizonyos foka teszi lehetővé a kommunikációt olyan érzékeny kérdésekről, hogy mi a jó és mi a rossz, ami nagyrészt a gyermekkorhoz, sőt a koragyermekkorhoz kötődik. Eszerint az óvodás, a szülőhelyhez kötődő, illetve a gimnáziumi barátok képezik azt a burkot, ahol a szülői minták megerősítésre lelhetnek vagy felülíródhatnak, mintegy igazolva az előző fejezetben bevezetett tételt: az 'otthon' primátusát a közösségi minták kialakításában.

A családról szóló beszéd témái az alábbi ábra tanúsága szerint négy jól körül határolható klasztert alkotnak – vagyis négy jól körülírható téma köré csoportosulnak. A család, amint az a kódokat klaszterekbe rendező ábrából kitűnik, az a szintér, ahol az értékek formálódnak, és a felelősség megosztható. Vagyis a család a fiatalok szemében egy olyan háttérrel reprezentál, ahol végre önmaga lehet a sokféle arcot magára öltő fiatal. E tér az anyagi, személyes biztonság és az egészségmegőrzés területe, melyben a korosztályi jellegzetességtől függetlenül nincs jelen a lázadás. És nem sok köze van az egyén által elérni kívánt sikerekhez vagy a vágyott megvalósítható lehetőségekhez sem.

.

Forrás: Saját ábra
 22. ábra Család kódterkép

Erre következtethetünk abból a tényből, hogy a konfliktusok a biztonságot ígérő lehetőségeket és e konfliktusok megoldását garantáló tevékenységeket leíró kódokkal (megvalósítható lehetőségek, bűnözés, radikalizmus) alakítanak ki klasztert, amitől a család és a köré csoportosuló kódok távol állnak. Ráadásul, a történetek kód a családtól szintén elkülönült tömböt alkotva hol a politikai aktivitás, hol a tanult tehetetlenség által biztosított sikerrel, és az ezzel összhangban kialakított önképpel alkot egységet. Hasonlóképpen rajzolódik ki a negyedik klaszter: az ellenvilág, melyben a politikai aktivitástól való aggályok és a kudarcos életút elkerülése feszíti ki azt a teret, amelyben lehetővé válik a vita a passzivitásról, az apátiáról és a kulturális aktivitásról.

Mindent összevetve a családról bemutatott kép igazolni látszik Róbert 'mama hotel' koncepcióját, hisz amolyan intim tér, melyben lehullanak az álarcok, megoszlanak a megélhetés gondjai és kölcsönös a segítségnyújtás. Ily módon a család olyan védő bástyának tekinthető, ahol anyagi, fiziológiai és társas rekreáció folyik, noha e tér magán viseli a privatizmus sajátosságait – olyan magán szféra, mely mentes a fiatalok életét átszövő konfliktusoktól és sikerektől.

Egészében véve a vizsgált fiatalok családi kötődése erős, ám az elsőgenerációs értelmiség esetében a szülői mintákkal konform magatartás forrása nem más, mint a már diszkreditálódott minták színlelt betartása – mely nem tekinthető meghatározónak sem a fiatalok orientációi, sem konfrontációi viszonylatában. Amint hogy a család befolyása nem egyértelmű a cselekedetek terén sem (lásd a családtól különálló klaszterekben megjelenő politikai vagy kulturális aktivitást), úgy a fiatalok által kivitelezhetőnek ítélt megoldási lehetőségek mérlegelése is javarészt önállóan történik. A többgenerációs értelmiség konformitása ezzel szemben a szülői minták igenlésén alapul. Itt azonban a szülői mintától eltérően egy szekuláris esszenciális nemzetfelfogás és egy aktívabb közéleti szerepvállalás jellemzi a csoportot. S végül megemlítendő, hogy a családtól való elszakadás és a felnőtt lét intézményeibe történő integráció mindkét vizsgált értelmiségi részszegetmen esetén szakadásokkal, problémákkal terhes.

IV.1.3. Jövőorientáció

Mindezek után eltűnődhetünk azon, vajon mi jellemzi az ilyen irányultságú, értékszemplétét és társas orientációjú fiatalok jövőképét. Az előző fejezetekre építve – ahol elsősorban azt vizsgáltam, hogy diskurzusaikban miként helyezik el a hallgatók önmagukat az őket körülvevő szűkebb-tágabb társadalmi térben –, e fejezet arra koncentrálni miként pozicionálják

magukat a hallgatók az időben. A fiatalok csoportos és narratív interjút át meg átjárta a múlttól és a jövőről szóló képzeletvilág. De vajon milyen keretben képzelik el a vizsgált felsőoktatási hallgatók saját jövőjüket?⁸⁴

A jövőképek Függelékben közölt részletes elemzése feltárja, hogy a jövőt e fiatalok egyrészt úgy élik meg, hogy annak alakítása szinte kizárólag rajtuk múlik, ugyanakkor azonban lehetőségeiket igen korláatosnak érzik. Miként egyik interjúalanyom szabatosan megjegyzi 'mindenki a saját jövőjét építi, az lesz belőle, amit el akar és el is tud érne saját maga által'.

Ennek a hozzáállásnak logikus következményeként a jövőképek és ambíciók idő előtti záródása. Míg azonban az elsőgenerációs fiatalok önmagukkal vívódnak, addig a többgenerációs értelmiség gyermekei a családi értelmiségi sérelmek, történetek rabjai. Míg az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok az interjúk során elsősorban az interjú helyzet, vagy a tágabban vett társas helyzet több szempontú definiálásával bajlódnak. A többgenerációs társak ezzel szemben, nem pusztán egy-egy helyzet térbeli lehetőségeit járják körül, hanem ügyelnek annak múlt és jövőbeli vonatkozásaira is. Mintegy adótnak véve a társas helyzetet, keresik az időbeli kontinuitást – elsősorban a családi történetekben.

Mindemellett úgy tűnik mintha interjúalanyaim saját lehetőségeik körét zárnák le, amelyért hol a kishitűség felelős, hol a családot ért sérelmek jövőbe történő kivetítése. Míg az első csoport meglehetősen prezentista: a függőségi rendszereket a gazdasági, kulturális, szimbolikus hierarchiák egyenlőtlenségi viszonyaiban keresi, addig az értelmiségi szülők gyermekeinek figyelmét a globális-lokális kényszerpályák történelmi ívei kötik le.

Így aztán elmondható, hogy a jövőképekre jellemző azok nagyfokú nyitottsága, noha igaz, hogy nem egy-egy jövőkép teljes és kidolgozott íve jelenik meg a történetekben a szemünk előtt, hanem sokkal inkább számtalan, lehetséges bizonytalan és gyakran ismétlődő elem. A fiatalok jövőképeinek flexibilitása nagyfokú, s talán épp ezért gyakoriak a melodramatikus történetek, amelyeknek egyszerre van drámai és komikus éle, és egyszerre tartalmazhat pozitív és negatív kimeneteket. A jövőkép távoli és absztrakt, de éppúgy azonosítható benne egy főként magára utalt aktív egyén, mint valaki, aki a kiszámíthatatlan kollektívák és rendelkezések rabja.

⁸⁴ A Függelékben találják azokat a dimenziókat, amelyek mentén a jövőről szóló beszéd elemzésre került.

Kérdés, hogy a karrierorientáció és a státuszkijelölés folyamatában a fiatalok szerint a strukturális meghatározottságok vagy a stílus játszik-e fontosabb szerepet? Mintahogy az eddigiekből nyilvánvalóan kitűnik – a státuszkijelölés folyamatában a település, anyagi háttér és főként a szülők iskolai végzettsége meghatározó. Gondoljuk csak el, hogy mindezidáig a szülők társadalmi háttére alapján elkülönülő két társadalmi csoport nézeteit elemeztük. Mondhatni e két csoport valóságmagyarázatai eltérő elvek, értékek, problémák mentén szerveződnek és épp ezért a státuszjelölés motivációi is eltérnek. Így aztán a strukturális meghatározottságok nyilvánvalóan számítanak a státuszkijelölés folyamatában.

Ne felejtjük el azonban, hogy az interjúk tanúsága szerint, e státuszok imitálása, egyes társadalmi pozíciók közti mozgás, a megfelelő fogyasztási és kommunikációs stílus elsajátítása olyan „kis kapukat” nyit, ami a kevésbé privilégizáltak számára is elérhetővé teszi a magasabb státuszú pozíciókat. A fiatalok elbeszéléseiben úgy tűnik a státuszt a pénz, a hatalom és a kapcsolatok jól bevett többszintű globális – ám rendies – hálózatában való mozgás jelöli ki. Ezzel együtt a fiatalok adóznak, azoknak a stilisztikai gyakorlatoknak, amivel más-más kontextusokban másként tűntethetik fel önmagukat.

Tény, hogy a fiatalok belegabalyodnak vagy közvetlen környezetük, vagy történelmi múltjuk összefüggéseibe és túlnyomórészt látszólag nem is sikerül ebből a pókhálóból megnyugtató módon kiutat találniuk.

Áttekintve az elemzés eddigi eredményeit – azokat az értékeket, eszmerendszereket és víziókat, amelyek rendezik a fiatalok közvetlen környezetükről kialakított nézeteit és tetteit – fontos felfigyelni egy a dolgok mélyén meghúzódó lényegi ambivalenciára. Mely polaritás nemcsak a bipoláris szemléleti formákban érthető tetten, hanem megjelenik a normák (látni vs. látszani), a problémák (bűnözés vs. talpraesettség), az alapértékek (tisztelet vs. értékes emberré válás az adott környezetben), a társas orientáció (nyitottság vs. társas szelekció), a nemzedéki konfliktusok (konformitás vs. színlelés), és végül a státuszjelölés szintjén is (térbeli vs időbeli folytonosság). Bárha a két vizsgált értelmiségi réteg árnyalataiban a fent tárgyalt módon el is tér, elmondható, hogy az adatok mélyebb elemzése, számos hasonlóságra is rámutatott. Ilyen például mindjárt a fent említett bipolaritás is, ahol bár a pólusok más-más értéket vehetnek fel, maga a polarizáltság szinte kötelező elem.

Az intézményekről kialakuló kép, valamint valamint a jó állampolgár eszményének bemutatása után fontos belátnunk, hogy az ezredfordulót követően a fiatalokat gyötrő objektív egzisztenciális problémák szubjektív egzisztenciális problémákba fordultak át. A

társadalomba való beilleszkedés mikéntje a fiatalok számára mégsem vált könnyebbé. Ennek igazi korlátai valószínűsíthető módon a bizalomhiány és egy sajátos jövőorientáció. Mindez arra vall, hogy a jelen kényszerpályáinak és a jövő idő előtti záródásának elkerülése a fiatalokból felfokozott tettvágyat hív elő, amellyel megőrizve-meghaladni kívánják társas és történelmi kötöttségeiket. Mindez szöges ellentétben van azzal az elképzeléssel miszerint a fiatalok apatikusak lennének, esetleg nem rendelkeznének azokkal a készségekkel, amelyek állampolgári részvételüket lehetővé tenné.

IV.2. Az intézményi részvétel

A fiatalok érvrendszerének birtokában most már rátérhetünk a tárgyunk szempontjából lényegi kérdés megválaszolására, nevezetesen az intézményi részvétel sajátosságaira. Ennek keretében elemzem a részvétel sajátos módozatait – legyenek azok verbálisak vagy a tevőleges emberi megnyilvánulások.

IV.2.1. Közbeszéd

Az a mód, ahogy a fiatalok megosztják közzől vallott tapasztalataikat, és e történetekben elhelyezik önmagukat, igen tanulságosnak tűnik. E beszéd stratégiákban részben felismerhetők olyan összefüggések, amelyek további támpontként szolgálnak a közéletben való részvétel sajátos módozatainak mélyebb megértéséhez, részben a közzől szóló beszéd maga is részvételi forma.

Kezdetként gondoljuk el a kommunikációt egyfajta sajátosan kettős fenoménként, ahol a beszéd nem pusztán információközlésre szolgál, hanem egyúttal számos más funkciót betöltő emberi tevékenység. Hálával adózva néhány jól ismert nyelvészeti irányzatnak, a kommunikációt magát ennek megfelelően beszédaktusként, azaz olyan közéleti tevékenységként fogom fel, amellyel társadalmi helyzetek alakíthatók vagy éppenséggel átírhatók (É. Kovács & Vajda, 2007; J. Vajda, 2018b; Júlia Vajda, 2003).

Mielőtt sorra venném a generáció vizsgált szegmensében azonosítható kommunikatív normákat, stratégiákat és az általuk használt sztenderdeket hadd emlékeztessen arra milyen alapvető szerep jut a kommunikációnak a társas együttlét kialakításában, a státuszelérésben, az elfogadott magatartás kitapogtatásában, és végül a makrokörnyezet eseményeinek megértésében. A fentiekben részben utaltam már ezeknek az összefüggéseknek a

természetére, itt pusztán arra törekszem, hogy a nyelvi stratégiák konfliktuskerülésben játszott szerepére hívjam fel a figyelmet.

Adataim összecsengenek (Ritter, 2008a; Szabó I., 2000; Gábor, 2012) eredményeivel, akik szerint a magyarországi társadalomtörténeti múlt okán, olyan fragmentált szocializációs modell jött létre, amely elsősorban, és különösen 1956 után, a konfliktusok megkerülésére, magán kompromisszumok megkötésére, az ügyek személyes kijárására szocializált. A rendelkezésemre álló adatok ezt a társadalomtörténeti kutatásból származó belátást megerősítik és tovább finomítják, például azoknak a konkrét nyelvi normáknak, stratégiáknak és sztenderdeknek a felsorolásával, amellyel e fiatalok manipulálják, vagy éppen formálják a helyzetet – nehogy olyan konfliktusokba kerüljenek, amelyek békés megoldására nem áll rendelkezésükre elfogadott magatartásminta. Nem szükséges hangsúlyozni, hogy az intézményi kultúra formálódása szempontjából a konfliktusok kihordásának mikéntje döntő, hiszen pont a konfliktusok kihordása teszi lehetővé, hogy valaki megváltoztassa intézményi környezetéről vallott korábbi nézeteit és az abba történő bekapcsolódásának módozatait. Így a konfliktus elkerülés éppen konfliktusokkal terheli meg környezetét, miközben az intézmények evolúciója lelassul.

IV.2.1. Diszkurzív normák

Az aktív (politikailag vagy kulturálisan aktív), passzív vagy apatikus fiatalok kommunikatív stratégiáinak összevetése kiindulásképpen segít érzékeltetni, hogy jellemzően miként változik a kommunikáció, ha a fiatalok másként viszonyulnak környezetük intézményeihez. Az alábbi ábra a fiatalok társasági elköteleződésének függvényében az érvelési stílus arányait mutatja be. Ily módon láthatóvá válik, hogy a különböző aktivitással leírható beszélők milyen arányban fogalmaztak meg kritikát, pozitív véleményt vagy elutasító állításokat; mi mellett érveltek és hol alakult ki beszédükben a konfliktus kihordására utaló konszenzus. Illetve képet kaphatunk arról, hogy milyen arányban használtak a beszélők viccet, kliséket, metaforákat és egyéb olyan nyelvi elemet, amelyek a kommunikációt sajátossá teszik.

Közbeszéd	Politikailag aktív (PA)	Kulturálisan aktív (KA)	Passzív (P)	Apatikus (A)	Total
Kommunikáció sajátos formái	9,45	18,45	11,08	16,52	13,44
Pozitívan ítélt meg	19,38	19,52	15,6	16,52	17,24
szembe helyezkedik	3,91	5,44	5,42	2,93	4,89
Érvvel támogat	26,38	17,56	23,6	19,97	21,97
Egyetért	10,91	10,43	10,89	12,91	11,04
Kritizál	18,89	15,51	19,27	19,28	18,26
Elutasít	11,07	13,1	14,13	11,88	13,15
Összesen	100	100	100	100	100
N = Résztvevők	9	19	40	21	89

Forrás: Saját táblázat

9. táblázat Diszkurzív stratégiák az aktivitási típusok szerint

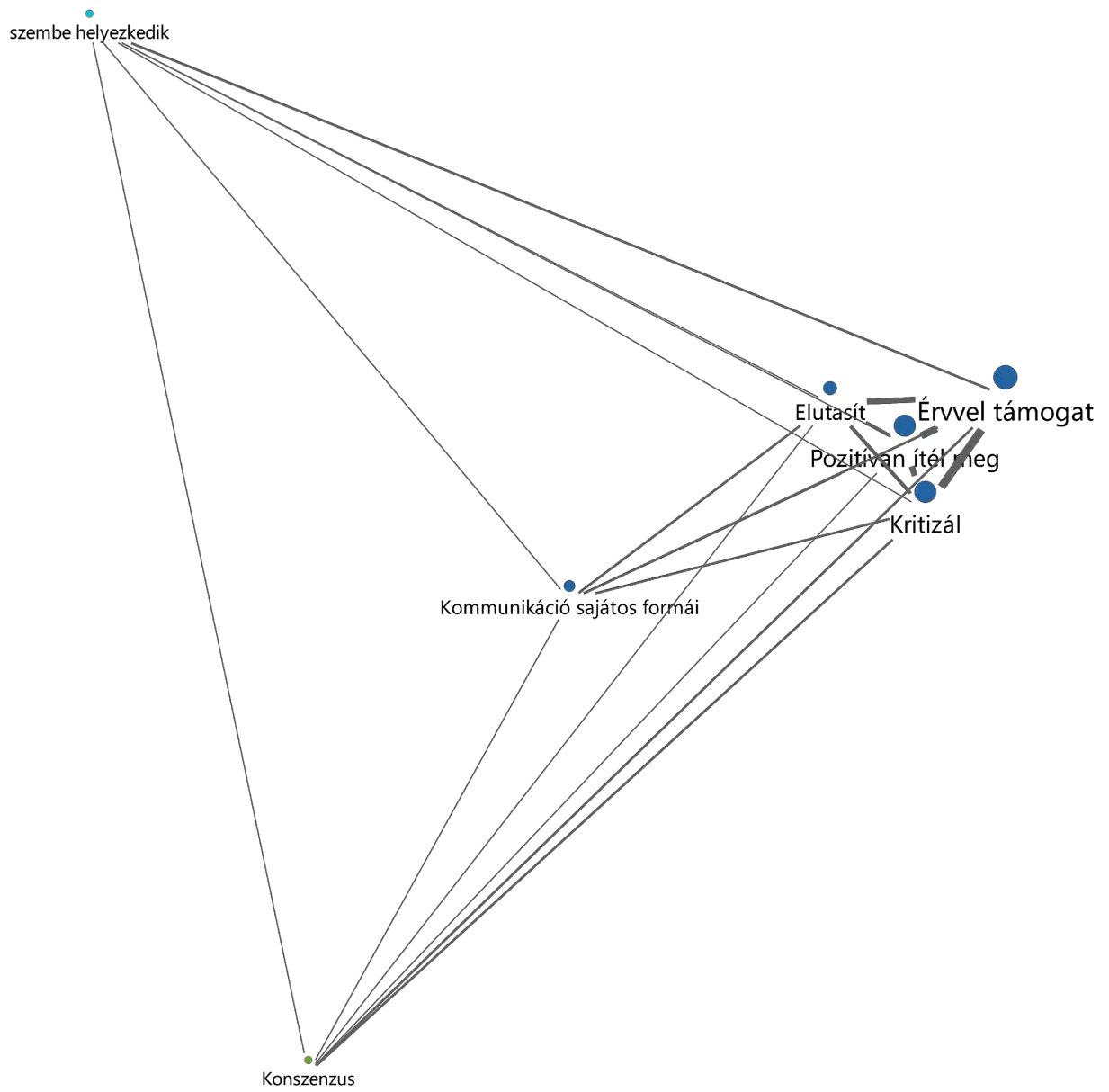
A táblázatból először is látszik, hogy az aktivitással párhuzamosan nő az elégedettség, és ez a kulturális aktivitás esetében kifejezett. Ez következik abból a tényből, hogy a kulturálisan aktívak nem igazán fogalmazznak meg bírálatot, és gyakran vélekednek pozitívan társas jelenségekről. Hasonlóképpen a demokratikus aktivitás mintái elősegítik a demokratikus gyakorlat kialakulását, minthogy azok, akik aktívak – és elsősorban politikailag aktívak –, érvekkel támasztják alá mondanivalójukat. Körükben érződik a demokratikus vitakultúra.

Mindezen különbségek dacára, ha azokat a szöveghelyeket vizsgáljuk meg, ahol a beszélő nyíltan elutasítja, szembehelyezkedik vagy egyetért a másik beszélővel, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy ebből a szempontból ismételen nem az aktivitás-inaktivitás, hanem a szülői háttér tűnik meghatározónak. Míg a többgenerációs értelmiségi politikailag aktív és passzív hallgatók érvelnek, vagy egyetértenek, addig a zömükben elsőgenerációs kulturálisan aktív hallgatók nyíltan kritikusok⁸⁵. Elmondható tehát, hogy a demokratikus vitakultúra megjelenik, az aktivitás kifizetődő és tanulságos, ám nem mélyül el: a kommunikatív racionalitás fontos eleme – a kritikus szembe helyezkedés – végső soron csak az egyetemre családjukból elsőként érkező, aktív vagy inaktív fiatalok megnyilvánulásaiban érhető tetten. A konszenzus pedig pusztán a közélet iránt nem érdeklődő apatikus fiatalok bólogatásában merül ki.

Jól érzékelteti továbbá a konfliktuskerülés nyelvi módozatait a kommunikatív normákat bemutató kód térkép. A térképen a kódok együtt állását látjuk. Nevezetesen, a szoftver – a fentiekben már részletesen kifejtett módszer szerint – klaszterekbe rendezi a kódokat. Ám itt a

⁸⁵ A háttérváltozók és az aktivitás összefüggéseit lásd a Közéleti részvétel fejezetben

csoportok az alapján képződnek, hogy hányszor, és más kódokkal milyen kombinációban értett együtt a beszélő partnerével, vagy helyezkedett vele szembe, netán fogalmazott meg kritikát.

Forrás: Saját ábra

23. ábra A közbeszéd kód kódtérképe

Az ábráról kitűnik – megerősítve Szabó Ildikó állítását –, hogy a fiatalok kommunikációja rendkívül bipoláris. Ahol kritizálnak valamit, ott sietve pozitívan kiegészítik nézeteiket (I. Szabó et al., 1996). Mindent összevetve pedig inkább valamivel szemben, valamit elutasítva, mint valami mellett azonosítják önmagukat. Ez az első látásra nyilvánvaló tény igazolja, hogy nemcsak a normák, a problémák, az alapértékek, a társas orientáció és végül a nemzedéki konfliktusok terén írható le egy sajátos dinamikájú bipolaritás, hanem a diszkurzív gyakorlatban is hasonlóképpen dominánsak a dichotómiák.

Nem különben az ábráról kiolvasható, hogy a konszenzusok és a klasszikus értelemben vett demokratikus vita ritka. Ezzel szemben a beszéd központi szervező elve a vicc, a klisék, és a szituatív kommunikációként kódolt sajátos kommunikatív formák. Számos olyan technika ismert a fiatal beszélők körében, amely arra szolgál, hogy a beszélő vagy ne vehessen tudomást az adott helyzetről vagy kitérjen előle, vagy éppen olykor-olykor a verbális kommunikáció helyett a „beszélgető partnert” kész helyzet elé állítva, magával a helyzettel kommunikáljon, mintegy válaszul az eseményekre. Az alábbiakban kilenc ilyen konkrét nyelvi gyakorlatot mutatok be, amivel a beszélő nem beleáll egy demokratikus vitába, nem kihordja a konfliktusokat, hanem a beszédhelyzet formálásával a konfliktust elkerüli.

IV.2.2. Diszkurzív stratégiák

Rendszerint a fiatalok a helyzetet testre szabják, amennyiben a nyilvánosság határait például a facebookon, vagy a végeláthatatlan magántársasági panaszáradatban átírják, illetőleg megváltoztatják a helyzet köz, magán karakterét. Ennek a testre szabásnak a másik sajátos formája, a történet más szájába adása, másként tálalása, más történetekkel való társítása. Különösképpen fontos ezekben a helyzetekben a projekció, az analógia, megszemélyesítés, metafora, valamint a kontraszt – vagyis olyan nyelvi elemek, amelyek a beszéd szituáció tágítását-szűkítését, vagy az abból való kilépést támogatják. Az így kialakult helyzet más viselkedési kánont követel meg, amivel a félt konfliktus elkerülhető.

Míg végül fellelhető, a nyelv azon professzionális alkalmazása, amely lehetővé teszi a beszéd szituáció teljes figyelmen kívül hagyását, elodázását némiképp hasonlóan ahhoz, mint ahogy egy utazó csak felszínesen szemléli a körülötte zajló eseményeket. Hasonlóan, elterjedt diszkurzív gyakorlat a helyzetet úgy láttatni, és abban úgy látszani, hogy a tényállások ne problematikusnak, hanem ugyancsak magától értetődőnek tűnjenek. A konfliktus kerülés mindezen nyelvi gyakorlatai táblázatos formában az alábbiak szerint összegezhetők:

Konfliktuskerülés nyelvi módozatai

Diszkurzív stratégiák	Definíció	Ideáltipikus példa
Helyzettel kommunikál	Szituatív cselekvés, ami verbális kommunikáció nélkül is beszédes.	N: Engem meg idegesít, hogy frankón maximumon van a fűtés, és meg lehet sülni. Ezért nyitom ki az ablakot. Akinek nem tetszik, felveszi maxra a fűtést. Tavaly sem voltunk jóban, idén sem lettünk barátok. Í: Kezdődik a Mónika Show. (622 Fókusz)
Helyzet testreszabása	1. A szituáció köz-magán karakterének átírása 2. A szituáció szűkítése vs. tágítása	„Valaki még csak a véleményét sem meri elmondani mások előtt, mint pl. nálunk is ez a fészbuk csoport a közös évfolyamon, hát én már annyiszor közbe szóltam a dolgokba, és igazából mindenki utána csak privát üzenetben meri leírni, hogy igazad volt, meg nem tudom, tehát nem merik felvállalni a véleményüket, mert tartanak valamitől” (3-8 apartman)
Helyzetet másra testálja	1. Felelősségelhárítás 2. A szituációt egy másik személy szemszögéből meséli el.	„hogya valakit zavar a zene, akkor nem lejön szólni, hanem rád küldi a biztonságát.” (B142 hármásiker)
Helyzetet másként láttatja	A helyzetet egy analógia használatával egy másik értelmezési és viszonyítási keretbe utalja.	D2: Én annyit mondok, hogy Mátészalka környékéről származok. K: És ez miért gond? Ez mit jelent? D2: Mindegy. Nem akarom mondani, hogy én milyennek vallom magam (B236 biológus)
Helyzetet társítja	Utalások és kontrasztok segítségével kreatív vagy sematikus módon társítja a helyzetet hétköznapi eseményekhez.	<i>Mit gondoltok az EU csatlakozásról?</i> U: Az egyik legnagyobb hiba volt, amit a történelem folyamán elkövettek. Sz: Miért, csináltak valamit? U: Nem tudom... SZ: Ez is mehet a süllyesztőbe. Meg kell őket adóztatni és kész. (413 belső piac)
Helyzetet elodázza	Kiváráss	A dohányzás. Nem tudom, mit tudnák elérni, ha fellépnénk ellene. Nyilván elég sokan vannak, akik szeretnének füstmentes szobát. Pár év múlva előbb-utóbb úgy is be fogják tiltani. (306 vízpipás)
Helyzetet ignorálja	A szituációt érzelmi bevonódás nélkül távolról követi	Az igazgatóságából lejöttek megnézni, hogy kicsit vízköves ott a csap körül. És mondtam nekik, hogy hozzanak már egy ecetet. És mondták, hogy jó oké. Azóta sincs ecet. (B 011)
Helyzetet nem tematizálja	A szituációt elve adottként,	<i>Mi az ami zavar benneteket?</i>

	magától-értetődőként kezeli	Y2: Ami itt van. Y3: Hát téged zavar Tomi? Y2: Hát ez engem mindig zavar, Y3: ...mikor megunja, akkor kitakarít. Y2: Áltában úgy szokott lenni, igen, elmosogatok mindenkinek. (B310 Ramon)
Helyzetből kilép	Nem a szituáció normatív keretei között kezeli a konfliktust, navigál élethelyzetek között	„amikor jönnek a szülők látom az ablakból is, hogy játsszák a mintagyereket. Aztán este már taccson csúsznak”(B401 Senior)

Forrás: Saját táblázat

10. táblázat Konfliktuskerülés nyelvi módosítói

A nyelvi stratégiák előfordulási aránya is érdekes, melyet az alábbi táblázat illusztrál. Míg 49 illetve 33 alkalommal fordultak elő olyan szöveghelyek, amelyekben a konfliktusok konszenzusos alapon megoldódtak, vagy akár tettelegességgig eldurvultak, addig 157 olyan szövegrész van, ahol valamilyen nyelvi praktika segített a konfliktusok megkerülésében. Ez az adat önmagában illusztrálja, hogy az intézményi részvétel nyelvi formái miként alakítják az intézményeket, egy-egy nyelvi aktus során, személyközi taktikákkal miként manipulálható az intézményesülés folyamata.

A használt beszéd stratégiák gyakoriságának alábbi táblájából kitűnik, hogy a három fő stratégia a konfliktusok elodázására, a helyzetből való kilépésre, magával a szituációval való kommunikációra irányul. Azaz a fiatalok mindhárom esetben igyekeznek úgy megoldani nézeteltéréseiket, hogy teljesen távol maradnak a konfliktustól, érzelmileg nem vonódnak be. Mondhatni, vagy a portaszolgálattal oldatják meg személyközi konfliktusaikat, vagy ráborítanak egy pohár kávé egy laptopra jelezvén, hogy az éjszakánként hosszúra nyúló skype beszélgetések a szoba többi lakójának kellemetlenek.

A konfliktuskerülés nyelvi módosítói tábláján a fenti eljárásokat követi a probléma valaki másra történő átruházása. Ez esetben személyi kérdések okán vagy valamilyen más intézményi konstelláció miatt a konfliktus számukra strukturális okok miatt bebetonozódik. De talán a legérdekesebb nyelvi konfliktuskerülő stratégia a nyilvánosság kontrolálása. Az interjúkban feltűnik, hogy számos hallgató média használati szokásainak, vagy nyelvközössége normáinak megfelelően – tágította vagy szűkítette – látókörét. Ilyennek tekintetem, ha valaki nem érzékeli a konfliktust, mert facebook csoportját eleve úgy állítja

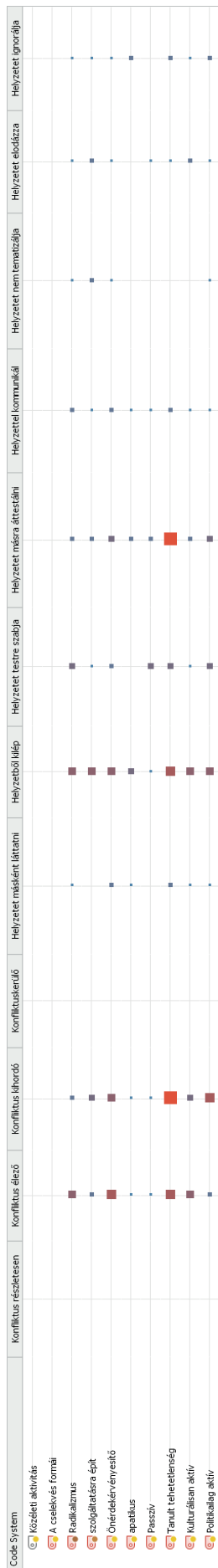
be, hogy ne ériék bizonyos ingerek. A sort a helyzet ignorálása, mint nyelvi stratégia zárja, ahol a beszélő egyenesen nem vesz tudomást környezete kellemetlen elemeiről – például egyszerűen nem ismeri fel a problémás személyt a konyhában.

Diskurzív stratégiák		Kódok	Dokumentumok
Konfliktuskerülő			
	Helyzetet másként láttatni	4	4
	Helyzetből kilép	30	19
	Helyzetet testre szabja	23	16
	Helyzetet más szájába adni	25	16
	Helyzettel kommunikál	28	15
	Helyzetet nem tematizálja	16	11
	Helyzetet elodázza	9	7
	Helyzetet ignorálja	22	16
Konfliktus kihordó		49	19
Konfliktusélező		33	18
Összesen		239	141

Forrás: Saját táblázat

11. táblázat Konfliktuskerülés nyelvi stratégiáinak előfordulási gyakorisága

Ha tovább kutatjuk a konfliktus elkerülés fent tárgyalt gyakorlatait, akkor egy sor kérdés tehető fel azzal kapcsolatban, vajon hol jelentek meg e nyelvi gyakorlatok az elbeszélésekben.

Forrás: Saját ábra

24. ábra A konfliktuskerülés nyelvi stratégiai aktivitási mintázat szerint

Kód rendszer	Konfliktus élező	Konfliktus elhárító	Helyzetet másként láttatni	Helyzetből lép	Helyzetet testre szabja	Helyzetet másra áttettetni	Helyzettel kommunikálni	Helyzetet nem tematizálni	Helyzetet elodázza	Helyzetet ignorálja
Közéleti aktivitás\A cselekvés formái	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A cselekvés formái\Racionalizmus	13	4	13	9	8	6	2	2	2	2
A cselekvés formái\Szolgáltatásra épít	6	10	14	4	6	4	5	7	4	4
A cselekvés formái\Önirdeklényvesztő	19	17	14	8	12	8	2	2	4	4
A cselekvés formái\apolitikus	2	4	10	0	6	2	0	0	8	8
A cselekvés formái\Passzív	4	4	4	12	6	2	0	4	0	0
Passzív\Tanult tehetetlenség	20	28	19	12	28	7	0	2	8	8
A cselekvés formái\Kulturálisan aktív	17	10	14	2	6	2	0	5	4	4
A cselekvés formái\Politikailag aktív	6	19	15	9	9	4	4	2	6	6

Forrás: Saját ábra

12. táblázat:Konfliktus kerülés nyelvi stratégiai táblázatos formában

Mindenekelőtt az ábráról kiolvasható, a már említett összefüggés, miszerint bármilyen tevékenységről is beszéltek a hallgatók, a leggyakoribb nyelvi stratégiának tűnik, ha valaki egyszerűen kilép a beszédhelyzetéből. Nem a szituáció normatív keretei között ütközteti nézeteit, nem marad a már kialakult beszédhelyzet világában sem, és végképp nem veszi magára a beszédhelyzet kellemetlen következményeit. Történeteink hősei sokkal inkább navigálnak az életterek között, azok normatív elvárásait pillanatnyilag érzékelik és a kellemetlen helyzetek esetén angolosan távoznak. Külön világa van a konditeremnek, az egyetemnek és a családi miliónek. Nem ritka, hogy ami az egyik helyzetben magától-értetődő, az a másik helyzetben elképzelhetetlen. Szakadások érzékelhetők az életterek között önálló viselkedés mintával és kihívásokkal. Nyilvánvaló, hogy a helyzetből kilépés mint nyelvi stratégia a szolgáltatások igénybevételéről vagy formálásáról szóló vitában csúcsosodik ki. Hisz itt is illusztrálható a legkönnyebben: az interjúalanyok minden morális megfontolás nélkül tiltakozhatnak egy szolgáltatással kapcsolatban, válhatnak szolgáltatások között vagy lehetnek hűségesekek egy-egy szolgáltatás felé és építhetik be azt napi rutinjukba.

Vessünk egy pillantást arra, hogy az ilyen vagy olyan tulajdonságokkal rendelkező aktorok, hogyan érik el céljaikat. A fenti ábra tanúsága szerint, amikor a *politikai aktivitásról* van szó a történetekben a főhős vagy kihordja a konfliktusokat, vagy kilép azokból, esetleg a helyzetet ízlésének megfelelően szűkíti vagy tágítja. A *kulturálisan aktív* főhős ezzel szöges ellentétben szítja a feszültséget, de egyben ki is hordja a konfliktusokat. Ehhez hasonlóan az aktív *önérdek érvényesítő cselekvő* is beleáll a konfliktusokba, ám ha ez mégsem sikerül rendelkezésére állnak alternatív tervek. Az elbeszélésekből itt-ott kibontakozó, *radikális* megoldásokban gondolkodó, macsó protagonista pedig a várt módon éri el célját: élezi a konfliktusokat, kilép a helyzetből vagy tőle távoli felelősöket keres.

Az aktív hősökkel szemben vannak passzív alanyai is az elmesélt közéleti tapasztalatoknak. A *passzív cselekvő* formálni törekszik a helyzetét, amennyiben átírja a szituációt, esetleg távolítja a szituációt, amennyiben az vagy megoldhatatlanként, vagy elodázhatóként tűnik fel előtte. Végül *az apatikus aktor* ignorálja a problémát, esetleg kilép a konfliktus szituációból, ám mindezt úgy, hogy utalásával, analóg helyzetek elmesélésével megduplázza a beszédhelyzetét, kijátssza annak jelentésárnyalatit.

Bár a közbeszéd terén a két vizsgált értelmiségi csoportban sok tekintetben megfigyelhetők hasonlóságok, mégis fontos egy-két különbségre is felhívni a figyelmet. Eszerint azok a fiatalok, akik családjukban elsőként lépnek be a felsőoktatásba lényegesen több szituatív és

nyelvi praktikát alkalmaznak és lévén realisták vagy „relativisták” önmaguknak tulajdonítják a kommunikatív bravúrt. Élvezik a fragmentált, enigmatikus elbeszéléseket, a sematikus és kreatív jelentéstartalmak változtatását mellyel mintegy eltussolják a mondató egyértelműségét. Az identitás mindeközben végig nyitva maradhat. Ez más oldalról azt jelenti, hogy az egyén nem azonosítható, nem sorolható semmilyen társadalmi csoportosulás alá. E ponton felmerül a kérdés, ha így áll a helyzet, nem válik-e a közéletéről szóló beszéd túlságosan eklektikussá?

A válasz a mindenki számára egyértelmű, a közösségben formálódó és tipizált szövegrészek használatában rejlik, minthogy olyan szavak mint *Trianon*, *Multi*, *Güri*, vagy olyan történetek, mint a magzatát a hasában kalapáccsal szétverő cigányasszony egyértelmű utalásaikkal kivehetővé, követhetővé teszik a mégoly ködös mondanivalót is (A korpuszban leggyakrabban használt narratív szkripteket lásd. Függelék). E tipizált jelentések afféle mérföldkőként jelzik a kifejtendő összefüggések felé vezető utat, és egyben ki is jelölik az értelmező közösség határait – azaz azok körét, akikhez a beszéd szólhat. Magyarán e nyelvi sémák az elbeszélés fragmentumait egy egységes követhető keretbe képesek összefűzni.⁸⁶

Ezzel szemben a többgenerációs értelmiség egy konkrét pozícióból beszél és ez az az értelmiségié, aki méltán nagy dolgok várományosa. Ezért aztán nem annyira használ tipizált jelentés-konstrukciókat, mint inkább – megfelelően az értelmiségi elvárásoknak – a kérdezővel közösen konstruál egy nyelvi világot az interjú során. A közösen kialakított diskurzus önmagában biztosítja a beszélő elfogadottságát. Mint büszke, ám idealista leendő értelmiségi érvelése nyílt, elbeszélése koherens. S nem utolsó sorban e nyelvi magatartás mintegy automatikusan maga után vonja, hogy nem a mondandó jelentésárnyalati tipizálhatók, hanem a közösséghez tartozás normái. Mondhatni, azért értjük egymást, mert az adott közösség nyelvközösségébe tartozunk, és nem azért, mert az üres jelölőként használt cigányozás, vagy trianonozás lehetővé teszi a mondanivaló tájolását és elaszticitását. Kétségtelen tehát, hogy a többgenerációs értelmiségi diskurzusban nem a nyelvi elemek, hanem az identitás tűnik sematikusnak.

Összegezve az a mód, ahogy a fiatalok megosztják közéleti élményeiket, és e történetekben elhelyezik önmagukat, igen tanulságos. Épp az által, válnak számunkra e történetek különösen értékké, mert mintegy sűrítve tájékoztatnak az intézményesülés folyamatáról, az intézményi

⁸⁶ A narratív szkriptek, a beszéd folyamat egységes keretbe rendező repetitív nyelvi elemek elemzését a Függelékben közlöm.

lét bizonyos mértékben egymásra torló részvételi mintáiról. Az értekezés a verbális intézményi részvétel egyetlen formájára fókuszált, amely az intézményekben kialakuló konfliktusok köré csoportosul. Megjegyzendő, hogy az intézményi kultúra formálódása szempontjából a konfliktusok kihordásának mikéntje hallatlan jelentőségű, minthogy az intézményről valott nézetek és viselkedési minták a konfliktusok kihordása során csiszolódhatnak. E disszertáció újszerűsége éppen abban rejlik, hogy azonosít kilenc olyan nyelvi technikát, ahol a beszélő az intézményi kultúrát nem a konfliktusok kihordásán keresztül, hanem éppen ellenkezőleg a konfliktusok elkerülésével formálja. A disszertáció így képet nyújt a társas integráció és a részvétel rejtettebb, indirektebb formáiról.

Ha magát a nyelvhasználatot is az emberi aktivitás részének tekintjük – mint ahogy azt előttünk számosan igazolták –, akkor felmerül egy sor olyan kérdés, ami a nyelv olyan használatát célozza, amely közéleti cselekvésnek tekinthető, miután tevékenyen hozzájárul egy lezáratlan konfliktusokkal teli közszféra kialakításához. E dolgozat szerzője reméli, hogy jelen kutatás szerényen ugyan, de hozzájárult e terület gazdagításához azzal, hogy felhívja a figyelmet egy adott társadalmi közegben megjelenő nyelvjátékok és az intézményi részvétel összefüggéseire.

IV.2.2. Közéleti részvétel

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy interjúalanyaink az érdek-érvényesítés milyen mintáit érzékelik, és ennek kapcsán milyen lehetőségeket vélnek megvalósíthatónak. A közbeszéd fejezet, pedig részletesen foglalkozott azzal, hogy maga a nyelvi kifejezésforma, miként tekinthető közéleti cselekvésnek, amely átír nyelvi és társas helyzeteket. Miként az előző fejezetek úgy ez a rész is a közéletben való részvétel sajátos módzatait veszi számba, jóllehet itt az érvelést az az alapvető gondolat élteti, hogy megközelíthetővé tegye a fiatalok offline térben folyó tényleges fizikai közéleti aktivitása és az arról szóló beszéd viszonyát.

Az interjúk végén felvett társadalmi háttérváltozók rögzítése alkalmával rákérdeztünk arra, hogy az illető hol és milyen szinten aktív. Néha az elbeszélésekben is megjelentek információk. Ezeknek az információknak a birtokában az interjúalanyokat négy nagy csoportra bontottam, annak megfelelően, hogy mennyire képesek közvetlen környezetüket befolyásolni. Ily módon egy sajátos tipológia tárult elénk. Ennek megfelelően a politikailag

aktív, a kulturálisan aktív, a passzív érdeklődő és az apatikus hallgatók narratívái elkülönültek

.⁸⁷

Politikailag aktívnek tekintetem minden olyan hallgatót, aki kész a közvetlen környezetét befolyásoló döntésekben rész venni. Ide tartoznak azok az interjúalanyok, akik vagy a kollégiumi bizottságban vagy a hallgatói önkormányzatban vagy valamely párt tevékenységében aktívan részt vesznek. A kulturálisan aktív hallgatók sportklubok, vallási gyülekezetek, kultúráért felelős civil szervezetek aktivistái. Azokat a hallgatókat, akik a társadalmi ügyek iránt élénk érdeklődést mutattak, és követték környezetük közéletét, passzív hallgatókként, míg a közélettel szemben tanúsított teljes érdektelenséget mutató interjúalanyokat apatikus hallgatókként azonosítottam.

Ez más oldalról azt jelenti, hogy képet kaphatunk az eltérő részvételi formákat preferáló fiatalok társadalmi háttéréről, érdek-érvényesítési érzetéről, politikához való viszonyáról. Vagyis egy kissé tovább árnyalhatjuk az első és több generációs értelmiség tipológiáját, amennyiben e fejezetben már nem csak két nagycsoporttal, hanem a két nagycsoporton belül egy aktív és egy inaktív csoport vonatkozásában értelmezhetjük az adatokat.

Ezen belül központi szerepet kap a tanult tehetetlenség és a konformitás árnyalatainak – más szóval az (in)aktivitás formáinak – azonosítása.

És végül fény derül arra, hogy a gólyatábor, a teamacademy, a kollégiumi és a kulturális bizottság, valamint a hők (azaz az intézményi szocializáció klasszikus mentor szervei), milyen szerepet játszik a fiatal felnőttek életében.

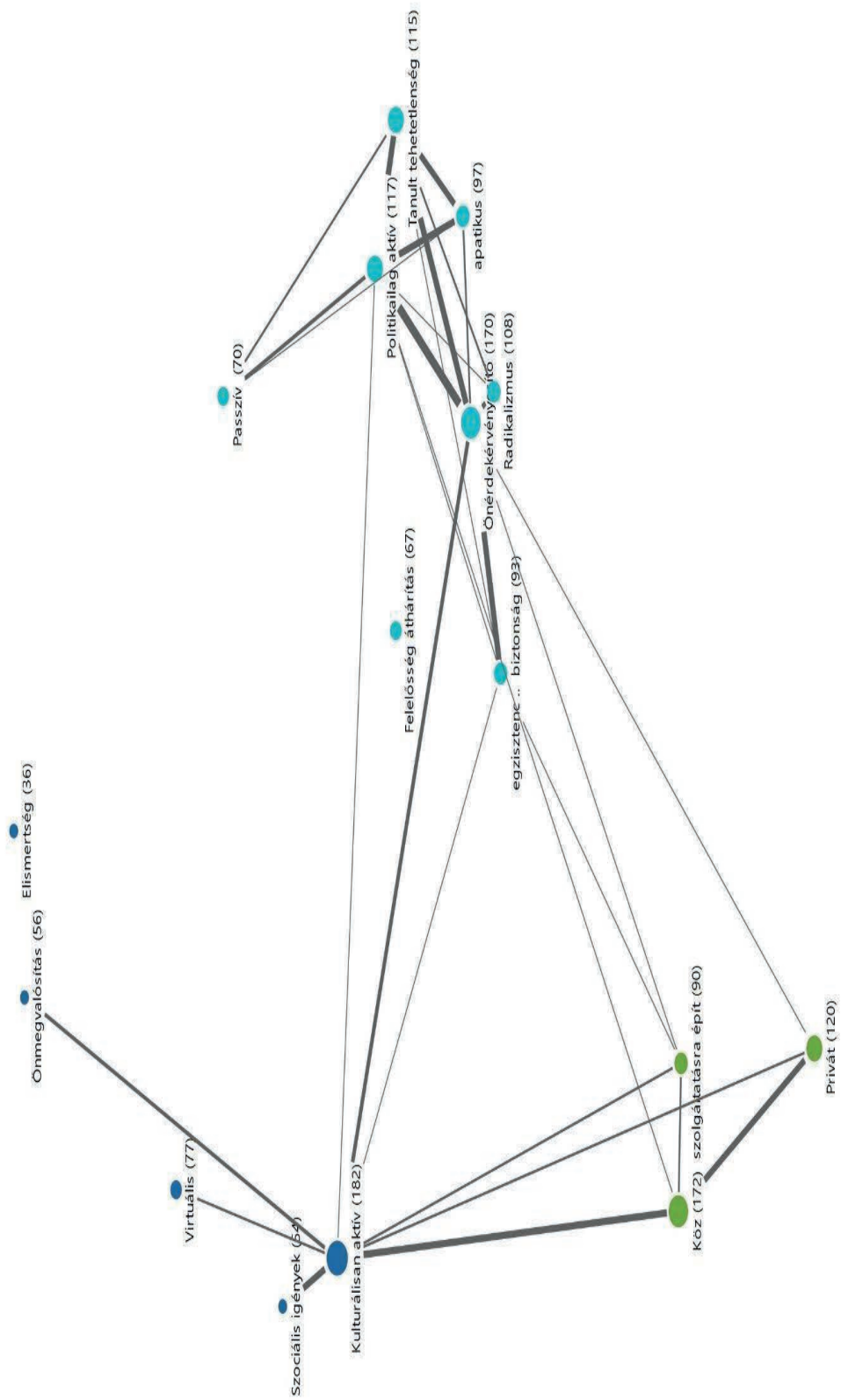
IV.2.2.1. Az aktivitás endemikus jelentése

Kezdetként fontos megérteni, hogy maguk a fiatalok miként értelmezik a szűkebb felsőoktatási vagy a tágabb intézményi részvételt. Az aktivitásról szóló beszéd kódokba, majd a kódok klaszterekbe rendezése segített megérteni, hogy a fiatalok mit is értenek részvétel alatt, miként beszélnek az őket foglalkoztató cselekvési lehetőségekről. Ennek köszönhetően megfogalmazhatóvá válik közéleti tevékenységről a hallgatói közösségekben kialakult kép.

⁸⁷ A csoportok kialakítását Kálóczi kutatásai inspirálták, aki bár politikai elköteleződést mért, egyetemi hallgatók körében, hét egymástól eltérő és hierarchikus rendbe rendezhető közéleti viszonyulást azonosított. Ezekből én négy kategóriát alkalmaztam (Részletek a Módszertan fejezetben olvashatók)

Magát az aktív tevékenységekről szóló beszédhelyeket három szempontból kódoltam: a cselekvés formái, terei és a cselekvés motivációja.⁸⁸ Ezek a dimenziók a kódok együttállásának gyakoriságát figyelembe véve három klasztert rajzoltak ki.

⁸⁸ A cselekvés formái szerint megkülönböztettem minden olyan szöveghelyet, amelyben a fiatalok a szolgáltatásra épülő aktivitásról az önérdékvényesítő tevékenységről vagy a radikális megoldásokról beszéltek, illetve ez alá a fogalom alá kódolódtak a politikai vagy kulturális közéleti tevékenységről, passzvitásról vagy apátiáról szóló történetek. A cselekvés terei, aszerint különültek el, hogy az elbeszélte tevékenység köztéren, magántéren vagy a virtuális világban valósult-e. Végül a cselekvés motivációja a maslowi piramis szintjei alapján került besorolásra (lásd. III.2.3.1.)

Forrás: Saját ábra

25. ábra Közéleti aktivitás kódterkép

A három klaszter közül elsőként kitűnik a kulturális aktivitás klasztere, melyben a fő motiváció a szociális igények kielégítése, az önmegvalósítás és az elismertség. Ez az aktivitási forma tulnyomórészt a virtuális terekhez köthető, bár a magánszobákban szerveződő közélet formáiban is azonosítható.

Másodsorban az ábráról leolvasható, hogy a közterek és a magán terekről szóló diskurzus ezzel szemben, egyfajta modernista hagyományként dichotom módon szerveződik. Ha valaki az egyikről beszél, akkor nagy valószínűség szerint az ellenpárját is megemlíti. A köz és a magánterekről szóló elbeszélések gyakran azonban a szolgáltatásokra épülő aktivitási formákkal párosulnak: a hallgatók a tér nyújtotta szolgáltatásokra épülő kijárási formákat, kiskapukat, konfliktusmegoldásokat, térátalakításokat mesélik el.

A fenn említett két tematikus csomóponttól jól elkülönülő módon jelenik meg egy harmadik klaszter, amelyben a passzív, az apatikus és a politikailag aktív kódok együtt állnak. Az egzisztenciális és fiziológiás biztonság, mint vágy kelti fel az önérdék-érvényesítésen alapuló, és a tanult tehetetlenségtől elhatárolódó, ámbár arra építő politikai aktivitást. E köré a tengely köré más-más hangsúlyokkal szerveződik a passzív, a radikális és az apatikus cselekvési attitűdről szóló beszéd: a klasszikus értelemben vett politikai tettek, vagy a visszahúzó és a közönyös főhősökről szóló történetek.

Összességében, ha meg kívánjuk érteni, hogy mit jelent az aktivitás immár három jelentéshorizont áll rendelkezésünkre: 1.) a társadalmi ügyekért kiálló, azoktól ódzkódó vagy azokat figyelmen kívül hagyó közéleti szereplők történetei; 2.) a szolgáltatásokra épülő közélet leírása; 3.) valamint az embert és a közösséget építő kreatív tevékenység narratívái. A legfontosabb azonban arra felhívni a figyelmet, hogy az önérdékérvényesítés amolyan központi tengelyként szervezi az intézményi részvételről szóló fenti diskurzust. Mind a politikailag aktív mind a passzív, mind a szolgáltatás orientált, de még a kulturálisan aktív hallgatók esetében is, ugyan más-más dimenziók mentén, de az egzisztenciális biztonságon alapuló önérdék-érvényesítés az intézményi részvétel alapmotivációja.

IV.2.2.2. Aktivitás típusok és tipológia

Az önérdék-érvényesítés tehát központi elem bármiféle aktív részvétel mérlegelésekor. De vajon milyen formái vannak ennek az érdekelvényesítésnek, és van-e különbség e tekintetben a két vizsgált értelmiségi alcsoport között. Vagy más szóval milyen módokat lát az első vagy a többgenerációs értelmiségi fiatal arra, hogy érdekeit megvalósítsa.

Miként azt az imént említettem, az intézményi részvétel formáit (politikailag aktív, kulturálisan aktív, passzív, apatikus) az adatbázisba háttérváltozóként rögzítve a beszélők részvétele alapján elkülöníthetővé váltak a diskurzusok. Ez által egy gazdag tipológia készült el. Lássuk tehát, hogy az első-, és többgenerációs értelmiségi hallgatók milyen aktív állampolgári típusba sorolhatók.

Mindenekelőtt álljon itt néhány alapadat az intézményi részvételi formák megoszlásáról.

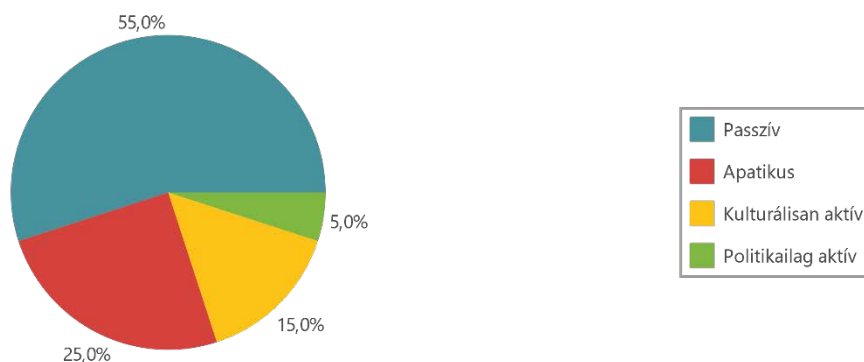
Intézményi részvételi formák	Gyakoriság	Százalékos megoszlás
Passzív	40	44,94
Apatikus	21	23,6
Kulturálisan aktív	19	21,35
Politikailag aktív	9	10,11
Összesen	89	100

Forrás: Saját táblázat

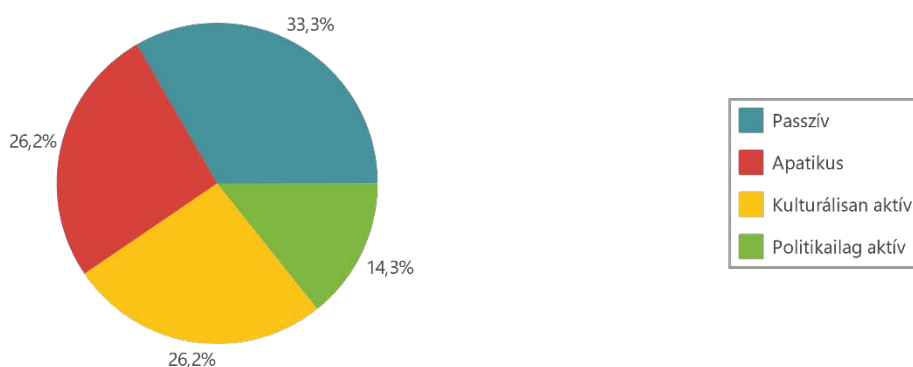
13. táblázat A részvételi formák megoszlása

Noha az apatikus és a passzív hallgatók a teljes minta 68.5% teszik ki, arányuk a két kollégiumban igen eltérő. A tradicionális kollégiumban nagyobb arányú az aktivitás – legyen az kulturális vagy politikai érdeklődés – a közélet iránt pusztán érdeklődő, de abban aktívan részt nem vevő, hallgatókkal szemben (passzív hallgatók). Az apatikus, sodródó vagy a közélet iránt egyáltalán nem érdeklődő, hallgatók aránya a két kollégiumban közel megegyezik. Jóllehet az aktivitás nem kizárólag az intézményi környezet szocializációs potenciáljának függvénye, feltételezhető, hogy az aktivitásban mért különbség legalábbis részben a Függelékben tárgyalt intézményi szerepvállalásnak is köszönhetőek (Függelék 2.)

PPP konstrukció aktivitás

Tradicionális kollégium aktivitás

Forrás: Saját ábra

26. ábra Az aktivitási formák megoszlása a két kollégiumban

Ezt követően fontos kiemelni azokat a tendenciákat, amelyek a részvétel e csoportjait elhatárolják egymástól.

Az apatikus hallgatók, akiknek érdeklődési körétől távol áll a közzel való foglalatzkodás, az alábbi szocio-ökonómiai státuszjellemzőkkel írhatók le. Ők azok, akik döntően (70%) még csak egy évet töltöttek a felsőoktatási kollégium berkeiben, és ennek megfelelően igen fiatalok – 76%-uk 21 év alatti BA hallgató. E közönyös hallgatók csaknem 76%-ának földrajzilag és a társadalmi státusz szempontjából homogén baráti köre van, ezen belül is jellemző a kampuszon kívüli baráti társaság nagyfokú hasonlósága – vagyis főleg középiskolás barátaikhoz kötődnek. Többnyire az állami szektorban elhelyezkedő, érettségizett, adminisztratív pozíciót betöltő anyák, és elsősorban nem mezőgazdasági, vagy szakmunkás apák gyermekei. Főként községekben élnek (58,8%). Mindez talán nem meglepő módon alacsony kommunikatív nyitottsággal jár együtt. Ugyanis e hallgatók nyitottak az újra,

de nem bizonyultak nyitottaknak sem új interakciókra, sem arra, hogy társaikat ne pusztán tanulmányaik eszközének tekintsék.⁸⁹

Passzív hallgatók: Ezzel szemben azok a fiatalok, akik érdeklődtek a közügyek iránt, de nem voltak hajlandók bevonódni környezetük intézményrendszerébe – sem a kultúra, sem a társas élet szintjén – döntően végzős harmadévesek vagy MA hallgatók. A passzív hallgatók, hasonlóan aktív társaikhoz, idősebbek: közel kétötödük huszonkét év feletti. A passzív fiatalokat társaiktól nem annyira a kor, mintsem a családi vállalkozások igen nagy aránya (47.5%) különbözteti meg. Azaz a magasabb iskolai végzettségű (56% felsőfokú végzettség), döntően azonban egyéb szellemi (48%) munkakört betöltő édesanyák és érettségi vagy szakmunkás igazolvánnyal bíró, ám önálló egzisztenciát teremtő apák képezik e csoport családi hátterét.

A legnépesebb csoportként fontos kiemelni, hogy a passzív hallgatók között a radikálisok aránya – azok száma, akik a társadalmi problémákra radikális megoldásokat keresnének – kifejezetten magas, mely érték csak alig tér el a legradikálisabb hallgatóknak bizonyuló politikailag aktívak értékeitől (25%; 33.3%). Ezért nem meglepő, hogy e két csoport interjú alanyainak közel fele jelezte, hogy az életét inkább külföldön képzelel el, mintsem a hazai folyton változó, függőségekkel teli, rendies társadalmi térben.

Ami elemzésünk szempontjából döntő, hogy e hallgatók, a kulturálisan aktív hallgatók mellett, a legbeágyazottabbak a kampusz világába. Ezt mutatja egyfelől, hogy 37.5% két hetente vagy ennél ritkábban jár haza – ez az arány a kulturálisan aktív egyetemisták körében 27%. Ergo a passzív fiatalok hétvégéik jelentős részét az egyetemen töltik. Másfelől önmagában az a tény, hogy a passzív hallgatók kötődéseik javarésze kampuszon belüli homogén kapcsolat (55%), jelzi e csoport otthonos mozgását az egyetem világában. Kommunikatív aktusaik során nyitottak az interakcióra és nyitottak az újra, de csak közel egy harmaduk tekinti a másikat célként és nem eszköznek. Nem mellesleg egy ötödük vallásos, illetőleg közel egy negyedük nő fel három vagy több gyermekes családban. A csoport 63.4%-a igen urbanizált körülmények között él.

A tipológia megalkotásakor fontos szempont volt az aktív/inaktív hallgatók közötti különbségek mélyebb megértése. Ám már az elemzés korai fázisában világossá vált, hogy

⁸⁹ A kommunikatív racionalitást a módszertani fejezetben részletesen ismertetett módon három dimenzió mértem: nyitott az újra, nyitott az interakcióra, a másikat inkább célként, mint eszközként érzékeli. Az interjúk elolvasása után kódoltam

passzív hallgatók társadalmi háttérük szemszögéből sokkal közelebb állnak a politikailag aktív társaikhoz, mint a két aktív csoport (kulturálisan aktív és politikailag aktív) egymáshoz. A passzív és apatikus fiatalok bemutatása után lássuk, hogy az aktív hallgatók miként jellemezhetők.

Míg a kulturálisan aktív hallgatók a legalacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekei, akik többnyire a helyi kis ipar szolgáltatásait látják el – például gázszerelőként vagy fodrászként; addig a politikailag aktív fiatalok épp a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülőkkel büszkélkedhetnek. A kulturálisan aktívak 71.5%-a kifejezetten városias környezetben nő fel, melyben a megyeszékhelyek is jelen vannak, nem úgy a politikailag aktív fiatalok, akik túlnyomórészt nem megyeszékhelyek, hanem vidéki kisvárosok lakói (62.51%).

Némiképp ellentmondva a korábbi kvantitatív eredményeknek, a legalacsonyabb szülői iskolázottsággal és egyben a legvárosiasabb körülmények között élő kulturálisan aktív hallgatók radikalizmusa bizonyult a legalacsonyabbnak (15.8%). Az egyértelműen elsőgenerációs hallgatóknak tekinthető, kulturálisan aktív egyetemisták így aztán nézeteik alapján nem bizonyultak radikálisnak – szemben azokkal a fiatalokkal, akik részint készek intézményi környezetük struktúráinak aktív formálására (politikailag aktív hallgatók), részint aktívan követik környezetük struktúráinak formálódását (passzív hallgatók) – ám mindenképpen magasabb státuszú hallgatók.

Óvatosan megfogalmazhatjuk azt a tényt, hogy feltételezhetően az otthoni vélemény környezettel, és a szülők magasabb iskolai végzettségével a vallásosság és a radikalizmus valamilyen összefüggésben áll. Bár adataim alapján megdőlni látszik az a tétel, miszerint az iskolázottabb szülők gyermekei aktívabbak, az mégis kijelenthető, hogy e körben nagyobb arányú az aktivitási késztetés. S bár nehéz megítélni, hogy ez valójában miben is nyilvánul meg, világos, hogy a tanult szülők gyermeki a közügyek kezelésében hajlanak a transzcendens, vagy radikális megoldások felé.

Ezzel párhuzamosan feltételezhető, hogy az aktivitás és családszerkezet is összefügg, hisz megfigyelhető, hogy a kulturálisan aktív hallgatóknál nulla, míg a passzív hallgatók esetében tizenöt, a politikailag aktív fiataloknál pedig egyenesen huszonkét százalék a csonka családok aránya és ennek megfelelő a testvérek, féltestvérek számának növekedése is. Talán meglepő, de a kulturálisan aktív egyetemisták zöme fiú (63.2%). Mondhatni, olyan alacsony státuszú,

elsőgenerációs értelmiségi, városi fiúk köteleződnek el olykor-olykor kulturális célok iránt, akik majdnem felének nyitott, sokszínű baráti köre van.

A passzív hallgatókhoz hasonlóan a megkérdezett politikailag aktív hallgatók nagyon hasonló, ám kissé elitebb családi háttérrel rendelkeznek – ami annyit tesz, hogy a szülők magasabb pozíciókat is elérnek életútjuk során, mint a passzív hallgatók önálló apái. Ugyanakkor tény, hogy az aktív hallgatóknál lényegesen nagyobb arányban alakulnak ki azok a kapcsolatháló, amelyekre a vizsgált egyetemisták tanulmányaik alatt számíthatnak. A megkérdezett alanyok közül a kulturálisan aktív fiatalok 47.4%-a, a politikailag aktív társaiknak pedig 66.7%-a kampuszon belüli heterogén kapcsolathálóval rendelkezik. Mindez azt feltételezi, hogy az apatikus és passzív hallgatókkal szemben – ahol vagy az egyetem világán túlra vagy azon belül csak a hasonló körére szorítkozik a barátkozás –, az aktív hallgatók nyitottak más karok hallgatói iránt is. Mégpedig annál inkább minél inkább bevonódnak az egyetem hétköznapijainak intézményi szabályozásába, vagyis minél elkötelezettebbek az intézményi élet iránt.

Egészében véve a politikailag aktív hallgatók igen magas kommunikatív készségekkel rendelkező rendkívül nyitott személyek. Nem csupán nyitottak az újra, az új interakciókra, de a másikat sok esetben célnak is tekintik (77.8%). Egyharmaduk vallásos, és legmagasabb iskolai végzettséggel bíró szülők igazgatják tanulmányaikat (állami szektorban elhelyezkedő anyák és mezőgazdasági vagy nem mezőgazdasági önálló – netán szakmunkás, de mindenképpen önálló apák). Mégis – talán meglepő módon – egy harmaduk radikális megoldásokban gondolkodik, és kétötödük elvált szülő gyermeke.

Összefoglalva az eltérő aktivitási mintázattal rendelkező fiatalok jellemzése után – a tipológia egyfajta összegzéseként – elmondható, hogy a társadalmi részvétel alapján képzett csoportok csak részben írhatók le az aktív-inaktív tengely mentén, hisz sok tekintetben a passzív egyetemisták hasonlóak a politikailag aktív hallgatókhoz. Ők azok, akik magas iskolai végzettségű, önálló szülők gyermekeiként, bizonyos mértékben vallásos elhivatottsággal, jellemzően sok gyermekes családból származva, tisztában vannak lehetőségeikkel, de azok kudarcos kimenetelét is számba veszik. Ettől eltérően a kulturálisan aktív hallgatók alacsony státuszú városlakók, a privát, szemi-privát térben aktívak, és széles baráti körük lehetővé teszi, hogy kiaknázzák a számukra adódó opciókat. S végül az apatikus hallgatók főként közéleti színhelyű egyének, akik még nem szakadtak el az otthonról, fiatalok és a virtuális térben élik „közéletüket”. Nem aktívak, ugyanis rendre lebeszélnek egymást az ötletek

intézményes úton való megvalósításáról, vagy a konfliktusok ilyenét megoldásáról. Azaz hogy a magas iskolai végzettségű szülők gyermekei között éppúgy, mint az alacsony iskolai szülők utódai között is megtalálható egy aktív és egy passzív csoport, amely a mintát két jól elkülönülő részre bontja: politikailag aktív vs. passzív, valamint kulturálisan aktív vs. apatikus hallgatókra.

A tipológia továbbá megerősíti a fiatalok kollektív identitását firtató korábbi kutatások eredményeit, amennyiben rámutat, a radikalizmus középosztályosodására, minthogy a magasabb státuszú szülők gyermekei inkább hajlanak a transzcendens és radikális megoldások felé. Jegyezzük azonban meg, hogy nem kizárólag körükből kerülnek ki az aktív hallgatók.

A aktivitás, mint láttuk, nem a magas iskolai szülői háttérrel rendelkező hallgatók privilégiuma. Mind a magasán iskolázott szülők gyermekei, mind a kevésbé iskolázott szülők esetében azonosítható volt egy aktív és egy inaktív csoport. Mármost az is elmondható, hogy az aktivitás nem annyira a szülői státusz, mint inkább a heterogén baráti kör függvénye. Más szóval azoknak, akik több karra kiterjedő baráti társaságban otthonosan mozognak, esetleg a kampuszon kívül is rendelkeznek barátokkal nagyobb az aktivitási hajlandóságuk és magasabb szintű a nyitottságuk. Ezzel együtt pusztán egyetlen vizsgált részecsoport felsőoktatási integrációja tekinthető teljesnek. Ők azok a kulturálisan aktív elsőgenerációs értelmiségi fiatalok, akik többnyire megyeszékhelyekről érkeznek és a campus intézményi kultúrájába mélyen beágyazódnak. Ők azok, akik egyetemi tanulmányaik során részvételt, részvételre halmoznak.

Az részvétel endemikus jelentéshorizontjának elemzésekor láthattuk, hogy az aktivitásnak három fő dimenziója van, amire ezután csak, mint *szolgáltatás központú, kultúra központú és politika központú* aktivitásként utalok (IV.5.1.). Az is világossá vált, hogy bármilyen megnyilvánulási forma köré szerveződjön is a fiatalok tevékenysége, abban kulcs szerepet kap az önérdek-érvényesítés. Továbbá beláttuk, hogy a többgenerációs értelmiség utódai hol politikai szerepet vállalnak, hol passzívan reagálnak környezetükre, de bevonódásuk és informáltságuk megkérdőjelezhetetlen. Az elsőgenerációs hallgatók ezzel szemben, vagy a kulturális eseményekben aktívak, vagy teljesen közönyösek környezetük közügyei iránt. A kulturálisan aktív és apatikus hallgatók közti különbség mögött, pedig felsejlett a pozitív demokratikus tapasztalatok megléte vagy hiánya, illetőleg a városi vagy falusi közeg.

Ráadásul, miként azt a Nemzedéki konfliktustok fejezet tárgyalja, a megkérdezettek úgy „láznak, hogy nem láznak”, a politika világában e nemzedék alig-alig látható. Ennek ellenére az intézményekről kialakult kép alapján a fenti elemzés tükrében a vizsgált fiatalok nem tekinthetők inaktívnak, körükben épp ellenkezőleg egy az egyéni életútra való reflexió és egy sajátos normarendszer perspektívájából értelmezett hiperaktivitás figyelhető meg. Mindezen információknak a birtokában most már visszatérhetünk arra, vajon milyen interjúalanyaink politikához való viszonya. A fiatalok közéletről kialakult képének birtokában az elemzés ezen pontján arra vagyok kíváncsi, az érdekek miként artikulálódnak, miként érvényesülnek az elbeszélésekben. Beszélhetünk-e politikai vagy kvázi politikai nemzedéki szerveződésről esetleg mintákról?

IV.2.2.3. A politikához való viszony

Jóllehet a vizsgált hallgatók rendre elutasították, hogy bármilyen szinten azonosuljanak politikai állításokkal, vagy akár csak a politikáról beszéljenek, a politika – mint látni fogjuk – mégis mellőzhetetlen szerepet tölt be életükben.⁹⁰Ezt az az állítást úgy közelítettem meg, hogy elemeztem azokat a szöveghelyeket, amikor a fiatalok vagy a politikáról vagy az érdekeik védelméről beszéltek. Mindeközben feltárult, hogy milyen kontextusban képzelik el a kollégisták a szűkebb-tágabb intézményi környezet politikai eszközökkel való formálásának lehetőségét. Ami az intézményi környezet leírását illeti, az alábbi tábla adatai alapján elmondható, hogy elsősorban a politikailag aktív hallgatók követik és véleményezik a nemzetállamok feletti intézményeket és azok szakpolitikai fejleményeit. Nem ez a helyzet a nemzetállami szinten megjelenő szakpolitikai döntések esetében, ahol az intézmények munkája iránt már a magas státuszú passzív hallgatók is élénken érdeklődnek. Az alábbi ábra tanulsága nyomán leszűrhető, hogy míg a szakpolitika csak a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekeit érinti, a politika ezzel szemben látszólag fontos téma, még az apatikus fiatalok elbeszéléseiben is – akik elsősorban, az egyetemre épphogy csak megérkezvén, megpróbálják megérteni magának az egyetemnek a működését.

Intézményi környezet észlelése (%)	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Total
Nemzetállamok feletti intézmények	23,33	22,22	18,75	18,6	20
Nemzetállami intézmények					
Szakpolitika	26,67	20	26,79	23,26	24,78
Egyetemi döntések	26,67	35,56	32,14	34,88	32,61
Politika	23,33	22,22	22,32	23,26	22,61
Összesen	100	100	100	100	100

⁹⁰ Tudomásom szerint Tibori&Nagy szerzőpáros használja először ezt a kifejezést (Nagy&Tibor,2016).

Forrás: Saját táblázat

14. táblázat Nemzetállamok feletti és nemzeti intézményekről szóló diskurzus az aktivitás szerint⁹¹

Ha vetünk egy pillantást nemzeti és a nemzetközi intézményekről szóló szöveghelyek nyelvi struktúráira (lásd. Függelék 3.), akkor igazolható, hogy PPP konstrukcióban épült kollégiumban élő, többgenerációs értelmiségi fiatalok – ellentétben elsőgenerációs társaikkal – érzelmileg jobban bevonódnak mind a nemzeti, mind a nemzetközi politika világába, hiszen érzelmileg sokkal gazdagabb kifejezéseket választanak, amikor az intézményi világról beszélnek. A haza, magyar, Magyarország használata gyakori szemben tradicionális kollégiumban gyakrabban használt rendszer, program, állam szavakkal. Körükben egyúttal a finomabb szakpolitikai distinkciók használata is jellemző – például a cigányságról lévén szó, a többgenerációs értelmiségi hallgatók lényegesen többször használják a segély kifejezést, mint a „cigány”, fogalmat, ráadásul gyakrabban beszélnek a kormányról, parlamentről, politikai aktorokról.

Nem utolsó sorban az intézményekről szóló beszéd átlagosan egy ötödét uralja a politika, tehát a kezdeti hallgatás után elmondható, hogy a megkérdezett fiataloknak jellemzően kialakult elképzelésük van a szakpolitikai és a szélesebb politikai vitákról. Azaz megállapítható, hogy a vizsgált felsőoktatási kollégisták politikai érdeklődése a várakozásokkal ellentétben nem alacsony. Az interjúkban nem apatikus és depolitizált fiatalok mutatkoztak be, pusztán olyanok, akik a jelen körülményeit ismerve keresik az értelmes beilleszkedés intézményi lehetőségeit, és ez sok esetben nem más, mint a távolmaradás vagy az ideiglenes, pillanatnyi bevonódás esélye.

Ez tükröződik abban is, hogy a jóléti állam szakpolitikai döntéseivel való elégedettséggel kapcsolatban a fiatalok döntően kritikájuknak adtak hangot. Az a tény önmagában már elegendő bizonyítéka a szakpolitika alacsony szintű támogatottságának, hogy a 134 olyan szövegrészből, amikor a fiatalok valamilyen szakpolitikai intézkedést méltattak, 104 alkalommal volt a véleményük kimondottan kritikus vagy elutasító, és pusztán 22 esetben értettek az adott intézkedésekkel egyet. A történetekben az oktatáspolitikához, a társadalompolitikához, a jogrend alakulásához szóltak leggyakrabban hozzá a hallgatók, de

⁹¹ Amint arra a *Módszertan* fejezetben utaltam a kutatást támogató szofver lehetővé teszi, hogy a háttérváltozók függvényében elkülöníthetők váljanak a diskurzusok. Mindez hiteltérdemlően tájékoztat arról, hogy a más-más aktivitási mintázattal rendelkező hallgatók elbeszélései milyen témák köré csoportosulnak. Itt csak az *Intézményi környezet észlelése* főköddal foglalkozom, a teljes kódmatricot lásd a Függelékben (lásd. Kódmatric aktivitás szerint táblázatot lásd. Függelék 2; IV.5.1.1.2)

természetesen beszédtema volt az agrárgazdaság, a nemzetgazdaság, a rendvédelem, a kultúrpolitika, az egészségügy, sőt a közlekedéspolitikai is.

Áttekintve, a politika világtól a fiatalok valóban elfordulnak, a politika iránti érdeklődés azonban – főként az többgenerációs értelmiség körében – egyértelmű. A politika ambivalens fogalom: részint szinte azonnal előhív negatív képeket (rablás, sogor-komaság), részint az elbeszélésekben szervesen kötődik az érdek-érvényesítéshez.⁹² A fiatalokban élen él az a felismerés, hogy saját szűkebb-tágabb környezetük politikai eszközökkel való formálása nélkül az érdekeik érvényesítése nehézkessé válna.

A politika erős pejoratív konnotációja az interjúk során mindvégig megmarad, csakúgy, mint az az elképzelés is, hogy a politika a sikeres, ám nem feltétlenül követendő élet titka. A fiatalok vívódnak, az elbeszélések ismét bipoláris arcukat öltetik. Egyfelől a hallgatók a politikai karrierhez kötik boldogulásuk esélyeit, másfelől azok az elvárások, amelyeket a politika világa megkövetel összeütközésbe kerülnek a szabadságról, az önálló egzisztenciáról vallott, fent tárgyalt, maximáikkal. Ha viszont nem a politikai világa az ügyek kijárásának módja, akkor felmerül a kérdés, hogy vajon milyen mechanizmusok veszik át a politika szerepét? És megfordítva milyen szerepet játszik a politikai alrendszer az érdek-érvényesítés mechanizmusában? Azaz, ha és amennyiben a politika fontos szerepet tölt be az ön és kollektív érdek-érvényesítésben, de a társadalmi intézményektől való tudatos távolmaradás az értelmiségi kép része, akkor miként lehetséges az érdekeket fogantatni?

IV.2.2.4. Érdék-érvényesítés formái

Ebből a megközelítésből kiindulva kísérletet teszek arra, hogy részletekbe menően nyomon kövessem, hogyan látják interjúalanyaim érdekeik érvényesítését, megvalósítható lehetőségeik kihasználását, egyáltalán mit jelent számukra a kudarc és a siker.

Azok a történetek, ahol az események sikerrel végződnek, ahol a fiatalok saját intézményi részvételüket sikeresnek tartják jellemzően csak a kulturálisan aktív fiatalok elbeszéléseiben jelennek meg. Szembeötlő, hogy csak a kulturális célokra elkötelezett fiatalok hisznek maradéktalanul tevékenységük megvalósításában és sikerében. A politikailag aktív vagy passzív társaik annak dacára, hogy tisztában vannak a lehetőségekkel, azok kimenetelében korántsem ennyire biztosak. Az apatikus hallgatók pedig szinte alig érzékelnek olyan intézményi lehetőségeket, ahol el tudnák képzelni önmagukat.

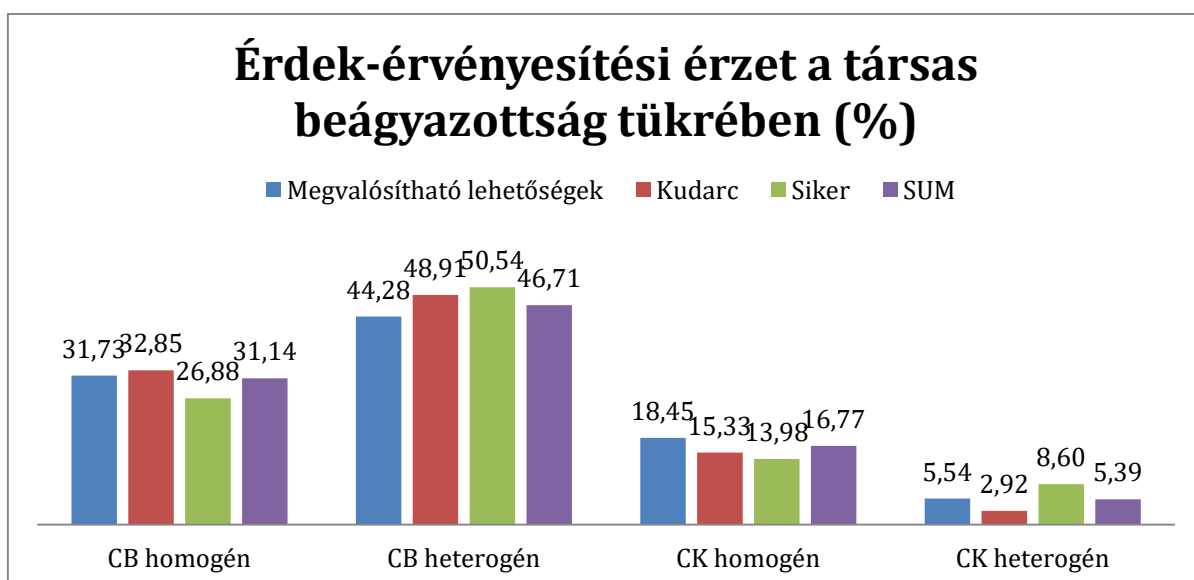
⁹² A politika szó konotációjáról lásd Függelék 3

Érdekérvényesítési érzet (%)	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Total
Megvalósítható lehetőségek	40	42,11	41,54	31,25	39,38
Kudarc	32	23,68	32,31	34,38	30,63
Siker	28	34,21	26,15	34,38	30
Összesen	100	100	100	100	100
N = Résztvevők	11	19	38	21	89

Forrás: Saját táblázat

15. táblázat Érdek-érvényesítési érzet az aktivitás tükrében

Ha pedig a társas beágyazottság függvényében vizsgáljuk meg az érdek-érvényesítési érzetet azt látjuk, hogy többnyire az egyetem több karjára kiterjedő, vagy az egyetemen kívüli diverz baráti háló valószínűsíti a siker orientált hozzáállást.

Forrás: Saját ábra

27. ábra Az érdek-érvényesítési érzet a társas beágyazottság vonatkozásában

Leegyszerűsítve a fenti ábrák úgy összegezhethők, hogy a kulturális aktivitás és a heterogén baráti kör két olyan elem, ami növeli a fiatalok érdek-érvényesítési érzetét – hiszen e fiatalok gyakrabban számolnak be sikereikről. Intézményi részvételük során hozzájárulásukat az intézmény életéhez sikeresnek ítélik meg.

De vajon mit is jelent a kudarc és a siker? Választ keresve e kérdésre az alábbi ábra feltárja az érdekek érvényesítéséről szóló beszéd mélyebb rétegeit. Az ábra az érdek-érvényesítési érzet

főkód alkódjainak (siker, kudarc, megvalósítható lehetőségek) tematikus kódokkal való előfordulását mutatja. A vonal vastagság a megszokott módon a kódgyakorisággal arányos. Az egymás közelében lévő témák hangsúlyai, pedig érzékelhetők az adott téma számszerű gyakoriságának feltűntetésével. Figyeljük meg, hogy milyen témák merültek fel, amikor valaki saját vagy mások sikereiről, kudarcairól vagy megvalósítható lehetőségeiről beszélt.

Az ábráról leolvasható, hogyan élnek meg interjúalanyaink a sikert, a kudarcot és ezen belül milyen lehetőségeket látnak megvalósíthatónak.

A siker alkód tematikus jelentéshorizontjából nyilvánvalóvá vált, hogy sikeresnek az számít, akinek közösségi beágyazottsága, és megítéltsége politikai szerepet, egzisztenciális biztonságot garantál. A politikai szerep itt is tágan értelmezett olyan személyt jelöl, aki kommunikatív készségei és nyitottsága okán már az egyetemen kialakíthatja jövőjét, formálhatja környezetét. Ez a kép természetesen az énkép valamely variációjaként kristályosodott ki.

A kudarcos életút, ezzel szemben, úgy írható le, mint amiben a közszféra valamilyen külső erő folytán – például a politika világa vagy az intézmények szakpolitikai döntéseinek következtében – rátelepszik az egyén magánéletére. Ennek logikus következményeként függőségi láncolatok alakulnak ki. E világban nincsenek munkaegészségügyi, érdekvédelmi megfontolások. A fiatalok úgy érzik, jellemzően szüleik példája nyomán, hogy az egyre szűkülő, szigorúan szabályozott életterben az állampolgár mozgástere meglehetősen korlátozott. S jóllehet az állampolgár tisztában van életkörülményeivel, nem pihen, nem emeli fel a hangját, nem lázad. Ebből a helyzetből – a fiatal felnőttek elbeszélései szerint – a egyedül a kultúra tisztelete, a kultúra gyakorlása jelenthet kiutat.

Fontos felismerés, hogy mind a sikerről, mind a kudarcról, mind a valódi lehetőségekről szóló szövegrészekben megjelenik a szakpolitika. Az elbeszélésekből kiolvasható, hogy a politikai szerepvállalás, részint lehetőségeket kínál, részint rendeleteivel korlátoz. Ennek kapcsán megemlítendő, hogy a szakpolitika, és a tágan értelmezett politikai szerepvállalás helyenként pozitív jelentéssel társul, annak ellenére, hogy a maga politika fogalom meglehetősen negatív. Sőt a problémák politikai eszközökkel való tompítása is megjelenik, mint olyan járható út, amit a fiatalok megvalósíthatónak érznek. Az ügyek a politikai alrendszeren keresztül vezető sikeres megoldása azonban – a fenti ábra szerint – számos már meglévő erőforrást feltételez (közösségi beágyazottság, megfelelő megítéltség, anyagi háttér, biztos jövőkép). Így marad a kultúra területe. Az elbeszélésekben a kultúra bizonyul annak a szférának, ahol a fiatalok kipróbálhatják magukat, csiszolhatják azokat a készségeiket, amiket aztán a politikai alrendszerben kamatoztathatnak.

Ezen felül vannak ambivalens témák, amelyek egyszerre vetítik előre a kudarc és a siker lehetőségét. Ilyen az egyetem befejezése, a megfelelő baráti társaság kiépítése stb. Jegyezzük azonban meg, hogy ennek az ambivalenciának az oka akár visszavezethető magának az

érvelési stílusnak a sajátosságára is. A közbeszéd fejezetben jelzett bipoláris érvelési stílus miatt senki sem számol be a sikereiről, anélkül, hogy sietve hozzá ne fűzné azok ingatagságát: az állásfoglalás és annak visszavonása kéz a kézben jár.

Kirajzolódik tehát két ellenpólus és e ponton felmerül a kérdés, vajon a siker és a kudarc ilyen értelmezése mellett mi az, ami megvalósítható. A diskurzusokból kirajzolódó egyén előtt álló megvalósítható cselekvési alternatívák a fenti ábra tanúsága szerint: 1.) a tanult tehetetlenség; 2.) az önérdék-érvényesítés; 3.) a szakpolitikai szerepvállalás; 4.) a radikalizmus.

Összességében a politika fogalom pejoratív, a jóléti állam szakpolitikai döntéseivel való elégedetlenség széles körű, ám a politikai szerepvállalás az egyéni érdek-érvényesítés része. Nyilvánvaló, hogy a fiatalok élnek demokratikus jogaikkal amennyiben elmennek szavazni, és büszkén beszámolnak arról, hogy közvetlen hozzátartozójuk részt vett valamilyen tüntetésen, vagy petíciót írt alá. A történetekben a demokratikus véleménynyilvánítás ezen formáinak kimenete azonban meglehetősen kétséges vagy kudarcos. A vizsgált fiatalok egy jól körülhatárolható, privilegizált csoportját leszámítva – akik a HÖK, a Kollégiumi Bizottságok, a szakkollégiumok, vagy a Team academy tagjai –, a többség egy-egy ügy köré szerveződő politikai állásfoglalást részesít előnyben – különösképpen, ha az pusztán online jelenlétet igényel. Ez éppúgy igaz bármely ideológiára elköteleződés esetén a politikailag aktív, a kulturálisan aktív, a passzív és az apatikus fiatalokra is.

A sikeres életút elbeszélésekben megjelenő képek főhősei egységesen széles közösségi támogatottságot tudhatnak maguk mögött, egymással átfedő magántársaságok bizalmasai. A sikeres hallgatók számos közösségben értékesé válhatnak épp azért, hogy vagy megtalálják a helyzet kulcsát (képesek értékesé válni az adott közegben), vagy felvállalják a közszereplést az intézmény nyújtotta részvételi formák valamelyikében. Azaz felvesznek – időnként még oly kínosnak érzett – politikai szerepeket. Ha nem ezt teszik akkor vagy radikális megoldásokat választanak vagy a tanult tehetetlenség jól bevált technikáival kívánják érdekeiket foganatosítani, esetleg egyéni kijárási utakat követnek.

Fontos kihangsúlyozni, hogy egyedül csupán a kulturálisan aktív hallgatók élnek meg intézményi részvételüket sikeresként, és ez más oldalról azt is jelenti, hogy a kultúra bizonyul annak a szférának, ahol a fiatalok kipróbálhatják magukat, megélik a részvétel örömeit.

A politikai alrendszerekhez fűződő fent leírt ambivalens viszony, mint láttuk, eltérő érdek-érvényesítési módozatokat szül (tanult tehetetlenség, önérdék-érvényesítés, szakpolitikai

szerepvállalás, radikalizmus – amelyek korántsem csupán tevékenységekben nyilvánulhatnak meg. Számos esetben – amint azt a közéletéről szóló beszéd elemzése során láttuk – az érdek-érvényesítés formája a nyelvi lelemény, in(aktivitás) vagy annak poszt-konvencionális cselekvési módozatai – például a privatizmus. Ezért az elemzés záró mozzanataként azzal foglalkozom, hogy az elbeszélésekben hogyan jelenik meg az (in)aktivitás. A fiatalok történeteikben akarva-akaratlanul felvetik azt a dilemmát, hogy hogy jobb-e aktívan formálni a jövőjüket vagy inkább kifizetődőbb élni a adódó helyzetekkel. Az inaktivitás – a tudatos tétlenség értelmében – olyan tanult magatartásnak tűnik, amivel a fiatalok aktívan élnek. Lássuk hát, milyen árnyalati tünnek fel az interjúban az (in)aktivitásnak, mint az intézményi részvétel egyik formájának, illetve milyen érvek döntőek a különböző cselekvési formák mérlegelésekor.

In(aktivitás)

Bármit is értsünk a tanult tehetetlenség fogalma alatt egy biztos, azok a szövegrészletek, amikor a hallgatók a számukra reálisnak tűnő alternatívákról gondolkodtak, a tanult tehetetlenség opciói éppoly gyakran fordultak elő, mint az önérdék-érvényesítés különböző változatai (Lásd 28. ábra). A tehetetlenség, az autoritás, vagy képességihiány, az útfüggőség vagy a vissza-visszatérő strukturális kényszerek központi gondolatává vált a részvétel lehetőségein lamentáló beszédnek. Mindez pedig azt sejteti – amint erről korábban részletesen írtam –, hogy a tanult tehetetlenség maga is az önérdék-érvényesítés egy formája lehet.

A tanult tehetetlenség a közéleti aktivitás kutatás közismert szakszava, mely arra utal, hogy az ifjúság nem egyszerűen képtelen részt venni a közügyekben, hanem ennek mintegy fonákjaképpen tanulja a közélettől való távolmaradást. Mondhatni képessé válik arra, hogy képtelennek mutakozzon az intézményi életben való részvételre, vagy egyszerűen távol maradjon attól. A jövőorientáció kapcsán már utaltam arra, hogy a fiatalokat megosztja vajon az aktivitás vagy az (in)aktivitás-e az a stratégia, amely hosszútávon kifizetődőbb. A közbeszéd fejezetben részletesen elemeztem kilenc olyan nyelvi praktikát, amellyel a fiatalok formálhatják a beszédhelyzetet és ezáltal önamukat hol aktív, hol passzív személyként pozícionálhatják. Volt szó a konfliktusokról, arról, hogy a kudarcok és a sikerek többnyire történetekbe ágyazottan, sőt a megvalósítható opciók pedig egyenesen konfliktusos történetekbe ágyazottan bomlanak ki. A tanult tehetetlenség tehát számos formában van jelen az elbeszélésekben.

Jól érzékelteti az érdek-érvényesítés ezen aspektusát az alábbi interjú részlet, melyben egy apatikus másodéves fiatal és egy az online világban otthonosan mozgó kulturálisan aktív hallgató tűnődik el a zenei klub megszervezésének ötletén.

Mit tennétek, hogy megvalósuljon ez a zenei klub?

M1: Tennénk? ...nekem sincs most arra kifejezetten ötletem, hogy én magam lekoordináljak egy ilyen klubot.

M2: Ötlet lenne is, akkor időnk nem biztos, hogy nagyon lenne, főleg majd vizsgaidőszak közéletével, meg a szakdolgozat miatt.

M1: Azért lehetne rá szakítani szerintem. ...Én tudnék rá szakítani, csak nem szeretnék feje lenni egy ilyennek. Akkor tőlem várnák, hogy legyenek programok vagy téma: Nem szeretek felelősséget vállalni. Ha lehetne úgy, hogy mindenki kivegye a részét a klubból – mindenki hoz valamit, és akkor úgy lesz a sok kicsiből egy valami –, úgy természetesen benne lennék.

M2: Arról is volt már szó, mégse lett belőle semmi. Ez alapból lehetetlen, mert nem kezdünk el szerveződni. Szerintem a vezetésből kéne tenni valamit, a kóli vezetéséből kéne kezdeményezni.

M2: Ki lehetne plakátolni a koliban. Ha szerveződni szeretnénk, akkor szólnánk a nevelőtanárnak és akkor biztos tudna nekünk keríteni helyet is meg időpontot is. Az nem lenne problémás szerintem, csak nincs motiváció.

M1: De nincs ötletünk. Valaki kéne, aki jönne egy konkrét ötlettel...

M2: Volt már konkrét ötletünk.

M1: Lelehetne hívni együtteseket, ha lenne pénzünk. Nyilván elkérnének egy útiköltség díjat. A hallgatóknak ebben a gazdasági helyzetben elég kevés az ilyenre fordítandó, szóval valami támogatás kéne. A kolinak meg nem tudom, hogy mennyije lenne erre pénze. Nem tudom, ezt meg kellene kérdezni. Az a baj, hogy kevesen érdeklődnek szerintem ezek iránt. Persze lehet, hogy ha meg lehetne ismerkedni ezekkel a zenekarokkal, akkor tudomást vennének róluk az emberek, akkor lehet, hogy ez megváltozna.

Az interjút végigkíséri a volna és lehetne, ám mégis ott lebeg a lehetetlen körkörös dinamikája. Amolyan vissza-visszatérő nekifutások sorozataként fogalmazzák meg a beszélők újra és újra helyzetüket azzal az egyértelmű céllal, hogy valamit valós lehetőségként vázoljanak fel. Ám a beszélők mindannyiszor, amikor egy ötlet felmerül, le is beszélnek egymást az alábbiak szerint: nincs ötlet – mégiscsak van; nincs idő – mégiscsak van; nincs felelősségérzet – ez esetben a tömeg vállalja fel az eseményeket; eddig nem lett belőle semmi – lehetne mégis hívni együtteseket; ha lenne pénzünk – kérjük el az előadók útiköltségét a látogatóktól; a látogatók fizetnének – de nincs pénzük; kolinak van pénze – le kéne ülni tárgyalni; kevesen érdeklődnek – meg kéne a zenét másokkal is ismertetni. Mindenre lenne megoldás ám az eddigi próbálkozások kudarccal végződtek, s végső soron hiányzik a 'motiváció'.

A tehetetlenségnek e történetekben számos arca mutatkozik meg. Az interjúkban egyfajta önigazolásként egyre-másra felbukkan az autoritáshiány, útfüggőség, felelősség áthárítás; itt-

ott megfogalmazódnak olyan absztrakt entitások, mint a magyar pesszimizmus és változástól való félelem; ám akarva-akaratlanul a cselekvést a legtöbb esetben, az intézmény struktúrájában eleve benne rejlő nehézség béklyózza meg. Érdekes színfoltja ezeknek a történeteknek, hogy a beszélők sok esetben utalnak az örök körforgásra, a helyzetek folytonos visszatérésének jelenségére. Végül pedig olykor-olykor megjelent maga a póre képességihiány, az inkompetencia, mint a tehetetlenség oka.

Lássuk néhány ideál tipikus példán az elbeszélésekből konkrétan hogyan rajzolódik ki a tanult tehetetlenségnek a fent említett sokszínűsége. Alanyaim leginkább arra hivatkoztak, hogy ők nincsenek 'feljogosítva', vagyis nem áll hatalmukban, hogy kiálljanak érdekeikért, nincs meg a megfelelő 'hatókörük', mely érvelés extrém esetben odáig fajult, hogy az intézményeket a beszélő úgy írta le, ahol a dolgok a történelmi előzmények, vagy az intézményi struktúra miatt csak egy adott és megváltoztathatatlan pályán valósulhatnak meg.

„Június végével el kellett hagyni a kollégiumot, utána nyáriszünet, bejöttünk augusztus végén, szeptember elején akkor már ott volt [a beléptető kapu]. És kész..” (Kunmadaras, MÉK, Természetvédelmi mérnök, 23 éves fiú)

Szépszámmal akadtak olyan interjúk is, amiben az egyetemi éltet szolgáltatásként megélő alany a felelősséget hárítja a szolgáltató szervként felfogott intézményekre, így saját részvétele a közügyek formálásában fel sem merül. Mondhatni az egyetemhez mint intézményhez való viszony kivétel más intézményekre is – például a parlamentáris demokráciára vagy a társadalompolitikára.

„ A politika döntött arról, hogy röghöz köti a hallgatókat, A fiatal munkanélküliség megoldása is mindig az adott politika feladata, akik csinálják a politikát, nos azoknak a feladata.” (Mátészalka, ÁJK, Jogász, 23 éves lány)

Másutt megjelenik a pesszimizmus és a változástól való félelem a tanult tehetetlenség okaként, mint olyan jelenség, ami visszatartja a cselekvőt

”Szerencséje a magyar embernek soha nincsen. Súlyemelésben és sportban általában jók a magyarok. Ideje sincs a magyar embernek soha, mindig szalad valahová. Utazna, hogyha lenne ideje, szerencséje és pénze. Ahelyett, hogy elmenne utazni, dolgozik éjt nappallá téve. De miért, amikor semmi jót nem lát belőle? Ez következik abból, hogy nincs pénz, szerencse, meg idő, és hogy soha nem utazik.” (Nyírmada MÉK, Környezetgazdálkodási Agrármérnök, 21 éves lány)

A: A pesszimizmus van középén a magyar pesszimizmus... Visszahúz a rossz. Kicsik vagyunk. A fény felé a Rögös út vezet. Ha pesszimizisták vagyunk, akkor nem tudjuk, hogy mit csináljunk, hízunk, eszünk vagy zabálunk (Kalocsa, BTK, Andragógus, 19 éves lány)

A változástól való félelem, a változás bizonytalan kimenete sokakat szintén arra készítetett, hogy úgy cselekedjenek, hogy nem tesznek semmit.

„ez a helyzethez mérten jó hely. És ezen nem kellene változtatni, mert nem biztos, hogy jó irányba sülne el a változás vagy ez a túl nagy szabadság (község, MK, Gépészmérnök, 22 éves fiú)

Az egyik legérdekesebb érv, amit a fiatalok megfogalmaztak a tehetetlenségük igazolására magából a dolgok természetéből adódik. A dolgok természete pedig nem más – állítják interjú alanyaim – minthogy a történések rendre vissza-vissza térnek önmagukba, így aztán a bölcs nem cselekszik.

Jön a figuránk, a magyar közélet egyik későbbi nagy felfedezettje. Jön kifelé miközben ez egy ciklikusan ismétlődő dolog, mint a szökőkút, hogy mindig jönnek új vízcseppek, és egy idő után visszaforgatódik mind, és ugyanaz a vízcsepp fog kifolyni. Ez a közélet, mindig jön egy figura, azt megrágnak, aztán jön egy másik. (község, GTK, Számvitel, 18 éves fiú)

Világhíre volt a magyar oktatásnak, most meg ugyanott tartunk ahol bárki más, sőt még szerintem csak romlik a helyzet. Csak azt érzük el, hogy inkább nem fognak tovább tanulni az emberek, csak azért mert nincsen rá pénzüik. Végül a pénzes emberek lesznek itt, ... és ennek következtében hanyatlani fog az egész és az lesz belőle, hogy akik pénzesek, és valahogy elvégzik az egyetemet, ők fognak bekerülni mondjuk a parlamentbe.... Mert ugye akinek több pénze van, annak lehet, hogy több kapcsolata is van, Közben szerintem az lesz belőle, hogy egyre hanyatlani fog az ország. (megyeszékhely, GTK, Gazdasági és Vidékfejlesztési Agrármérnök, 20 éves lány)

V: Hát ha az ígéreteket, amiket elmondtak, azt betartanák, akkor nem lenne vészes. Csak sok mindent nem tartanak be. De úgy az előző húsz évben sem. Nem a mostani, hanem az előző kormány, meg az azelőtti, meg a még azelőtti is. (község, MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 21 éves fiú)

L: Ezt vissza lehetne tekerni kilencvenig, az első választásig szerintem.

V: De vissza lehetne Trianonig is tekerni.

Ezek a hol ciklikus, hol spirális, ám mindig valamilyen irányultsággal rendelkező, ismétlődő történések gyakran történelmi perspektívát kapnak. Hadd utaljak továbbá arra, hogy cselekvésképtelenség okainak tárgyalásakor gyakoriak a családi minták felidézése is.

A fiatalok egy folyamatosan változó, ám tendenciájában mégis ismerős közéletet jelenítenek meg, ahol a folyamatok előre vetíthetők – ergo kiszámíthatók. Befejezésképpen utalnék arra, hogy sokkal kisebb arányban bár, de az elbeszélésekben előfordult a tanult tehetetlenség hétköznapi értelmezése is, miszerint a döntésképtelenség, a tettek elodázása valóban képesség hiányon alapul. Itt utalnék azokra az interjú részletekre, ahol az adatközlők, ha mégoly elszántak is, képtelennek tartják magukat az aktív állampolgári részvételre.

Húsz évesen nem hiszem, hogy én vagyok erre hivatott, hogy elindítsak itt valami propagandát vagy kampányt. Nálam okosabb meg értelmesebb embereknek is bele tört a bicskája. (község, GTK, Gazdálkodás és Menedzsment, 19 éves fiú)

Tény, hogy a két értelmiségi kultúra a tanult tehetetlenség szemszögéből nem tér el. Mindkét vizsgált diskurzus halmaz tartalmaz valami különös elit ellenességet és egyben elhatárolódik a 'birka magyaroktól' is, ám ez soha nem szűrődik le a hétköznapi élet világába, és végképp nem indít egyeseket arra, hogy cselekedjenek. A tanult tehetetlenség fenn tárgyalt módozatai

tehát egyszerre védenek az elit minták átvételétől és egyszersmind az arctalan tömeg viselkedési kódexének elsajátításától.

IV.2.3. Felsőoktatási intézményekben zajló állampolgári szocializáció

Az egyetem a fiatalok számára számos lehetőséget kínál, ahol a fiatalok közvetlenül megtapasztalhatják az intézmények működését és bekapcsolódhatnak annak életébe. Mindezidáig azzal foglalkoztam, hogy az általam vizsgált fiatal felnőttek milyen nehézségeket, lehetőségeket, társas mintákat vesznek észre, ami megnehezíti intézményi környezetükbe történő bekapcsolódásukat, illetőleg ezeket az észleleteket, hogyan értelmezik. Nem különben kitértem arra kérdésre is, hogy a megkérdezettek köréről szóló történeteikben miként helyezik el önmagukat és milyen keretben képzelik el jövőjüket. Tettem ezt úgy, hogy különös figyelmet fordítottam két társadalmi csoportra az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók és a többgenerációs értelmiségi hallgatók valóságértelmezésére.

Az elemzés záró mozzanataként szűkítsük le a vizsgálódás hatókörét pusztán a felsőoktatás világára és tegyük fel a kérdést vajon, milyen kép alakul ki az állampolgári szocializáció egyetemi intézményeiről a hallgatók elbeszéléseiben?

Már Csákó kiváló esszéiben felhívja a figyelmünket arra, hogy, hogy a családi és intézményi szocializáció közti átmenet korántsem zökkenőmentes. Számos jel mutat a formális szocializációs ágensek diszfunkciójára. Úgy tűnik, hogy az egyetemi szocializáció során a család szerepét bizonyos intézmények ugyan átveszik, de ezek nem feltétlenül és kizárólag a formális állampolgári szocializáció intézményei. Az elbeszélések nyomán sokkal inkább ilyen intézményeknek tekinthetők a baráti körből gondosan megválogatott, gyakran a család, vagy az otthoni középiskolai baráti kör által ismert, egy-egy kollégiumi szobában együtt élő magántársaság, vagy a karok. A karra gyakran tesznek a fiatalok utalást és többségükben ezek az utalások a karokon kialakuló szellemiségre, társas és kommunikatív mintákra hivatkoznak.

„Egy alap szintet hoz mindenki otthonról, úgymond mindenki benne van a családi, amit otthon megkap, a többi az meg itt a kolin, a karon belül egymástól adódik át. ...” (közaég, MK, Építőmérnök, 21 éves fiú)

Szocializációs potenciáljukat úgy tűnik a szakok – vélhetően a folyamatos strukturális átalakulás és a diákélet központi szervezettsége miatt – fokozatosan elvesztették (Pataki 2011).

Ha eltekintünk egy szűk hallgatói elit csoporttól, úgy tűnik kizárólag a magántársaságok és a kar az a két állampolgári szocializációs ágens, ami az otthonról hozott állampolgári értékeket érdemben formálni képesek – méghozzá pont a köznézetek átalakításhoz szükséges bizalmi szint okán. Az egyetem más formális szocializációs ágensei ugyanakkor – mintahogy az a fiatalok interjúiból kitűnik – csak egy szűk elitet emel ki és szocializál, ám kérdéses, hogy az állampolgári szocializáció eme formális intézményei valójában milyen állampolgári mintát adnak át.

Vegyük szemügyre ebből a szempontból a Hallgatói Önkormányzatot, a Kollégiumi Bizottságokat és Team academy-t.⁹³ Hisz a gólyatábor, melynek szocializációs potenciálja minden hallgatói mentor szervezet közül a legkiemelkedőbb, egyértelműen a HÖK rekrutációs bázisát képezi.

A HÖK a fiatalok perspektívájából olyan intézménynek bizonyul, amely sok tekintetben a lehetőségek birodalmaként pályázataival és rendezvényszervezési alkalmával vonzza a fiatalokat. A HÖK gólyatábora a fiatalok egyetemi integrációja szempontjából az első és a legmeghatározóbb egyetemi élmény. Elegendő e ponton csak egy csoportvezetőt idézni a sok e témában megszólalóból, hogy világossá váljon, a HÖK meghatározó szerepe az egyetemi integrációban.

„De igazából a társaságok hatvan százaléka szétment, felbomlott. Ha megismerik egymást, kiderül, hogy teljesen más érdeklődési körük van. A gólyatáborban háromszáz ember van, aki egy lesz. Ott nem számít, hogy valaki rocker, ezt vallja, azt vallja, ott mindenki egy kicsit egy lesz.”(megyeszékhely, GTK, Gazdálkodás és Menedzsment szakos, 21 éves fiú)

Csakhogy népszerűsége ellenére, ahogy azt az alábbi szó felhő kitűnően illusztrálja, a HÖK egy olyan szoros baráti társaságnak minősül, ahol az alternatívák mellett megjelennek a kötelezettségek és a kétes, átláthatatlan pénzügyi manipulációk.⁹⁴ A hők egyértelműen egy elit csapat, akik megcsinálják, mert megcsinálhatják, amit akarnak – másszóval ők azok, akik generálják az egyetemi életet. Mint ilyen a hők valóban előszobája a politikai, esetleg intézményi előmenetelnek részint társas mintái, részint az itt kialakítható mély és lojális

⁹³ A Team Academy finn székhelyű cég, amely több magyar felsőoktatási intézménnyel együttműködve kínál, főleg a gazdasági karok számára olyan kurzusokat, ahol a fiatalok kipróbálhatják, hogy milyen vállalkozóvá válni. Ezek főként olyan extracurrikuláris együttlétek, ahol a résztvevők egy moderátor mellett egymás vállalkozási próbálkozásait beszélgetik át.

⁹⁴ A szófelhő azoknak a bekezdéseknek a leggyakrabban előforduló szavait tartalmazza, ahol a hallgatói önkormányzat vagy HÖK mint kifejezés megjelent.

de ők is csak a központi HÖK-től kapják a pénzt. Ahhoz meg, hogy az honnan van, én mondjuk annyira nem értek.”(város, MÉK, Mezőgazdasági Agrármérnök, 26 éves fiú)

A Kollégiumi Bizottság a HÖK-kel szemben határozza meg önmagát – bár egyértelműen a HÖK holdudvarában működik. Ez az intézmény egy letűnőben lévő világ demokratikusnak induló szervezetként üzemeltetési hétköznapjaiban egyre inkább sodródik a hallgatói önkormányzathoz.⁹⁵ A kollégiumi bizottság több ponton is érintkezik a HÖK-kel – ilyen például a gólyatábor, a rendezvényszervezés vagy a hallgatók életét befolyásoló jogszabályi környezet alakítása. A fiatalok pedig egyenesen összemossák a két intézményt és csupán, mint egyetemi szolgáltatásra tekintenek, amikor szóba hozzák őket:

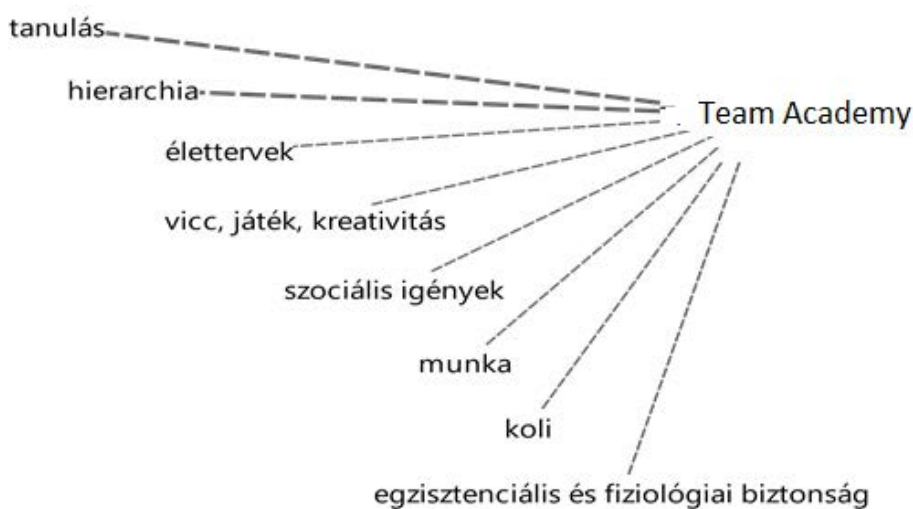
„a kollégiumi bizottság a kollégistákat célozza meg, a hök meg az egész egyetemet, tehát végül is a hök alatt működik a kolibiz. Most próbálnak a kollégistáknak külön programot szervezni, mert nagyon befordultak lettek mostanában, tehát annyira nincsen igényük a közösségre, vagy nem tudom, a szervezett közösségre.”(Kollégium Bizottsági tag)

Ezzel együtt a vizsgálat időpontjában még a kollégiumi bizottsági tagság számos demokratikus tapasztalati lehetőséget kínált tagjainak: egyebek mellett tárgyalást az igazgatónővel, rendezvényszervezést, vagy a kollégium tereinek és eszközeinek a hallgatók felé történő kölcsönzését. Ám fontos hangsúlyozni, hogy mindez az átlaghallgató szemszögéből nem érdekképviselőnek, hanem igénybehető szolgáltatásoknak minősült. Igaz a vezetőséggel és a tagokkal való bizottsági ülések során a kollégiumi bizottság tagjai komoly üzemeltetési és rendezvényszervezési feladatokkal szembesültek. Egyben elmondható, hogy a Kollégiumi Bizottság 2012-ben tagjaiból még valódi közösséget formált, amely számos közösségi élménnyel gazdagította a benne résztvevők egyetemi életét. Ismételten azonban egy olyan szervezetről beszélhetünk, ahol az állampolgári szocializáció szempontjából a tagok privilegizált helyzetben vannak, de maga az intézmény működése szolgáltatás központú.

Ráadásul a fiatalok történeteiből kiolvasható, hogy történetesen mindhárom ifjúsági kezdeményezés jellemzően karrier lehetőségeket kínál – azaz egyik sem tölti be maradéktalanul érdekképviselői funkcióját. Míg azonban a fiatalok állításai szerint a HÖK rendies, a kollégiumi bizottság poszt-szocialista mintákat követ, a finn alapítású team academy az elbeszélésekből kiolvasható módon modern demokratikus mintákat kíván meghonosítani. A team academy oly módon kínál előrejutási lehetőséget, hogy működésében meghatározó a kreativitáson alapuló magas szintű társadalomismeret: a realitásokon nyugvó

⁹⁵ E folyamatról a *Terep* fejezet tájékoztat

élettervek kialakítása. Egy gazdasági irányultságú intézmény, amely támogatja a hallgatók fejében megfogalmazódó vállalkozások megvalósítását.

Forrás: Saját ábra

30. ábra Team academy fogalmának jelentéshorizontjai

Az ábra alapján a fiatalok arról számolnak be, hogy ez az intézmény a tanulással, az élettervek megalapozásával, és egy megfelelő kapcsolati háló kialakításával vértézi fel a fiatalokat, és indítja el őket a társadalmi mobilitás útján.

Az elemzett egyetemi mentor szervezetek afféle politikai szocializációs vagy integratív potenciállal rendelkeznek ugyan, de ezek szerepe, mértéke és célja jelentősen eltér. A HÖK – amint a fiatalok elbeszéléseiből kiolvasható – elsősorban a kultúrafogyasztás sajátos módjára szocializál, miközben egy szűk elit részére privilégiumokat és karrier lehetőségeket biztosít. A kollégiumi bizottságok, baráti közösségként írhatók le, tényleges funkciójuk azonban nem annyira egy demokratikus kultúra kialakítása, mintsem a kollégiumok zökkenőmentes üzemeltetésében való segédkezés. S Végül a Teamacademy eredeti missziójának megfelelően olyan szervezet, amely gazdaságilag önálló, autonóm állampolgárokat képez. Igaz eredeti funkciója nem az állampolgári szocializáció.

Az átfogó olvasat tehát megmutatja, hogy a családi és az intézményes szocializáció közti átmenetben a gólyatábornak, a szakkollégiumoknak és a Team Academy-nek van meghatározó szerepe. Ám ezek közül is csak a gólyatábor ér el tömegeket. A felsőoktatásban működő egyéb szocializációs ágensek a vizsgált egyetemen úgy látszik túlnyomórészt

piacorientált szolgáltatások igénybevételére szocializálnak – bár igaz sporadikusan ellátnak más funkciókat is.

Révén a modern egyetem közszolgálati funkciója mind a szolgáltatást nyújtók mind a szolgáltatást igénybe vevők oldaláról az elmúlt harminc évben folyamatosan újra definiálódott – mely folyamat együtt járt az intézményi struktúra szakadatlan reformjával –, a fiatalok elbeszéléseiből úgy tűnik, hogy az egyetem sokkal inkább a kommunikatív, fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

Fontos ezzel összefüggésben belátni, hogy *e piac orientált állampolgári szocializáció* nem képes és nem is tartja céljának az érintett fiatal felnőttek demokratikus intézményrendszerbe történő integrálását. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ez a fajta állampolgári szocializáció ne bírna jelentős szocializációs potenciállal, pusztán előre vetít két lehetséges scenáriót: egyfelől lehetséges, hogy más intézmények veszik át az adott feladatot, másfelől nem kizárt, hogy az említett folyamat hozományaként egyfajta demokratikus deficit jelenhet meg a jövő intézményrendszereiben. A modern egyetem e modalitásai kétségkívül új perspektívákat nyitnak az állampolgári szocializációban, ám bár szükségszerűen átírják az egyetem szerepéről kialakított korábbi elképzeléseinket.⁹⁶

IV. 2.4. Átfogó kép az első-és több generációs értelmiség magatartásmintáiról

Az elemzés lezárásaként összegzem a tanulságokat. Az elemzés kvalitatív természetéből adódóankissé széttartó ezért e fejezetben egységes keretben összefoglalom, hogy IV. fejezet eredményei miként tükröződnek az két eltérő értelmiségi milió fiataljainak elbeszéléseiben. Vagy más szóval a fenn tárgyalt közéleti nézetek, attitűdök és cselekvési minták miként tértek el az elsőgenerációs és a többgenerációs értelmiségi kollégisták esetében.

Először is el kell ismerni, hogy csakúgy, mint számos más vonatkozásban, már az abszolút normák, maximák tekintetében sincs konszenzus a leendő értelmiség más-más társadalmi háttérű tagjai között. Elég egy pillantást vetni az 14. táblázatra, hogy észrevegyük az alábbi megállapításokat. Noha majd minden hallgató méltányolja az egyén és a kollektívák szintjén érzékelhető szabadságot, az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók életútjuk során egy olyan

⁹⁶ E folyamat korántsem tekinthető csupán poszt-szocialista jelenségnek (Zgaga, Simon).

szabadságot vágnak elérni, amely szabadság épp azáltal válik kívánatosná, hogy láthatatlan, sokak által nem érzékelhető – vagyis az adatokból egy olyan egzisztencia ideálképe rajzolódik ki, amely a társadalomtól való távolságtartás révén képes kiteljesedni. Jóllehet a közösség forrásaira épít, ám nem vállalja fel e források igénybevételével járó társadalmi szerepekkel való elköteleződést.

Az az elsőgenerációs értelmiség tagjai látni szeretnének, de látszani nem. Mindez azzal jár, hogy e fiatalok preferálják azokat a társadalmi gyakorlatokat, amelyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy egyszerre vegyenek részt az adott társadalmi intézmények életében, és maradjanak azoktól távol. A többgenerációs értelmiségi fiatalok – ellentétben az elsőgenerációs értelmiséggel, aki egyfajta külső-belső szemlélőként éli intézményi életét –, büszkén felvállalják a társadalmi státusszal járó közszereplést. Tény, hogy a többgenerációs értelmiségi fiatalok interjúiból könnyen kiolvasható maxima az összetett szerepeket és elvárásokat igénylő társadalmi státuszok elérése és monopolizálása. A közszereplés, a társadalmi részvétel, valamint az egyetem falain kívüli világ hálózataiba való folytonos illeszkedés e csoport társas orientációjának alapja.

Dimenziók	Indikátorok	Első generációs értelmiség	Több generációs értelmiség
Makrokörnyezet	2a.Abszolút norma	Szabadság, láthatatlanság	Társadalmi státusz
	2a.Normatudatosság	Kint-bent	bent
	1b.Önreprezentáció	Lát	Látszik
	1a.Problématérkép	Alacsony bizalmi szint	Magasabb bizalmi szint
Közértékek	2b.Alapértékek	Munkaértékek	Értelmiségi értékek
	2a.Deviancia	Talpraesettség elfogadása (csalás újradefiniálása)	Talpraesettség elfogadása (csalás igazolása)
	2a.Értékhierarchiák	Függőség (lokális)	Függőség (globális)
	1b.Társas orientáció	Magántársaság (földrajzi hasonlóság, "hasonló szemléletű")	Értelmiségi network
	2d.Nemzedéki konfliktusok	Családi reciprocitás	Család orientált értelmiségi monopóliumok
Jövőorientáció	3a.Jövő és jelen integritása	Jövőorientáció: kishitű	Jövőorientáció: sérelmi diskurzus
	3a.Múltértelmezés	Helyzet szituatív Múltértelmezés	Emlékezet kultúra
	3b. Státuszkijelölés	Térbeli kontinuitás:conditional/consequential matrix	időbeli kontinuitás:Megbecsültség/múlt értelmezés
	3b.Karrierorientáció	Karrier orientáció: szituatív készségek	Karrier orientáció: közéleti részvétel

Közbeszéd	4a. Diszkurzív normák	Eltussolás mint norma	nyílt érvelés
	4b. Diszkurzív stratégiák	Fragmentált elbeszélések	Koherens elbeszélések
	4c. Diszkurzív sztenderdek	Jelentést tipizál	Jelentés konstrukció
Közéleti aktivitás	5a. Önreprezentáció	Identitást nyitva hagy	Identitást tipizál
	2c. Kollektív identitások keresése	Egyéni és kollektív felértékelődésre való igény (pénz, megbecsültség)	Egyéni és kollektív felértékelődésre való igény (pénz, megbecsültség)
	5a. Politikai érdeklődés	Absztrakt elit ellenesség	Absztrakt elit ellenesség
	5a. Aktivitási forma	Kulturális aktivitás	Politikai aktivitás

Forrás: Saját táblázat

16. táblázat: Első-, és többgenerációs értelmiségi fiatalok valóságmagyarázatai (áttakintó tábla)

Talán a fenti maximáknak is betudható, hogy a két csoport kollektívákba vetett bizalmiszintje meghatározó módon eltér. Nevezetesen a többgenerációs értelmiség gyermekei lényegesen optimistábban állnak az élet sorskérdéseihöz, mint elsőgenerációs társaik. Ezzel némiképp összefüggésben áll a bevalott gondok és nehézségek sorrendisége. Az ifjúságkutatások által kirajzolódó problémalista az elemzés során átalakult: az alkohol terjedése vagy a baráti társaság hiánya, mely a korábbi probléma térképeken előkelő helyet foglal el, az általam rögzített elbeszélésekben kizárólag az egyéni és kollektív biztonság értelmében nyert értelmet – ráadásul, a társas környezethez való viszonyulást is az egzisztenciális biztonság viszonyrendszerében lehetett kidolgozni. Mondhatni a biztonság bár eltérő hangsúlyokkal, de döntő jelentőségű a minta mindkét vizsgált részszegejében.

A fiatalokat különféle elvek és bizalmi szintek vezérlik csakúgy, mint ahogy másként állnak a nyilvánvaló normaszegésekhez, a bűnözés és a biztonság kérdéséhez is. Egy olyan miliőben, ahol a cselekedeteket túlnyomórészt meghatározza az önérdek, ahol az egyetem az elbeszélések tanúsága szerint szolgáltatásain keresztül nevel, talán nem meglepő hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont. A folyton változó térben esztétikai kategóriává válik, hogy mi a jó és mi a rossz. A platóni világ hármass felosztása (jóra, igazra, és szépre) végképp eltűnni látszik, elveszítve az elkülönülő szférák sajátos rendjét. A fiatalok számára nem világos, hogyan lehetne igazságról, vagy jóságról beszélni egy folyton változó, ám egyszerre individualizálódó

és globalizálódó térben. Így a szervező elv nem marad más, mint a szituációnak való megfelelés, a közmegebecsültség elérése és a közbotrány elkerülése egy adott helyzetben. Csakhogy míg az elsőgenerációs hallgatókat inkábbba lokális, a többgenerációs hallgatókat a globális szkenék és hierarchiák foglalkoztatják.

Ennek folyományaként a nem fair magatartást, a helyzet normáinak megsértését, a két értelmiségi szegmens – az eltérő maximáknak megfelelően – másként igazolja. Az elsőgenerációs fiatal számára egyenesen követendő az a személy, aki a helyzetet úgy tudja kommunikálni, hogy az nem minősül csalásnak. A többgenerációs értelmiségi fiatal ezzel szemben jogosnak érzi az egyéni érdekek védelmét – adott esetben a normaszegést is – a több évszázada velünk élő nyilvánvaló társadalmi méltánytalanságok, családi tragédiák okán. Ezzel összefüggésben mindkét csoport esetében a *'közkedveltség, kiatartás, higgadság, a döntésképeség'* méltánylása mellett az *'életrevalóság és a talpraesettség'* alapértéknek minősül.

Az olykor a magánszférában olykor a közsférában megjelenő normasértés, a helyzetek kiszámíthatatlansága, a globális-lokális szinterek váltakozása – azzal a nyilvánvaló következménnyel jár, hogy az intimszférák, a család és a baráti társaság válságba kerülnek, az orientáció nehézkessé válik. A mozgó helyzetszituatív moralitás egyre nehezebbé teszi a fiatalok számára a másokkal való otthonos együttlétet, a közösség megtapasztalását.

A fiatalok számára a védőburkot – azt a társadalmi miliőt, ahol otthonosan mozognak – más-más közeg alkotja az elsőgenerációs értelmiség és a többgenerációs értelmiség esetében. Az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok életében a meghatározó *mások* csoportját a „hasonló szemléletű”, a „kompatibilis” hallgatók csoportja alkotja. A többnyire az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok által kedvelt azonos földrajzi hovatartozással bíró, hasonló viselkedési kódexel büszkélkedő zárt magántársaságokkal szemben, a többgenerációs értelmiségi hallgatók esetében az otthoni értelmiségi hálózat nyújt biztonságot. Körükben a család privilégiumai és kötelezettségei jelentik társas orientációjuk alfáját és omegáját. Ezzel együtt elmondható, hogy társas orientációjában mindkét csoport keresi azokat az alkalmakat, amikor a szűk magánszféra (a magántársaságok vagy a nagycsalád) biztonságos körülmények között tágítható. Ilyennek bizonyultak a magántársaságok társaságai illetve fesztiválok, mega-partik.

A magán szféra előretörése – amint erről később részletesen írok – nem egyszerűen csak a részvétel formáiban nyilvánul meg, hanem a társas orientációban is hallatlan jelentőséggel bír.

A család – társasság legszűkebb közegének – szerepe és értelmezése hol a magán, hol a közsférához sorolódik az elbeszélésekben. Az elsőgenerációs hallgatók elbeszéléseiben a család az a közeg, ahol a bizalom kölcsönös segítségnyújtáson, és magától értetődő kötelezettségeken nyugszik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azonosulnának szüleik világszemléletével, noha explicite megvallott értékeik meglehetősen egységesek. Fontos megjegyezni, hogy miközben az intimitás szinte kizárólagos terepe marad a család, a társas viselkedés mintáit az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok mégsem otthonról veszik át. Joggal állítható ezzel szemben, hogy a többgenerációs értelmiség élvezi és érdekelt az értelmiségi monopóliumok megtartásában: nem egyszerűen színleg imitálja szülei számára már diszkreditálódott viselkedési mintákat, hanem az örökölt családi magatartásmintákra egyenesen családi közkincként tekint. A család, a baráti kör és a szélesebb intézményi környezet közti átmenet semmiképpen sem tekinthető problémamentesnek. A magánszféra primátusa hangsúlyos interjúalanyaim intézményekről szóló elbeszéléseikben.

A társadalmi és a társas orientáció után érdemes eltűnődni azon miben tér el a két vizsgált csoport karrierorientációja. Egyfelől a jövőképek és ambíciók idő előtti záródása egységes mintázat: éppúgy jellemzi az egyetemre családjukból elsőként érkező fiatalokat, mint azokat, akiknek szülei maguk is rendelkeznek felsőoktatásban szerzett diplomával. Míg azonban az elsőgenerációs fiatalok önmagukkal vívódnak, addig a többgenerációs értelmiség gyermekei a családi értelmiségi sérelmek, történetek rabjai. Úgy tűnik mintha interjúalanyaim saját lehetőségeik körét zárnák le, amelyért hol a kishitűség felelős, hol a családot ért sérelmek jövőbe történő kivetítése.

Ez szűkebb értelemben azt is jelenti, hogy a státuszelérés folyamatában a többgenerációs értelmiségi fiatal az elsőgenerációs értelmiségi hallgatóval szemben, nem pusztán a helyzet adta körülményeket és a következményeket mérlegeli, hanem ügyel annak múlt és jövőbeli vonatkozásaira is. Mintegy adottnak véve a társas helyzetet, keresi az időbeli kontinuitást – elsősorban a családi történetekben. Így a vélt és valós értelmiségi sérelmek, a társadalmi méltánytalanság az, ami át,- meg átjárja e csoport valóságmagyarázatait. Vagyis míg az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok meglehetősen prezentisták: a függőségi viszonyokat a késő-modern lokális hierarchiák egyenlőtlenségi viszonyaiban keresik, addig a az értelmiségi szülők gyermekeinek figyelmét a globális szintér: a globális-lokális kényszerpályák kötik le.

Összefoglalva előttünk áll egy hallgatói csoport ahol a köz-magán viszonyok észlelésében hangsúlyos különbségek mérhetők. A kollégisták világmagyarázataiban a család, az emberi kapcsolatok, a kiszámíthatóság és a jövőkép egy sajátos logika szerint rendeződik, ami a leendő értelmiség két fent leírt szegmensében lényegileg eltér. Ennek nyomán felmerül a kérdés vajon melyek azok a részvételi formák, amelyek egyfelől összeegyeztethetők a fenti világgépekkel, másfelől támogatják a fiatalok bekapcsolódását a szűkebb felsőoktatási és tágabb társadalmi intézmények világába?

Ezt a kérdést két oldalról jártam körül: egyrészt vizsgáltam a részvétel nyelvi formáit, másrészt az intézményes formáit. Mint ahogy arra a bevezetőben is utaltam dolgozatnak nem célja a digitális hálózatokon keresztül folyó részvételi formák tárgyalása. (Bár további kutatások érdekes témája lehet az ott folyó részvétel és a közéletből kialakult kép viszonyának feltárása.) E dolgozat kizárólag az intézményekről kialakult kép és az offline intézményi részvétel összefüggéseit tárgyalja.

Ezzel összefüggésben a disszertáció kétségtelen érdeme, hogy már 2012-ben méri azoknak a folyamatokat, amire később a kvantitatív kutatások rámutattak. Nevezetesen, hogy az individualizálódó, a magántér felé orientálódó fiataloknál a nemzedéki szerveződés hagyományos (közéleti, közösségi) útja megkérdőjeleződik. Így a hagyományos beszédcselekvési helyszíneken megjelenő fokozódó (in)aktivitás mellett az online közösségi terekben egy – közléseiben stílusában és céljaiban – eltérő aktivitás felerősödni látszik. Hozzá kell azonban tenni, hogy az offline-online aktivitás és inaktivitás sok tekintetben kiegészíti egymást (Szabó & Oross, 2017; Theocharis & Van Deth, 2018).

A nyelvhasználatot a szociolingvisztikai kutatások nyomán az emberi cselekvés részének tekintem, így a közbeszéd nem másnak mint közéleti cselekvésnek minősül (Austin, 1990; Searle, 2000). Az a mód, ahogy a fiatalok megosztják közről való tapasztalataikat, és e történetekben elhelyezik önmagukat, igen tanulságosnak tűnik, hiszen nem tér el a két vizsgált csoportban. A két értelmiségi csoport hasonlóan tekinthető abban a vonatkozásban, hogy kommunikációjuk valódi célja nem az egyéni érdekek közmegegyezésen alapuló elfogadása, hanem kommunikatív stratégiájuk középpontjában a társas tér nyelvi eszközökkel történő formálása áll.

Ritter,2008a; I. Szabó,2000, Gábor,2012, felhívja a figyelmet arra, hogy adott társadalomtörténeti térben olyan fragmentált szocializációs modell jött létre, amely elsősorban, és különösen 1956 után a konfliktusok megkerülésére, magán kompromisszumok

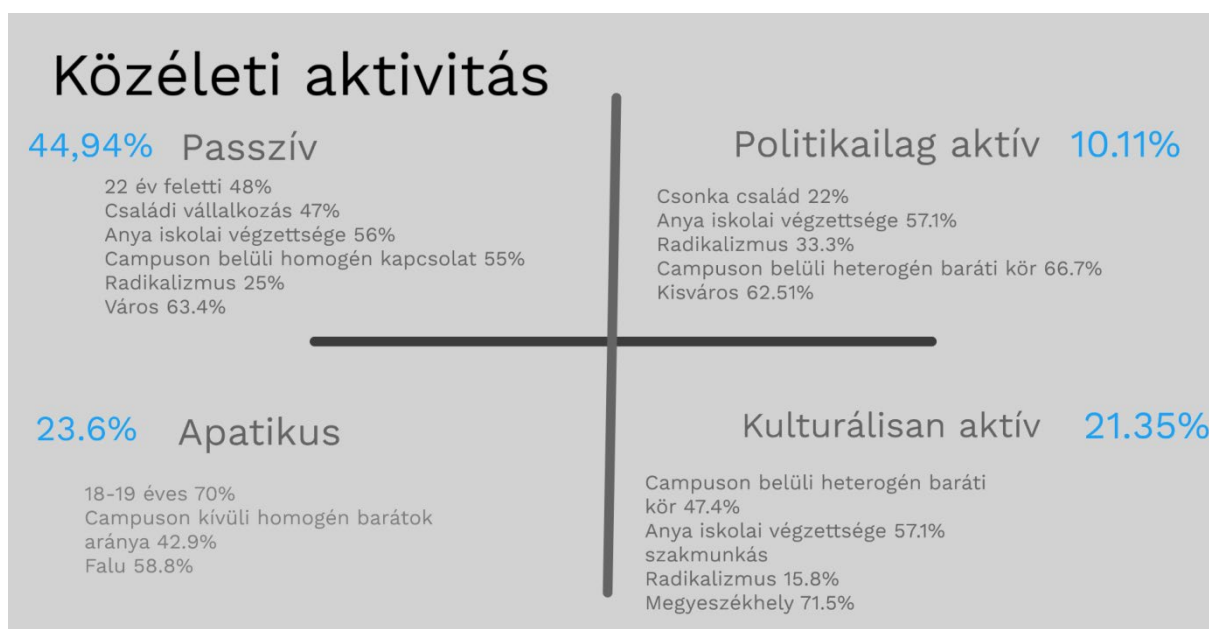
megkötésére, az ügyek személyes kijárására szocializált. A rendelkezésekre álló narratívák ezt a társadalomtörténeti kutatásból származó belátást megerősítették, és tovább finomították azoknak a konkrét nyelvi stratégiáknak a felsorolásával, amellyel e fiatalok manipulálják vagy éppen formálják a helyzetet, nehogy olyan konfliktusokba kerüljenek, amelyek békés megoldására nem áll rendelkezésükre elfogadott magatartásminta. Így kilenc nyelvi gyakorlatról olvashatunk (IV.2.1 fejezet), amelyben a beszélő a helyzet köz-magán karakterét írhatja át vagy a beszéd szituációban aktív esetleg passzív aktorként tűnhet fel, illetve magával a helyzettel is kommunikálhat.

A *Tanult tehetetlenség* alfejezet pedig arra is felhívta a figyelmünket, hogy ezek a nyelvi gyakorlatok az (in)aktivitás sajátos módozatai. Miszerint az inaktivitás – vagy más szóval a tétlenség, a „a semmit tevés” – olyan tanult magatartás, amit az aktív önérvényesítés egy formájának tekinthetünk. Azaz a fiatalok egy-egy helyzetben gyakran latolgatják, hogy jobb-e aktívan formálni a lehetőségeiket vagy élni a adódó helyzetekkel. Kérdéses, hogy vajon a cselekvés vagy a kivárás-e az okosabb a család és az egyén biztonsága szempontjából. A várt életút elbeszéléseiben és a jövőtervekben ennek megfelelően hol az aktivitás, hol az inaktivitás számít olyan hozzáállásnak, amit a történelem visszaigazol. Ráadásul a tanult tehetetlenség az elbeszélések során nem egyszerűen az egyéni életútra irányult, nem is csupán egy adott feladatra való képtelenséget tükrözött, hanem történelmi perspektívát kapott – végképp ellehetetlenítve a klasszikus értelemben vett közélet részvételt. Az (in)aktivitás rejtettebb, indirektebb nyelvi formái a poszt-konvencionális részvételi formák tárházát tárta elénk.

Noha a kommunikatív stratégiák szempontjából a két értelmiségi csoport hasonlóan tekinthető, a közélettről szóló beszéd stílusa mégis eltérő. Eszerint azok a fiatalok, akik családjukban elsőként lépnek be a felsőoktatásba lényegesen több szituatív és nyelvi praktikát alkalmaznak és - lévén realisták vagy „relativisták” - önmaguknak tulajdonítják ezt a kommunikatív bravúrt. Élvezik a töredékes, enigmatikus elbeszéléseket, a sematikus és kreatív jelentéstartalmak változtatását, mellyel mintegy eltussolják a mondanó egyértelműségét. Az identitás mindeközben végig nyitva maradhat. Ez más oldalról azt jelenti, hogy az egyén nem azonosítható, nem sorolható semmilyen társadalmi csoportosulás alá. Nem a személyhez vagy a csoporthoz tartozás teszi az utalásokat érthetővé, hanem a nyelvi sémák azon kollektív készlete, amely az elbeszélés fragmentumait egy egységes keretbe rendezi.

A többgenerációs értelmiségi fiatalok esetében viszont az elbeszélő énjét könnyű azonosítani. E fiatalok egy jól körülírható értelmiségi pozícióból beszélnek, és - megfelelően az értelmiségi elvárásoknak – az interjú során a kérdezővel közösen konstruálnak egy nyelvi világot. Mint büszke, ám idealista leendő értelmiségiek, érvelésük nyílt, a mondanivaló koherens. S nem utolsó sorban e nyelvi magatartás mintegy automatikusan maga után vonja, hogy nem a mondandó jelentésárnyalatai tipizálhatók, hanem a közösséghez tartozás normái. Tény, hogy a többgenerációs értelmiségi diskurzusban nem a nyelvi elemek, hanem maga az identitás tűnik sematikusnak.

S végül nézzük meg kutatásom hozadékát az intézményes részvételi formák területén. Az alábbi ábra a részvételi formákat a szocio-ökonómiai háttérváltozók függvényében ábrázolja.

Forrás: Saját ábra

31. ábra: Az intézményi részvétel formái a társadalmi háttérváltozók vonatkozásában

Az ábra igazolja, hogy az aktivitás nem a magas iskolai szülői háttérrel rendelkező hallgatók privilégiuma. Mind a magasan iskolázott szülők gyermekei, mind a kevésbé iskolázott szülők esetében azonosítható volt egy aktív és egy inaktív csoport. A magas iskolai háttérrel rendelkező szülők gyermekei között éppúgy megtalálhatjuk a politikailag aktív hallgatót (aki környezetét politikai eszközökkel aktívan formálni kívánja), mint a passzív hallgatót, (aki bár jól informált, de nem vesz részt környezete intézményeinek alakításában). Ugyanez vonatkozik az alacsonyan iskolázott szülők gyermekeire. Körükben kirajzolódik egy aktív,

környezetüket a kultúra intézményrendszerén keresztül formálni kívánó és urbanisztikai szempontból nagyvárosokból érkező csoport, valamint egy, a közügyektől végleg elforduló, falusias környezetből származó részpopuláció.

A magas iskolai szülői háttér ugyanakkor úgy tűnik, növeli a politikai érdeklődést, minthogy e fiatalok a köz és szakpolitikáról részletekbe menően tájékozottak. Mindemellett az aktivitást nem annyira a szülői státusz, mint inkább a heterogén baráti kör függvénye. Mondhatni azok, akik több karra kiterjedő baráti társasággal rendelkeznek, esetleg a kampuszon kívül is beágyazottak nagyobb aktivitást és magasabb szintű kommunikatív racionalitást mutatnak. Azaz társaik iránt nyitottabbak és toleránsabbak. Ezzel együtt pusztán egyetlen vizsgált részcsoporthoz felsőoktatási integrációja tekinthető teljesnek. Ők azok a kulturálisan aktív elsőgenerációs értelmiségi fiatalok, akik többnyire megyeszékhelyekről érkeznek és a campus intézményi kultúrájába mélyen beágyazódnak. Ők azok, akik egyetemi életútjuk során részvételt, részvételre halmoznak, valamint az intézményi életéhez való hozzájárulásukat sikeresnek ítélik meg.

E gondolatmenet lezárásaként összefoglalólag hadd jegyezzem meg, hogy a vizsgált északkelet magyarországi egyetem kollégistáinak közhöz fűződő attitűdjeit döntően befolyásolja az őket kibocsátó család. Így módon az első és a többgenerációs értelmiségi hallgatók kissé eltérően látják azt az intézményi környezetet, ahol felsőoktatási idejüket töltik, másmilyen elvekkel, értékekkel, ambíciókkal rendelkeznek és ennek megfelelően másként „beszélik életre” és másként lakják be azt az intézményi teret, amit a felsőoktatási szintér számukra felkínál.

V.Összegzés

A felsőoktatási szocializáció és ennek részeként formálódó állampolgári kultúra – állítja több szerző nyomán Pusztai – egy társas konstrukció eredménye, amelyet a hallgatók, az oktatók, a szűkebb-tágabb intézményi tér és klíma együttesen alakít ki (Coleman & Hoffer, 1987; Pusztai, 2011). Összegzésképpen hadd járuljak hozzá e fenti állításhoz annyiban, hogy ez a megállapítás megfordítva is igaz a felsőoktatási tér mint a felnőtt lét intézményi szocializációjának előszobája meghatározó a fiatal felnőttek későbbi intézményi és állampolgári szocializációja szempontjából. Ennek igazolására álljon itt kutatási eredményeim összefoglalása.

Az írás tartalmaz két kvantitatív elemzést, két intézmény leírást és egy esettanulmányt, mely részletek a kvalitatív elemzés háttetében álló okokat, összefüggéseket tárja fel. Továbbá a disszertáció sajátos módszertanával is hozzá kíván járulni a tudomány fejlődéséhez, minthogy egy projektív technikát és egy a *jövőről kialakult víziók* mérésére alkalmas dimenziórendszert dolgozott ki. Az alábbiakban számba veszem a kutatási kérdéseimet és az azokra kívánok az adatok fényében részben felelni.

Első kutatási kérdésem arra vonatkozott, hogy hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és az abba történő személyes bekapcsolódás esélyét. Ennek megértésére a szakirodalom alapján azt feltételeztem, hogy a makrokörnyezet érzékelésére adnak némi támpontot a fiatalok által megnevezett problémák az un. problématérkép (1a.dimenzió). Így a makrokörnyezet észlelésének vizsgálati módszerül a problématerképet választottam. A problématerképen belül két elemre irányult a vizsgálat: az objektív (munkanélküliség, pénztelenség) és a szubjektív egzisztenciális problémákra (félelem, bizalomhiány, kilátástalanság).

Az elemzés hiteltérdemlően árnyalta Beke, Ditzendy, Nagy (2004) valamint Fazekas, Nagy (2016) problémalistáját. Míg a korábbi listán az alkohol terjedése, a baráti társaság hiánya, a bűnözés, a céltalanság és a család válsága állt, a fiatalok belső endemikus értelmezéseit feltáró kvalitatív elemzés rávilágított, hogy majd minden narratíva szervező eleme a biztonsághoz fűződő attitűd. Azaz a biztonság fogalom sokrétű jelentésmezeje –néha objektív, de zömében szubjektív egzisztenciális problémákkal társulva – szervezi a fiatalok percepcióit. Így kvalitatív adatokon igazolódott az a tétel, mely szerint az ezredforduló óta a fiatalokat már kevésbé a pénztelenség és a munkanélküliség, mint inkább a bizalom hiány vagy a kilátástalanság aggasztja.

Az első kérdés második dimenziójaként (1b.dimenzió) azt feltételeztem, hogy a makrokörnyezet észlelésének egy másik eleme a kollektív cselekvési minták észlelése. Az a mód, ahogy e fiatal felnőttek környezetükben az érdek-érvényesítés sikeres mintáit érzékelik, befolyásolja hogy milyen szerepvállalás tűnik számukra értelmesnek. Ennek megfelelően vizsgáltam a társadalmi, a társas, és a tanulmányi orientációt.

Társadalmi orientáció

Az adatok megerősítették, hogy a vizsgált magántársaságok, valóban a bizalom olyan szűk körei, ahol a tapasztalatok kollektív értelmező tevékenység tárgyaivá válhatnak. E mikro-

közösségek szerepe a viselkedési minták átvételében és formálásában alapvető. E diákközösségekben az életcélok, életstílusok eltérő kontextusban, változó megítélés alá eshetnek, mely hatások áthangolhatják a fiatalok társadalmi, társas és tanulmányi orientációját. (Csepeli et al., 2011; Murányi & Sipos, 2012; Sik, 2011; Utasi, 2013). Egyszersmind e társaságok meghatározóak az intézményről kialakuló kép és az intézményi szerepértelmezések vonatkozásában is.

Úgy tűnik, hogy a karok mellett valóban e mikro-közösségek azok az ágensek, akik ténylegesen meghatározzák az érdekartikuláció, érdek-érvényesítési érzet, a demokratikus attitűd és kommunikatív racionalitás elsődleges mintáit. Ezzel szemben a felsőoktatás formális állampolgári szocializációs ágenseinek, a vizsgált fiatal felnőttek állampolgári szocializációjában korlátozott szerep jut.

A társadalmi orientáció feltérképezésére az érdekérvényesítési érzet sajátosságait elemeztem. Illetve vizsgáltam az egyes nemzedékek közti kapcsolat természetét, azaz a nemzedéki orientációt.

Egyrészt foglalkoztam azzal, hogy milyen viselkedési mintákat tartanak a fiatalok sikeresnek és kevésbé sikeresnek. Milyen módon kívánják érdekeiket megvalósítani. Az érdekérvényesítésről szóló beszédhelyeken egy olyan kép tárul elénk, melyben a szülői kudarcos életutakat a vizsgált fiatalok két szempontból is meg kívánják haladni. Egyrészt a fiatalok – a szülői generációtól eltérően – nem kívánnak elköteleződni egyetlen intézmény mellett sem. Sajátos perspektívájukból az értelmes létezési mód egy olyan egzisztencia kiépítése, mely a számukra dinamikusan változó, hierarchiákba rendeződő intézményrendszerektől távol marad. Tény, hogy a fiatalok valóságmagyarázata túlnyomórészt hierarchiákba rendezi az intézményeket, és a hozzájuk való viszonyulást rendies magatartásmintákban fogalmazza meg.

Ennek megfelelően azok a hallgatók bíznak jobban sikereikben, akik több baráti körrel is rendelkeznek és erőforrásaikat tudják allokálni a fent említett magántársaságok között. A felsőoktatási térben azon hallgatók felsőoktatási intézményi integrációja tűnik teljesebbnek, akik heterogén, az egyetem több karára kiterjedő baráti társaság tagjai és részt vállalnak az intézmény kulturális életének szervezésében – legalábbis ők azok akiket az intézményi részvétel örömmel tölt el.

A siker alkód tematikus jelentéshorizontjából nyilvánvalóvá vált, hogy sikeres hallgatónak az számít, akinek közösségi beágyazottsága, és megítéltsége politikai szerepet, egzisztenciális biztonságot garantál. Egyszóval az, aki – szemben a szülői generáció nehézkes helyzetfelismerésével – közmegbecsülésnek örvend épp azért, hogy nem téveszti el az adott szituáció viselkedési szabályait. Eszerint, és talán kissé meglepő módon, a tágan értelmezett politikai szerepvállalás a sikeresnek vélt életút része. Jóllehet a politika pejoratív fogalom marad a politikai szerepvállalás indirektebb formái nagyon is közkedveltek. A sikeres politikai szerepvállalás segít kilaktítani már az egyetemen kapcsolatokat. Ennek következményeképpen az interjúalanyok már az egyetemi éveiket olyan moratóriumnak fogják fel, ahol elsajátíthatják a kommunikáció vagy a részvétel számukra előnyös formáit. Leegyszerűsítve a fiatalok számára világos, hogy politikai szerepvállalás nélkül érdekeik érvényesítése nehézkes, ezért a helyzethez mérten igyekeznek megtalálni a politikai szerepvállalás megfelelő formáit. A privát érdekszférából induló online kezdeményezések gyakoriaknak bizonyultak – ami aligha korlátozódott csak a szélsőségesen aktív fiatalokra.

Azokban a szövegrészekben, amikor a hallgatók a számukra reálisnak tűnő opciókról gondolkodtak a tanult tehetetlenség éppoly gyakran előfordult, mint az önérdék-érvényesítés különböző változatai. A részvétel lehetőségein lamentáló beszédnek központi gondolatává vált a tehetetlenség, az autoritás, vagy képességhiány, az útfüggőség vagy a vissza-visszatérő strukturális kényszerek. Mindez pedig azt sejteti, hogy a tanult tehetetlenség talán maga is az önérdék-érvényesítés egy formája. Az értekezés erénye, hogy azonosította az (in) aktivitás nemzedéki formáit: A tanult tehetetlenség és a konformizmus árnyalatait – nyilvánuljanak meg azok a nyelv vagy tényleges tevékenységek szintjén.

Másrészt a társadalmi orientáció feltárásakor törekedtem arra, hogy a fiatalok nemzedéki orientációját, szüleikkel szembeni lázadásának mintáit leírjam. A nemzedéki konfliktusok esetében a szakirodalom alapján azt vártam, hogy azok nem lesznek élesek (2d. dimenzió). Adataim – megerősítve az ifjúságkutatások korábbi eredményeit, valamint Gábor kvantitatív mintán igazolt állítását – azt tükrözik, hogy a vizsgált populáció, vagy színleli szülei szemükben már hiteltelen viselkedését (elsőgenerációs értelmiség), vagy betagozódik a többgenerációs család gazdasági és kulturális életébe (többgenerációs értelmiség) (K. Gábor, 2012).

Az elemzésből az is kiderült, hogy a család a fiatalok szemében egy olyan háttérre reprezentál, ahol végre önmaga lehet a bizonytalan társadalmi térben sokféle pozíciót magára

vállaló fiatal. E tér az anyagi, személyes biztonság és az egészségmegőrzés területe, melyben a korosztályi jellegzetességtől függetlenül nincs jelen a lázadás. És nem sok köze van az egyén által elérni kívánt sikerekhez vagy a vágyott megvalósítható lehetőségekhez sem.

Társas orientáció

Az első kutatási kérdés második dimenziójának igazolására a társadalmi orientáció mintáin kívül megpróbáltam megközelíteni a társas orientáció mintáit is. Miközben a demokratikus érdekartikuláció csatornáit egyre inkább névlegessé válnak, szembeötlő, hogy a társas orientáció szerepe mellőzhetetlenné válik. A diverz emberi kapcsolatok kialakítása, a baráti mikro-közösségek megléte az érdekévényesítési érzet meghatározó elemévé válik, melyet mind kvantitatív mind kvalitatív adatokon igazoltam. Egyfelől a Campus-lét adatközlőinek egy harmada társadalmi tőke orientált hallgatónak bizonyult, másfelől a közösség fogalom endemikus jelentésének mélyebb vizsgálata, valamint a sikeres, megbecsült polgár elemzése rámutatott, hogy a biztonságos kapcsolatok kialakításáról szóló beszéd a narratívák egyik meghatározó vezérfonala.

Az önérdekévényesítés és a biztonságigény számos olyan szelektív folyamatot indít el, ami miatt a vágyott sokszínű baráti kör nehezen alakítható ki. Ami más oldalról azt is jelenti, hogy az interjúk résztvevői keresik azokat a helyszíneket, amelyek közösségi élmény megélését szabályozott, biztonságos körülmények között lehetővé teszik; a társas magány azon tereit, amelyek az egyént nem kényszerítik a biztonságos magánszférája elhagyására, és egyszersmind lehetővé teszik számára, hogy megélje a társas együttlét örömeit.

Pusztai adatai szerint a szervezeti célokhoz való elköteleződés, a bevonódás, az intézményekhez köthető közéleti aktivitás a kapucson kívüli és belüli kapcsolathálók centrifugális és centripetális erőterében formálódik (Pusztai, 2011). Ennek nyomán azzal a feltételezéssel éltem, hogy a fiatalok kampuszon belüli és kívüli társas beágyazottsága az aktivitási mintákat lényegileg befolyásolja. Ezzel kapcsolatban kiderült, hogy az egyetemi burok megléte vagy hiánya, az egyetemet megélők és az egyetemet túlélők eltérő nézőpontja nagyobb magyarázó erővel bír mint a baráti társaság sokszínűsége arra vonatkozólag, hogy mit érzelenek a fiatalok nehézségként. A több karra kiterjedő kapcsolati háló, ezzel szemben az aktivitás és a kommunikatív racionalitás magasabb fokát valószínűsíti.

S végül a tanulmányi orientációval kapcsolatban az adatok feltárták, hogy a fiatalok valóságmagyarázataiban az egyetem sokkal inkább szolgáltatásaival és intézményi

szabályaival van jelen, mintsem egy olyan intézményként, ami akadémiai fejlődésüket támogatja. Azaz míg a fiatalok úgy érzik, hogy az egyetem életterüket, rutinjaikat szabályozza, a tényleges tanulás az elbeszélésekben sokkal inkább a családhoz és a munkához kötődik. Ebből az a következmény adódik, hogy a fiatalok a felsőoktatás intézményi teret is a saját karrierútjuk szempontjából veszik igénybe. Az önérték-értékesítés és az egyéni életútra való reflexió döntő jelentőségű, míg háttérbe szorul az intézményrendszerben való részvétel kollektív aspektusa. A vizsgált diskurzusokban az egyetemet a hallgatók döntően annak szolgáltatásain keresztül érzékelték. Szalai kutatásainak megfelelően ez a piac orientált állampolgári attitűd egy gyengébb, ám ideológiailag komplexebb elköteleződést valószínűsít (Szalai, 2011).

A második kutatási kérdésem azt tárgyalta, hogy milyen értékeken alapulnak a fenti valóságmagyarázatok? Milyen értékek formálják a fiatalok közéleti bekapcsolódását?

Ezen belül valószínűsítettem, hogy már a 80' évektől elinduló individualizációs folyamat – melyet számos értékutatás leírt –, alanyaimat sem hagyta érintetlenül (2a. dimenzió). Így hát különös figyelmet fordítottam a konvencionális értékek sorrendiségének alakulására (2b. dimenzió), a kollektív értékekre és mindezek háttérben álló normákra és maximákra. Az elemzésben segítségemre volt két értéktábla. Egyfelől azoknak az értékeknek a sorrendisége, amelyet a Campus-lét kutatás során rögzítettünk, másfelől egy másik tábla, amely a kvalitatív interjú során vettem fel. A család, a biztonság mellett az „igaz barátság” mindvégig vezető értékei az elmúlt két évtizedben az ifjúságkutatások során rögzített értékskáláknak. A biztonság és a család értékprioritása igazolódott a kvalitatív mintán – bár a két érték sorrendje átalakult – az igaz barátság ezzel szemben a közösség fogalom mélyebb megértésével párhuzamosan módosult. Ha közelebbről megvizsgáljuk ezt az értéket a narratívák tükrében, zömében felszínes és törékeny kortárskapcsolatokat találunk, melyben a gyermeki romantikus képzelet fontosabb szerepet játszik, mint a felnőtt értékekre jellemző kiegyensúlyozottság. A szolidaritás pedig sok esetben egyenesen hiányzik.

Ami pedig a kollektív értékeket illeti (2c. dimenzió), a konzervatív értékek mellett (család, vallás, becsület) a mobilitás, és a 'talpraesettség' értékei olvashatók ki az elbeszélésekből. Elsősorban a közkedveltség, a kiatartás, a higgadtság, a döntésképeség, és az életrevalóság minősültek olyan értékeknek, amit a fiatalok gyermeiknek feltétlenül átadnának.

A disszertáció kétségtelen érdeme, hogy leírja, hogy a közmegebecsültség mint nyelvi mentális kép köré szerveződő értékek struktúráját. A felsőoktatási kollégisták interjúiban a

közmegebecsültség korántsem konzervatív cselekvési mintákat sugalló mentális kép. Más szóval e fogalom egyszerre irányul a főként konzervatív, tekintélyelvű szülői értékek elfogadására, és a határok, az emberek, a lehetőségek pontos ismeretére és az azokhoz való rugalmas alkalmazkodásra. Az adatok érték-koegzisztenciát tükröznek, még hozzá az értékek olyan egymásra torlódását, amelyben a tradicionális, posztmaterális és posztmodern értékek patchwork szerűen állnak együtt.

Az axiális kategória, mely köré a teljes diskurzus felépíthető nem egyszerűen a biztonság, vagy a normaszegés, netán a talpraesettség, mint inkább az a tapasztalat, hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont.. Ezek az eredmények alátámasztják Pusztai, Somlai és Szalai adatait, amennyiben az intézményi részvételt valóban párhuzamos kötődésekkel jellemzhetők (Pusztai, 2011; Somlai, 2010; Szalai, 2011).

Mindez hiteltérdemlően alátámasztja Feischmidt eredményeit, miszerint az egyéni és a kollektív mebecsültség iránti vágy szélsőséges aktivitást hív elő. A kollektív identitások keresését (dimenzió 2c.) visszaigazolták az adatok. Egyfelől igazolódott, hogy a kvalitatív elemzés során kibomló értékskála élén a becsület áll másfelől a becsület szó átrendeződésének elemzése feltárta, hogy hányféle kollektív identitás tűnhet fel egyetlen interjúban.

A harmadik kutatási kérdés azt firtatta vajon az adott értékeken nyugvó valóságmagyarázatokból milyen jövő vízió rajzolódhat ki? Ezt a kutatási kérdést a fiatalok jövőorientációján és karrierorientációján keresztül igyekeztem megragadni (3a;3b.;3c dimenzió).

Azt valószínűsítem, hogy a makrokörnyezet észlelésében és későbbi szerepvállalásban meghatározó szerepet játszik az, hogy a fiatalok miben látják egyéni boldogulásuk lehetőségeit. Az önállóság, elnyomorodás vagy külföld opciókból is kitűnik, hogy a szakmai orientáció középpontjába az egyéni autonómia és integritás kivívása áll. A státuszkijelölés tekintetében a minta sajátosságából adódóan egyetlen dimenziót vizsgáltam, nevezetesen, hogy a fiatalok mennyire értékelik fontosnak karrierterveik kivitelezésében a stílus, illetve a társadalmi háttérváltozók (nem, település, anyagi háttér, iskolai végzettség) szerepét.

A státuszkijelölés folyamatában a település, anyagi háttér és főként a szülők iskolai végzettsége nagyon is számít. Ez végig követhető az interjúsorozatban, hisz a különböző iskolai végzettségű szülők gyermekeinek diskurzusa végig eltér. Jegyezzük meg azonban,

hogy adatok felhívják bizonyos gyakorlatokra a figyelmet, amelyek a kevésbé privilegizált elsőgenerációs értelmiségi hallgatók számára biztosítanak járható alternatívákat a státuszelérés során. Ilyennek tekinthetők az (in)aktivitás és a tanult tehetetlenség nehezebben megközelíthető indirektebb mintái – például a nehezen elérhető státuszok imitálása, egyes társadalmi pozíciók közti mozgás vagy a megfelelő fogyasztási és kommunikációs stílus elsajátítása.

S most hadd térjek rá **negyedik kutatási kérdésre**, nevezetesen arra, hogy az általam vizsgált fiatalok hogyan osztják meg fenn bemutatott valóságmagyarázataikat – vagyis miként jellemezhető a populációban a közről szóló beszéd. Szabó és Ritter munkáit olvasva ezt a kérdést a beszéd sajátosságainak azonosításával; a diszkurzív normák, diszkurzív stratégiák és diszkurzív sztenderdek részletes elemzésével tártam fel. A rendelkezésemre álló információk Ritter post-szovjet mintából származó belátást megerősítik és tovább finomítják – például azoknak a konkrét nyelvi stratégiáknak a felsorolásával, amellyel e fiatalok manipulálják vagy éppen formálják a helyzetet, nehogy olyan konfliktusokba kerüljenek, amelyek békés megoldására nem áll rendelkezésükre elfogadott magatartásminta.

Diszkurzív normák A fiatalok beszéd modora rendkívül bipoláris: ahol kritizálnak valamit, ott sietve pozitívan kiegészítik nézeteiket. Mindent összevetve pedig inkább valamivel szemben, valamit elutasítva, mint valami mellett azonosítják önmagukat. Első pillantásra kivehető, hogy a konszenzusok és a klasszikus értelemben vett vita ritka, és ezzel szemben a beszéd központi szervező elve a vicc, a klisék, és a szituatív kommunikációként kódolt, sajátos kommunikatív formák. Radikális fiataloknál pedig rendszeres kommunikatív mintának bizonyult a klasszikus értelemben vett kommunikatív racionalitás kerülése, méghozzá épp azáltal, hogy a téma futótűzként egymás szájába adva artikulálódik, így nincs olyan aktor, akinek fel kell vállalnia a beszédszituációt.

Diszkurzív stratégiák Bebizonyosodott, hogy ha magát a nyelvhasználatot is az emberi aktivitás részének tekintjük – mint ahogy azt előttünk számosan igazolták –, akkor felmerül egy sor olyan kérdés, ami a nyelv olyan használatát célozza, amely közéleti cselekvésnek tekinthető, miután tevékenyen hozzájárul egy lezáratlan konfliktusokkal teli közszféra kialakításához. Mindez igazolta Szabó korábbi eredményeit – amennyiben a meghatározó magatartásminta a konfliktusos helyzetekben a konfliktus kerülés. A konfliktus kihordó vagy a konfliktus élező magatartás még a szélsőséges megoldásokban gondolkodó fiataloknál sem

magától érthető. Érdekes eredmény, hogy a fiatalok szemében a kulturális részvétel kivételével bármifajta részvétel konfliktusosnak minősült.

Végül **az ötödik kutatási kérdés** arra kérdezett rá, hogy hogyan kapcsolódnak be a hallgatók abba közéletbe, amit az formális vagy informális intézményi környezet felkínál.

Itt azzal a feltételezéssel éltem, hogy a fiatal felnőttek nem tudják, és nem is akarják formálni környezetüket, azaz őket az apátia vagy az inaktivitás valamely sajátos formája jellemzi. Ez a feltételezés teljességgel megcáfolódott. Az interjúk tükrében – kijelenthető, hogy nem inaktivitás, apátia áll a generáció alig észlelhető állampolgári aktivitása mögött, hanem egy már-már hiperaktív külvilágra hangoltság, melynek háttérében a változó szituációk kézbe tartása, a mozgó morálnak megfelelő elköteleződések sokasága, és – főként – az egyéni életútra való reflexión alapuló önérték-értékesítés áll.

Nem beszélhetünk képességihiányról, állampolgári inkompetenciáról sem, sokkal inkább egy tudatos elfordulás jellemzi a fiatalokat a közélettől. Mindezek dacára a fiatalok politikai érdeklődése élénk.

A fiatalok intézményi bevonódásának mintáit tanulmányozva másodsorban azt tartottam valószínűnek, hogy interjúalanyaim 'csendes generáció' tagjainak tekinthetők. Gábor munkája nyomán azt vártam, hogy míg a fiatalok privát szféráját a kreativitás, közszférájukat az előző nemzedékhez igazodó magatartás uralja. Ez a feltételezés beigazolódott, minthogy a vizsgált minta valóban tekinthető csendes generációnak, amennyiben a lázadás körökben nem látványos, és mintái nem is a családhoz köthetőek.

Harmadszor a kutatás kezdetekor úgy tűnt, hogy a vizsgált mintán a fogyasztási javak elutasítása és egyfajta közösséghez való visszafordulás azonosítható. Ennek érdekében számba vettem a közösség fogalom endemikus jelentésárnyalatait különösképpen a szélsőséges megoldásokban gondolkodó fiatalok körében. Az adatok arról tanuskodnak, hogy kommunitárius fordulatról a generáció vonatkozásában nem lehet beszélni, hiszen a mintában a *társasság* elköteleződést nem igénylő, szolgáltatás alapú formái preferáltak. Ugyanakkor a biztonságra, a rendre, az egyéni és kollektív megbecsültségre való igény magas. Mindezt gyakorta hív elő radikális viselkedési mintázatokat, mely radikalizmusnak azonban megannyi arca és funkciója van (Feischmidt et al., 2014).

Összegezve az adatok igazolják, hogy a magánszféra előretörésével párhuzamosan a felsőoktatási intézményi környezet iránti elköteleződés szintjei és formái módosultak. E változás mögött az identifikáció és az intézményesülés sajátos mikro-folyamatai azonosíthatók. A közszféra és a magánszféra értelmezése egy sajátos cselekvéseméleti perspektívát nyer, melynek célja az intézményi elköteleződés elkerülése. A hallgatók ismerve a késő modernitás többszintű hierarchiarendszerét, valamint tisztán látva a magyarországi újkapitalizmus strukturális hiányosságait, hajlanak arra, hogy kihasználják azt a stratégiai játékteret, amit egy-egy szituáció köz/magán karakterének átírása, átalakítás tesz lehetővé. Az elemzés feltárt számos olyan gyakorlatot, amivel a fiatalok az intézményi elköteleződést el tudják kerülni, ám az intézményi üzemeltetésből adódó hiátusokat érdekeiknek megfelelően ki tudják használni.

Az adatok fényében a közösségi élmények – így az egyetem mint közösség – megélése valóban problematikusnak tűnik. A fiatalok tevékenységeit irányító individualizáció, a személyes önérdek folytonos hajszolása olyan bizalmi hiátust teremt, ami megnehezíti a korosztály számára a közösségi élmények megélését. Az intézményi bizalom és részvétel az irodalomnak megfelelően nem direkt módon hat egymásra. A személyközi netwörkökön nyugvó bizalom a közéleti cselekvés a, közösségi élmények átélése során formálja az intézményi részvétel iránti elkötelezettséget(Gibson, 2001; Letki, 2004b; Tinto, 2017).

Ám a kollektív értékek kiüresedése, a mozgó helyzetszituatív moralitás egyre nehezebbé teszi a fiatalok számára a másokkal való otthonos együttlétet. Ezért a vizsgált populáció keresi azokat a lehetőségeket, ahol a biztonságos, ám szűk magánszféra tágítható. Ilyennek minősültek a magántársaságok átfedései – például a barátomnak a barátaival együtt töltött idő, vagy azok a helyszínek (megapartik, fesztiválok), ahol anélkül, hogy az egyén elhagyná a számára biztonságot nyújtó privát szférát, a társas magány keretei között, egyé válhat a közszféra. Mindent egybevéve a magán-köz dinamika, a magán primátusa nem egyszerűen csak a részvétel formáit, hanem a társas orientációt, és ezáltal az intézményi integrációt is lényegileg befolyásolja.

A feltárt individualizációs folyamatnak az az alapvető jellemzője, hogy bár az intézményi függés – elsősorban az intézményi szolgáltatásoktól való függés – fokozódik, az egyén a makrocsoportokba való beilleszkedés helyett, a saját életútra való reflexiót helyezi cselekedetei előterébe. Azaz miközben nő az intézményekől való függés, az intézmény világába történő integráció nem teljes. Vitatkozva Szalai eredményeivel, adataim alapján az a

megállapítás tehető, hogy vannak a korosztályra jellemző közös referencia pontok, ám ezek nem egzisztenciális vagy politikai természetűek (Szalai, 2011). E közös magatartásminták azon a közös nemzedéki tapasztalaton alapulnak, hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont. Ennek megfelelően kutatásom – jóllehet mintája miatt csak korlátozott általánosíthatósággal – olyan a nemzedéket összekovácsló közös cselekvési minták jelenlétére utal, amelyek egy sajátos helyzetszituatív moralitást támogatnak. Ilyen poszt-konvencionális részvételi formának bizonyult a több szintű reflexió, a kommunikációban és az orientációban való jártasság, illetőleg a valóság és a nyilvánosság értelmezések egy adott társadalmi helyzethez történő igazítása. Az itt felsorolt posztkonvencionális részvételi formák kívülről bár, de jelentős rendszerformáló erővel bírhatnak, épp azért, hogy erodálják a fennálló intézményi környezetet és egyszersmind megkérdőjelezzik annak legitimitását.

Összefoglalva a generáció politikai generáció, amennyiben karrierorientációjának szerves része a környezet intézményinek politikai eszközökkel való formálása. Viszont a részvétel formái, az egyén közvetlen környezetének politikai eszközökkel való befolyásolása az önértékeléstől függően hol az intézményeken keresztül (többgenerációs értelmiség), hol azoktól távol folyik (elsőgenerációs értelmiség). Az adatok szerint a korábbi eredményektől részben eltérően az aktivitás nem köthető egyértelműen a szülők magas iskolai végzettséghez, hiszen mind a magas iskolázottságú szülők gyermekei mind a kevésbé iskolázott szülők esetében azonosítható egy aktív és egy inaktív csoport. A magas iskolai szülői háttér ugyanakkor, úgy tűnik, növeli a politikai érdeklődést, minthogy e fiatalok a köz-, és szakpolitikáról élénken és árnyaltan értekeztek. Mindemellett az aktivitást a heterogén baráti kör valószínűsíti, mondhatni azok, akiknek több karra kiterjedő baráti társaságuk van aktívabbak és kommunikatív racionalitásuk magasabb. Ezzel együtt csak egy a campus világába mélyen beágyazott csoport felsőoktatási demokratikus állampolgári szocializációja tekinthető teljesnek. Ők azok az alacsony státuszú, megyeszékhelyekről érkező fiúk, akik főként a kultúra iránt elkötelezettek és az egyetem világában számtalan demokratikus tapasztalatot szereznek.

Tézisek

Az eredmények felsorolása után most rátérek azokra a hasonlóságokra, ami a különbségek dacára a leendő értelmiség két fenn leírt, jól elhatárolható csoportjában, azzal kecsegtet, hogy a generáció önálló cselekvési mintákkal rendelkező társadalmi réteggé alakulhat. Az előző fejezetekben összegeztem milyen nehézségeket, milyen lehetőségeket és milyen társas

mintákat érzékelnek a hallgatók. Milyen történetek teszik lehetővé, hogy közéleti élményeiket másokkal megosszák, ezekben, hogyan pozicionálják saját magukat, illetőleg mi az a keret, amelyben elképzelik magukat a jövőben.

Ekképpen körvonalazódott a fiatalok nemzedéki helyzetértelmezése, valamint a fiatalok diskurzusaiban megjelenő jövőkép. Kitüntetett figyelmet kaptak azok az objektív tények, javak, életesélyek, hatalmi pozíciók, függőségek, illetőleg tudati cselekvési formák, amelyek szervezik a hallgatók hétköznapijait, valamint azok az eszmék és célok, amelyek meghatározzák jövőorientációjukat. E fejezetben mindezek nyomán pedig kitérek azokra a mégoly ritkán, ám mégis megjelenő közös cselekvési mintákra, amelyek a nemzedéket jellemzik. Teszem ezt úgy, hogy gondolataimat a bevezetésben megfogalmazott három fő állítás köré rendezem

- 1.) A nemzedék vizsgált szegmense politikai nemzedékként viselkedik
- 2.) A rendszerváltás után született első generáció magatartása alapvetően konfliktuskerülő
- 3.) A fiatalok perspektívájából az egyetem sokkal inkább a kommunikatív, fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

- 1.) A nemzedék vizsgált szegmense politikai nemzedékként viselkedik

A nemzedék vizsgált értelmiségi szegmense számára a politikai szerepvállalás egyszerre hív elő erős negatív konnotációjú képeket és minősül egyértelműen az önérdék érvényesítés sikeres mintájának. A politika iránt határozott érdeklődés mérhető.

Szalai Mannheimra hivatkozva arra a következtetésre jut, hogy a 2011-ben 25 és 35 év közti a pályájukat éppen kezdő fiatal felnőttek a *romkocsmák nemzedéke* vagy az *elveszett nemzedék*. A magyar fiatal felnőttek e nemzedéke számára a közösségi élmény nem ölt világnézeti formát, nincs lázadás sem. Az egységes referencia pontok hiánya pedig félszeggé teszi a korosztályt, ahol az újkapitalizmus mélyreható kritikája mellett – állítja Szalai – nincs valós cselekvési alternatíva (Szalai, 2011). Ezzel az állítással vitatkozva egy új dimenzió a köz-magán dimenzió bevonása az elemzésbe igen hasznosnak bizonyult.

Annyiban mindenképpen nehézkes e nemzedék közös cselekvési mintáinak kikristályosodása, hogy a fiatalok tevékenységeit irányító individualizáció, a személyes önérdek folytonos hajszolása olyan bizalmi hiátust teremt, ami megnehezíti a korosztály számára a közösségi élmények megélését. A kollektív értékek kiüresedése, a mozgó helyzetszituatív moralitás egyre nehezebbé teszi a fiatalok számára a másokkal való otthonos együttlétet.

Talán meglepő, de ennek dacára azonosíthatóak közös cselekvési minták. Azaz vitatkozva Szalai eredményeire adataim alapján az a megállapítás tehető, hogy vannak a korosztályra jellemző közös referencia pontok, ám ezek nem egzisztenciális vagy politikai természetűek. E közös magatartásminták azon a közös nemzedéki tapasztalaton alapulnak, hogy többé már nem a közösségek, hanem a folyton másként definiálódó és alakítható helyzet a viszonyítási pont. Ennek megfelelően kutatásom – jóllehet mintája miatt csak korlátozott általánosíthatósággal – olyan a nemzedéket összekovácsoló közös cselekvési minták jelenlétére utal, amelyek egy sajátos helyzetszituatív moralitást támogatnak. Ilyenek például az orientáció és a kommunikáció viselkedési mintái, mint az (in)aktivitás sajátos közép-európai formái, amelyek a fenn részletesen tárgyalt magántársaságokban csiszolódnak ki és válnak olyan alapkészségekké, amely alapján valaki megítéltetik, vagy amely meghatározó céljainak elérése szempontjából. Összefoglalva a generáció politikai generáció, ám a részvétel formái, az egyén közvetlen környezetének politikai eszközökkel való befolyásolása az önérdekektől függően hol az intézményeken keresztül, hol azoktól távol folyik.

2.)A rendszerváltás után született első generáció magatartása alapvetően konfliktuskerülő

Míg 49 illetve 33 alkalommal fordultak elő olyan szöveghelyek, amelyekben a konfliktusok konszenzusos alapon megoldódtak vagy akár tettegességgig eldurvultak, addig 157 olyan szövegrész van, ahol valamilyen nyelvi praktika segített a konfliktusok megkerülésében. Talán ez az adat önmagában alátámasztja Szabó azon tételét, mely szerint a fragmentált közép-európai politikai szocializációs modelleknek köszönhetően e térben az állampolgár egy a nyugat-európai teoretikus modellektől jelentősen eltérő képe alakult ki. Ez az állampolgár eszmény a szakirodalom kvantitatív adatai alapján konform, önálló véleményt formáló jól informált, de inaktív egyén ideáljára épül. Fontos eredménye az értekezésnek, az a felismerés, hogy a konfliktusról valott nézetek, és konfliktuskezelési minták nem a társadalmi konszenzus irányába mutatnak, így az intézményi konfliktusok csak részben járulnak hozzá az intézmények iránti elköteleződés kialakításához.

Mindez talán nem meglepő, hiszen széles társadalmi konszenzus hiányában az iskolarendszer – Csákó és Szabó szerint – a konfliktusok kerülésére szocializál (Csákó, 2013; Szabó, 2009). E korábbi kutatásokhoz jelen disszertáció annyiban járult hozzá, hogy rámutat a tanult tehetetlenség fiatalok által használt verbális és non-verbális eszközeire. Ezen belül a konfliktus kerülés kilenc különböző nyelvi gyakorlatát azonosította a fiatal felnőttek köréről szóló beszédében. Ezek rendre a helyzettel való kommunikáció, a helyzet testre szabása, a helyzet másra történő áttestálása, a helyzet másként láttatása, a helyzet társítása, a helyzet elodázása, a helyzet ignorálása, a helyzet adottként való észlelése és a helyzetből való kilépés.

Ezek a technikák arra szolgálnak, hogy a beszélő vagy ne vehessen tudomást az adott helyzetről vagy kitérjen előle, vagy éppen olykor-olykor a verbális kommunikáció helyett a „beszélgető partnert” kész helyzet elé állítva, magával a helyzettel kommunikáljon, mintegy válaszul az eseményekre.

S miként fentebb láttuk nem a közösség, hanem folyton változó helyzet a korosztály vizsgált szegmensének viszonyítási pontja. Így aztán a konfliktus kerülés nyelvi formái is a helyzet alakításán, társításán, esetleg átírásán vagy ignorálásán keresztül járulnak hozzá ahhoz, hogy a szűkebb tágabb társas környezet konfliktusok nélkül formálhatóvá váljon. Ám ez aligha sikerül maradéktalanul, hiszen gyakorta e kommunikatív minták éppen konfliktusokkal terhelik meg környezetüket.

3.) A fiatalok perspektívájából az egyetem sokkal inkább a kommunikatív és fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

Révén a modern egyetem közszolgálati funkciója mind a szolgáltatást nyújtók mind a szolgáltatást igénybe vevők oldaláról az elmúlt harminc évben folyamatosan újra definiálódott – mely folyamat együtt járt az intézményi struktúra szakadatlan reformjával –, a fiatalok elbeszéléseiből úgy tűnik, hogy az egyetem sokkal inkább a kommunikatív, fogyasztói részvételre ösztönöz, mintsem egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására. Az egyetem a fenti interjúkban szabályaival, elvárásaival, és szolgáltatásaival van jelen, a fiatal felnőttek fejlődését támogató akadémiai ideálkép azonban teljességgel hiányzik. Továbbá alanyaim – egy szűk elittől eltekintve – nem érdekeik védelmét ellátó társaik gyülekezeteként élik meg a felsőoktatási állampolgári szocializáció formális mentor szervezeteit, hanem az egyetem részeként élik meg, melynek feladatai, finanszírozása számukra átláthatatlan.

Ez alól kivételt képez az egyetemre urbánus körülmények közül érkező, de alacsony szülői iskolai háttérrel érkező fiúk csoportja, akik az egyetem kulturális életét szervezve számos életre szóló demokratikus tapasztalatra tesznek szert.

Fontos ezzel összefüggésben belátni, hogy az interjúkból kiolvasható *piac orientált állampolgári szocializáció* nem képes és nem is tartja céljának az érintett fiatal felnőttek demokratikus intézményrendszerbe történő integrálását. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ez a fajta állampolgári szocializáció ne bírna jelentős szocializációs potenciállal, pusztán előre vetít két lehetséges scenáriót: egyfelől lehetséges, hogy más intézmények veszik át az adott feladatot, másfelől nem kizárt, hogy az említett folyamat hozományaként egyfajta demokratikus deficit jelenhet meg a jövő intézményrendszereiben. A modern egyetem e modalitásai kétségkívül új perspektívákat nyitnak az állampolgári szocializációban, ám bár szükségszerűen átírják az egyetem szerepéről kialakított korábbi elképzeléseinket is.

Mindent összevetve a nemzedék politikai nemzedéknek tekinthető, amennyiben karrierorientációjának szerves része a környezet intézményinek politikai eszközökkel való formálása. Ám e politikai szerepvállalás gyakorta poszt-konvencionális formákban hol az intézményrendszeren keresztül, hol attól távol valósul meg. A rendszerváltás után született első generáció jellemzően konfliktuskerülő ugyanis körökben kilenc olyan nyelvi praktika volt azonosítható, amivel a konfliktus nem kihordani vagy élezni, hanem elkerülni igyekeztek. Végül elmondható, hogy a vizsgált fiatalok az egyetemet szabályain és szolgáltatásaikon keresztül érzékelik, azaz perspektívájukból az egyetem sokkal inkább a fogyasztói, kommunikatív részvételre ösztönöz, mint egy konszenzuson alapuló állampolgári magatartás begyakorlására.

VI. Hivatkozások

- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture*. Princeton University Press.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1974). Az állampolgári kultúra: Politikai attitűd és demokrácia öt nemzetnél. In L. Molnár & V. Angyal (Eds.), *Empirikus politikai szociológia: szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1974. -. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04172409>
- Amna, E. (2012). How is civic engagement developed over time? Emerging answers from a multidisciplinary field. *Journal of Adolescence*, 35(3), 611–627. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.04.011>
- Amna, E., & Ekman, J. (2014). Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, 6(2), 261–281. <https://doi.org/10.1017/S175577391300009X>
- Austin, J. (1990). *Tetten ért szavak: A Harvard Egyetemen 1955-ben tartott William James előadások*. Akad. K. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008038564>
- Balku, A., Dusa, Á., & Sörös, A. (Eds.). (2011). *Ifjúsági élethelyzetek: ifjúságszociológiai tanulmányok*. Debreceni Egyetemi Kiadó. http://www.imuk.hu/reszletes_ifjusagi_elethelyzetek__ifjusagszociologiai_tanulmanyok_113.html
- Barnes, S. H. (2006). The changing political participation of postcommunist citizens. *International Journal of Sociology*, 36(2), 76–98.
- Bauer, Béla, Székely, L., & Szabó, A. (2017). *Magyar ifjúság kutatás, 2016: az ifjúságkutatás első eredményei: ezek a mai magyar fiatalok!* Új Nemzedék Központ. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK06126301>
- Bauman, Z. (2013). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Wiley. https://books.google.hu/books?id=XzdYeiDw_3QC
- Beckert, J. (2016). *Imagined futures*. Harvard University Press.
- Beke, M., Ditzendy, K. A., & Nagy, Á. (2004). Áttekintés az ifjúsági intézményrendszer állami és civil aspektusairól. *Új Ifjúsági Szemle: Ifjúságelméleti Folyóirat*, 2(3), 27–35.

- Bennett, A. (1999). Subcultures or Neo-tribes? Rethinking the Relationship between Youth, Style and Musical Taste. *Sociology*, 33(3), 599–617. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=2276231&site=ehost-live>
- Bennett, A., & Kahn-Harris, K. (2004). *After subculture: critical studies in contemporary youth culture*. Palgrave Macmillan. <http://www.loc.gov/catdir/toc/hol051/2003068745.html>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2013). *The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics*. Cambridge University Press.
- Berglund, S. (2013). *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Edward Elgar Publishing.
- Bing, L., Akintoye, A., Edwards, P. J., & Hardcastle, C. (2005). The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK. *International Journal of Project Management*, 23(1), 25–35. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263786304000493>
- Blackman, S. (2005). Youth Subcultural Theory: A Critical Engagement with the Concept, its Origins and Politics, from the Chicago School to Postmodernism. *Journal of Youth Studies*, 8(1), 1–20. <http://10.0.4.56/13676260500063629>
- Blackman, S. J., & Kempson, M. (Eds.). (2016). *The subcultural imagination: theory, research and reflexivity in contemporary youth cultures*. London : Routledge.
- Blommaert, J., & Bulcaen, C. (2000). Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsjsr&AN=edsjsr.223428&site=eds-live>
- Bocsi, V. (2015). *A felsőoktatás értékmenteszei*. ÚMK. <http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2014/02/BV-Okt-Ertekmetsz-unmark.pdf>
- Bodó, J. (1998). Átjárás technikák a szocializmusban a társadalom privát és hivatalos szférája között. In J. Bodó (Ed.), *Fényes tegnapunk: tanulmányok a szocializmus korszakáról* (pp. 31–80). Pro-Print. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK01818267>
- Boros, L. (1993). *Érték - iskola - család* (L. Boros (Ed.)). Akadémiai Kiadó.

<http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0004292638>

- Bourdieu, P. (1987). *Die feinen Unterschiede: Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*. Shurkamp.
- Bourdieu, P., Gelléri, G., Sebes, A., Berényi, G., & Gellériné Lázár, M. (2009). *A gyakorlat elméletének vázлата* (G. Gábor, S. Anna, B. Gábor, & G. L. Márta (Eds.)). Napvilág Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008482988>
- Boyd, R., & Holton, R. J. (2018). Technology, innovation, employment and power: Does robotics and artificial intelligence really mean social transformation? *Journal of Sociology*, 54(3), 331–345. <https://doi.org/10.1177/1440783317726591>
- Brady, H. (1999). Political participation. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Political Attitudes* (pp. 737–801). Academic Press.
- Brunnbauer, U., & Haslinger, P. (2017). Political mobilization in East Central Europe. *Nationalities Papers*, 45(3), 337–344. <http://10.0.4.56/00905992.2016.1270922>
- Brunton-Smith, I., & Barrett, M. (2015). Political and Civic Participation: Findings from the modelling of existing survey data sets. In B. Barrett, M and Zani (Ed.), *Political and Civic engagement: Multidisciplinary Perspectives* (pp. 195–212).
- Bukodi, E. (2002). Társadalmi mobilitás Magyarországon, 1983-2000. *Társadalmi Riport*, 7(1), 193–206.
- Bukodi, E. (2005). Partnerszelekció a házasságokban. *Demográfia*, 48(2–3), 218–253.
- Cammaerts, B., Bruter, M., Banaji, S., Harrison, S., & Anstead, N. (2014). The Myth of Youth Apathy Young Europeans' Critical Attitudes Toward Democratic Life. *American Behavioral Scientist*, 58(5), 645–664. <https://doi.org/10.1177/0002764213515992>
- Cash, J. (2015). The Case Study as Representative Anecdote. In J. Damousi, B. Lang, & K. Sutton (Eds.), *Case Studies and the Dissemination of Knowledge*. Taylor & Francis. <https://books.google.hu/books?id=XE2hBgAAQBAJ>
- Cazes, S., & Nesporova, A. (2006). *Flexicurity : A Relevant Approach in Central and Eastern Europe*. ILO. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsebk&AN>

=403534&site=eds-live

- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Clarke, A. E. (2005). *Situational Analysis: Grounded Theory After the Postmodern Turn*. SAGE Publications. <https://books.google.hu/books?id=juxbjObVVBwC>
- Clarke, A. E., & Charmaz, K. (2013). *Grounded Theory and Situational Analysis*. SAGE Publications. <https://books.google.hu/books?id=fBVevwEACAAJ>
- Cohen, A. K. (1969). A szubkultúrák általános elmélete. In T. Huszár, M. Sükösd, P. Félix, G. Forintos, & P. Józsa (Eds.), *Iffúságszociológia* (p. 373 p.). Közgazdasági és Jogi Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04381023>
- Cohen, A. P. (2013). *Symbolic construction of community*. Routledge.
- Cortazzi, M. (2014). *Narrative analysis*. Routledge.
- Csabai, M. (2017). *Eset - történet: a klinikai mesétől az esetbankig*. Oriold. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK06191514>
- Csákó, M. (2008). A konfliktuskezelés kultúrájának alakulásáról. *Educatio*, 17(3), 356–365. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00045/pdf/913.pdf>
- Csákó, M. (2012). Állampolgári nevelés átellenes partokon. *Educatio*, 21(2), 341–350. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00060/pdf/educatio_EPA01551_1202-Szemle1.pdf
- Csákó, M. (2013). Hármasegység. *Magyar Tudomány*, 174(5), 630–634. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00116/pdf/EPA00691_mtud_2013_05_625-639.pdf
- Csákó, M. (2014). Családi emlékezet és történelem. *Socio.Hu*, 4(1), 81–107. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2014.1.81>
- Csákó, M., & Sik, D. (2018). Állampolgári szocializáció a kivándorlás árnyékában. In Ádám Nagy (Ed.), *Margón kívül*. Excenter Kutatóközpont.
- Császár, B. (2011). Közösségi kommunikáció és közélet. In Á. Utsi (Ed.), *Közösségi kapcsolatok és közélet* (pp. 9–20). Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02780589>

- Csepeli, Gy. (2019a). A vén Európa ifjúsága. *Educatio*, 28(1), 34–41.
<https://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/2063.28.2019.1.3>
- Csepeli, Gy. (2019b). A vén Európa ifjúsága. *Educatio*, 28(1), 34–41.
- Csepeli, Gy., & Závecz, T. (1995). Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében. In F. Gázsó & I. Stumpf (Eds.), *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón* (pp. 139–156). Ezredforduló Alapítvány.
- Csepeli, György, Murányi, I., & Prazsák, G. (2011). *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon: Társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai* (M. István & P. Gergő (Eds.)). Aperiion. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00805815>
- Csite, A., Kovách, I., & Kristof, L. (2006). Fogyasztói csoportok az ezredforduló Magyarországon. In I. Kovách (Ed.), *Társadalmi metszetek: hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon: szociológiai tanulmányok*. Napvilág.
[http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000104905](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000104905)
- Csózik, R. (2012). Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In Andrea Szabó (Ed.), *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*. Belvedere Meridionale.
- Curran, J. (2007). Mégegyszer a tömegmédiáról és a demokráciáról. In T. Terestény, R. Angelusz, & R. Tardos (Eds.), *Média, nyilvánosság, közvélemény: Szöveggyűjtemény* (pp. 910–949). Gondolat.
- Dahl, V., Amnå, E., Banaji, S., Landberg, M., Šerek, J., Ribeiro, N., Beilmann, M., Pavlopoulos, V., & Zani, B. (2018). Apathy or alienation? Political passivity among youths across eight European Union countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(3), 284–301. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1404985>
- Dalton, R. J. (2015). *The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*. CQ Press. <https://books.google.hu/books?id=nlwdCAAQBAJ>
- de Certeau, M., & Rendall, S. F. (2011). *The Practice of Everyday Life* (Issue 1. k.). University of California Press. https://books.google.hu/books?id=-Csl_AAoUT8C

- Dekker, P., Koopmans, R., & Van den Broek, A. (1997). Voluntary associations, social movements and individual political behaviour in Western Europe. In W. Van Deth (Ed.), *Private groups and public life: Social participation and political involvement in representative democracies* (pp. 224–243). Routledge.
- Delanty, G. (2013). *Community*. Taylor & Francis. <https://books.google.hu/books?id=vUXaAAAAQBAJ>
- Dénes, F. (1995). *Felsőoktatási kollégiumok működése*.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2017). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications. <https://books.google.hu/books?id=AmPgDQAAQBAJ>
- Diczházi, B. (1987). Az önállósodás grádicsai. A BME Martos Kollégium közösségi rendszerének formálódása és szellemi arculata (1978–1986). *Ifjúsági Szemle*, 5, 78–86.
- Dusa, Á. (Ed.). (2012). *Egyetemi élethelyzetek: ifjúságszociológiai tanulmányok*. Debreceni Egyetemi Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00873415>
- Ehmann, B. (2002). *A szöveg mélyén: A pszichológiai tartalomelemzés*. Új Mandátum. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000027338](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000027338)
- Elliott, A., & Lemert, P. C. (2009). *The New Individualism: The Emotional Costs of Globalization REVISED EDITION*. Taylor & Francis.
- Erzsébet, S. (2011). Fiatal munkások a magyarországi újkapitalizmusban. *Kritika: Társadalomelméleti És Kulturális Lap*, 40(4), 2–5. http://www.kritikaonline.hu/kritika_11aprilis_szalai.html
- Fáber, Á. (2008). Találkoznak-e a párhuzamosok a végtelenben? Pierre Bourdieu és Luc Boltanski kapitalizmusbírálata. *Replika: Szociológiai Viták És Kritikák: Társadalomtudományi Folyóirat*, 62(62), 109–125. http://replika.hu/system/files/archivum/replika_62-06_Faber.pdf
- Facer, K. (2011). Learning futures: Education, technology and social change. In *Learning futures: Education, technology and social change*. <https://doi.org/10.4324/9780203817308>

- Facer, K. (2013). The problem of the future and the possibilities of the present in education research. *International Journal of Educational Research*, 61(Achievement Goals and Achievement Goal Orientations in Education), 135–143. <http://10.0.3.248/j.ijer.2013.03.001>
- Facer, K. (2018). Governing Education Through The Future. In *Making Education: Material School Design and Educational Governance* (pp. 197–210). Springer.
- Fairclough, N. (1994). *Language and power*. London ; New York : Longman, 1994, cop. 1989. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=cat06380a&AN=deb.bibDEK00740526&site=eds-live>
- Falussy, B. (1986). A kollégiumi egyetemi hallgatóság összetételének és életmódjának néhány vonása. In G. Tóth (Ed.), *A nevelőmunka időszerű kérdései a felsőoktatási intézmények kollégiumaiban: A VII. Országos Kollégiumi Konferencia nemzetközi tanácskozásának anyaga : Győr, 1984. november* (p. 195). Magyarország.Művelődési Minisztérium.Marxizmus-leninizmus Oktatási Főosztály. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006292322>
- Falussy, B., & Harcsa, I. (2000). *Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén: Magyar nyelvű elemzés kétnyelvű táblázatokkal.* Központi Statisztikai Hivatal. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008140561>
- Falussy, B., Laki, L., & Tóth, G. (1991). *Egyetemi és főiskolai kollégisták életmódja.* Eötvös József Kollégium. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0003253370>
- Fazekas, A., & Dobó, I. (2016). Ön és tükörcép: identitás, érték. In Ádám Nagy & L. Székely (Eds.), *Negyedszázad: Magyar Ifjúság 2012* (pp. 308–339). Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.
- Fazekas, A., & Nagy, Á. (2016). Generációs problématerkép. In Ádám Nagy & L. Székely (Eds.), *Negyedszázad: Magyar Ifjúság 2012* (pp. 308–338). Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely etc.
- Feischmidt, M. (2016). A kritikai és emancipációs diskurzusok megújulásáról. *Socio.Hu*, 6(2), 103–116. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.103>

- Feischmidt, M., Glózer, R., Ilyés, Z., Kasznár, V. K., & Zakariás, I. (2014). *Nemzet a mindennapokban: az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan.
- Feischmidt, M., & Hervik, P. (2015). Mainstreaming the extreme: intersecting challenges from the far right in Europe. *Intersections : East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 3–17. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.80>
- Feischmidt, M., & Majtényi, B. (Eds.). (2019). *The Rise of Populist Nationalism*. CEU Press.
- Fekete, B., & Gárdos-Orosz, F. (2017). *Central and Eastern European Socio-Political and Legal Transition Revisited* (Issue volume 7). Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsebk&AN=1827704&site=eds-live>
- Fekete, M., & Tibori, T. (2018). Az ifjúság szabadidő-felhasználása a fogyasztói társadalomban. In Ádám Nagy (Ed.), *Margón kívül*. Excenter Kut. Közp.
- Fényes, H., Lipcsei, L., & Szeder, D. (2012). Önkéntesség a Debreceni Egyetem Hallgatói táborában. In *Egyetemi elethelyzetek I-II*. (pp. 99.-118.). Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Fényes, H., Markos, V., & Pusztai Gabriella Viktória, T. K. (2018). A felsőoktatási hallgatók civil aktivitása és a lemorzsolódási esélyük összefüggései. *Metszetek*, 7(3), 141–156. <https://doi.org/10.18392/metsz/2018/3/6>
- Fényes, H., & Szabó, I. (2014). *Campus-lét a Debreceni Egyetemen: ifjúságszociológiai tanulmányok* (F. Hajnalka & S. Ildikó (Eds.)). Debreceni Egyetemi Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK03473727>
- Foucault, M. (1991). Andere Raume. In Wentz & Martin (Eds.), *Stadt-Raume*. Suhrkamp Verlag. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006395634>
- Fox, S. (2014). *Is it time to update the definition of political participation?* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/pa/gss094>
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere : A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.
- Froman, L. A. (1961). Personality and Political Socialization. *The Journal of Politics*, 23(2),

341–352. <https://doi.org/10.2307/2126709>

- Füstös, L., & Szabados, T. (1998). A gyermeknevelési elvek változásai a magyar társadalomban, 1982-1997. In K. Hanák & M.- Neményi (Eds.), *Szociológia - emberközelben: Losonczy Ágnes köszöntése*. Budapest: Új Mandátum, 1998. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK03262257>
- Füstös, L., & Tibori, T. (1995). *Önértékelés és társadalmi helyzet strukturális kapcsolódásai érték-típusonként*. MTA Szociol. Kut. Int. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAW0005438637>
- Gábor, K. (2006). *Kollégisták a felsőoktatásban*. Felsőokt. Kutint. <http://mek.oszk.hu/09800/09890/09890.pdf>
- Gábor, K. (2012). *Válogatott ifjúságszociológiai tanulmányok*. Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00723557>
- Gábor, K., Dodeler, A., & Pató, E. (Eds.). (2000). *A középosztály szigete*. Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006394937>
- Gábor, K., Kabai, I., & MatiscsákAttila. (2003). *Információs társadalom és az ifjúság*. Belvedere Meridionale. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=0000003000013430](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=0000003000013430)
- Gábor, K., & Szaitz, M. (1987). *Kísérlet a társadalmi orinetációs minták értelmezésére*.
- Gazsó, F., & Laki, L. (2004). *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00645817>
- Geertz, C., Niedermüller, P., Andor, E., & Handler, R. (1994). *Az értelmezés hatalma: antropológiai írások* (N. Péter, A. Eszter, & R. Handler (Eds.)). Századvég. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006316488>
- Gibson, J. L. (2001). Social networks, civil society, and the prospects for consolidating Russia's democratic transition. *American Journal of Political Science*, 51–68.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Introduction of the theory of structuration*. University of California Press.

- Giddens, A. (2013). *The Consequences of Modernity*. Wiley.
<https://books.google.hu/books?id=SVmkJEwWGwAC>
- Gulyás, C. (2006). A PPP konstrukció magyar jogi háttéréről. *Gazdaság És Jog*, 14(5), 11–14.
- Gyáni, G. (1998). *Az utca és a szalon: A társadalmi térhasználat Budapesten : 1870-1940*. Új Mandátum. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0005720591>
- Gyulavári, T., Mitev, A. Z., Neulinger, Á., Neumann-Bódi, E., Simon, J., & Szűcs, K. (2015). *Könyv: A marketingkutatás alapjai*. Akadémiai Kiadó Zrt.
https://www.libri.hu/konyv/gyulavari_tamas.a-marketingkutatas-alapjai-1.html
- Hagerstrand, T. (1975). Space, Time and Human Conditions. In A. Karlqvist, L. Lundqvist, & F. Snickars (Eds.), *Dynamic allocation of urban space*. Saxon House.
<https://books.google.hu/books?id=hNhYAAAAMAAJ>
- Hankiss, E. (1982). *Diagnózisok*. Magvető.
<http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAW0005303511>
- Harris, A. (2016). Transitions, cultures, and citizenship: Interrogating and integrating youth studies in new times. In D. Woodman & A. Bennett (Eds.), *Youth Cultures, Transitions, and Generations: Bridging the Gap in Youth Research*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1057/9781137377234>
- Harris, A., Wyn, J., & Younes, S. (2010). Beyond apathetic or activist youth: ‘Ordinary’ young people and contemporary forms of participation. *Young*, 18(1), 9–32.
<https://doi.org/10.1177/110330880901800103>
- Heller, M., & Rényi, Á. (1997). “Magánbűnök és közerkölcsök” A köz és a magán ellentéte és a nyilvánosság problémája. In *Szövegvalóság* (pp. 85–98). Scientia Humana.
- Heller, M., & Rényi, Á. (2000). A nyilvánosságfogalom kommunikáció-elméleti megközelítéséről. *Jel-Kép*, 1, 69–94.
- Hirschman, A. O. (1995). *Kivonulás, tiltakozás, hűség: hogyan reagálnak vállalatok, szervezetek és államok hanyatlására az érintettek?* (L. Csontos & I. Mezei, György (Eds.)). Osiris. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/hirschman-albert-o-kivonulas-tiltakozas-huseg-hogyan-reagálnak-vallalatok-szervezetek-es-allamok-hanyatlására-az-érintettek-osiris-konyvtar-kozgazdasagtan-1995/>

- Holmes, D. R. (2000). *Integral Europe: Fast-Capitalism, Multiculturalism, Neofascism*. Princeton University Press. <https://books.google.hu/books?id=Ap6RTvWyLTkC>
- Holmes, D. R. (2010). *Integral Europe: Fast-Capitalism, Multiculturalism, Neofascism*. Princeton University Press. <https://books.google.hu/books?id=25NvdOV4bOAC>
- Howard, M. M., & Howard, M. M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.2307/2669359>
- Howe, N., & Strauss, W. (1992). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. HarperCollins. <https://books.google.hu/books?id=FTGY-uoCCCoC>
- Inglehart, R., & Catterberg, G. (2002). Trends in political action: The developmental trend and the post-honeymoon decline. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3–5), 300–316. <https://doi.org/10.1177/002071520204300305>
- Jakab, A. Z., & Keszeg, V. (Eds.). (2007). *Csoportok és kultúrák: tanulmányok a szubkultúrákról*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kriza János Néprajzi Társaság. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008503563>
- Jancsák, C. (2014). Student Self-governance in Hungary in the New Millennium: Advocacy, Organisation, Entrepreneurship in the Higher Education Supermarket. *Belvedere Meridionale*, 26(4), 64–80. http://www.belvedere-meridionale.hu/lapszamok/2014-4/05_JANCSAK_Belvedere_2014_4_64-80pp.pdf
- Jenks, C. (1995). *Visual Culture*. Routledge.
- Kabai, I. (2007). A magyar egyetemisták és főiskolások életútja, élettervei 2004-ben. In P. Somlai (Ed.), *Új ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről* (p. 163 p. :). Napvilág. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000116077](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000116077)
- Kacsuk, Z. (2005). Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma. *Replika: Szociológiai Viták És Kritikák: Társadalomtudományi Folyóirat*, 53, 91–110.
- Kádár, K., & Kozma, G. (2011). Az egykori szovjet katonai területek funkcióváltása Debrecenben. *Tér És Társadalom*, 25(2), 164–179.

<http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/viewFile/1818/3605>

Kahne, J., Middaugh, E., & Allen, D. (2015). Youth, new media, and the rise of participatory politics. *From Voice to Influence: Understanding Citizenship in a Digital Age*, 35.

Kalb, D., & Halmai, G. (2011). *Headlines of Nation, Subtexts of Class: Working Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe*. Berghahn Books. <https://books.google.hu/books?id=b7Z6IEgmvoMC>

Kavaliauskas, T. (2012). *Transformations in Central Europe Between 1989 and 2012: Geopolitical, Cultural, and Socioeconomic Shifts*. Lexington Books. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsebk&AN=482117&site=eds-live>

Keane, J. (2000). Structural transformations of the public sphere. In K. L. H. and J. van Dijk (Ed.), *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice* (pp. 70–89). Sage.

Keane, J. (2012). *Civil society and the state: new European perspectives*. Verso. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02783932>

Keil, A., & Szabó, A. (2011). A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010. In R. Tardos, Z. Enyedi, & Szabó Andrea (Eds.), *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.

Keller, T. (2014). *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Társ. <http://mek.oszk.hu/13400/13433>

Kiss, L. (Ed.). (2014). *A felsőoktatás szociális dimenziója: a Eurostudent V magyarországi eredményei*. Educatio. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/eurostudent/eurostudent_tanulmany_hu_VEGLEGES_web.pdf

Kolosi, T., & Posch, K. (2014). Osztályok és társadalomkép. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi riport* (2014th ed., p. 657 p. :). Társ. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04422839>

Kónya, A., Király, I., Bodor, P., & Pléh, C. (1999). *Kollektív, társas, társadalmi*. Akadémiai Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAS0002179049>

- Koops, B.-J., Newell, B. C., Timan, T., & Skorvanek, Ivan Chokrevski, Tomislav Galic, M. (2016). A typology of privacy. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 38(2), 483–575.
- Kovách, I., Szabó, A., Hajdu, G., Kristóf, L., & Gerő, M. (2018a). Az integrációs modell érvényessége. *Szociológiai Szemle*, 28(3), 22–42. http://www.szociologia.hu/dynamic/kovach_szabo_hajdu_kristof_gero.pdf
- Kovách, I., Szabó, A., Hajdu, G., Kristóf, L., & Gerő, M. (2018b). Az integrációs modell érvényessége. *Szociológiai Szemle*, 28(3), 22–42.
- Kovács, É. (Ed.). (2007). *Közösségtanulmány: módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum, Pécsi Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAW0006042843>
- Kovács, É., & Vajda, J. (2007). Elbeszélés, identitás és értelmezés. In Z. Bögre (Ed.), *Élettörténet a társadalomtudományban: szöveggyűjtemény* (p. 273 p. ;). Loisir Kft. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008536075>
- Kovács, T. (2014). Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In Andrea Szabó (Ed.), *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* (pp. 43–60). Belvedere Meridionale.
- Kovács, T., Oross, D., & Szabó, A. (2017). A magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához fűződő viszonya. *Metszetek*, 6(3), 47–69. <https://doi.org/10.18392/metsz/2017/4/4>
- Kozma, T., & Pataki, G. (Eds.). (2011). *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. University of Debrecen, CHERD. <http://mek.oszk.hu/09900/09941/index.phtml>
- Krasztev, P., Van Til, J., Klopfer, J., & Konok, P. (2013). *Tarka ellenállás: kézikönyv rebelliseknek és békéseknak; tanulmányok*. Napvilág.
- Kuckartz, U. (2014). *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice and Using Software*. SAGE Publications. <https://books.google.hu/books?id=9B2VAgAAQBAJ>
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA: Text, Audio, and Video*. Springer International Publishing.

<https://books.google.hu/books?id=ibvOwQEACAAJ>

- Laki, L., & Szabó, A. (2014). Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In Andrea Szabó (Ed.), *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* (pp. 21–42). Belvedere Meridionale.
- Laki, L., Szabó, A., & Bauer, B. (2001). *Ifjúság 2000 gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK05370301>
- Lakoff, G. (2014). *The ALL NEW Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
<https://books.google.hu/books?id=aWhpBAAAQBAJ>
- László, J. (2005). *A történetek tudománya: bevezetés a narratív pszichológiába*. Új Mandátum Könyvkiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAN0004103464>
- Lee, C. W. (2014). *Do-it-yourself Democracy: The Rise of the Public Engagement Industry*. Oxford University Press. <https://books.google.hu/books?id=6jvvBQAAQBAJ>
- Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. Wiley.
<https://books.google.hu/books?id=SIXcnIoa4MwC>
- Letki, N. (2003). *Explaining political participation in East-Central Europe: social capital, democracy and the communist past* (Issue 381). Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde.
- Letki, N. (2004a). Socialization for participation? Trust, membership, and democratization in East-Central Europe. *Political Research Quarterly*, 57(4), 665–679.
- Letki, N. (2004b). Socialization for participation? Trust, membership, and democratization in East-Central Europe. *Political Research Quarterly*, 57(4), 665–679.
<https://doi.org/10.1177/106591290405700414>
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research: Reading, analysis, and interpretation* (Vol. 47). Sage.
- Loader, B. D. (2007). *Young Citizens in the Digital Age Political Engagement, Young People and New Media*. Routledge.

- Löw, M. (2013). *Raumsoziologie*. Suhrkamp Verlag.
<https://books.google.hu/books?id=oyE8CgAAQBAJ>
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. MIT Press.
https://books.google.hu/books?id=_phRPWsSpAgC
- Macedo, S., Alex-Assensoh, Y., Berry, J. M., Brintnall, M., Campbell, D. E., Fraga, L. R., Fung, A., Galston, W. A., Karpowitz, C. F., & Levi, M. (2005). *Democracy at risk: How political choices undermine citizen participation, and what we can do about it*. Brookings Institution.
- Mannheim, K. (1952). The Problem of Generation. In P. Kecskeméti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276–320). Routledge & Kegan Paul.
- Marginson, S. (2007). The public/private divide in higher education: A global revision. *Higher Education*, 53(3), 307–333. <https://doi.org/10.1007/s10734-005-8230-y>
- Marginson, S. (2016). Public/private in higher education: a synthesis of economic and political approaches Public/private in higher education: a synthesis of economic and political approaches. *Centre for Global Higher Education Working Paper Series, 1*. www.researchcghe.org
- Marián, B., & Szabó, I. (2001). Politikai érzelmek hálójában: Ideológiai orientációk érzelmi meghatározottsága a közgondolkodásban. In *Ezredvégi értelmezések: demokráciáról, politikai kultúráról, bal- és jobboldalról / [szerk. Simon János]*. -. [Budapest]: Villányi Úti Konferenciaközp. és Szabadegyetem Alapítvány, 2001. -. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04848648>
- Marl, J. (2017). *Der Begriff der Öffentlichkeit im Urheberrecht: Eine aus den Regelungszwecken hergeleitete, soziologisch untermauerte Untersuchung eines urheberrechtlichen Schlüsselbegriffs im Kontext der demokratischen Informationsgesellschaft*. Mohr Siebeck.
<https://books.google.hu/books?id=BmFQ9CXvINsC>
- Marsh, D., & Akram, S. (2015). *Political participation and citizen engagement: beyond the mainstream*. Routledge. <https://doi.org/10.1080/01442872.2015.1109616>
- Mead, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*. Natural History

Press/Doubleday 6 Company, Inc.

Micheletti, M., & McFarland, S. A. (n.d.). *Creative Participation*. Routledge.

Mische, A. (2009a). Projects and possibilities: Researching futures in action. *Sociological Forum*, 24(3), 694–704. <https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2009.01127.x>

Mische, A. (2014). Measuring futures in action: Projective grammars in the Rio+20 debates. *Theory and Society*, 43(3), 437–464. <https://doi.org/10.1007/s11186-014-9226-3>

Mische, A. (2009b). Projects and possibilities: Researching futures in action. *Sociological Forum*, 24(3), 694–704.

Mishler, E. G. (1995). Models of narrative analysis: A typology. *Journal of Narrative and Life History*, 5(2), 87–123.

Mishler, E. G. (2004). *Storylines*. Harvard University Press.

Murányi, I. (2010). Egyetemisták szabadidős tevékenysége és mentális státusa. *Educatio*, 19(2), 203–213. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00052/pdf/124.pdf>

Murányi, I., & Sipos, F. (2012). Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem. *Metszetek*, 1(1), 32–56. http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_1201_0.pdf

Nagy, Á., & Trencsényi, L. (2012). *Szocializációs közegek a változó társadalomban: a nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média*. Ifjúságügy Szakértőinek Társasága Alapítvány. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00941043>

Nagy, Ádám, & Székely, L. (Eds.). (2016). *Magyar ifjúság 2012: negyedszázad*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely etc. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK05562090>

Nagy, Ádám, & Tibori, T. (2016). Narratívák hálójában: Az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In Ádám Nagy & L. Székely (Eds.), *Magyar ifjúság 2012: negyedszázad* (pp. 400–434). Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely etc.

Nagy Katalin, S. (2003). *A lakáskultúra története*. Balassi. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000004696](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000004696)

- Norris, P. (2004). Young people & political activism. *Harvard University, John F. Kennedy School of Government*.(32p).
- Oross, D. (2013). Ma leszárad, holnap kinő?: kézikönyv Közép-Kelet-Európa új mozgalmairól : Krasztev Péter, Jan van Til (szerk.) (2013): Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknak. Budapest, Napvilág : [recenzió]. *Socio.Hu*, 3(3), 62–67. http://socio.hu/uploads/files/2013_3/5oross.pdf
- Oross, D., & Andrea. (2018). A politikai érdeklődésre ható tényezők európai perspektívában - a magyar eset. *Socio.Hu*, 8(2), 72–94. https://socio.hu/uploads/files/2018_2ess/28_szabo_oross.pdf
- Pataki, Gy. (2011). A kisebbségi intézmények kutatása: Kvalitatív módszertani megfontolások. In T. Kozma & G. Pataki (Eds.), *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat* (pp. 215–241). University of Debrecen, CHERD. <http://mek.oszk.hu/09900/09941/index.phtml>
- Pataki, Gy. (2012). Magány és társas élet a Debreceni Egyetem kollegiumaiban. In Á. Dusa, K. Kovacs, Z. Márkus, & S. Nyüsti (Eds.), *Egyetemi elhelyezetek I-II*. (pp. 37–55). Debreceni Egyetemi Kiado.
- Pataki, Gy. (2012). Residential College Students at the University of Debrecen. In *Education in Transition* (pp. 85–246). Dubnický technologický inštitut v Dubnici nad Vahom.
- Pataki, Gy. (2013). A kocka el van vetve.... *Kultúra és közösség*, 4(2), 81–109. http://www.kulturaeskozosseg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=73
- Pataki, Gy. (2014). A kocka el van vetve...: Közeleti víziók a Debreceni Egyetem kollegistái körében. In F. Halynalka (Ed.), *Campus-let a Debreceni Egyetemen Ifjúságszociológiai tanulmányok* (pp. 183–215). Debreceni Egyetemi Kiado. <http://mek.oszk.hu/13900/13914/?from=rss>
- Pataki, Gy. (2015). Narrative stimulating cubes: A qualitative method for analyzing the nature of democratic culture among hungarian students. *Szociológiai Szemle*, 24(4).
- Pataki, Gy. (2018). A felsőoktatási kollégiumok változó világa: Közösségfejlesztés, avagy a PPP konstrukciókhoz igazodó üzemeltetés. *Metszetek*, 7(3), 79–108.

<https://doi.org/10.18392/metsz/2018/3/4>

Pataki, Gyöngyvér. (2015a). Közösségek és az állampolgári kultúra. *Educatio*®, 24(2), 155–163.

Pataki, Gyöngyvér. (2015b). Közösségek és az állampolgári kultúra. *Educatio*®, 24(2), 155–163. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00092/pdf/EPA01551_educatio_2015_2_155-163.pdf

Percheron, A. (1999). Az egyén politikai formálódása. In D. Bajomi-lázár, I. Szabó, & M. Csákó (Eds.), *A politikai szocializáció: Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából: [felsőoktatási tankönyv]* (pp. 18–43). Új Mandátum. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0009340787>

Peters, B. (2007). A nyilvánosság jelentése. In T. Terestyéni, R. Angelusz, & R. Tardos (Eds.), *Média, nyilvánosság, közvélemény: Szöveggyűjtemény*. Gondolat. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008946733>

Pilkington, H., Pollock, G., & Franc, R. (Eds.). (2018). *Understanding Youth Participation Across Europe: From Survey to Ethnography*. Palgrave Macmillan, UK. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59007-7>

Polónyi, I. (2014). Régi, új felsőoktatási expanzió. *Educatio*, 23(2), 1–21. https://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/polonyi.pdf

Pop-Eleches, G., & Tucker, J. A. (2013). Associated with the past? Communist legacies and civic participation in post-communist countries. *East European Politics and Societies*, 27(1), 45–68.

Pusztai, G. (2011). *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig: hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Új Mandátum. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00445421>

Pusztai, G. (2014). Variációk felsőoktatási környezetre – Kísérlet az intézményi környezet hallgatói eredményességre gyakorolt hatásának vizsgálatára. *Felsőoktatási Műhely*, 3, 67–90. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2014_3/femu_2014_3_67-90.pdf

Pusztai, G., Ceglédi, T., Szilvia, N., Bocsi, V., & Madarász, T. (2011). Láthatatlanok, létezők, közönyösek. *Educatio*, 20(2), 271–280. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00056/pdf/educatio_EPA01551_2011-02-

- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 1(6), 65–78.
- Rab, Á. (2016). Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke: virtuális terek, digitalizált hétköznapiak. In Ádám Nagy & L. Székely (Eds.), *Magyar ifjúság 2012: negyedszázad* (pp. 280–307). Juvenis Ifjúság szakmai Műhely etc. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK05562090>
- Ritter, M. (2008a). *Alltag im Umbruch : zur Dynamik von Öffentlichkeit und Privatheit im neuen Russland*. Krämer.
- Ritter, M. (2008b). *Die Dynamik von Privatheit und Öffentlichkeit in modernen Gesellschaften*. VS Verlag für Sozialwissenschaften: Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-91969-0>
- Róbert, P., Oross, D., & Szabó, A. (2017). Youth, precarious employment and political participation in Hungary. *Intersections : East European Journal of Society and Politics*, Vol(No), 120–146. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i1.299>
- Róna, D., & Reich, J. (2014). “Nemzetiek” rendpártiak, első generációs értelmiségiek és közösségre vágnak. In *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* (pp. 151–173). Belvedere Meridionale.
- Rose-Ackerman, S. (2001). Trust and honesty in post-socialist societies. *Kyklos*, 54(2-3), 415–443.
- Rosenthal, G. (1995). *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte: Gestalt und Struktur biographischer Selbstbeschreibungen*. Campus. <https://books.google.hu/books?id=Jfi1AAAAIAAJ>
- Rosenthal, G. (2006). *Biographisch-narrative Gespräche mit Jugendlichen: Chancen für das Selbst- und Fremdverstehen*. Budrich. <https://books.google.hu/books?id=A4K7AAAAIAAJ>
- Rosenthal, G. (2013). *Interpretative Sozialforschung: Eine Einführung*. Beltz Juventa. <https://books.google.hu/books?id=aeE1AgAAQBAJ>

- Rosta, G., & Tomka, M. (2010). *Mit értékelnek a magyarok?: az európai értékrend vizsgálat 2008. évi magyar eredményei* (R. Gergely & T. Miklós (Eds.)). OCIFE Magyarország. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0009313557>
- Rowe, P. (2015). MamaBakers as Everyday Makers: the political is personal. *Policy Studies*, 36(6), 623–639. <https://doi.org/10.1080/01442872.2015.1095284>
- Rychard, A. (1998). The vanishing legacy of communist and Solidarity types of participation in Poland. In D. Rueschemeyer, M. Rueschemeyer, & B. Wittrock (Eds.), *Participation and Democracy, East and West: Comparisons and Interpretations*. ME Sharpe.
- Searle, J. R. (2000). *Elme, nyelv és társadalom: a való világ filozófiája* (K. Balázs (Ed.)). Vince K. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006391028>
- Sennett, R. (1998). *A közéleti ember bukása* (A. Boross (Ed.)). Osiris. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAW0005389038>
- Sik, D. (2011). Network heterogenitás, a kommunikatív racionalitás és az állampolgári aktivitás empirikus összefüggései. In Á. Utasi (Ed.), *közösségi kapcsolatok és közélet*. Belvedere Meridionale.
- Sik, D. (2015a). Incubating radicalism in Hungary - the case of Sopron and Ózd. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 100–121. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.31>
- Sik, D. (2015b). Memory transmission and political socialization in post-socialist Hungary. *The Sociological Review*, 63(52), 53–71.
- Sik, D. (2016). *Radicalism and indifference: memory transmission, political formation and modernization in Hungary and Europe*. Peter Lang Academic Research. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK05860031>
- Síklaki, I. (2004). A fókuszcsoporthatás a consumer insight adekvát eszköze vagy a kreatív ötletek hatékony gyilkosa. *Marketing & Management*, 38(1), 21–24. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04641059>
- Síklaki, I. (2011). *Vélemények mélyén: a fókuszcsoporthatás módszere, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere*. Kossuth Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04249902>

- Sloam, J. (2014). New voice, less equal: The civic and political engagement of young people in the United States and Europe. *Comparative Political Studies*, 47(5), 663–688. <https://doi.org/10.1177/0010414012453441>
- Smith, G. (2009). *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511609848>
- Somlai, P. (2010). Változó Ifjúság. *Educatio*, 19(2), 175–190. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00052/pdf/122.pdf>
- Somlai, P. (2011). Nemzedéki konfliktusok és kötelékek. In B. Bauer & A. Szabó (Eds.), *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010* (pp. 25–37). Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1997). *Grounded Theory in Practice*. SAGE Publications. <https://books.google.hu/books?id=TtRMolAapBYC>
- Szabó, A., Susánszky, P., & Oross, D. (Ed.). (2019). *Mások vagy ugyanolyanok?. A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet:Belvedere Meridionale.
- Szabó, A., & Bauer, B. (2005). *Ifjúság 2004 gyorsjelentés*. Mobilitás Ifjúságkutatói Iroda. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK05371971>
- Szabó, A., & Kern, T. (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Andrea Szabó & B. Bauer (Eds.), *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010* (pp. 37–80). Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02066255>
- Szabó, A., & Oross, D. (2017). *Csendesek vagy lázadók?: a hallgatók politikai orientációi Magyarországon, 2011-2015*. MTA TK PTI. <https://books.google.hu/books?id=Wo2NswEACAAJ>
- Szabó, Andrea. (2009). A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete a 2000-es évek közepén. In K. T. G. Szabó Andrea (Ed.), *A magyarországi hallgatói mozgalom hús esztendejéről* (p. 238). HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- Szabó, Andrea (Ed.). (2012). *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*. Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK01534133>

- Szabó, Andrea. (2014). *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK03068633>
- Szabó, Andrea, & Bauer, B. (2009). *Ifjúság 2008: Gyorsjelentés*. SZMI. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008813014>
- Szabó, Andrea, Bauer, B., & Laki, L. (Eds.). (2002). *Ifjúság 2000: tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02432033>
- Szabó, Andrea, Bauer, B., & Pillók, P. (2013). *Mozaik2011: magyar fiatalok a Kárpát-medencében: kutatási jelentés*. Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02785587>
- Szabó, Andrea, Laki, L., Bauer, B., & Nemeskéri, L. (2002). *Mozaik 2001: magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0004706553>
- Szabó, Andrea, & Oross, D. (2012). A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In Andrea Szabó (Ed.), *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012* (pp. 65–109). Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK01534133>
- Szabó, Andrea, & Oross, D. (2016). A politikai rendszerintegrációt befolyásoló tényezők. *Politikatudományi Szemle*, 25(3), 59–84. http://epa.oszk.hu/02500/02565/00087/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2016-3_059-084.pdf
- Szabó, I. (2000). *A pártállam gyermekei: tanulmányok a magyar politikai szocializációról*. Hatodik Síp Alapítvány. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAS0003330239>
- Szabó, I. (2009). *Nemzet és szocializáció: a politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867-2006*. L'Harmattan Kiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008486944>
- Szabó, I. (2013). *Láthatatlan történelem: politikai anekdoták, 1942-2012*. L'Harmattan. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK01587630>
- Szabó, I., & Falus, K. (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar

- sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100(4), 383–400.
http://www.magyarpedagogia.hu/document/Szabo_MP1004.pdf
- Szabó, I., Horváth, Á., & Marián, B. (1996). *Főiskolások állampolgári kultúrája*. MTA PTI Etnoregionális Kutközp. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006346893>
- Szabó, I., & Örkény, A. (1998). *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritás Alapítvány. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAZ0006365181>
- Szabó, I., & Örkény, A. (2001). Magyar középiskolások politikai világgépe és euroregionális tudata. In J. Simon (Ed.), *Ezredvégi értelmezések: demokráciáról, politikai kultúráról, bal- és jobboldalról*. Villányi Úti Konferenciaközp. és Szabadegyetem Alapítvány. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK04847457>
- Szabó, L., & Csepeli, G. (1984). *Nemzet és politika a 10-14 éves gyerekek gondolkodásában*. TK. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAS0002284292>
- Szalai, E. (2008). Visszavágó múlt - megosztó jövő. F fiatal baloldali/zöld és szélsőjobboldali aktivisták a mai Magyarországon. *Eszmélet*, 20(79), 151. http://epa.oszk.hu/01700/01739/00064/eszmelet_EPA01739_79.item1097.htm
- Szalai, E. (2011). *Koordinátákon kívül: fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. ÚMK. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00076480>
- Szalai, E. (2014). *Autonómia vagy újkiszolgáltatottság: tanulmányok és publicisztikai írások, 2012-2014*. Kalligram. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK03419596>
- Szapu, M. (2002). *A zúrkorszak gyermekei: mai ifjúsági csoportkultúrák*. Századvég. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000029396](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000029396)
- Széll, K. (2011). Az érdekérvényesítési képesség meghatározó tényezői a közösségi térben. In U. Ágnes (Ed.), *Közösségi kapcsolatok és közélet* (pp. 59–83). Belvedere Meridionale. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00034650>
- Szemerszki, M. (2006). Hallgatók a tömegesedés időszakában. *Educatio*®, 15(4), 736–752. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00038/pdf/731.pdf>
- Szentirmai, L. (1972). Kollégiumban lakó egyetemi hallgatónők munkaideje. *Felsőoktatási*

- Szemle*, 21(3), 164–170.
- Taylor, S. J., Bogdan, R., & DeVault, M. (2015). *Introduction to qualitative research methods: A guidebook and resource*. John Wiley & Sons.
- Theocharis, Y., & Van Deth, J. W. (2018). The continuous expansion of citizen participation: a new taxonomy. *European Political Science Review*, 10(1), 139–163. <https://doi.org/10.1017/S1755773916000230>
- Tilly, C., & Tilly, J. (1995). *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834*. Harvard University Press. <https://books.google.hu/books?id=GPW6wAEACAAJ>
- Tinto, V. (2003). Learning better together: The impact of learning communities on student success. *Higher Education Monograph Series*, 1(8), 1–8.
- Tinto, V. (2017). Through the eyes of students. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 19(3), 254–269.
- Tversky, B. (2003a). Spatial schemas in depictions. In M. Gattis (Ed.), *Spatial Schemas and Abstract Thought*. MIT Press. <https://books.google.hu/books?id=EbKmYYTf9gMC>
- Tversky, B. (2003b). Structures Of Mental Spaces: How People Think About Space. *Environment and Behavior*, 35(1), 66–80. <https://doi.org/10.1177/0013916502238865>
- Utasi, Á. (2002). *A bizalom hálója: mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Új Mandátum. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000006580](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=00000003000006580)
- Utasi, Á. (2008). *Éltető kapcsolatok: a kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Új Mandátum Könyvkiadó. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAW0006077252>
- Utasi, Á. (2011a). *Közösségi kapcsolatok és közélet*. Belvedere Meridionale.
- Utasi, Á. (2011b). Közösségi kapcsolatok és közélet. In Á. Utasi (Ed.), *Közösségi kapcsolatok és közélet* (p. 218 p. :). Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet : <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02780589>
- Utasi, Á. (2013). *Kötelékben: szolidaritás-hálókat és közélet*. Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK02785019>

- Vajda, J. (2018a). Biographical Research in Hungary. In H. Lutz, M. Schiebel, & E. Tuider (Eds.), *Handbuch Biographieforschung* (pp. 750–760). Springer Fachmedien Wiesbaden. <https://books.google.hu/books?id=MBdnDwAAQBAJ>
- Vajda, J. (2018b). Biographical Research in Hungary. In H. Lutz, M. Schiebel, & E. Tuider (Eds.), *Handbuch Biographieforschung* (pp. 750–760). Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Vajda, Júlia. (2003). Az élettörténet szövegének szöveve. *Jel-Kép, 1*, 89–96.
- Van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta Politica, 49*(3), 349–367. <https://doi.org/10.1057/ap.2014.6>
- van Dijk, T. A. (1997). The Study of Discourse. In T. A. van (ed. and preface) Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, I: Discourse as Structure and Process; II: Discourse as Social Interaction*. Sage. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsmzh&AN=1997092181&site=eds-live>
- van Dijk, T. A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies, 8*(1), 159. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsjsr&AN=edsjsr.24049517&site=eds-live>
- van Dijk, T. A. (2010). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press. <https://books.google.hu/books?id=P3N9QgAACAAJ>
- Van Laer, J., & Van Aelst, P. (2010). Internet and social movement action repertoires: Opportunities and limitations. *Information, Communication & Society, 13*(8), 1146–1171. <https://doi.org/10.1080/13691181003628307>
- Varga, J. (2013). Kollégiumok PPP-ben: lesznek vagy vesznek? In Horváth M. Tamás (Ed.), *Jelenségek a városi kormányzás köréből* (pp. 45–62). Dialóg Campus. [http://real.mtak.hu/32771/1/Varga J. _PPP \(Jelenségek\).pdf](http://real.mtak.hu/32771/1/Varga_J_PPP_(Jelenségek).pdf)
- Varga, K. (2003). *Értékek fénykörében: 40 év értékutatás és jelen országos értékvizsgálat: adalék egy új nemzetstratégia megalapozásához*. Akadémiai Kiadó. [http://www.kello.hu/Shop\(bD1odSZjPTUwMA==\)/Public/showbookout.htm?matnr=0000003000061112](http://www.kello.hu/Shop(bD1odSZjPTUwMA==)/Public/showbookout.htm?matnr=0000003000061112)
- Vaskovics, L. (2000). A posztadoleszcencia szociológia elmélete (Tanulmányok).

- Szociológiai Szemle*, 4, [3]-20. <http://www.szociologia.hu/dynamic/0004vaskovics.htm>
- Verba, S., & Nie, N. H. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. University of Chicago Press. <https://books.google.hu/books?id=9K5fdvfmGREC>
- Veroszta, Z. (2010). A felsőoktatás társadalmi felelőssége a hallgatói értékkészletekben. *Educatio: pedagógia, szociológia, história, ökonómia, pszichológia, politológia: interdiszciplináris szemle azok számára, akik az oktatás társadalmi összefüggéseit keresik*. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00052/pdf/126.pdf>
- Vicsek Lilla, M. (2006). *Fókuszcsoport: Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Osiris. <http://mokka.hu/mokka/record/bibMOK00533071>
- Vit, E. (2018). Jóléti rezsimek és a bizalom kapcsolata. *Socio.Hu*, 8(2), 45–71. https://socio.hu/uploads/files/2018_2ess/28_vit.pdf
- Vitányi, I., & Bánáti, F. (2006). *A magyar kultúra esélyei: Kultúra, életmód, társadalom*. MTI Társadalomkutató Központ. <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0008936854>
- Weintraub, J., & Kumar, K. (1997). *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*. University of Chicago Press. <https://books.google.hu/books?id=XuIfZxddGkkC>
- Wiedemann, G. (2016). *Text Mining for Qualitative Data Analysis in the Social Sciences: A Study on Democratic Discourse in Germany*. Springer Fachmedien Wiesbaden. <https://books.google.hu/books?id=NJjIDAAAQBAJ>
- Willis, P. (2000). *A skacok: Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra*. Max Weber Alapítvány: <http://mokka.hu/mokka/record/MOKKAI0009110284>
- Williams, G. (2016). Higher education: Public good or private commodity? *London Review of Education*, 14(1). <https://doi.org/10.18546/LRE.14.1.12>
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2009). *Methods for Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications.
- Woodside, A G. (2010). *Case Study Research: Theory, Methods and Practice*. Emerald Group Publishing Limited. <https://books.google.hu/books?id=-SuejwEACAAJ>

Woodside, Arch G, & Wilson, E. J. (2003). Case study research methods for theory building. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 18(6/7), 493–508.

Yescombe, E. R. (2010). *Public-private partnerships : principles of policy and finance*. Elsevier, 2010.
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat02738a&AN=deb.bibDEK00860941&site=eds-live&authtype=ip,uid>

Zuckerman, E. (2014). New media, new civics? *Policy & Internet*, 6(2), 151–168.
<https://doi.org/10.1002/1944-2866.POI360>

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A környezeti integráltság szempontjából releváns életmód-indikátorok (kvantitatív elemzés).....	47
2. táblázat: Hallgatói tevékenységstruktúra a diszkriminancia-analízis tükrében (N=4828) ..	51
3. táblázat Az akadémiai értékeknek elkötelezett, a dolgozó és a társadalmi tőke orientált hallgatói típusok értékpreferenciái (0–100 fokú skálaátlag, N=4828)	57
4. táblázat:A kutatás szempontjából releváns szakirodalmi tézisek	71
5. táblázat:Áttekintő tábla a felvett interjúkról.....	79
6. táblázat A narratíva stimuláló kockák mint módszer korlátai	85
7. táblázat:Tematikus diskurzus elemzés menete	92
8. táblázat Az megemlített problémák kódmegoszlása	134
9. táblázat Diszkurzív stratégiák az aktivitási típusok szerint.....	172
10. táblázat Konfliktuskerülés nyelvi módozatai	177
11. táblázat Konfliktuskerülés nyelvi stratégiáinak előfordulási gyakorisága	178
12. táblázat:Konfliktus kerülés nyelvi stratégiái táblázatos formában	179
13. táblázat A részvételi formák megoszlása	187
14. táblázat Nemzetállamok feletti és nemzeti intézményekről szóló diskurzus az aktivitás szerint	194
15. táblázat Érdek-érvényesítési érzet az aktivitás tükrében	196
16. táblázat: Első-, és többgenerációs értelmiségi fiatalok valóságmagyarázatai (áttakintó tábla).....	213
17. táblázat: Kollégisták szüleinek iskolai végzettsége a DE campusán (%).....	274
18. táblázat A vezetőségi interjúk interjútípusonkénti megoszlása.....	281

19. táblázat A narratíva-stimuláló kockák használata eltérő interjútípusokban intézményi bontásban.....	289
20. táblázat A kirakási stratégiák mintázatai és előfordulásuk gyakorisága (narratíva stimuláló kockák).....	290
21. táblázat Hazajárás (kvantitatív elemzés).....	313
22. táblázat Csoprotkultúra (kvantitatív elemzés).....	313
23. táblázat Tevékenységstruktúra (kvantitatív elemzés).....	314
24. táblázat Egyetemen kívüli tevékenységek helyszínei (kvantitatív elemzés).....	314
25. táblázat Általános értékek (kvantitatív elemzés).....	315
26. táblázat Munkaértékek (kvantitatív elemzés).....	316
27. táblázat Akadémiai értékek (kvantitatív elemzés).....	317
28. táblázat Gyerekeknek átadandó értékek (kvalitatív elemzés).....	318
29. táblázat Dimenziók, indikátorok és kódok.....	325
30. táblázat Jövőkép elemzésének dimeziói.....	327
31. táblázat: Közbeszéd részvételi mintázat szerint.....	330
32. táblázat: Közéleti aktivitásról szóló beszéd részvételi mintázat szerint.....	331
33. táblázat: Makrokörnyezet észlelése aktivitási mintázatok szerint.....	332
34. táblázat: Közértékek aktivitási mintázatok szerint.....	333
35. táblázat A Nemzetállamok feletti és Nemzeti diskurzusban leggyakrabban elhangzó kifejezések.....	334

Ábrajegyzék

1. ábra: Az eszményi állampolgár (kvantitatív eredmények).....	30
2. ábra Életmódiindikátorok és a közéleti aktivitás összefüggései.....	44
3. ábra: A lakásforma és a szülők iskolai végzettségének összefüggései a hallgatók körében (százalékban, N=4828).....	45
4. ábra A hazajárási szokások háttérváltozóinak döntési fája(N=4828).....	54
5. ábra Az értékorientáció mentén képzett hallgatói csoportok és a lakásforma (százalékban, N=4828).....	56
6. ábra Narratíva-stimuláló kockák: jelek, tárgyak, szimbólumok.....	82
7. ábra: Narratíva-stimuláló kockák: tevékenységek.....	83
8. ábra: Adatrendezési sémák: axiális kategóriák kikristályosítása.....	91
9. ábra: A hallgatói részvétel tipológiája.....	94
10. ábra A hagerstrandi térmodell.....	98

11. ábra A témák megoszlása főkédek szerint	114
12. ábra A tematikus kódok kódtérképe	116
13. ábra Elsőgenerációs értelmiségi hallgató eseteleírása.....	121
14. ábra Többgenerációs értelmiségi hallgató eseteleírása	129
15. ábra Első-, és többgenerációs értelmiségi hallgatók normatudatosságának összehasonlítása.....	132
16. ábra Problématérkép a két kollégium szerinti bontásban	135
17. ábra A biztonság és a stressz fogalmának jelentéshorizontja.....	139
18. ábra A biztonság endemikus értelmezései.....	141
19. ábra A konfliktus fogalmának jelentéshorizontja.....	152
20. ábra A közösségről szóló beszéd szófelhője.....	158
21. ábra Közösség kód és más tematikus kódok együtállása	161
22. ábra Család kódtérkép	166
23. ábra A közbeszéd kód kódtérképe	174
24. ábra A konfliktuskerülés nyelvi stratégiái aktivitási mintázat szerint.....	179
25. ábra Közéleti aktivitás kódtérkép	185
26. ábra Az aktivitási formák megoszlása a két kollégiumban	188
27. ábra Az érdek-érvényesítési érzet a társas beágyazottság vonatkozásában.....	196
28. ábra Érdek-érvényesítési érzet tematikus kódokkal	198
29. ábra Hallgatói Önkormányzatról szóló beszéd szófelhője	207
30. ábra Team academy fogalmának jelentéshorizontjai.....	209
31. ábra: Az intézményi részvétel formái a társadalmi háttérváltozók vonatkozásában.....	218
32. ábra A cselekvési motiváció kódolásakor használt szempontrendszer.	267
33. ábra Az interjúalanyok megyék szerinti eloszlása (kvalitatív elemzés).....	270
34. ábra Interjúalanyok kari bontásban (kvalitatív elemzés).....	272
35. ábra A hazajárás gyakorisága/hét (kvalitatív elemzés)	273
36. ábra: Anya iskolai végzettsége (kvalitatív vizsgálatba bevont összes hallgató)	274
37. ábra: Apa iskolai végzettsége (kvalitatív vizsgálatba bevont összes hallgató)	275
38. ábra Anya iskolai végzettsége a két kollégium bontásában.....	276
39. ábra: Apa iskolai végzettsége a két kollégium bontásában.....	277
40. ábra Apa munkajelleg csoport és gazdasági szektor (PPP kollégium).....	278
41. ábra Apa munkajelleg csoport és gazdasági szektor (Tradicionális kollégium)	279
42. ábra A PPP konstrukcióban épült diákszálló szervezeti felépítése.....	283

43. ábra A a tradicionálisnak tekinthető, demokratikus szemléletű kollégium szervezeti felépítés.....	285
44. ábra Narratíva-stimuláló kockák: kirakási stratégiák képi megjelenése	292
45. ábra Problématérkép aktivitás szerint.....	295
46. ábra A két kollégim aktivitási mintázata	296
47. ábra Problématérkép a társas beágyazottság szerint.....	297
48. ábra A két kollégium társas beágyazottsága.....	299
49. ábra Jövőképről szóló beszéd szófelhője.....	300
50. ábra Jövőorientáció kód más kódokkal való együttálása.....	301
51. ábra A kollégistákkal készült interjúk megoszlása interjútipusok szerint (kvalitatív elemzés).....	319
52. ábra A kollégistákkal készült interjúk megoszlása az intézmények szerint(kvalitatív elemzés).....	319
53. ábra A kollégistákkal készült interjúalanyok bentlakásának sajátosságai (kvalitatív elemzés)	319
54. ábra Településtípus(kvalitatív elemzés)	320
55. ábra Koreloszlás (kvalitatív elemzés).....	320
56. ábra Nemek szerinti eloszlás (kvalitatív elemzés).....	321
57. ábra Testvérek száma (kvalitatív elemzés).....	321
58. ábra Munkához való hozzáállás (kvalitatív elemzés).....	322
59. ábra A leggyakrabban előforduló szóhármakok	328
60. ábra Politika fogalom szóbokrai	336
61. ábra Az Európai Unió értelmezései	339

Képek

1. kép Bizalom (narratíva-stimuláló kockák)	137
2. kép Társadalmi hierarchiák leképezése (mentális térkép).....	146
3. kép Közösség (mentális térkép).....	159
4. kép Roma hallgató interjúja(narratíva-stimuláló kockák)	308

Függelék 1 Adatfelvétel, adatrendezés

Interjútechnikák

Csoportos interjúk

Adatfelvételhez használt kapcsolathálózati kérdőív

Kérlek, nevezd meg azokat a személyeket a kollégiumon belül,

2. akivel rendszeresen együtt töltöd a szabadidődet?
3. akivel megosztanád a tanulmányaiddal kapcsolatos problémáidat?
4. akitől kérnél hajszáritót, ha szükséged lenne rá?
5. aki betegség esetén meglátogat?
6. akitől pénzt kérnél kölcsön?
7. akitől magánéleti kérdésekben tanácsot kérsz?
8. akivel közéleti kérdésekről tudnál beszélgetni?

Végül kérlek, add meg a feltüntetett személyek mellé a szobaszámukat.

Alkalmazott projektív technikák részletei (kártyák, mentális térképezés)

Az interjúk során projektív módszereket alkalmaztam a közéleti kérdésekben kialakuló hallgatási kultúra megtörésére. A projektív módszerek (kártyák, mentális térképezés, narratíva stimuláló kockák) segítettek abban, hogy a fiatalok játékos formában otthonosabban fejezhessék ki közéleti nézeteiket. Az alkalmazott projektív technikák közül a főszövegben leírtam a narratíva-stimuláló kockák alkalmazását, amelyek feltárták a közvetlen életvilág, a társadalom és a politikai szférára által kiváltott elsődleges és másodlagos asszociációkat. Ennek megfelelően itt a másik két hangsúlyos projektív technikát (kártyák, mentális térképezés) és azok elméleti előzményeit tárgyalom. Hadd emlékeztessenek arra, hogy a kártyák a közélet kategorizálásának logikáját tárták elénk, míg a mentális térképezés a közvetlen életvilágban megjelenő köztér észlelésének sajátosságairól tájékoztattak.

Kártyák

Míg a narratíva-stimuláló kockák lehetővé tették a szűkebb-tágabb környezetre vonatkozó elsődleges és másodlagos asszociációkat, addig egy másik projektív technikát – közéleti problémákat feltüntető kártyákat – alkalmaztunk, hogy azonosítsuk a közélet a hallgatók gondolkodásában összetartozó elemeit. A közéleti problémákat feltüntető kártyákkal a hallgatóknak tíz társadalmi problémát kellett sorrendbe rendezniük. A következő hívó kérdést alkalmaztam: „Ha te lennél az ország miniszterelnöke, és ezeket a ügyeket találnád holnap az asztalodon, milyen sorrendben oldanád meg ezeket?” A kártyákon igyekeztem olyan társadalmi problémákat felsorakoztatni, amelyek vagy aktuálpolitikai vonatkozásúak voltak vagy már a pilot interjúkban is megosztották a hallgatókat.⁹⁷ Az utolsó kártya üresen maradt, és arra kértem az interjúalanyokat, hogy nevezzék meg azt a problémát, amit ők tartanak fontosnak. E technika lehetővé tette, hogy az interjúalanyok maguk kategorizálják, rendezzék csoportokba a felmerülő társadalmi problémákat. Így azonosíthatóvá vált, hogy interjúalanyaink értelmezésében mely társadalmi jelenségek rendeződnek össze klaszterekké, és van közös vonkozásuk.

Mentális térképezés

A csoportos interjúk során egy harmadik projektív technika az ún. mentális térképezés segített feltérképezni a hallgatók által ténylegesen észlelt kollégiumi közteret. Annak érdekében, hogy

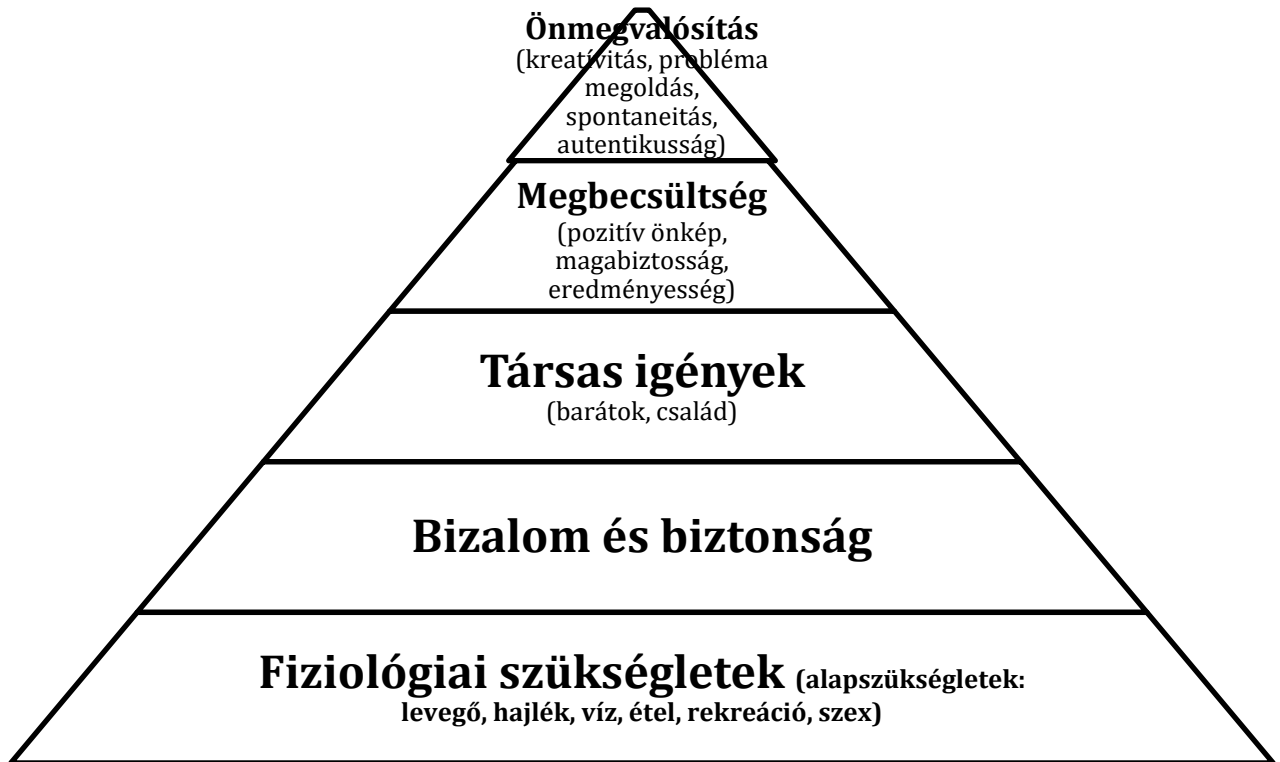
⁹⁷A kártyákon az alábbi problémákat tüntettem fel: (1) Ifjúsági problémák politikai színtereken való megjelenése, (2) EU csatlakozás, (3) hátrányos helyzetű cigány tanulók korrepetálása, (4) történelmi tragédiák, (5) egyetemi hallgatók röghöz kötése, (6) multi cégek jelenléte, (7) településed köztisztasága, közbiztonsága, (8) fiatalok munkanélkülisége, (9) a termőföld tulajdonjoga, (10) üres lap.

meghatározhatjuk az explicit és implicit szabályok szerepét a tér kialakításban a hallgatókat arra kértük, hogy jelöljék be gyakran használt útvonalait, kedvenc helyeiket és meséljenek a kollégiumi terekről. A mentális térképezés az interjúalanyok – a klasszikus lynchi mentális térképezési hagyományokat követve – egy üres lapon rajzban mutatták be a kollégiumot (Lynch, 1960). A rajzolás és ennek módja a tér vizuális érzékeléséről tájékoztat. Az interjú során a rutin térhasználat nyilvánvalóvá válik. Ezen térhasználat elbeszélése lehetővé teszi a narratív elemek elemzését. Megvilágítja, hogy milyen az érzékelt, absztrakt és megélt terek közti kapcsolat. E módszer segít megérteni az intézményi térrendezés hatalmi aspektusait is.

A kollégisták egyrészt a kollégium térképén bejelölték a jól elhatárolható térelemeket, határvonalakat és forgalmas útvonalakat. Kódoltam, hogy a megkérdezett milyen funkciót tulajdonít a tereknek, milyen gyakran látogatja őket, milyen érzelmi viszonyulása van az adott térhez és milyen társas formációban teszi mindezt.

A cselekvés motivációinak mérőeszköze

A cselekvési motiváció kódolásakor használt szempontrendszer.

Forrás: (Maslow, 2013)

32. ábra A cselekvési motiváció kódolásakor használt szempontrendszer.

A kvalitatív vizsgálatba bevont interjúalanyok státuszjellemzői

Az irodalom áttekintés, mely elénk tárta a témával kapcsolatos korábbi nemzeti és térségi kutatások eredményeit, valamint a Campus-lét adatbázis kollégistákra vonatkozó adatainak bemutatása után fontos bevezetnem, hogy szociológiai szempontból ki is az a 123 hallgató, akiknek a diskurzusait rögzítettem és elemeztem. E fejezetet ismertetve azokat a szocio-ökonómiai háttérváltozókat, amelyeket az interjúk során interjúalanyaimról rögzítettem láttatja az adatok korlátait. A kvalitatív interjútechnikából adódóan alanyaimról az interjúk során csak néhány alapvető adatot tudtam rögzíteni, melyek alapján betekintést nyerhetünk a megkérdezett hallgatók lakóhelyét, tanulmányait, családi hátterért, munkavállalási attitűdjéit illetően.

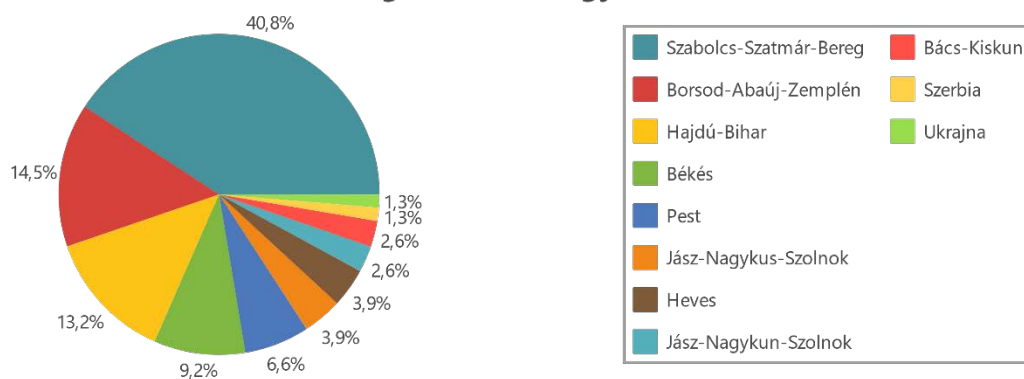
Az 50 interjú során 123 fiatallal beszélgettem a két kiválasztott helyszínen.. A kollégistákkal felvett interjúk alanyai 44%-ban a PPP konstrukcióban épült kollégium és 56%-ban a hagyományos kollégium lakói, tehát a minta a két kollégiumra nézve kiegyenlítettnek tekinthető. Ahogy arra már a korábbiakban utaltam, a vizsgált két intézmény más-más tereket kínál lakóinak. A PPP konstrukcióban épült kollégium A épülete és a hagyományos kollégiumhoz épült diák apartmanház a fiatal felnőttek önállóbb életvitelét teszik lehetővé, míg a másik két épület a közösségi élet színtere. Épületeik eltérő jellege és szolgáltatási színvonala miatt az interjúk 13% és 10%-át ezekben nagyobb önállóságot biztosító lakóterekben vettük fel.

Az adatfelvétel időpontjában a megkérdezett hallgatók háromötöde nem több mint két éve lakója az intézménynek, és csak 8 százalékuk töltötte itt 5. vagy 6. évét. Ennek megfelelően a korösszetétel 60,7%-ban huszonegy évesnél nem öregebb. Tehát az általam meghallgatott fiatalok java része a BA képzésből került ki, és csak néhány éve tartózkodik a vizsgált intézményekben. A BA/MA képzésben résztvevők eltérő arányát tehát az adatfelvétel tükrözi.

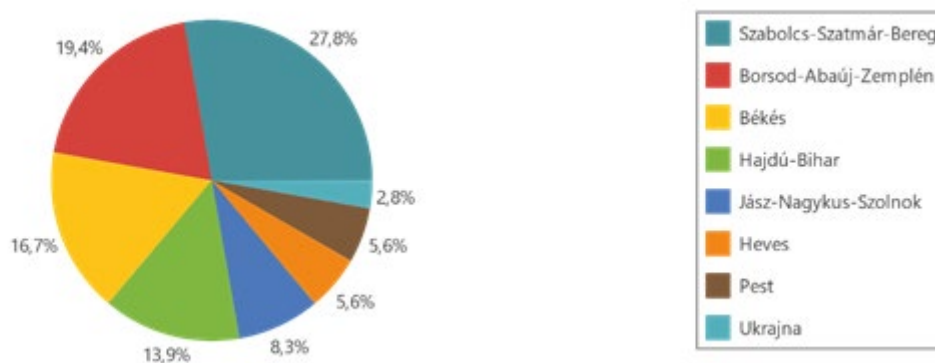
Az adatok visszaigazolják, hogy a vizsgált egyetem az ország legregionálisabb egyeteme, hiszen a megkérdezettek 86% az egyetem székhelyét adó megyéből vagy a szomszédos megyékből érkezik. Ebből a szempontból adataim jól illeszkednek a korábbi kvantitatív kutatások adataihoz és segítik azok mélyebb megértését (Polónyi, 2014). Az interjúalanyaim között azok aránya, akik Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből jönnek (40,8%), tehát e megye felül reprezentált. A fiatalok elsősorban községekből (44,2%) és kisvárosokból (40,3%) érkeztek, a megyeszékhelyről származók aránya nem éri el a minta egyötödét. A két kollégium összefüggésében viszont elmondható, hogy míg a PPP kollégium hallgatói között

Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest megye felülreprezentált, addig a tradicionálisnak tekinthető kollégium hallgatói főleg az egyetemet környező megyékből – Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyéből – rekrutálódnak.

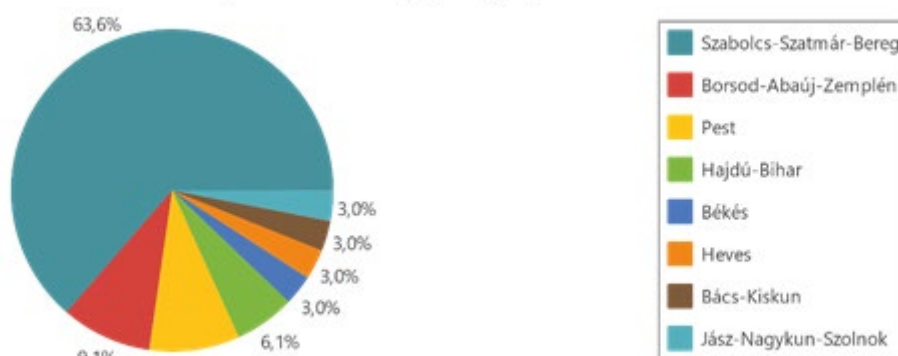
Összes megkérdezett megye

Tradicionális kollégium megye

PPP kollégium lakóhely (megye)

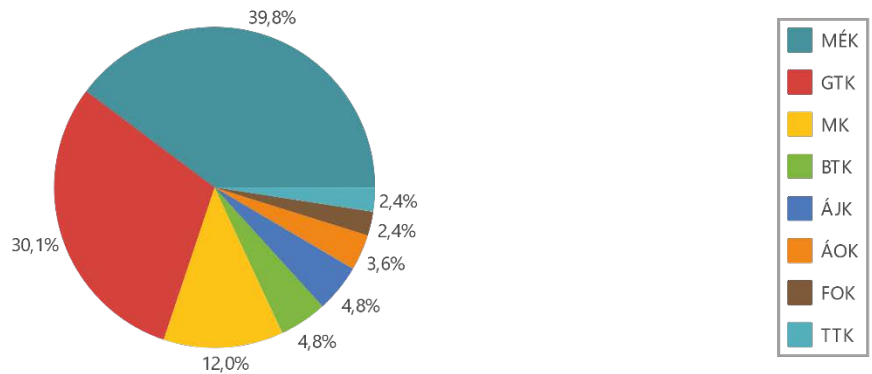
Forrás: Saját ábra

33. ábra Az interjúalanyok megyék szerinti eloszlása (kvalitatív elemzés)

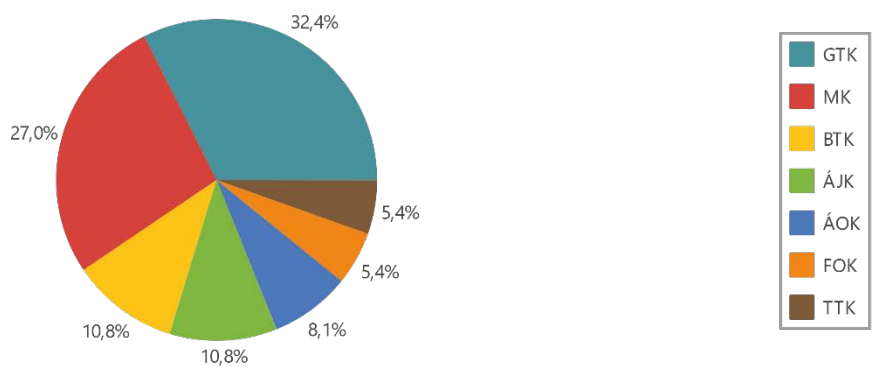
A vizsgált kollégisták nemek szerinti eloszlása kiegyenlített (54/46%), ami annak köszönhető, hogy az adatfelvétel módszeréből adódóan kapcsolati hálózatokat tártam fel. Azaz egy-egy

szoba hallgatói által ajánlott másik szobába folytattuk az interjúfelvételt. Így bizonyos karokról több hallgató került be a mintába (lásd. Adatfelvétel fejezet). A vizsgált személyek 70%-a három kar (MÉK, GTK, MK) hallgatója, mely karok alapvetően a férfigallgatók érdeklődésére tartanak számot. Míg a PPP kollégium kari összetétele színesebb, és a mintában dominálnak a gazdasági, műszaki és jogi irányultságú hallgatók, addig a tradicionális kollégiumban felvett interjúk hallgatóinak majdnem hetven százaléka a Mezőgazdasági-, Élelmiszeripari és Környezetgazdálkodási Kar tanulója.

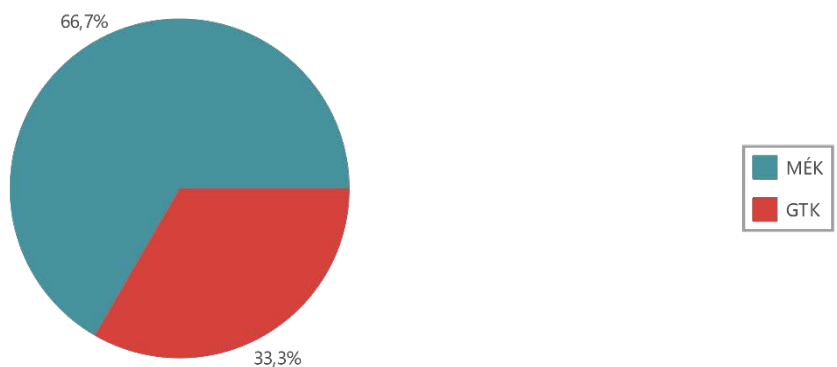
Összes megkérdezett kar

PPP kollégium kar

Tradicionális kollégium kar

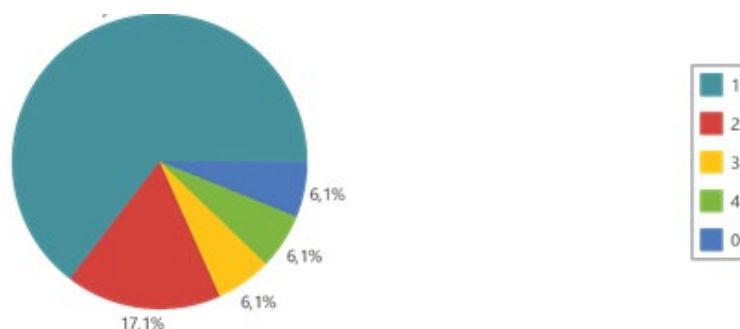

Forrás: Saját ábra

34. ábra Interjúalanyok kari bontásban (kvalitatív elemzés)

A hallgatók felsőoktatási környezetbe történő integrációja szempontjából meghatározó mutató a hallgatók hazajárásának gyakorisága. A hazajárás tekintetében interjú alanyaik mindkét kollégiumban hasonlóképpen viselkedtek, mint ahogy az a Campus-lét adatbázis és a korábbi

adatfelvételek adatai alapján az várható volt. 64,6%-uk legalább hetente egyszer hazajár. Ez a tény önmagában feltételezi, hogy állampolgári szocializációjuk és a felsőoktatási környezetbe történő integrációjuk szempontjából a család vélhetőleg meghatározó.

Forrás: Saját ábra

35. ábra A hazajárás gyakorisága/hét (kvalitatív elemzés)

Alanyaim döntő többsége (47.8%) két gyermekes családból származik, 12.4% csonka család vagy elvált szülők gyermeke. Minthogy *A kollégisták a kvantitatív adatbázis tükrében* fejezetben beláttuk, hogy a kollégisták többszintű függőségben élnek – meg kell felelniük az akadémia, a szülők és a munkaerő piac elvárásainak –, talán meglepő, hogy a megkérdezettek mindössze 25,8%-a nyilatkozott úgy, hogy dolgozik. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy 37,1%-uk családjának mezőgazdasági, építőipari vagy kiskereskedelmi vállalkozása van, az adat értelmezhetővé válik. A családi vállalkozások aránya a tradicionális kollégiumban kifejezett (45,2%), és még a PPP kollégiumban is számottevő (32,5%). Míg azonban a tradicionális kollégiumban a mezőgazdasági önállók arány magas, addig a PPP kollégium családi vállalkozásai inkább a műszaki, orvosi területhez köthetők. Az interjúk alapján a hallgatók e vállalkozásokba történő aktív részvétele egyértelmű. Elmondható tehát, hogy a fiatalok munkaerő pozíciója is meghatározó mértékben függ a családtól. Mindez magyarázhatja a fiatalok gyakori hazajárását, és egyben azt is jelenti, hogy e családok biztos anyagi háttérrel és jövőbeli elhelyezkedési perspektívát kínálnak gyermekeiknek.

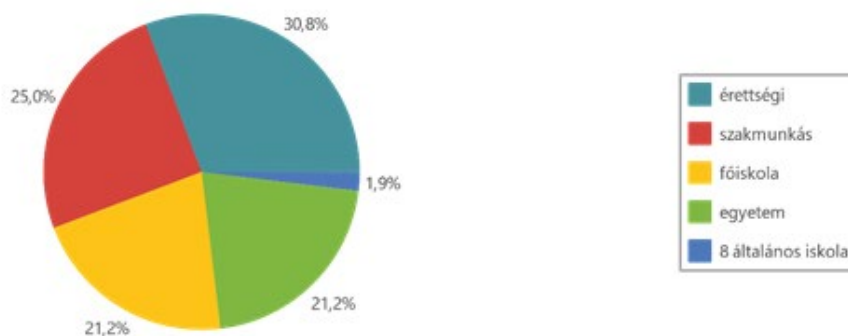
A vizsgált családokban döntően felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák és szakmunkás végzettségű apák azonosíthatók. Ez ellentmondani látszik Bukodi és Róna adatainak (Bukodi, 2002; Róna&Reich, 2014). Ugyanis országos reprezentatív mintán a felsőoktatásban tanulók háttérváltozóinak elemzésekor e szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az iskolai végzettség szempontjából homogámia feltételezhető, azaz ritka az eltérő végzettségűek

házassága (Bukodi, 2005). Ezzel szemben az általam megkérdezett hallgatók esetében jelentős volt a szülők iskolai végzettsége közti különbség. A Campus-lét adatbázis kvantitatív adataival összevetve elmondható, hogy a kvalitatív vizsgálat az iskolai végzettség szempontjából torzít. A minta – annak ellenére, hogy az intézmények kiválasztásával, illetve a mintavétel során erre a szempontra kifejezetten figyeltem – az átlagtól eltérően több felsőfokú végzettségű és kevesebb alacsonyán iskolázott szülővel rendelkező kollégistát tartalmaz. Az alábbi ábrák a kvantitatív és a kvalitatív minta összetételéről igazolják ezt az állítást.

		ISCED1-2	ISCED3-4	ISCED5-6
Anyák	A Campus-lét adatbázis alapján	5.1%	55.4%	39.5%
	A kvalitatív minta szerint	1%	44%	55%
Apák	A Campus-lét adatbázis alapján	3.2%	74.1%	22.7%
	A kvalitatív minta szerint	0%	70%	30%

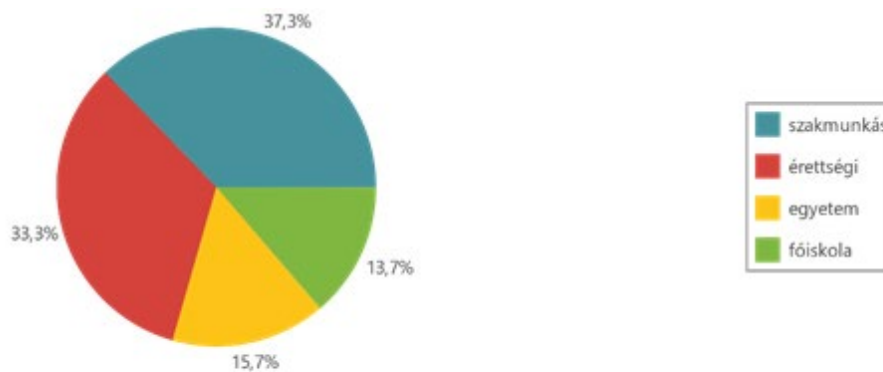
Forrás: Saját táblázat

17. táblázat: Kollégisták szüleinek iskolai végzettsége a DE campusán (%)

Forrás: Saját ábra

36. ábra: Anya iskolai végzettsége (kvalitatív vizsgálatba bevont összes hallgató)

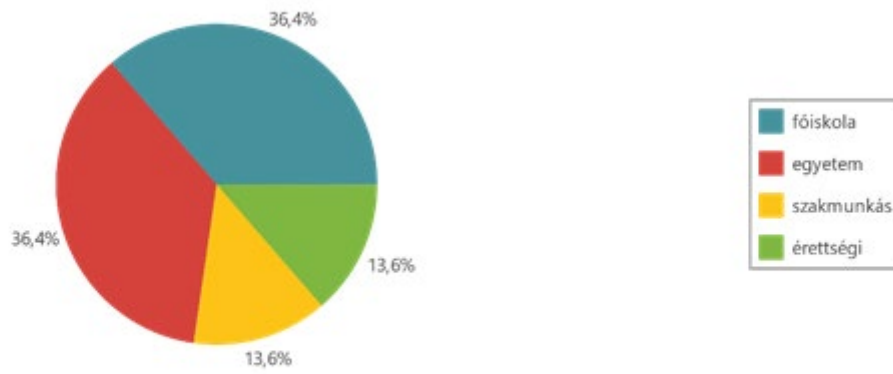

Forrás: Saját ábra

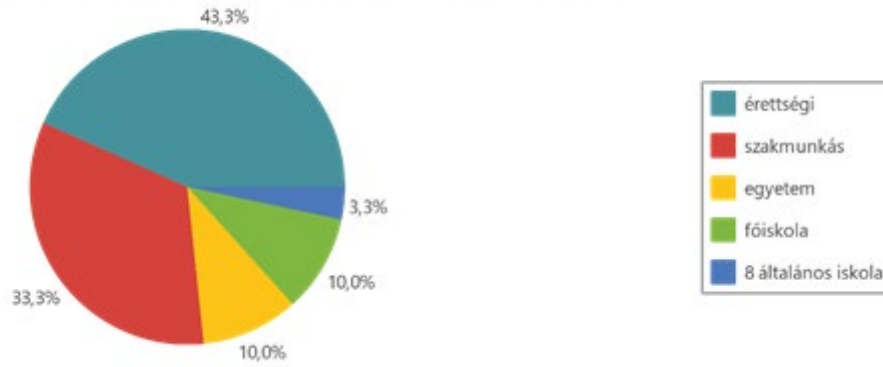
37. ábra: Apa iskolai végzettsége (kvalitatív vizsgálatba bevont összes hallgató)

Kíváncsi voltam arra is, hogy a két alapvetően eltérő kollégium típusban élő hallgatók családi háttere és jövedelmi státusza között kimutatható-e különbség. A kutatás kezdetén azt feltételeztem, hogy a magántőke bevonásával épült közintézmény lényegesen magasabb szolgáltatásait magasabb státuszú hallgatók veszik igénybe. Várakozásaimnak megfelelően az apák esetében a szülők iskolai végzettsége a két intézményben felvett interjúk esetében lényegileg eltér. A PPP kollégiumban 60 % a felsőfokú apák arány, ezzel szemben ez az arány 10% a tradicionális kollégiumban. Hasonlóan a PPP konstrukcióban épült kollégiumban a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák aránya kifejezetten magas 72,8%, nem úgy a hagyományos alacsonyabb szolgáltatást biztosító kollégiumban, ahol ez az arány 20%.

PPP kollégium anya iskolai végzettség

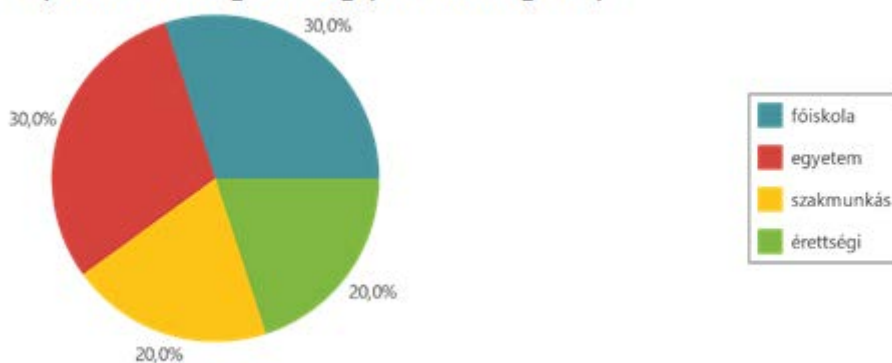
Tradicionális kollégium anya iskolai végzettség

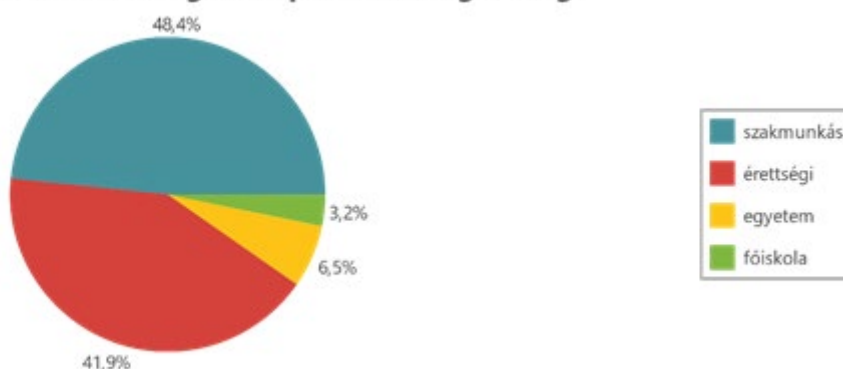
Forrás: Saját ábra

38. ábra Anya iskolai végzettsége a két kollégium bontásában

Apa iskolai végzettség (PPP Kollégium)

Tradicionális kollégium apa iskolai végzettség

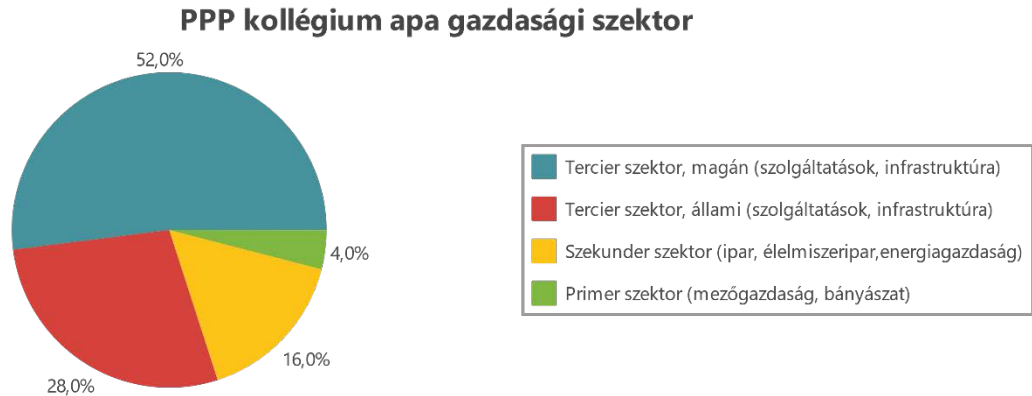
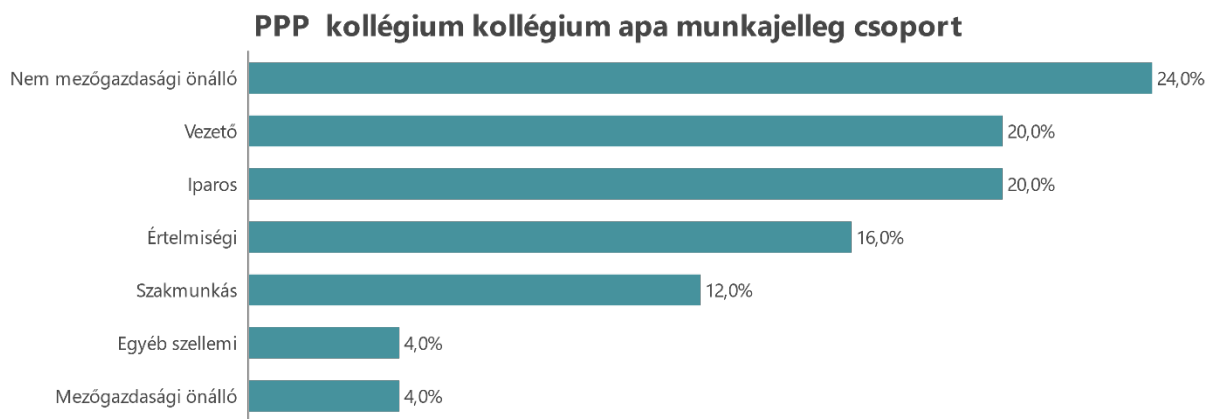

Forrás: Saját ábra

39. ábra: Apa iskolai végzettsége a két kollégium bontásában

Amennyiben az iskolázottságra vonatkozó adatokat összevetjük a szülők foglalkozásával akkor a hallgatók esetében az elsőgenerációs értelmiségi lét sajátosságait azonosíthatjuk. Az anyák esetében kimagasló az értelmiségi és egyéb szellemi arány, amely egybevetve a gazdasági szektorban való aktivitással rámutat, hogy az anyák az állami szektorban és általában közalkalmazásban vagy közszolgálatban állnak. Jellemzően tanárok és egészségügyi asszisztensek. Ezzel szemben az apák 30%-a nem-mezőgazdasági önálló vagy a mezőgazdasági önálló, és nem az állami, hanem többnyire a magán szolgáltatói szektor szereplője. Tehát már a háttéradatok szintjén is kimutatható, hogy kétféle értékrend csap össze ezekben a családokban. A továbbtanulási ambíciókat lényegileg meghatározó felsőfokú anyák, és a szakmunkás háttérrel önálló egzisztenciára törekvő apák ellentéte végigvonul az interjúkban. A minta e tulajdonsága lehetővé teszi a sajátosan elsőgenerációs értelmiségi lét vizsgálatát. Képet kaphatunk arról, hogy az ország legszegényebb régiójából érkező, ám stabil anyagi háttérrel rendelkező hallgatók miként érzékelik és értelmezik környezetük köz-,és magánviszonyait.

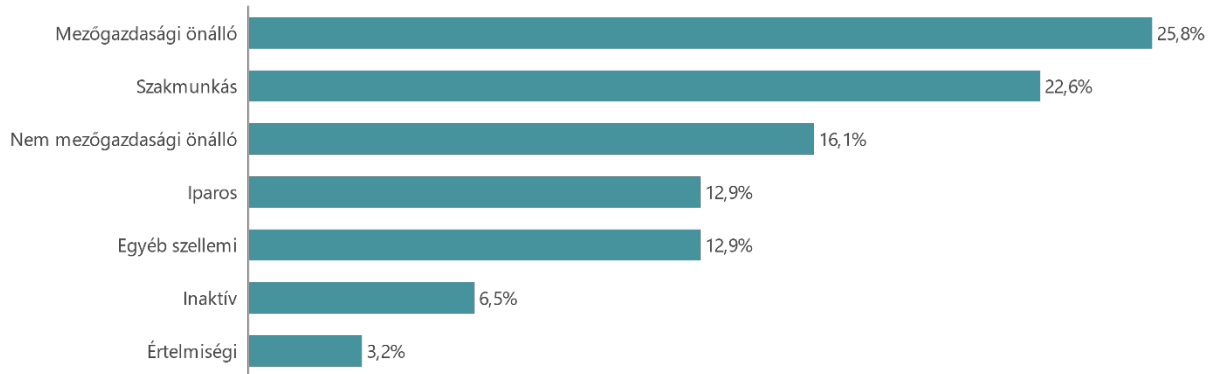
A két kollégium bontásában elmondható, hogy a minta alkalmas a magán szektorban aktív mezőgazdasági vagy nem mezőgazdasági önálló családfenntartóval rendelkező családból érkező fiatalok világképének és aktivitási mintáinak azonosítására. Míg azonban a PPP kollégiumban lakó hallgatók édesapja nagyobb arányban nem-mezőgazdasági önálló, vezető, iparos pozícióban van, addig a tradicionális kollégiumban lakó megkérdezett hallgatók közel felének édesapja mezőgazdasági önnáló vagy szakmunkás.

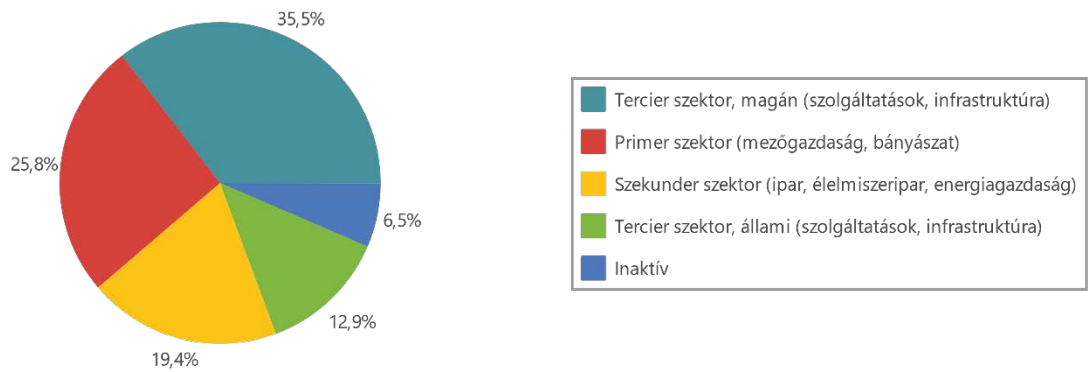
Forrás: Saját ábra

40. ábra Apa munkajelleg csoport és gazdasági szektor (PPP kollégium)

Tradicionális kollégium apa munkajelleg csoport

Tradicionális kollégium apa gazdasági szektor

Forrás: Saját ábra

41. ábra Apa munkajelleg csoport és gazdasági szektor (Tradicionális kollégium)

Függelék 2.:Részelemzések

Intézmény leírások

Arra kérdésre keresve a választ, hogy a felsőoktatás menedzsmentben megjelenő új modell nyomán milyen fizikai, szociális és diszkurzív tér alakul ki, illetve a kollégisták diskurzusait milyen intézményi kontextus keretezi a vizsgálat terepül szolgáló kollégiumokban 20 félig-strukturált interjú készült el, melynek eredményei e fejezetben bemutatásra kerülnek.

A különböző tulajdonosi konstrukciókból következik, hogy az egyes kollégiumokban a vezetési stílusok, a hatalom irányultsága, prioritásai és arculata különbözik, valamint eltérően alakul a kollégiumok belső rendje és tevékenysége. Kutatásom során ezért azt láttam célszerűnek, ha olyan szempontrendszer alapján választom ki a vizsgált intézményeket, amely maximálisan figyelembe veszi ezeket a különbségeket. Így olyan szempontokat kerestem, amelyek mentén markáns különbségek vannak a kollégiumok között. Három ilyen szempontot találtam: (a) az intézmény közösségfejlesztési elképzeléseiben meglévő különbségek, (b) a szervezeti felépítés és üzemeltetés módjában meglévő különbségek (hotel vs. otthon) és (c) a rend kialakításában, a fegyelmezésben, illetve az ellenőrzésben meglévő különbségek. Ez alapján két felsőoktatási kollégium került kiválasztásra mint olyan intézmények, amelyek méretükben hasonlóak, de a fenti szempontok alapján lényegileg eltérnek. Mindkét intézmény közel ezer hallgató befogadására alkalmas, így nemcsak a szervezeti felépítés, az épület, annak terei, hanem a bennük kialakuló diskurzus is összehasonlíthatóvá válik. Mindez egyfelől lehetővé teszi, hogy a 2006-ban átadott, PPP konstrukció intézményi környezetbe ágyazottsága vizsgálhatóvá váljon, a különbségek és hasonlóságok a menedzsment kultúrák között nyomon követhető legyen, másfelől felvázolhassuk az eltérő menedzsment kultúrák által kialakított intézményi terekben kialakuló felsőoktatási diskurzust.

Az egyes intézményi környezetek pontos leírásához, a terep részletes megismeréséhez alapvető fontosságú volt 20 félig-strukturált interjú, melynek eredményei e fejezetben bemutatásra kerülnek. A két kiválasztott intézményben minden az intézményt a hallgatók felé képviselő alkalmazottal félig-strukturált interjúk készültek 2012-ben, az ÁSZ-jelentés megjelenését követő évben. Az interjúk elkészítésekor fontos szempont volt az üzemeltetés és a hatalom gyakorlás kapcsolatának feltárása.⁹⁸ A módszer természetéből adódóan először

⁹⁸Így interjúk készültek az intézet igazgatókkal, logisztikai vezetőkkel, nevelőtanárokkal, valamint az üzemeltetés hétköznapijain során a hallgatókkal közvetlenül érintkező takarítókkal, diszpécserekkel, front office

megvizsgáltuk az intézmények magukról kialakított képét, a tereket, amelyeket kínálnak, majd a bennük kialakuló diskurzusokat A vezetőségi interjúk interjú típusonkénti megoszlását az alábbi táblázat tükrözi.

Intézmények	Intézményi struktúra	Aktorok	Félig strukturált interjú	Séta	Fókusz csoport	Narratív interjú	Összesen	
PPP konstrukcióban épült kollégium	Vezetőség	Ügyvezető igazg	1				1	
		Üzemeltető	2		1		3	
	Személyzet	Front office me	2					2
		Takarítók						0
		Karbantartók				1		1
		Biztonsági őrök					1	1
	Hallgatói önkormányzat	Kollégiumi Bizottság						0
HÖK							0	
Hagyományos kollégium	Vezetőség	Igazgatóság	5		1		6	
		Diszpécser	1				1	
	Személyzet	Takarítók				1		1
		Karbantartók				1		1
	Hallgatói önkormányzat	Kollégiumi Bizo	2				2	
	HÖK	1					1	
Összes interjú			14		4	2	0	20

Forrás: Saját táblázat

18. táblázat A vezetőségi interjúk interjú típusonkénti megoszlása

A dolgozat fő korpuszát adó hallgatói elbeszélések elemzését az alábbi intézményi alfejezet két szempontból is beágyazza. Elsőként nyomon követi az egymástól lényegileg eltérő intézményekben kialakuló intézményi diskurzust, normatudatosságot és térhasználatot, majd mindez lehetővé teszi az intézményi és a hallgatói közösségekben kialakuló diskurzusok összehasonlítását.

A vizsgált intézmények

I. PPP konstrukcióban épült kollégium

A 2006-ban átadott PPP konstrukcióban épült kollégium vezetőségi interjúiban visszatérő elem, a létrehozott közgazdasági konstrukcióval szembeni elégedettség. Gyakran megfogalmazódik, hogy olyan konstrukciót sikerült létrehozni, amely a közsférában két évtizeden keresztül ugyanolyan szolgáltatás biztosít. Ebből adódóan az üzemeltetési logikát a fenntarthatóság uralja. Közterei puritánok, bekamerázottak. A belépőt beléptető rendszer fogadja és a vendégfogadás szigorú szabályok között lehetséges. Az üzemeltetési szempontokat szem előtt tartva folyosóin minden második lámpa ég.

menedzserekkel. Továbbá megkerestük a diákigazgatás szerveit, a kulturális és kollégiumi bizottságokat. Összesen 20 interjú készült el: 8 interjú a PPP konstrukcióban épült új kollégiumban, míg 12 a hagyományos kollégiumban. Továbbá három, illetve kettő interjú készült a Kollégiumi Bizottság és Hallgatói Önkormányzat meghatározó alakjaival az intézményekben. A PPP konstrukcióban épült kollégiumban felvett hőkös és kulturális bizottsági interjúk csoportos interjúk formájában kerültek rögzítésre ezért annak érdekében, hogy elkerüljük az ismétlődést és a félreértéseket nem tüntettük fel az intézményi interjúk között. Interjútervet lásd Függelék 1.

Az intézményben biztonsági őrök járőröznek a nap huszonnégy órájában. A hatalom folyamatos jelenléte azonban inkább hasonlít egy tájfutó versenyhez, mint a túlkapásokkal szembeni tényleges fellépéshez. A biztonsági őrök számos ponton hárítják a felelősséget a rendőrségre, tűzoltóságra, recepciósokra. Óránként legalább 8 ellenőrző pontot kell érinteniük, megadott sorrendben és időre.

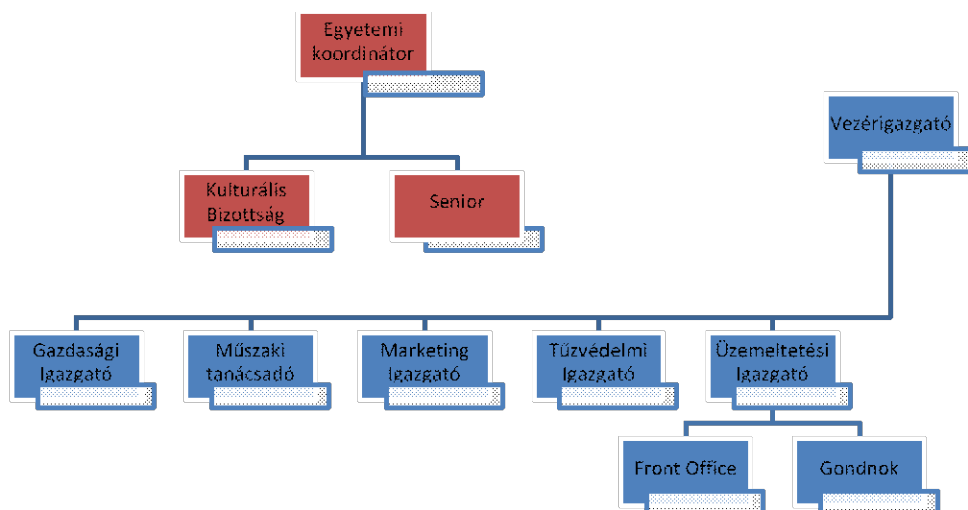
Átmennek a konyhákban és a tanulóknál, de éppúgy, mint a kamerákat, jelenlétüket megszokják a hallgatók, és észre sem veszik őket. Nem köszönnek nekik, ugyanakkor érdekes, hogy a B épület előtt vagy az erkélyen, ahol nincsenek biztonsági kamerák, szívesen beszélgetnek a hallgatókkal, és tompítják a hallgatók üzemeltetésből adódó izoláltságát. Habár az igazgatóság felszólításai visszatartó erővel bírnak, a szervezeti struktúrából adódó sokrétűség elbizonytalanítja magukat a biztonsági őröket is, saját szerepüket illetően. Tevékenységük nyomán a folyosók kiszélesedő közterei nem funkcionálnak közterekként. A hallgatók nem lakják be azokat a köztereket, amelyekben folyó tevékenység szankciókkal sújtható. A tényleges közélet beszorul a magántérbe.

Az üzemeltetés és a szankciókkal sújtható köz- és magántérhasználat számtalan konfliktust generál, és azokon a pontokon, ahol a procedurális formális hatalom kudarcot vall, informális hatalomgyakorlási technikákra és rugalmasságra van szükség. A 'buli', a dohányzóban, a folyosó kiszélesedésekben, a TV szobában vagy az épület előtti téren folyó élet olyan „zavaró tényezők”, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják a professzionális üzemeltetést. Ugyanakkor az izoláltság, a deviancia, az alkohol és a drog okozta stressz csökkentés is kezelendő probléma az üzemeltetés szempontjából. A kettő közötti érzékeny egyensúly kialakításának igénye számos interjúban azonosítható.

A térhasználatot az eljárási folyamatokra hivatkozó üzenetek vagy felszólítások igazgatják, amelyeket vagy a recepciósok adnak át, vagy az ajtóra kerülnek kifüggesztésre, miközben a vezetők személye sokak számára ismeretlen. A hallgatók változtatási kísérleteit technicista érveléssel visszautasítják, de „ahol lehet” megértő egyetemi koordinátor egyértelműen az intézmény arca. A hallgatók a nevelőtanárral, a recepciósokkal és a biztonsági őrökkel találkoznak. A felsővezetők személye azonban nem ismert előttük. Ebben a vezetői

struktúrában mindenki másra hivatkozhat. A konfliktusok meglehetősen procedurális alapon oldódnak meg.⁹⁹

Szervezeti felépítés

Forrás: Saját ábra

42. ábra A PPP konstrukcióban épült diákszálló szervezeti felépítése

Egy pillantást vetve a szervezeti organogramra kitűnik, hogy minden egység más-más logika mentén épül fel, ugyanakkor a funkcionális alapon felépülő horizontális menedzsment lefelé hárítja az üzemeltetés problémáit. A hallgatókkal érintkező biztonsági őrök, recepciósok, takarítók és az egyetemi koordinátor feladatai rendkívül összetettek és nem ritkán ambivalensek. Az egyetemi koordinátor például, aki szervezeti szempontból nem az üzemeltető cég alkalmazottja, felügyeleti, képviselési és koordináló szerepkörével alig összeegyeztethető módon a ház hatékony feltöltésért is felelős. A feladatok sokszínűségéből adódóan az alkalmazottak sikerrel lavíroznak a szerepek és a felelőségek között.

⁹⁹ Illusztrációként álljon itt a PPP konstrukcióban épült kollégium gondnokságának egy utasítása: "A [...] házirendjének, továbbá az ÁNTSZ előírásának nem megfelelő, folyamatosan fennálló higiéniai okok miatt a közös konyhát 1 hétre a kollégium gondnoksága bezárja!"

Összességében az interjúk alapján megkövethető az az állítás, hogy a vállalatszerű, rideg üzemeltetési logikát csak annyiban módosítja a hallgatók jelenléte és maga az a tény, hogy egy private-public konstrukcióban épített intézmény közfunkciót lát el, hogy növekednek a fenntartás költségei, illetve a tér és a tevékenységek leszabályozása több figyelmet igényel. E sajátos közgazdasági modell, mint magas komfort fokozatú szállás pótolta a felsőoktatási infrastruktúra hiányait, ugyanakkor az adatok alapján az intézmény az ellátatlan közfunkciókat az intézmény számos más szervére hárítja.

II. Tradicionális kollégium

A vizsgált időpontban a PPP konstrukcióban épült kollégium tizennyolc oldalas szerződés alapján a HÖK-vel és az egyetemmel sajátos szimbiózisban él, bizonyos funkciók koordinálását a karokkal, míg más funkciókat az egyetem vezetésével együttműködve lát el. A tradicionális kollégium, ezzel szemben független karközi intézmény.

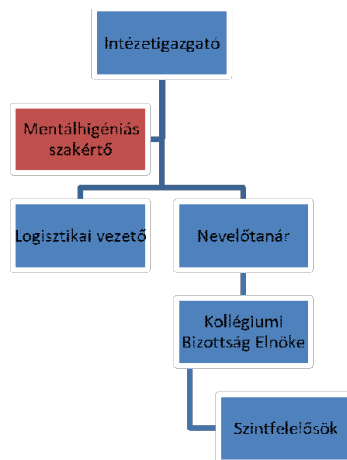
Ebből következően a kollégium terei magukon viselik öntevékeny csoportok nyomait. A fotóklub alkotásai fogadnak a bejáratnál, a kollégium múltjáról tekinthető meg kiállítás a hallban. A tömött falújságon érződik a hirdetések sokszínűsége. A biztonsági és portaszolgálatot ellátó diszpécser vezet az igazgatói irodába, ahol közös térben dolgozik a háromtagú vezetőség. A kollégium megnyitja tereit a hallgatói önkormányzatiság számára. Helységet biztosít a HÖK, a Team Academy¹⁰⁰, egy szakkollégium, a Kollégiumi Bizottság irodájának. Önálló rádiója, fotó klubja teremt az épületben otthonos miliót. A nagy múltú egyetemi klubban filmklub és aerobik működik. A kollégium önálló rendezvényeket szervez: mikulást, halloween partit és bográcsozást. Ugyanakkor támogatja a közösségek kialakulását jégkorcsolya- és uszodabérlettel, bérelhető biciklivel és pingpongasztallal. Az épület előtti fedett faépítmény, az esti borozgatások helyszíne. Bár közzismert, hogy a korábbi a 123-as klubszobában sikeresen működő teaház a kamerarendszer bevezetésével, valamint a megapartiknak helyszínt adó új egyetemi szórakozóhely megnyitásával párhuzamosan bezárt, a szoba, a Kollégiumi Bizottságon keresztül, továbbra is a hallgatók rendelkezésére áll. A mentálhigiéniai feladatokat ellátó pszichológus hölgy heti rendszerességgel tart itt kézműves foglalkozásokat.

¹⁰⁰ A Team Academy finn székhelyű cég, amely több magyar felsőoktatási intézménnyel együttműködve kínál, főleg a gazdasági karok számára olyan kurzusokat, ahol a fiatalok kipróbálhatják, hogy milyen vállalkozóvá válni. Ezek főként olyan extracurrikuláris együttlétek, ahol a résztvevők egy moderátor mellett egymás vállalkozási próbálkozásait beszélnek át.

A felújítás folyamatos az intézet életében, és ahogy az egyes szintek felújításra kerülnek, követi őket a rájuk vonatkozó szabályozás. Míg a harmadik szint nem felújított szobáiban a térfoglalás, a tér szimbolikus kisajátítása megengedett, addig a felújított szobákban a bútorok már nem átrendezhetők, a falakra tilos bármit kifüggeszteni. A harminc éve felújításra váró tereket a hallgatók maguk festhetik ki, hozhatnak be bármilyen bútort, vagy a kollégium raktárából saját ízlésüknek megfelelően kölcsönözhetnek ki szobafelszerelést. Az első és a hatodik emeleten a magántér kialakítása a PPP konstrukcióban épült kollégium rendjéhez hasonlóan korlátozott.

Az első látogatás után a közterek kihasználtsága és sokszínűsége alapján egyértelműnek tűnt a térhasználatban és a kollégiumi életben mutatkozó éles különbség a public és a privát-public menedzsment között. A kollégiumi adminisztráció interjúinak diskurzuselemzése azonban a két menedzsment közti érdekes hasonlóságra is fényt derített.

Szervezeti felépítés

Forrás: Saját ábra

43. ábra A a tradicionálisnak tekinthető, demokratikus szemléletű kollégium szervezeti felépítés

A szervezeti diagramról kivehető, hogy a szálloda szerűen üzemelő kollégiumtó eltérően a tradicionális kollégium menedzsmentjét nem egy horizontális feladatorientáció jellemzi. Korban és szemléletmódban eltérő, de értékrendben igazodó hierarchikus szervezetről van szó. A menedzsment megszállottan hisz a szabályok fokozatos szigorítása mellett a kulturális

öntevékenység fejlesztésében. A kulturális öntevékenységről azonban meglehetősen normatív definíció él az adminisztráció tagjai között.

Több hétköznapi kommunikációval, kevesebb szerepinkonzisztenciával találkozunk a logisztikai vezető interjújában. Egyértelműen megjelenik az anyai szerepvállalás és a fiatal felnőttek társadalmi háttérét szem előtt tartó gondoskodó üzemeltető.

Az adminisztráció korban lényegesen fiatalabb tagja a kollégium intézményi kapcsolatainak széles skálájáért felelős nevelőtanár. Személyében átmenetet képez az egyetemi ifjú és a hivatali személy között. Átmenetet képez generációk, történelmi korok és nevelési koncepciók között összekötve a kollégiumi Bizottságot, a FEKOSZ-szal, a többi kollégiummal és a HÖK-kel.

Az az informális szocializációs tér, ahol a fiatal felnőttek számára lehetséges lenne az integrálódás a felnőttvilág intézményeibe – és köztük a felsőoktatási térbe – ennek ellenére folyamatosan szűkül, paradox módon a fiatalok éretlenségére való hivatkozással. A fegyelmi intézkedések szigorítását mindkét kollégium esetében a komfortfokozat fenntartása vagy növelése, valamint a fiatal felnőttek biztonsága és felelőtlensége magyarázza. Világos tehát, hogy a fiatalok autonóm bekapcsolódásának esélye pont az autonómia hiányra való hivatkozással, a fiatalok biztonságának védelme érdekében tűnik el. Az intézmények autonómiát várnának el a fiataloktól miközben az önálló, öngazgató közösségek kialakítására nem biztosítanak terepet.

Az interjúrészek rámutatnak, hogy a public- és a privát-public menedzsment bár struktúrájában, missziójában és üzemeltetési gyakorlataiban eltér, számos ponton egymáshoz igazodik. Mindkét intézmény nagyarányú intézmény átalakítást hajt végre, autoriter módon viszonylag rövid idő alatt, miközben más szervekre hárítja az általa el nem látott közfunkciókat. Mindeközben a közvetlen környezet aktív formálására vonatkozó, alulról jövő kezdeményezések nem találnak meghallgatásra. Az adatok fényében úgy tűnik, hogy a könnyebb és szolgáltatás orientált üzemeltetés reményében a nevelési intézmények egyre inkább magukra hagyják a hallgatókat.

Összességében elmondható, hogy a hallgatói önkormányzatiság átalakulása, és a hatékony üzemeltetésre való mind nagyobb igény következtében olyan strukturális erőterbe kerültek a kollégiumok, amelyben a privát szféra logikája piacfüggőséget alakít ki és hatékonyan formálja saját képére a közszférát. A PPP konstrukció a felsőoktatási kollégiumok diszkurzív

terébe nem szervesül, de egyértelműen megjelenik a fizikai és szociális tér struktúráiban. Miközben vagy nem létezik vagy ellenséges a PPP konstrukciókról szóló közbeszéd a szolgáltatás orientáltság, a piaci logika, az elszámoltathatóság rendre megjelenik a kollégiumokban, és átformálja a fizikai, majd a szociális teret. A demokráciájára büszke kollégium olyan strukturális viszonyok közé kerül, ahol egyértelműen sodródik nyíltan felvállalt stratégiai céljaival ellentétes irányba. E strukturális nyomásra adott intézményi válasz hatására kivethető egy ambivalens térszervezés és diskurzus.

Egyfelől a hagyományait ápoló intézmény fontosnak érzi, hogy integrálja az elsőgenerációs értelmiségi hallgatókat az egyetem világába, ugyanakkor e közfunkciót csak korlátozottan képes ellátni. Egyfelől a magánszféra mintáinak prioritásai, a 'tisza, átlátható' tér, a könnyebb és biztonságosabb üzemeltetés, másfelől a szűkös hallgatókép és az öntevékenység normája lehetetleníti el e funkciók ellátását. A demokratikus működésben megjelenő autoriter elemek ambivalens szerepazonosulásokhoz vezetnek az üzemeltetés bizonyos aspektusaira történő reflexió hiánya miatt. A kollégium a múlthoz hasonló közéleti szerepet az interjúk tükrében nem képes betölteni. A vizsgált intézmények a hallgatókat a felsőoktatás szolgáltatásainak hotelszerű igénybevételére szocializálják. Ezért nem tekinthető meglepőnek a hallgatók alacsony intézményi azonosulása és részvételi hajlandósága a magán- és köztér kialakításában.

Összegezve e fejezet elsődleges célja egyrészt az volt, hogy kontextusba helyezzem a disszertáció főkorpuszát adó csoportos és narratív interjúkat, másrészt fontosnak éreztem bemutatni, hogy a felsőoktatásban megjelenő új intézményi modell hogyan illeszkedik a felsőoktatási környezet fizikai, intézményi és diszkurzív terébe. Húsz félig-strukturált interjú alapján azt vizsgáltam, hogy a kiválasztott kollégiumok milyen környezetet biztosítanak a hallgatóknak szűkebb-tágabb környezetük formálására.

A kollégiumok, mint intézményi magánterek számos funkciót töltenek be a felsőoktatási térben. Tompítják a családi szocializációból adódó különbségeket, egyfajta a hétköznapok monotonitásában megélhető intim szocializációs teret képeznek, és jelentőségük a fiatal felnőttek egyetemi kultúrába történő bevezetésében megkérdőjelezhetetlen. "A mai korszak huszonévesei annak ez ellentmondásos helyzetnek a foglyai – állítja Kiss Viktor Hunédzserekről szóló esszéjében –, hogy a társadalom és a saját elvárásai egyszerre kényszerítik őket a felnőtt életre, miközben az intézmények és szocializációs mechanizmusai révén a kamaszkorhoz, és annak jelenségeihez kapcsolják életvitelüket" (Kiss, 2006).

Az adatok alapján megállapítható, hogy a felsőoktatási integráció költségeit nem vállalja vel sem a publicmenedzsment, sem a privát-public menedzsment. A gyermeki és a felnőtt szerepek és szituációk között való ingadozás egyszerűen értelmezhetetlen az 'intézetigazgatás' kontextusában. Mindkét intézmény, bár más-más logika mentén, hárítja a rá háruló közfeladatokat. A privát-public menedzsment az üzemeltetés alsóbb szintjein dolgozó munkatársakat terheli túl a munkakörében nem szereplő, de a problémamentes üzemeléshez elkerülhetetlen „nevelési” feladatokkal. E vezetés egyszersmind gyakorta térszervezéssel, illetőleg a jogi-rationális legitimáció hatalomgyakorlási technikáival igazgat. A publicmenedzsment a szűkebb vagy tágabb felsőoktatási környezetre hárítja a felsőoktatási infantilizáció terheit: a karokra, a digitálisan szerveződő kortárs csoportokra és a családra.

A szüntelen felújítás és térrekonstrukció kézenfekvővé teszi a „sikeres” minták bevezetését, a kollégium hagyományainak és rendjének felülírását. Mindeközben a publicmenedzsment hagyományos legitimációs bázisa átalakul. A közművelődést pártoló domináns diskurzus ellenére a kollégiumvezetés függetlenedik hallgatóinak motivációjától. Mindez oda vezet, hogy az öntevékenység egy adott hallgatóképhez illeszthető szűkös definícióján kívül, az alulról szerveződő kreativitás és öngazgatás nem kap megfelelő támogatást. A vizsgált közintézményben, a publicmenedzsment kifejezett nevelési irányultsága ellenére, nem a hallgatók életvezetéséhez igazodó, hanem egyre inkább a professzionális üzemeltetést segítő intézkedések nyernek prioritást.

A kollégium, mint intézményi magántér az iskolai életút utolsó állomásaként a fiatal felnőttek állampolgári szocializációjának meghatározó felsőoktatási színtere. Az adatok tükrében úgy tűnik, hogy e színtér állampolgári szocializációs potenciálja gyengül. A felsőoktatási kultúra egy eleme a hallgatói öntevékenységet szorgalmazó, a közösségfejlesztés mellett elkötelezett kollégium eltűnőben van. Egy új modell jelent meg a felsőoktatási térben, amely üzemszerű, vállalati mentalitással működik.

Összefoglalva elmondható, hogy kialakul egy olyan felsőoktatási tér, melyben a hallgatók rendszeres cserélődése miatt hiányos az intézmény múltjára, folytonosságára való reflexió, valamint egyre inkább átláthatatlanná válik az üzemeltetési gyakorlat és az arról szóló beszéd összefüggése. A vizsgált felsőoktatási intézmények a szolgáltatások igénybevételére szocializálnak, és az így felmerülő hallgatói igényeknek tesznek eleget.

Narratíva stimuláló kockák adatainak elemzése

E fejezet konkrétan csak azokat a részeredményeket összegzi, amelyekben a narratíva stimuláló kockák voltak segítségemre. Azaz kifejezetten azokra a szövegrészekre koncentrálok, amit a narratíva-stimuláló kockák hívtak elő, illetve azokra a felvételekre, amik a kockadobásokról készültek.

A módszer elsősorban a hallgatók fejében lévő mémek, gondolati variánsok előhívását segíti elő. A piktogramok bizonyos sztereotípiákat mozgósítottak, amelyek történetekbe ágyazódtak. Az elmondott történetek igazi érdekessége a sztereotípiák milyenségében, kontextusba ágyazottságában és megjelenésük gyakoriságában rejlik. Ezzel összefüggésben feltárható, hogy e sztereotípiák köré miként szerveződik az elbeszélés rámutatva a személyes ágenciák köré szerveződő, valamint a strukturális kapcsolatok mentén felépülő eltérő elbeszéléstípusokra (László 2005). Az, hogy ezek a szimbólumok milyen gyakorisággal és milyen kontextusban jelentek meg, segített feltárni az egész célközönségre jellemző elsődleges és másodlagos asszociációs mezőt.

Összesen 53 hallgatói interjút készítettem, de ezek közül 13 interjúban az alanyok elzárkóztak a játékban való részvételtől. Így ebben az értekezésben összesen negyven kockavetés adatait elemzem, amelyek az intézmények és az interjútipusok alapján a következőképpen oszlanak meg. Az interjúkat hangfájlokra rögzítettük és kezelésük megfelelt a kutatás etikai kívánalmaknak.¹⁰¹

Interjútypus	Veres Péter Kollégium	Campus Hotel
Csoportos interjú	12	4
Félig-strukturált interjú	0	4
Narratív interjú	8	2
Összesen	20	20

Forrás: Saját táblázat

19. táblázat A narratíva-stimuláló kockák használata eltérő interjútipusokban intézményi bontásban

¹⁰¹A hallgatók írásos engedélyben egyeztek bele a beszélgetés rögzítésébe, és a felvett hanganyagokat a kutatás elektronikus tárhelyén tároltuk. E tárhelyhez néhány kutató kapott hozzáférést a kutatás vezetőjének engedélyével. Tehát a kutatás megfelelt az Debreceni Egyetem kutatásetikai normáinak. A kutatás továbbá több körös engedélyeztetési folyamaton esett át az intézetek, karok és maga az egyetem vezetőivel konzultálva.

Kirakási stratégiák és alakzatok

Az első fontos elemzési szempont maguknak a kockaalakzatoknak a kirakása. Az elmesélt történetek eltérő időben és helyszíneken játszódtak, de az interjúalanyok sokkal kisebb figyelmet fordítottak arra, hogy magukat a kockákat az asztalon hogyan helyezték el egymás mellé. Már az első interjúk készítésénél nemcsak arra figyeltem fel, hogy interjúalanyaim történeteiket különböző időbeli és térbeli konstrukciókban helyezik el, hanem arra is, hogy a kockákból kirakott alakzatok egyfajta mintázatot mutattak. Maguknak a kockáknak az alakzatát, a kirakott konstrukció külső megjelenését az interjúalanyok többnyire nem tudatosan alakították ki. Az alakzatokat a kirakási stratégiák határozták meg. A kirakási stratégiák pedig az alapján különültek el, hogy az interjúalany szabad asszociációk mentén szötte-e a történetet és a történet fonalát követve kereste a következő kockát, vagy valamilyen rendező elvet követett. Így megkülönböztettem 1.) szabad asszociációs és 2.) kategorikus kirakási stratégiákat. A kirakási típusokat és előfordulásuk számát az alábbi táblázat összegzi.

Kirakási stratégiák	Alakzatok	Altípusok
Szabad asszociációs kirakás	Asszociációs láncok (11)	
	Lináris történetek (9)	Rekurzív történetek (2)
		Jövő orientált történetek (7)
Kategorikus kirakási stratégia	Kocka csoportok (11)	
	Hierarchikus ábrák (9)	Siker-kudarcc dimenziói mentén felépített hierarchia (1)
		Meglepetések-hétköznapi dimenziói mentén felépített hierarchia (1)
		Magánélet-közélet dimenziói mentén felépített hierarchia (6)
		Szellemi-test dimenziói mentén felépített hierarchia (1)
Összesen	40	40

Forrás: Saját ábra

20. táblázat A kirakási stratégiák mintázatai és előfordulásuk gyakorisága (narratíva stimuláló kockák)

A szabad asszociációs kirakási stratégiák mentén összefüggő szófüzerek, asszociációs láncok vagy hosszabb történetek jelentek meg. A hosszabb elbeszélések között többször fordult elő rekurzív és jövő orientált történet. Ezért indokoltnak tartom e két típus megkülönböztetését. Rekurzívnek tekintettem egy történetet, ha a történet végén az interjúalany visszatért kezdő gondolatához. Jövőorientált történeteknek kódoltam minden olyan összefüggő történetet, ahol a múlt és a jövő kitüntetett szerepet kapott, míg a jelen síkja másodlagossá vált vagy fel sem tűnt.

A szabad asszociációs kirakási stratégiákkal szemben a kategorikus kirakási stratégiánál az interjúalany a kockákat valamilyen szervező elv mentén kategóriákba sorolta. Ezek a

kategóriák aztán tovább szerveződhetnek hierarchikus modellekbe. Néhány alakzatnál a hierarchia, mint szervező elv egyértelműen azonosítható volt. A hierarchikus modellek vonatkozási pontjai a különböző történetekben eltértek. A hierarchia csúcsán és alján más-más értékvonatkozások voltak azonosíthatók. Egyetlen kockavetés során találkoztam vegyes konstrukcióval az asszociációs és a kategórikus logika összekuszálódásával. Az asszociációs láncok rendre a jó és a rossz kategóriájába sorolódtak (László, 2005).

I.) Szabad asszociációs kirakási stratégia. A hallgatók leggyakrabban néhány kockát kiemelve és egymás mellé helyezve fejtették ki gondolataikat, de kilenc esetben hosszabb összefüggő történeteket meséltek el.

Ezek közül két történetben tért vissza a narrátor a kiinduló képhez. Ezeket rekurzív történeteknek neveztem el.

Az önmagukba visszatérő történetek mellett hét alkalommal találkoztam olyan történetekkel, ahol a jövő hangsúlyossá vált. A jövőorientált fikciók és történetek száma önmagában is jelzi, hogy az interjúalanyok életkori sajátóságukból kifolyólag érvényesülési lehetőségeket, alternatívákat keresnek. Sajnos, a kilátásokról alkotott képek eléggé sötétek. „Ha kilátás, akkor egy pont lenne, mert nincs kilátás”, jegyezte meg a sokágú nyílra tekintve az egyik interjúalany a PPP konstrukcióban épült kollégium egyik csoportos interjújában.

II.) Kategórikus kirakási stratégia. A kockák, ha nem lineárisan kerültek egymás mellé, akkor vagy az eltérő életszférák alapján (otthon, iskola, politika, munkás hétköznapiak) vagy hierarchikus viszonyok mentén szerveződtek kategóriákba. A kategórikus kirakási stratégiát általában bipoláris nézőpont jellemezte. A hallgatók a közélet sokszínűségét a jó és a rossz, a magán és a köz vagy a tömeg és az én kategóriáira egyszerűsítették le.

A kategóriába sorolt kockacsoportok tizenegyszer jelenítettek meg valamilyen életszférát, míg kilenc alkalommal hierarchikus rendbe szerveződtek. A hierarchia viszonyítási pontjai azonban igen eltérőnek bizonyultak. Hol a magánélet, hol a siker, hol a mindent látó szem foglalta el a hierarchiában a legmagasabb pozíciót. Egy alkalommal előfordult, hogy a hierarchia tetején megjelent egy kocka, amit az interjúalany úgy kommentált, hogy a szervező elem a surprise-surprise, a mindent felülíró meglepetés (Lásd.3b táblázat hierarchia 1.kép). Érdekesnek találtam, hogy ennek az egyetlen kockának az elhelyezése a hierarchia csúcsán dinamizálta egy egyébként hierarchiába szerveződő statikus társadalomképet. A folyamatos változás, a kiszámíthatatlanság, ebben az interjúban uralta a közélet bemutatását.

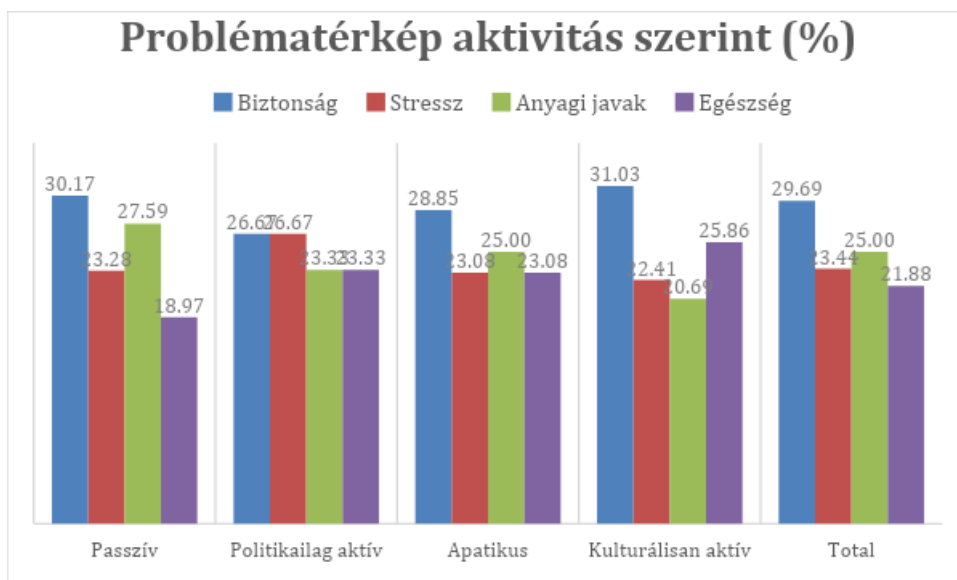
Az önmagukban beszédes alakzatok és kirakási stratégiák gyakran összefüggésbe hozhatónak tűntek adott jelentéstartalmakkal is. Összefüggést találtam a sajátos alakzatok és a jelentéstartalmak között. A hallgatók véleményüket általában fikciókba ágyazva, egyes szám harmadik személyben megfogalmazva tették közzé. Az én-távolítási technikák, és a közélettől való elhatárolódás további példája, hogy a kategórikus modellekben hat alkalommal megjelent külön kategóriaként a magánélet, – legtöbbször a hierarchia csúcsán –, amely

elhatárolódik az életvilágtól vagy a klasszikus értelemben vett közélettől. A politikai közhelyek, sztereotípiák főleg különböző kategóriákba rendeződtek. A politikai sztereotípiák bemutatására a hallgatók általában a hétköznapiaktól elkülönült önálló kockacsoportot alkottak, és ezek igen gyakran vagy a hierarchia tetején vagy az alján helyezkedtek el. A kategorikus kirakási stratégiák mellett a történetek és fikciók viszonylag magas száma azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek az egyetemi hallgatók több olyan szocializációs életszakaszon vannak túl, amely nem az egyéni kiállásra, az egyéni vélemények ütköztetésére ösztönzi őket.

A problématerkép alakulása az aktivitás és a társas beágyazottság függvényében

Több tényezőt megvizsgálva a probléma térképen észlelt értékelődés elemzésekor két háttérváltozó tűnt figyelemre méltónak. Ezek rendre 1.) a két kollégium hallgatóinak az aktivitási mintázatában való eltérése, valamint 2.) a hallgatók beágyazottsága. Ennek következtében ez a fejezet a fiatalok által említett kockázatokat az aktivitás és a társas beágyazottság függvényében tárgyalja.

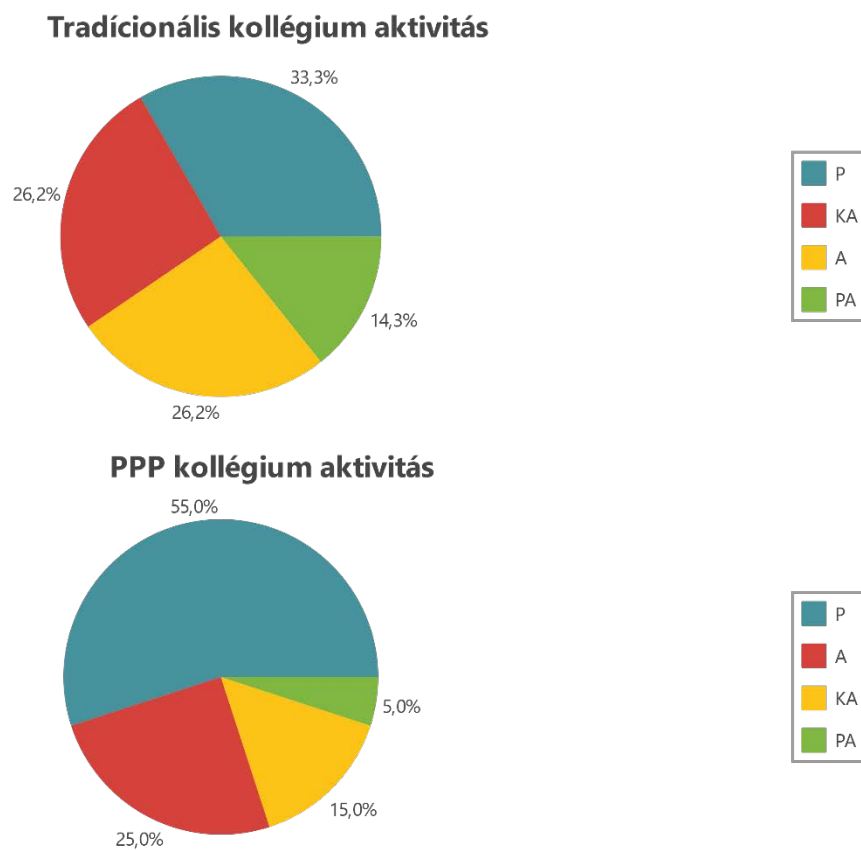
A rendelkezésünkre álló szoftver, ahogy arra a fentiekben már utaltunk, lehetővé teszi egyfajta kevert módszer alkalmazását; háttérváltozóként rögzíthetővé válik a hallgatók tényleges aktivitása párhuzamosan azzal, ahogyan az adott témákról beszélnek. Lássuk, tehát miként változik a problématerkép mintázata, ha az aktivitási típusok tükrében vizsgáljuk meg, a felvetett témákat?

Forrás: Saját ábra

45. ábra Problématerkép aktivitás szerint

Emlékeztetőül álljon itt a két kollégium eltérő aktivitási mintázata:

Ábra magyarázat: Politikailag aktív (PA);Passzív (P);Kulturálisan aktív (KA);Apatikus(A)

Forrás: Saját ábra

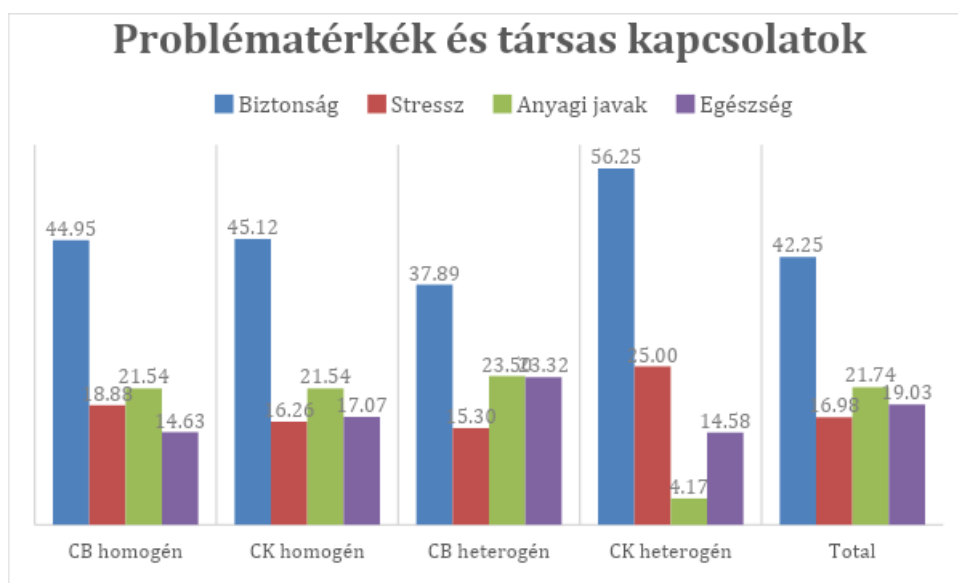
46. ábra A két kollégium aktivitási mintázata

Mint látható a tradicionális kollégiumban nagyobb arányú az aktivitás – legyen az kulturális vagy politikai érdeklődés – a közélet iránt pusztán érdeklődő, de abban aktívan részt nem vevő, hallgatókkal szemben (passzív hallgatók). Az apatikus, sodródó avagy a közélet iránt egyáltalán nem érdeklődő, hallgatók aránya a két kollégiumban közel megegyezik.

A fenti ábrák alapján az is megállapítható, hogy számos tényező mellett a kulturális aktivitás, majd pedig a politikai aktivitás valószínűsíti a hallgatói elbeszélésekben az egészségtudatosság és az abban rejlő kockázatok és stressz tematizálását.. Míg azonban a politikailag aktív hallgatók a biztonság – a bizalom, intézményi bizalom, és a bűnözés – dimenzióit kapcsolják össze a számukra feszültséget okozó kilátástalanság, kiszolgáltatottság, méltánytalanság vonatkozásaival, addig a kulturálisan aktív hallgatók számára az életminőség kapcsolódik össze a biztonságigénnyel. Az életút során leelkedő kockázati tényezők kerülnek az elbeszélések középpontjába.

Összekapcsolva a fenti ábrák tanulságait a problématerkép alakulásáról elmondható, hogy míg a politikai aktivitás esetében a méltánytalanság és kilátástalanság belső őrlődéséből adódó stressz, valamint a kulturálisan aktív hallgatók szemszögéből az egészségtudatosság, addig a közéletet követő, de abba bekapcsolódni nem kívánó hallgatók esetében az anyagiak, az egyéni boldogulás esélye tűnik fontosabbnak.

A különböző részvételi hajlandóságot mutató fiatalok által észlelt nehézségek fenti összefüggéseinek elemzése után, a társas beágyazottság szerepe tűnt még ki, mint olyan tényező, ami döntően befolyásolja, hogy a vizsgált kollégisták miként látják az előttük álló akadályokat. Úgy látszik az a mód, ahogy a hallgatók részt vesznek az egyetem életében és kötődnek társaikhoz egyúttal befolyásolja vélt-valós gondjaikat. A kérdés megválaszolásához segítségemre voltak a korábbi kutatások eredményei, minthogy Pusztai empirikusan igazolta azokat a klasztereket, amelyekre építve mintegy lehetővé vált campuson belüli és campuson kívüli heterogén és homogén kapcsolathálóval rendelkező fiatalok elkülönítése.¹⁰²

Forrás: Forrás: Saját ábrára

47. ábra Problématerkép a társas beágyazottság szerint

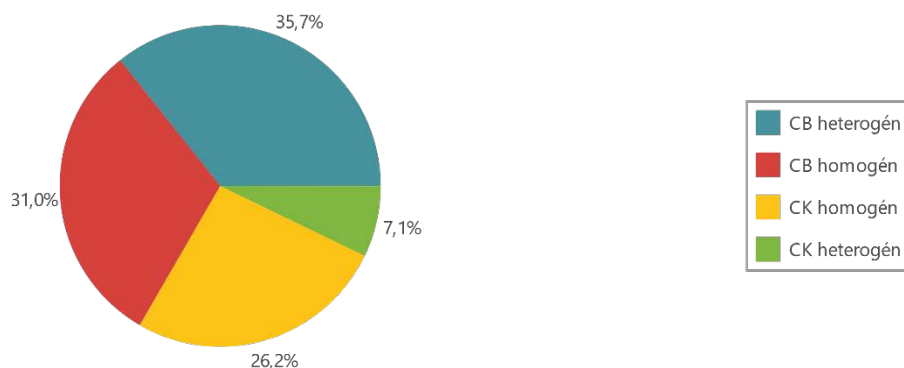
¹⁰² Az elbeszélések során feltárt kapcsolatháló alapján campuson belüli homogén kapcsolathálóval rendelkezőnek kódoltam minden olyan hallgatót, akinek baráti köre főleg a csoporttársakból vagy a szobatársakból állt, ezzel szemben campuson belüli heterogén kategóriába kerültek azok az alanyok, akik rendszeresen összejártak különböző karok más hallgatóival. A campuson kívüli homogén csoport baráti köre pusztán csak a középiskolai barátokra támaszkodik, míg a campuson kívüli heterogén baráti körrel rendelkező hallgatók nyitottak a település más csoportjai vagy az egyetemváros nem egyetemista kortársai felé is.

A fenti ábra a fiatalok társas beágyazottságának függvényében ábrázolja az észlelt társadalmi problémákat. Először is jegyezzük meg, hogy a campuson belüli és a campuson kívüli társas beágyazottság egyértelműbb választóvonalnak tűnik, mint e társas kapcsolatok heterogén vagy homogén természete – vagyis az egyetemi burok megléte vagy hiánya, az egyetemet megélők és az egyetemet túlélők eltérő nézőpontja a nehézségek észlelésében nagyobb magyarázó erővel bír, mint a baráti társaság sokszínűsége. Szembeötlő, hogy a campuson kívüli heterogén baráti kör a karrierutat támogató, de annak kockázataival is tisztában levő fiatalok beágyazottsági mintázata. A nyitottság azonban magával hordozza, hogy a fiatalok sokat látnak és környezetük realitásáról kialakult képük van. Körükben meghatározó probléma a biztonság hiánya és a stressz. És megfordítva a majdnem kizárólag középiskolás barátokkal, büszkélkedő hallgatók (CK homogén kategória) ideáltípusa a „mama hotel”, akik nehezen szakadnak ki az otthon adta zárt burokból. Mindemellett a campuson belül kialakuló heterogén körök viszonylagos otthonosságot, biztonságot sugároznak a fiataloknak, körükben a problémákról szóló beszéd kiegyensúlyozottabb, minthogy a személyes biztonságon kívül más problémák is felmerülnek (CB heterogén kategória). Miközben a biztonság, mint probléma, e csoport esetében is tudatosul, a campuson belüli, széles baráti körrel rendelkező fiatalok számára marad idő és tér, hogy egészségükkel és anyagi státuszuk kiépítésével is foglalkozzanak. Ezzel szemben a campuson belül kialakuló ám homogén (CB homogén kategória) baráti kör – a csoporttársakhoz vagy a szobatársakhoz kötődő baráti társaságok – feltehetőleg felerősítik a már otthonról hozott félelmeket, amelyek e körökben nehezen oldódnak fel (CB homogén kategória).

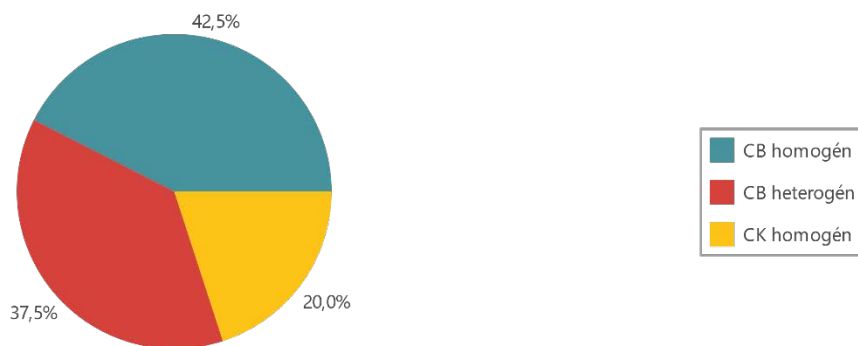
S végül a két kollégium hallgatói között, csakúgy mint az aktivitási mintázatok, a társas beágyazottság szempontjából is éles különbségek figyelhetők meg. Első lépésben fontos észrevenni, hogy a PPP konstrukció lakói között kisebb arányban fordulnak elő kifelé, a campus határain túlra mutató kapcsolatok, ráadásul körükben a hasonló barátságát kereső fiatalok aránya nagyobb. Mármost megemlítendő, hogy a kapcsolati beágyazottság terén a heterogenitás nagyobb arányú a tradicionális kollégiumban. Azaz nyitottabbak a tradicionális kollégium lakói, ami abban is megnyilvánul, hogy a kampuszon kívüli világban is számos

barátot tudhatnak magukénak.

Tradicionális kollégium kapcsolat háló

PPP kollégium kapcsolati háló

Forrás: Saját ábra

48. ábra A két kollégium társas beágyazottsága

E gondolatmenet lezárásaként megállapítható, hogy a heterogén baráti network jelentős hatással bír a környezeti kockázatok észlelésében. Jóllehet a campuson belüli nyitottság csökkenti a hallgató szűkebb és tágabb környezetében észlelt bizalmi hiátust és őket az anyagi és egészségügyi problémák iránt inkább fogékonyá teszi, a campuson kívüli nyitottság valószínűsíti a magas készültségi fokot, ahol az egészségtudatosság az elbeszélésekben másodlagossá válik.

Így aztán azok, akik tartózkodnak közéletben való aktív résztvételtől, vagy, akik az egyetem határain kívül széles társas hálóra támaszkodhatnak érzékenyebbek az élet veszélyeire. Elbeszéléseikben gyakrabban említik meg az anyagiak szerepét és teszik szóvá a biztonság iránti vágyukat.

A felsőoktatási kollégisták jövőképe

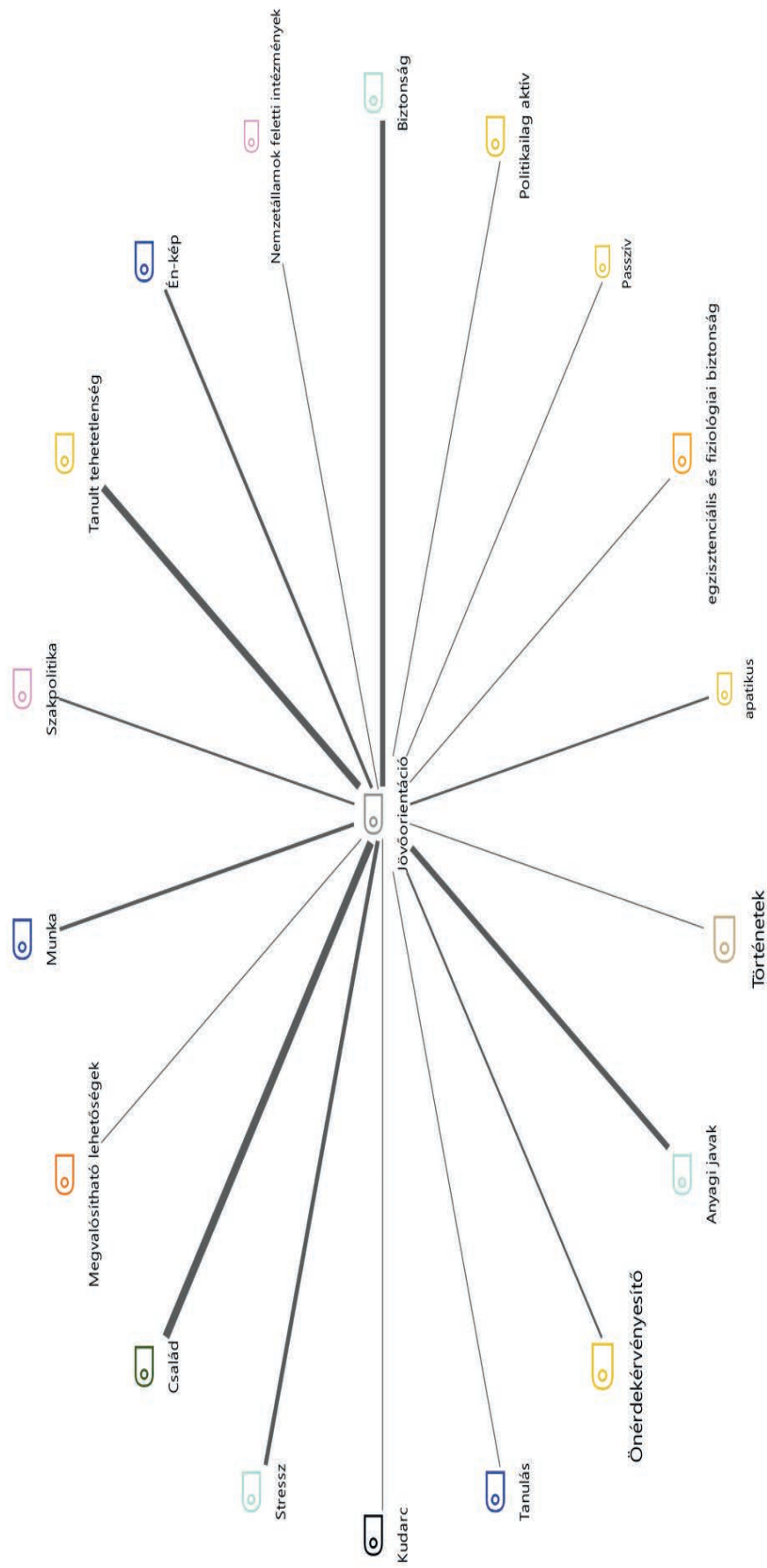
Elég egy pillantást vetni a jövőről szóló elbeszélésekben leggyakrabban használt kifejezések szófelhőjére, hogy lássuk a jövővel kapcsolatos érvelés kibontakozását, melyben egy szekuláris nemzettudaton alapuló részvétel opciója és a már-már saját jelenét távolról szemlélő, életét külföldön elképzelő, átutazó perspektívája váltakozik.

Forrás: Saját ábra

49. ábra Jövőképről szóló beszéd szófelhője

Mindezek nyomán talán természetesnek tűnik, hogy a jövőképet dominálják a biztonsági megfontolások, melyet elsősorban a család anyagi biztonságának kialakítása, valamint a proaktív-téhetetlenség polémiája ural. A jövő elbeszéléseiben leggyakrabban előforduló kérdés nem más, mint hogy valaki fusson e jövőbeli lehetőségei elé – aktívan formálva azokat –, avagy egyszerűen éljen a számára adódó helyzetekkel. Jól illusztrálja ezt a jövőelbeszélésekben leggyakrabban előforduló témák összefoglaló ábrája, melyben a család, biztonság, tanult téhetetlenség és az anyagi javak védelmének érvei rendre párhuzamosan futnak a munka, az önérték érvényesítés, és a mindeközben fellépő feszültségek mérlegelésével.

Forrás: Saját ábra

50. ábra Jövőorientáció kód más kódokkal való együttállása

Ráadásul a tanult tehetetlenség az elbeszélések során nem egyszerűen az egyéni életútra irányul, nem is csupán egy adott feladatra való képtelenséget tükröz, hanem történelmi perspektívát kap: interjúalanyaim gyakorta vitatkoznak arról, hogy vajon a cselekvés vagy a kivárás-e az okosabb a család és az egyén biztonsága szempontjából. A várt életút elbeszéléseiben és a jövőtervekben ennek megfelelően hol az aktivitás, hol az inaktivitás számít olyan hozzáállásnak, amit a történelem visszaigazol.

Minthogy mindennek az alfája és omegája a korábbi fejezetekben leírt szituatív morál adta lehetőségek és fenyegetettségek gyors felismerése, a jövő e fiatalok életében többé már nem egy távoli entititás vagy a múlt meghosszabbítása, hanem a jelen integráns részévé válik. A jelen olyan identitások, egyéni és csoport autonómiák kialakításának küzdőterévé alakul, melyek összhangban Beckert, Gábor, Mead eredményeivel utat nyithatnak alternatív jövők felé (Beckert, 2016; Gábor, 2012; Facer, 2011; 2013; Mead, 1970).¹⁰³ Ámde paradox módon, ha a jelen a múlttal összekuszálódik, akkor a jövő is szükségképpen egy adott kényszerpályán mozog. Ezért a narratívák, hol a lehetőségek határtalan mezejéről számolnak be, akár egy térről, ahol a megfelelő szituatív készségekkel rendelkező egyén a háttérbe húzódva bármit megtehet, hol arról tudósítanak, hogy e közép-európai térben nem lehet, nincs mód arra, hogy az egyén elkerülje előre elrendelt sorsát.

Státuszkijelölés

E ponton felmerül a kérdés, vajon miben látják a vizsgált fiatalok az egyéni boldogulás esélyét? Kétségtelen, hogy a két értelmiségi miliő határozottan eltér a státuszjelölés kérdéskörében. Míg az elsőgenerációs hallgatók történeteiben a helyzet adta körülmények és a következmények mérlegelése folyik: az úgynevezett conditional/consequential mátrix pontos bemérése (Charmaz, 2006), addig a többgenerációs értelmiségi történetekben az időbeliség válik hangsúlyossá.

Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznom kell a fentebb már részletesen elemzett összefüggést, miszerint az elsőgenerációs értelmiség az interjúk során elsősorban az interjú helyzet, vagy a

¹⁰³ Mead és Facer nyomán e fejezet mellett érvel, hogy a fiatalok képzeletében olyan tevékenységek élnek, amelyek a jövőbeli lehetőségek határainak átírását segítik a jelen keretei között. E szerzők szerint a poszt-, és kofiguratív ifjúsági kultúrán kívül, ahol a múlt és a jelen egyfajta felkészülés a jövőre, létezik egy ún. prefiguratív ifjúsági kultúra, ahol a jövő a jelen integráns része (Facer, 2011). Interjúalanyaink a jövő és a múlt történeteit, függőségi relációit kívánják újraírni a jelen összefüggéseinek, hálózatainak újrendezésével. A késő modernitás többszintű hierarchiájának és az újkapitalizmus strukturális hiányosságainak meglepően pontos ismerte arra ösztönzi a vizsgált fiatalokat, hogy a jelen és múlt történeteinek újraírásával a lehetőségek határait újragondolják. A hallgatók körében komoly az aggodalom, hogy jövőbeli lehetőségeik korán lezárulnak és ez ellen kifejezett a tenni akarás.

tágabban vett társas helyzet több szempontú definiálásával bajlódik. Magának a helyzet meghatározásnak többszörös kódolásával és dekódolásával küzd. A többgenerációs társai ezzel szemben, nem pusztán egy-egy helyzet térbeli lehetőségeit járják körül, hanem ügyelnek annak múlt és jövőbeli vonatkozásaira is. Mintegy adottnak véve a társas helyzetet, keresik az időbeli kontinuitást – elsősorban a családi történetekben. Így a vélt és valós értelmiségi sérelmek, a társadalmi méltánytalanság az, ami át meg átjárja e csoport valóságmagyarázatait. Mindeközben az egyéni és kollektív méltányos megbecsültségre való igény mindkét vizsgált csoportban alapvető .

Míg az első csoport meglehetősen prezentista: a függőségi rendszereket a gazdasági, kulturális, szimbolikus hierarchiák egyenlőtlenségi viszonyaiban keresi, addig az értelmiségi szülők gyermekeinek figyelmét a globális szintér időbeli vonatkozásai: a globális-lokális kényszerpályák történelmi ívei kötik le.

Karrierorientáció

Noha a munka olyan alapérték, amely haszna, funkciója és megbecsültsége gyakori vita tárgya, a kétkezi, embert próbáló munka az elsőgenerációs értelmiségi hallgatók számára az emberi önbecsülés és boldogulás része – mely tendencia az önálló mezőgazdasági apák fiai körében a leginkább egyértelmű. Hasonlóképpen a munka becsülete és megbecsültsége, a méltányos és nemesítő munka tisztelte az értelmiség fiainak körében is egyértelmű. Éppígy a szakmai igényesség, amely három kiutat ígér: önállóság, elnyomorodás vagy külföld.

Áttekintve, talán nem meglepő, hogy az ambíciók, – a szó klasszikus értelmében vett – karrierorientáció, amellyel a fiatalok életpályájuk során mintegy elégedettek lennének, olyan feltételrendszerben fogalmazódik meg, amely sok tekintetben összhangban áll a fent vázolt jelenségekkel. Nevezetesen az elsőgenerációs hallgatók normájuknak megfelelően olyan vágyakat fogalmaztak meg narratíváikban, amely azokon a szituatív és kommunikatív érzékek elsajátításán alapul, amely később segít részt venni, de egyben távol is maradni az őket fenyegető intézmények világától. Zárt – bár nehezen körülírható – magántársaságaik révén, ambivalens családi kötődéseik okán, illetőleg jövőorientációjuk pesszimizmusa miatt számukra az állásfoglalások bármilyen áron történő elkerülése a döntő – legyen az azonosulás egy társasággal, egy eszmével vagy egy céllal. Ódzkodnak attól, hogy azonosíthatókká vagy elkötetelizedtekké váljanak, minthacsak az identifikáció maga afféle függőséget alakítana ki.

Mármost, az állandó bújócskát játszó elsőgenerációs értelmiséggel szemben, azok a fiatalok, akik már egyetemre érkezésükkor rendelkeznek értelmiségi felmenőkkel a klasszikus

értelmiségi szerep várományosai: a közélet jól látható elit pozícióit kívánják elérni, és egyetemi éveik alatt az ehhez szükséges készségek elsajátításával foglalatostkodnak. Ennek megfelelően az elsőgenerációs értelmiség a karrierúthoz számára lényegi kommunikációs stílust, a többgenerációs értelmiségi fiatal ezzel szemben a társadalmi részvétel lehetőségeit gyakorolja be egyetemi éve alatt.

Révén a méltányos együttműködésre nem áll egyik vizsgált csoport rendelkezésére sem sikeres társadalmi minta, az elképzelt munka általában vezetői szerep az adott tanult szakmában. Az önállóság, elnyomorodás vagy külföld opciókból is kitűnik, hogy a szakmai orientáció középpontjába az egyéni autonómia és integritás kivívása áll.

Összegezve, ha jobban szemügyre vesszük az adatokat a kvantitatív vizsgálatok azzal egészíthetők ki, hogy a korosztály világmagyarázataiban a család, az emberi kapcsolatok, a kiszámíthatóság és a jövőkép egy sajátos logika szerint rendeződik, ami a leendő értelmiség két fent leírt szegmensében a fent ismertetett módon eltér.

Izolált hallgató: esettanulmány

Bevezetés

K.Zsuzsát, azért kerestem fel, hogy interjút készítek vele, mert a Campus Hotel kollégiumi nevelőtanára megemlítette, hogy van egy hallgató, akire többször panasz érkezett. Az év során több szobatárs kérte áthelyezését egy másik szobába, mert állítólag K.Zsuzsa „büdös”. A kollégiumi nevelőtanár kissé feszegetve megjegyezte, hogy ő „mindent megtett” annak érdekében, hogy K.Zsuzsához megtalálja a megfelelő szobatársat, de mindhiába. K.Zsuzsa nemcsak бүdös, hanem cigány is.

Így jutottam el K.Zsuzsához¹⁰⁴, aki a Campus Hotel A épületének egyik félreeső „kihalt” szárnyában került elhelyezésre. Mint ahogy az a vezetőségi interjúból kiderült a problémás, „magánéletre vágó”, visszahúzódó hallgatókat rendre ebben a szárnyban szállásolják el. A második emeleti félreeső folyosó csendjét semmi sem zavarja meg, hacsak az nem, hogy néha valaki ki megy a folyosó végén levő konyhába. Csak minden második lámpa ég különös félhomály tadvá e szűk intézményi térnek. A biztonsági kamerákkal ellenőrzött közterekben átalakul a térérzet és átíródik a tér magán és köz karaktere. A biztonsági őrök által óránként ellenőrzött folyosó és konyha nem alkalmas arra, hogy baráti beszélgetések folyjanak bennük. A térérzet és a térhasználat ambivalenciáját jól példázza, hogy amikor ezen a folyosón megfordultam csak telefonon magánbeszélgetést folytató fiatalokkal találkoztam. A köztér köztes térré alakult, azaz a fiatalok nem a köztér szabályai szerint viselkedtek, hanem egy karakter nélküli átmeneti térként használták a folyosót. K.Zsuzsa „otthona” előtti folyosó köztér karaktere hol kvázi köztérre vagy kvázi magántérre alakult át, ezért nem meglepő, hogy K.Zsuzsa az interjú alatt az intézményen kívüli tereket nevezte meg köztérként.

A szobába belépve K.Zsuzsa kedvesen fogad, készségesen ad interjút, majd a konyhába invitál, hogy ne zavarjuk Erasmus hallgató, török szobatársát. A szoba nem бүdös, és az elhelyezett tárgyak – amelyek lefilmezésétől K.Zsuzsa szigorúan elzárkózik –, egy egyszerű biológus lány hétköznapijaira utalnak. K.Zsuzsa látható módon zárkózott és e zárkózottságot az alkalmazott projektív technikák is csak részben voltak képesek oldani.

Interjúkörnyezet, kommunikatív szituáció

¹⁰⁴ A kvalitatív interjúkészítési technika etikai kívánalmainak megfelelően a név természetesen nem valós.

K.Zsuzsát az interjú alatt mindvégig higgadt önfegyelem és reflektív gondolkodás jellemzi. Tűnődő, néha már-már kimért válaszaiban K.Zsuzsa gyakran él a többszintű kommunikáció nyelvi eszközeivel. Interjúalanyom egyszerre foglal el külső és belső nézőpontot a humor, a hanghordozás, az eufémizmus, és az illusztrációként felsorakoztatott történetek nyelvi eszközeivel. Hasonlóan fiatal felnőtt társaihoz az ön-távolítások technikáinak széles tárházát mutatja be. Az interjúban jól követhető, hogy K.Zsuzsa, amikor a közről beszél koncentrikus köröket jár be. A közről kialakult nézetei mindig a magánélete tükrében válnak értelmezhetővé. Rendre előtűnik K.Zsuzsa személye, és következő pillanatban belemosódik elbeszélésének háttérébe. Ezek az ön-távolítások és közelítések lehetővé teszik egyrészt, hogy az egyébként tabunak számító –” Most nem tudom. Igazából nem vagyok benne az ilyen politikai dolgokba, nem szeretem.” – közéleti véleménynyilvánítást oldják. Más szempontból a többszörös kódolások, a nézőpontváltások lehetővé teszik a kommunikatív szituáció kontrolálását, az önreprezentációban érzékelhető váltások kimutathatók. A köz és a magán mozgása egy olyan stratégiai erőter, melyben sajátos nemzedéki helyzetértelmezés jelenik meg, ehhez kapcsolódva pedig a közéleti cselekvés formái mutathatók ki. Kívülről-belülről megtapasztalt és végiggondolt stratégiai tér tárul elénk az interjúban.

Bourdieu (1972) a stratégiák négy alapvető logikai működési sajátosságára hívja fel a figyelmet – amelyeket K.Zsuzsa interjújában is megfigyelhetünk. Ezek rendre a következők: helyettesíthetőség, eufémizmus, analógia és a többszörös állítás lehetősége.

a.) Helyettesíthetőség alatt Bourdieu azt érti, hogy diskurzív, gyakorlati és elméleti szinten minden dolog helyettesíthető azáltal, hogy a dolog reprezentánsa közeli viszonyban áll más reprezentánsokkal. Ezáltal a dolog helyettesíthető azzal a másik dologgal, amelyre a szimbolikus szinten lévő közeli reprezentáns utal.

„Hát. (torok köszörülés, nevetés ironikus megjegyzéssel) Kerítést nem rajzolok, meg börtönrácsokat sem, mert az itt úgy sincs.”

b.) Az eufémizmus logikája és alkalmazása lehetővé teszi a konfliktusok elfedését vagy az ellentétekkel való manipulálást azáltal, hogy a szimbolikus rendszerben reprezentált konfliktus más antinómiákkal vagy dichotómiákkal kerül összefüggésbe.

„(elváltoztatott hangon) Magyar közélet?! Hát a jó munkások, az biztos. Óránkét két téglá”

c.) Az analógiát Bourdieu meghatározó módszernek tartja a fenti módszerek között, amelyek mindegyike lehetővé teszi a szimbolikus és a valós rend közötti átjárást, illetve a két rendszer határainak folyamatos átalakítását. Az analógiák elfogadottá tesznek egy bevezetendő új

megkülönböztetést azáltal, hogy figyelembe veszik annak a rendszernek a nyelvi sajátosságait, ahova ezt az új különbségtételt beépítik. Tiszteletben tartják a két rendszer eltérő kategóriarendszerét és szabályait, és egyúttal alá is írással mindkettőt. Tiszteletben tartani és elfogadni a rendszerben működő szabályokat nem azonos a szabályok alkalmazásával. Az analógia tehát legitimálja a rendszerek közti átjárást.

„Alma, magyar közélet? Kukacos”

d.) Végül és ezzel összefüggésben könnyen belátható, hogy minden dolog rendelkezik használattal és sajátos tulajdonságokkal. Ugyanarról a dolgról a használatnak vagy a tulajdonságoknak megfelelően különböző rendszereken belül különböző dolgokat állíthatok. Az állítások a kontextustól függően variálhatók.

„tényleg úgy van az, hogy jönnek velem szembe, és fiúk is, még csak nem is (felháborodva) köszönnek. Szóval (3), hát eléggé egy kicsit sznob hely, (kissé zavartan) vagy nem tudom mi ez. Hát vannak bizonyos társadalmi szintek, akik megtalálják egymást.”

...vannak itt olyan emberké, akik tudják, hogy kivel kell haverkodni meg kivel nem.”

K.Zsuzsa társainál sokszínűbb társadalomképet vázol fel és gyakran él a fent vázolt nyelvi leleményekkel. Az interjú alatt igen magas a visszakérdezések, és a töltelkiszavak aránya. Mindez szintén az utalások és a sejtetések struktúráját erősíti. A *hát, nem tudom, igazából, tényleg, szóval* szavak gyakori használata, valamint a befejezetlen mondatok alkalmazása számos esetben nyitottan hagyja a mondanivalót.

Társadalomábrázolás

A módszertani részben tárgyalt narratíva stimuláló kockákat alkalmaztam K.Zsuzsa félig strukturált interjújában is annak érdekében, hogy feltárjam K.Zsuzsa köről vallott nézetei és cselekvési mintáinak összefüggését. Elsődleges célom az volt, hogy megvizsgáljam K.Zsuzsa aktivitási formákhoz, közösségi igényhez, politikához, nemzeti identitáshoz és identitáspolitikához való viszonyát.

Forrás: Saját foto

4. kép Roma hallgató interjúja(narratíva-stimuláló kockák)

A kirakott konstrukció szintjén könnyen azonosítható a hierarchikus társadalomkép, amit K.Zsuzsa felvázolt. A hierarchia tetején a „sötétek, sötétség” áll, amely kockát K. Zsuzsa úgy jellemzi, hogy „ Ennek olyan gonosz kinézete van. Nem is tudom, olyan félelmetes.” Ugyanakkor a hierarchia alján az először kiválasztott kocka áll, amely egy olyan embert ábrázol, aki befogja szemét és fülét.” Ez magáért beszél. Mindenki becsukja a szemét. Becsukja a fülét. És csak azt csinálja, ami neki jó”. Az interjúban mindvégig kivehető félelem, bizalmatlanság és kitartás tükröződik e kockák piktogramjain, valamint az aktivitási formákhoz való ambivalens viszony.

*Aktivitási formákhoz való viszony.*A megalapozatlan vádakra, az emberi butaságra K.Zsuzsa a példamutatást választja, mint aktivitási formát. Megszokni és figyelmen kívül hagyni igyekszik az őt körülvevő elutasítást.

„Persze, úgy mentem el (gimnáziumba), hogy én ezeken már túl voltam. Már kicsi koromtól kezdve, ha összeütközött a fejünk, ők sírtak, mert, hogy úr Isten biztosan tetves vagyok. Szóval túl voltam már mindenben.”

„Én igazából már ezen nem tudok fennakadni, mert nekem nem tudnak olyat mondani, amivel meg tudnak bántani. (nevetve) Komolyan. Mi az amivel?.... Lecigányoznak? Már volt rá példa. Lopok, csalog. Mondták már.”

Nem kíván tenni semmit az általa igazságtalannak érzékelt magyar közélet ellen.

„A cigány probléma megoldása? Mégis mit mondjak erre? Én nem tudok tenni semmit, akik meg tudnának, nem tesznek semmit.

Honnan gondolod, hogy nem tudsz tenni semmit?

K. Zsuzsa: Hé? (megmosolyogva) Mit? Rám néznek és kinevetnek. Vagy lenéznek, meg bármi. Ritka az, az ember, aki azt mondja, hogy meghallgatlak, milyen ötleted van.

Azon mit értesz, hogy az, akinek van rá lehetősége, hogy segítsen, az nem tesz semmit?

K. Zsuzsa: Hát például politikusok. Ha nem ők, akkor kik tudnának bármit is tenni?

Ha végzel, cigány értelmiség leszel. Nem érzed a felelősségét, hogy tegyél valamit?

K. Zsuzsa: Felelősséget? Én tegyek valamit? Én mást nem tudok, csak jó példával szolgálni. (erélyesebben) Nem változtathatom meg az emberek véleményét a cigányokról. Mert itt vagyok, ugyanott vagyok, mint bárki, és nem változik a véleményük.”

Tehetetlenségnek érzi magát, és a többségi társadalomhoz hasonlóan hárítja a felelősséget és ő maga is ellenségképekkel operál. A társaira jellemző bipoláris dichotóm gondolkodásmód nem árnyalódik annak ellenére, vagy éppen annak következtében, hogy az interjú alany hol az áldozat szereppel azonosul, hol többségi reakciókat, viselkedési mintákat követ. Ezért aztán a kialakult helyzetért a politikát, illetve a külföldieket okolta.

Az egyetemen a cigány hallgatók aránya nagyon alacsony.

K. Zsuzsa: Biztos, hogy nincsenek. Több külföldi van, mint cigány.

„Hát szerintem sok külföldit hoznak ide dolgozni, ahelyett, hogy, szerintem.... Magyarországon is van bőven munkanélküli, velük is elvégezhetnék a munkát. „

„Nem hiszem azt, hogy Magyarországon nincsenek megfelelő emberek, – mérnökök, meg mindenfélék –, akikkel meg lehetne csináltatni azt, amit a külföldiekkel.”

A hierarchia alján a két szélső ponton az agresszió és az aranyrudak jelennek meg. Az agresszió és az aranyrudak – K.Zsuzsa által megvetett –, de két tipikusnak vélt társadalmi viselkedésmód. Az arctalan, irracionális és egyben megérthetetlen agresszió, valamint a „nagyon kis elitréteg” sajátos kapzsisága. Az agresszióhoz való viszony egyben tükrözi K.Zsuzsa *nemzeti identitáspolitikáról* való véleményét is. Hiszen úgy véli a közösség hiánya, az értelmezőközösségek iránti vágy fűti a nemzeti radikális csoportokat, melyben az agresszió pusztán máz.

„K. Zsuzsa: Nekem is volt itt egy barátom, aki full kopasz, bakancsos, és enyhén rasszista kinézetű. Bár nem mondta. Úgy igazából most én nem értettem azt, hogy ha valaki nem szereti a cigányokat, ha valaki semmilyen nemzetiséget nem tűr meg, semmilyen nemzetiséget nem fogad el, csak a magyart, akkor miért barátkoztunk. Mért volt az, hogy jó volt velem lenni? Mért mentünk ide-oda együtt? Például ez a gyerek, szerintem csak azért viselkedik így, hogy beilleszkedjen. Legyen valami kis csoport, vagy úgy mond haverok, barátok, akikkel – hú, hát ez milyen nagy dolog – ők rasszisták, és hogy fú cigány, gyűlölet is

mehet ezerrel. És szerintem sok ember így van. Nem hiszem, hogy lennének barátai. Szóval ő azt hiszi, ha felvesz egy bakancsot, vagy azt a terepszínű nadrágot, s kopaszra nyírja a haját, akkor már tartozik valahova. Én nem tudok ehhez hozzászólni, mert igazából úgy jöttem ide, hogy szerintem, aki rasszista, az nem való egyetemre, főleg ide nem.

Közösségi igényhez való viszony. K.Zsuzsa elszigetelten éli életét a vizsgált egyetemen.

„... én csak így elvagyok. Ennyi. (enerváltan) Igazából nem érdekel semmi. Az emberek se, semmi.”

Nem csak a lelketlen környezet felelős K.Zsuzsa elszigetelődéséért.

„Hát szép, tiszta, modern, jól felszerelt, de nem tudom, annyira azért nem olyan barátságos. Nem olyan otthonos.”

Az interjúban feltűnik a komoly egzisztenciális versenyhelyzet is, amelyben a hallgatók küzdelmeiket egyedül, – K.Zsuzsa esetében kifejezetten – esetleg családi segítséggel vívják meg.

„nem vagyok senkivel olyan közeli kapcsolatban. Nincs olyan, hogy napi szinten találkozunk, hogy iskola előtt, vagy után elmegyünk valahova. Találkozunk, beszélünk. Most vagyunk 200-an alapból, nem ismerem csak a csoport 20 %-át. Van olyan, akivel ha összefutnék, nem is tudnám, hogy csoporttársam, vagy van közös óránk.”

„De csoporttársakkal sem barátkozom. Szerintem nem igen barátkoznak, mert mindenki vetélytársa egymásnak. Legalább is én így látom.”

„az egyetemen szerintem már tényleg csak az van, hogy vetélytársak vagyunk. És azok vagyunk. Sokan vagyunk, és kevés helyre. Hát ritka az az ember, akivel lehet tényleg barátkozni. (...) Nem tudom, mert, tényleg a régi ismerősök megmaradtak a régi ismerősökkel. Szerintem nem véletlenül nem bíznak meg senkiben.”

Mindehhez társul egy mély bizalmi deficit a társakkal szemben, ami a szórakozási szokásokban és a baráti háló milyenségében is megnyilvánul.

„...csak olyanokkal megyek, akiket tudom, hogy bármi van, ott vannak. Én mondjuk buliban nem szoktam ismerkedni.”

„ - Kiben bízol?

K. Zsuzsa: Magamban. (nevetés) Komolyan. Meg a régi ismerősökben.

- Milyen régiek ezek az ismerősök?

K. Zsuzsa: Hát van egy 14 éve, van egy 7 éve. Nem... Kettő 7 éve.”

K.Zsuzsa nézeteit alapvetően meghatározó közeg a számára üdítő terasz dohányos közössége, és középiskolában szerzett régi barátai, illetve vannak meghatározó példaképek (volt osztályfőnök). A terasz leírása már-már allegorikus.

„Hát itt mész egyenesen, s a harmadikon fölmész, és ott a dohányzóhely. Az ajtón kimész, és ott van.(...)Egyszerűen, hogy kint van a szabadban. Ugye én családi házban, kertés házban lakom, és nekem

az így furcsa, hogy így be vagyok zárva egész nap. Szóval nekem jó, ha kimehetek oda, fölmegetek oda, és vár a friss levegő.”

Politikához való viszony.

K.Zsuzsa által elmesélt társadalomképben meghatározó szerepet játszik a romapolitika, és ezen belül az EU csatlakozáshoz fűzött várakozások és csalódások. E nézetek azonban – a többségi társadalmi csoporthoz hasonlóan – tükrözik a médiában megjelenő direkt politikai üzenetek reflektálatlan leszivárgását.

„sok pályázat van, meg pénzben segítenek, de annyi mindent ígértek, s ehhez képest szinte semmit nem tartanak be. Hát nem tudom, nálunk mikor lesz euró? Igazából nem vagyok benne az ilyen politikai dolgokba, nem szeretem. De most én csak annyit látok belőle, hogy csatlakoztunk az EU-hoz, 1-2 támogatás van, de azért azok se azok a hű de nagy összegek. Szinte olyan, mintha hagytuk volna, hogy beleszóljanak Magyarország életébe, mások dönthessék el, hogy mit, hogyan.”

K.Zsuzsát bár végig jellemzi az egyéni és kollektív reflexió magas szintje, a kártyák értelmezésekor kliséket szajkózik. Az értelmező közösségek üzeneti szinte reflektálatlanul kerülnek bemutatásra.

Nemzeti identitáshoz és identitáspolitikához való viszony.

Ugyanez a jelenség figyelhető meg a termőföld tulajdonjogának kérdését firtató, vagy a történelmi tragédiák felidézését célzó kártya kapcsán. Azzal a különbséggel, hogy a K.Zsuzsa ezektől a – hallgatótársait megosztó, és körükben komoly vitát kiváltó – kártyák kommentálását rövidre fogja, véleménye kifejtésétől elzárkózik. A roma kérdést pedig egy olyan keretben tematizálja, ami alapjaiban tér el a többségi véleménytől. A romák megítéléséről vallott nézetek részben sértett identitáson alapulnak.

„Én tényleg azt mondom, hogy én nem foglakozom már a cigánykérdéssel, mer fölösleges, most ha valaki el akar valakit ítélni úgy, hogy nem is ismeri, az így is úgy is el fogja ítélni. Már óvodában is meg van ez. Egy városban, egy ilyen augusztus 20-ai ünnepségen, és kb 3 évesnél nem idősebb egy kisgyerek – maximum 4 – azt mondta: Fúj, cigány. Az hogy már kiskoruktól, egy 3-4 éves gyereket úgy nevelik, hogy a cigányt kerüld el, a cigányt köpd le, a cigányt nézd le, a cigányt...., Ezt nem tudom, meddig akarják még folytatni az emberek. Hogyha ha majd így állnak a cigányokhoz, tök mindegy hogy iskolába, vagy óvodába, vagy bárhol. Nem lesz meglepő, hogy depresszívek lesznek, vagy elzárkóznak, vagy lopnak vagy bármi. Igazából lehetőséget nem adnak nekik, hogy bebizonyítsák, hogy mások, csak beskatulyázzák őket, és tényleg nehéz kitörni, és tényleg nagyon kevés embernek is sikerül.”

Azonban a körkörös érvelés fő motívuma egy racionális elem a roma kérdés problematizálása, a különbség hangsúlyozása és rituális társadalmi ismétlése. K.Zsuzsa szerint nincs kulturális különbség, az pusztán a többségi társadalomban jól működő diszkurzív elem. A cigány kérdést nem megoldani, hanem elengedni kéne – állítja interjúalanyom.

„Nem tudom, túl nagy jelentőséget fordítanak az egész roma vagy cigány kérdésre.”

„Mert barna vagyok, ő meg világosabb? Én tényleg ennyi különbséget látok kettőnk között. Annyira sulykolja mindenki ezt a cigány, nem cigány kérdést, hogy én már ehhez nem tudok mit hozzászólni. Én nem érzek semmilyen különbséget.”

„- S te érzed a kulturális különbséget?

K. Zsuzsa: Mmmm. Én én nem tudom. Milyen kultúrára gondolsz?

Szerintem semmivel nem élek külön életet, vagy másabb életet, mint mondjuk a csoporttársaim, vagy barátaim. Szóval, hogy én kulturális, nem kulturális, hát. Nem tudom, hogy hol voltál, merre voltál. De nálam ez igazából nincs meg, akit ismerek tudják hogy ilyen kultúra, olyan hagyomány. Nem. Hát most miért kellene éreznem bármit? Én igazából nem érzem, nem. (tanácstalanság) Mire gondolsz, mert most, most az én családomban sincs olyan kultúra, vagy hagyomány, amire azt mondják, hogy roma hagyomány. Ugyanúgy élem a mindennapjaim, mint a barátnőim. Ugyanott vagyok iskolában. Ugyanott vagyok bulizni. Ugyanott vagyok mindenhol. Szóval. Mindig, mikor megkérdezik ezt, hogy nálatok ez mi, nálatok az mi. (szórakozottan, megmosolyogva) Csak nézek, hogy miért, nálunk mi lenne másabb?

Van egy-két ember az ismerőseim között, akik azt mondják, hogy nálatok biztosan vannak más dolgok. Ti másképp főztök. Ti másképp viselkedtek. Más ruhát hordotok. Én nem tudom. ...Én nem nőtem föl olyanban, amiben másabb lennék, mint mások.”

Az ábrázolt társadalmi hierarchia középső szintjén a kukacos magyar közéletet a félénk méhecskék, a munkások és az elzárkózás jellemzi, ahol a mohóság, lustaság, különködés is megjelenik. A szegény hallgató és félénk méhecske vagy a sötétben tapogató, eltakart szemű ijedt állatka (tapogatózó figura) jól példázza a szorgalmas és bizonyítani vágyó attitűdöt egy olyan közegben, amit a bizalmatlanság, rosszindulat, az egyéni javak hajszolása jellemez.

Összegzés

K.Zsuzsa interjújában egy sajátos nemzedéki helyzetértelmezés rajzolódik ki, amiben az egyén magányosan vívja vetélytársai között egzisztenciális harcát. E harc szakmai szinten folyik és hajtómotorja az önbecsülés és a megbecsültség. A felvett aktivitási forma a példamutatás. A hétköznapi lassú folyamatainak lépcsőről lépésre történő átalakítása. A politikai szerepvállalástól való elhatárolódás, és a politikai folyamatokból való kiábrándulás.

Interjúalanyom másik meghatározó cselekvési formája a „dolgok figyelmen kívül hagyása”. Nagyvonalúan eltekinteni a kortársak társadalmi igazságtalanságokat tükröző, buta és sztereotip megjegyzéseitől. K.Zsuzsa izolált személy, redukált baráti körrel bír, de úgy tesz mint, aki ügyet sem vet kapcsolatai részlegességére és teljes életet él. A nemzeti identitáshoz és identitáspolitikához való viszonyban kimutatható az értelmező közösségek (média, család, középiskolai barátok) nézeteinek reflektálatlan átvétele.

Függelék 3 Kiegészítő adatok

A kollégisták életmód indikátorainak faktoranalízise a Campus-lét adatbázis alapján

only >0,33 (Kaiser-criteria)

1.Hazajárás

Okok	Fiziológias szükségletek	Unalom	Társas szükségletek
Otthon kimossák ruhámat	0,818		
Ennivalót hozok	0,787		
Otthon kikapcsolósom	0,723		
Mindenki hazamegy, ezért én is		0,836	
Hétfvégén nincs szórakozási lehetőség a városban		0,797	
otthon járok bulizni			0,767
Találkozok a régi barátokkal			0,717
Találkozom partneremmel			0,673

Forrás: Saját táblázat

21. táblázat Hazajárás (kvantitatív elemzés)

2.Csoport-hovatartozás

Csoportok	Jogvédő és szervezetek	civil Rajongó klub	Tanulmányi kör	Diak ifjúsági szervezetek	és Kulturális vallási közösségek	és Sportegyesület
Emberi jogi mozgalom	0,73					
Érdekvédelmi szervezet	0,69					
Önkéntes szervezet	0,642					
Lelki és szociális problémákkal foglalkozó szervezet	0,637					
Civil szervezet	0,599					
Természetvédelmi szervezet	0,54					
Rajongói klub		0,869				
Szurkolói kör		0,745				
Szakkollégium			0,809			
Tehetséggondozó program			0,804			
Tudományos kör			0,643			
Hallgatói Önkormányzat				-0,84		
Ifjúsági diákszervezet				-0,71		
Hagyományörző csoport					-0,722	
Vallási és egyházi szervezet					-648	
Kulturális csoport					-0,605	
Extrém sportkör						-0,781
Sportegyesület						-0,744

Forrás: Saját táblázat

22. táblázat Csoprotkultúra (kvantitatív elemzés)

3.Tevékenység struktúra

3a.Tevékenységek

Tevékenységek	Művészeti tevékenység	Digitális kultúra fogyasztás	Tv nézés	Fizikai rekreáció
Művészeti csoportban veszek részt	0,813			
Hobby csoportban veszek részt	0,759			
Hangszeren játszok	0,536		-0,378	
Videót vagy DVD-t nézek a netről		0,701		
Zenét hallgatok		0,671		
Este betülünk valahová a barátaimmal		0,569		
Könyvet olvasok			-0,661	0,37
Tv-t nézek			0,631	
Hobbimmal foglalkozom otthon			-0,443	
Kirándulni járok				0,799
Sportolok				0,534

Forrás: Saját táblázat

23. táblázat Tevékenységstruktúra (kvantitatív elemzés)

3b.Helyszínek

Helyszínek	Parti helyszínek	Magas kulturális helyszínek	Elit beszédcserekvési helyszínek	Kocsmák	Wellness, sportesemények
Diszkó	0,782				
Kazán-ház	0,77				
Lovarda party	0,7				
Szórakozóhelyre	0,667				
Buliba, házibuliba, partikra	0,594				
Klinika party	0,451				
Hangversenyre		0,736			
Kiállításra		0,692			
Színházba		0,661			
Művész moziba		0,546			
Étterembe			0,733		
Multiplex moziba			0,714		
Kávézóba/ teázóba			0,533	-0,471	
Kocsmába				-0,76	
Koncertre				-0,542	
Fitness szalon, konditerem					0,732
Uszoda, szauna					0,671
Sportrendezvény					0,598

Forrás: Saját ábra

24. táblázat Egyetemen kívüli tevékenységek helyszínei (kvantitatív elemzés)

4.Értékek

4a. Általános értékek

Értékek	Felnőtt értékek	Naív álomvilág	Keresztény értékek	Posztmateriális értékek
Hatékony	0,761			
Felelősségteljes	0,751			
Fegyelmezett	0,719			
Értelmes	0,682			
Logikus gondolkodású	0,682,			
Törekvő	0,54			
Tiszta (rendes)	0,485			
Boldogság		0,81		
Igaz szerelem		0,788		
Családi biztonság		0,694		
Igaz barátság		0,595		
Belső harmónia		0,566		
Előítéletektől mentes			0,666	
Egyenlőség			0,646	
Üdvözlés			0,644	
Megbocsátó			0,638	
Segítőképz			0,575	
Szabadság				0,686
Érdekes élet				0,671
Emberi önértzet				0,568
Társadalmi megbecsülés				0,398

Forrás: Saját táblázat

25. táblázat Általános értékek (kvantitatív elemzés)

4b.Munka értékek

Értékek	Szakma orientált	Karrier orientált	Társadalom orientált	Család orientált
A munka érdekes legyen	0,779			
A munkahely jó hangulatú legyen	0,779			
Sikerélmény	0,716			
Izgalmas és változatos legyen	0,558			
Magas legyen az elérhető kereset munkahelyi előrelépés		0,787		
Az állás biztos legyen		0,584		
A munka ne legyen megerőltető		0,42		
A munka lehetőséget adjon, hogy segíthess másokon			0,736	
A munka felelősséggel járjon			0,735	
A munka hasznos legyen a társadalomnak			0,716	
A legtöbb döntést önállóan hozhassa meg			0,629	
A munkahely közel legyen a lakóhelyedhez				0,678
A munka mellett a családjadra is jusson idő	0,337			0,504

Forrás: Saját táblázat

26. táblázat Munkaértékek (kvantitatív elemzés)

4c.Akadémiai értékek

Értékek	Akadémiai			
	Akadémiai értékeknek való megfelelés	értékeknek való túlzott megfelelés	Társadalmi orientált hallgató	Tudás hallgató
Az ösztöndíj fontos motiváló erő számomra a tanuláshoz	0,709			
Igyekszem mindig maximálisan teljesíteni a vizsgákon	0,657			
Meg tudom találni az egyensúlyt a szórakozás és a kötelességeim között	0,565			
Egyetemistaként az a dolgom, hogy tanuljak	0,438			
Egyetemi kötelezettségeim miatt nincs időm szórakozni vagy kikapcsolódn		0,859		
A baráti kapcsolataim sínylik meg a szigorú egyetemi követelményeket		0,836		
A barátaim fontosabbak, mint hogy jól teljesítsek az egyetemen			0,668	
Nem ér annyit a tanulás, hogy rá áldozzam az egész fiatalságom			0,636	
A diák évek arra valók, hogy szórakozzunk			0,634	
A diploma utáni boldoguláshoz fontosabb a kapcsolatépítés, mint a szakmai ismeretek			0,518	
Önszorgalomból is szoktam a szakmámmal foglalkozni				0,779
Nagyon érdekel a szak, amire járok				0,766
A tanulás értelme csupán az, hogy diplomát szerezzünk				-0,571
Fontos számomra az, hogy a diplomám mögött igazi tudásom legyen				0,539

Forrás: Saját táblázat

27. táblázat Akadémiai értékek (kvantitatív elemzés)

Értéktábla a diskurzusokból kibomló értékek alapján

Sorszám	Interjú	Interjúk	1. érték	2. érték	3. érték	interjú	helyszín
1	1	b151 rokkant lány				narratív	Campus
2	2	hvg a219	család	nyitottság	kishitűség lelküzdése, eltökéltség	féligstrukturált	
3	3	2-2 apartman P,K	családi szolidaritás	barátok	politika	fókusz	Veress
4	4	3-8 apartman	megbecsülni, ami van	több láb	emberséges	fókusz	Veress
5	6	4.2 apatman					
6	6	4.2 apatmanC:	rendes emberi értékrend	pénzért dolgozni kell	Összetartás, kitartás	fókusz	Veress
7	6	4.2 apatman H	Becsület	Tisztesség	Őszinteség	fókusz	Veress
8	6	4.2 apatman M	nyitott szemmel jár	nyitott	segítség bizonyos szintig	fókusz	Veress
9	6	4.2 apatmanB	Becsületesség	Tisztesség	család	fókusz	Veress
10	8	413	motorozás	élvezze az életet	erkölcs	fókusz	Veress
11	9	b325 Z.	Tisztesség	becsület	hazaszeretet	fókusz	Campus
12	9	b325 R.	Tisztesség	ügyesség	önvédelem	fókusz	Campus
13	9	b325 X.	vallás	tudás	nyitottság	fókusz	Campus
14	12	B322-24 F4	tanulás	becsület	család	fókusz	Campus
15	12	B322-24 F3	értékes ember	felnéznek rá	nem bunkó	fókusz	Campus
16	12	B322-24 F2	Dolgozzon			fókusz	Campus
17	13	b310-311	pénzösszeg	jó kapcsolatokat	alapvető erkölcsi normák	fókusz	Campus
18	17	b011 Q				fókusz	Campus
19	17	B011 A				fókusz	Campus
20	19	209	jó emberismerés	szilárd értékrend	belelátni az emberekbe, empátia, szociális érzék	narratív	Veress
21	20	317 narratív hőkös	mozogjanak	úgy viselkedjenek, amit ők is elvárnak	rosszba ne keveredjen	narratív	Veress
22	22	404 fotós	jólét	autoómia, megbecsültség	humor	narratív	Veress
23	23	416	normális hozzáállás, racionális gondolkodás, sikeres	jószívű, segítőkész	család, becsületesség (ne hozzon szégyent a múlt)	narratív	Veress
24	24	622 Evelin	lovass élet	család	ne üljön a számítógép előtt	narratív	Veress
25	28	Xeroxos	talpraesettség	család	tudás	féligstruk	Veress
26	34	604 A1.	tisztelet, hazaszeretet	álljon ki magáért	ismerje a határokat	fókusz	Veress
27	34	604. A3	kötődés, szeretet	életrevalóság, eltökéltség	emberiesség, hazaszeretet	fókusz	Veress
28	34	604. A2.	kitartó	céltudatos, magára hallgasson	Vágyon arra, hogy szeressék	fókusz	Veress
29	35	503 öngyilkos	kötődés, szeretet	őszinteség	empátia, elfogadás	fókusz	Veress
30	36	209 ózdi M2	természet szeretet	önálló döntés	családi értékek	fókusz	Veress
31	36	209 Ózdi M1	tolerancia	nyitottság	természet tisztelet	fókusz	Veress
32	39		nyitottság	barátok	fizikai szeretet, szolidaritás		
33	45	albérletes	jó példa	szeretet, biztonság	Őszinteség, tisztesség	narratív	Albérlet
34	46	A346 konyhas lány	önálló, döntésképes, életrevaló	felelősség vállalás	őszinte, ne kétszínű		
35	48	a133 Guminós	higgadság	önmegvalósítás	élni a lehetőségekkel	fókusz	Campus
36	49	A417 jogász lány	szeretet, kedvesség, nyitottság a környezettel	tisztelet	talpraesettség, magabiztosság, merjen nagyot álmodni	fókusz	Campus
37	50	B356 Zsüli	Becsületesség	tisztelet, jó modor	igazságosság	féligstruk	Campus

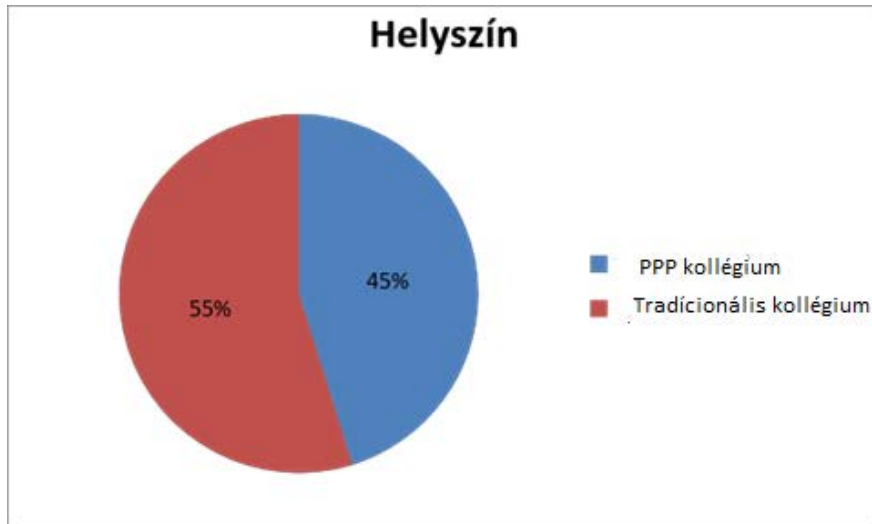
Forrás: Saját táblázat

28. táblázat Gyerekeknek átadandó értékek (kvalitatív elemzés)

A kvalitatív minta kiegészítő adatai

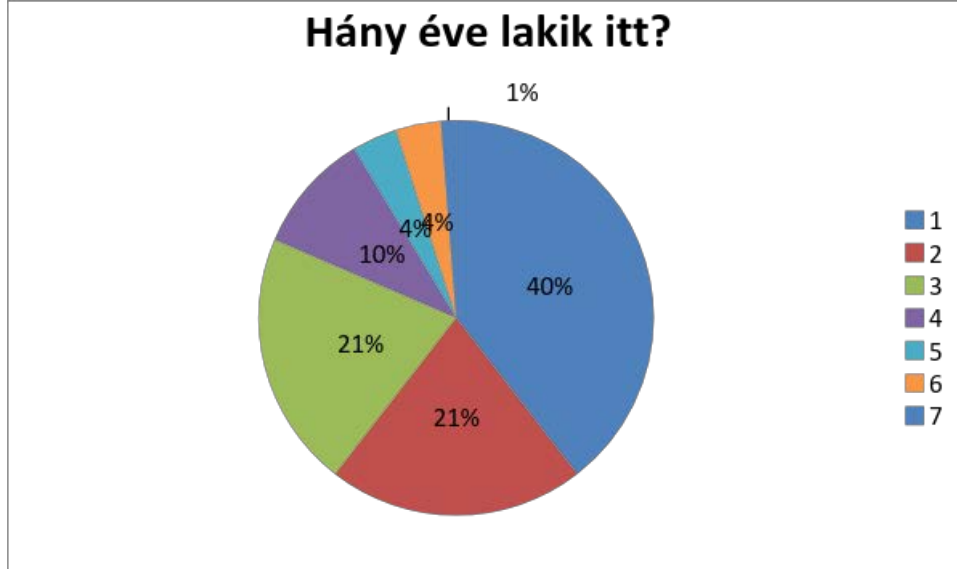
Forrás: Saját ábra

51. ábra A kollégistákkal készült interjúk megoszlása interjú típusok szerint (kvalitatív elemzés)

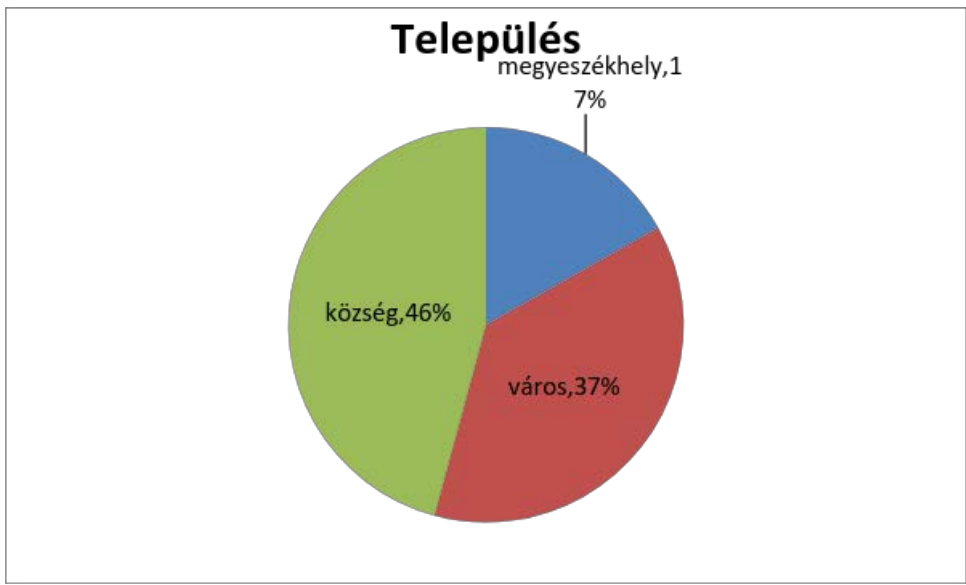
Forrás: Saját ábra

52. ábra A kollégistákkal készült interjúk megoszlása az intézmények szerint (kvalitatív elemzés)

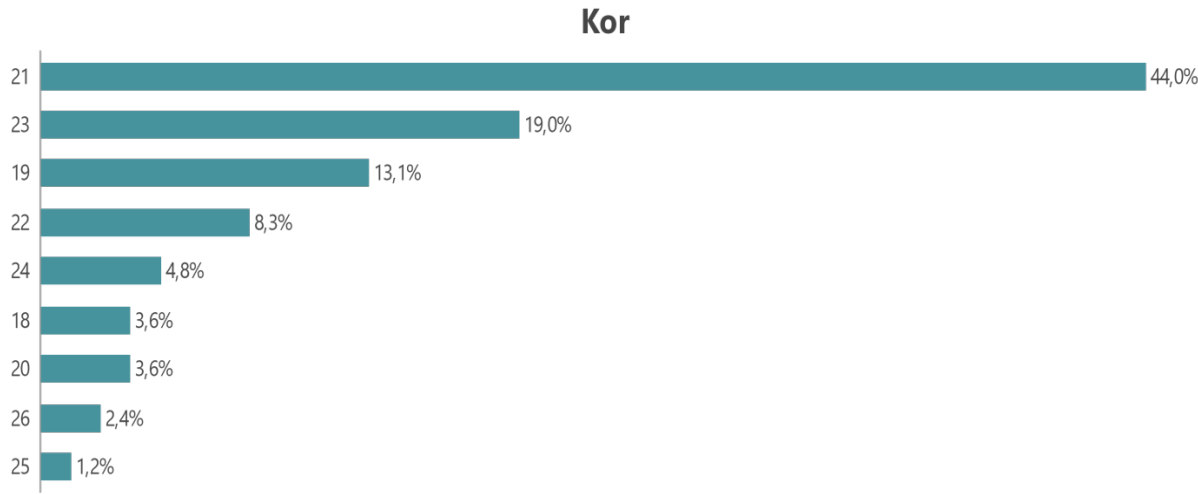
Forrás: Saját ábra

53. ábra A kollégistákkal készült interjúalanyok bentlakásának sajátosságai (kvalitatív elemzés)

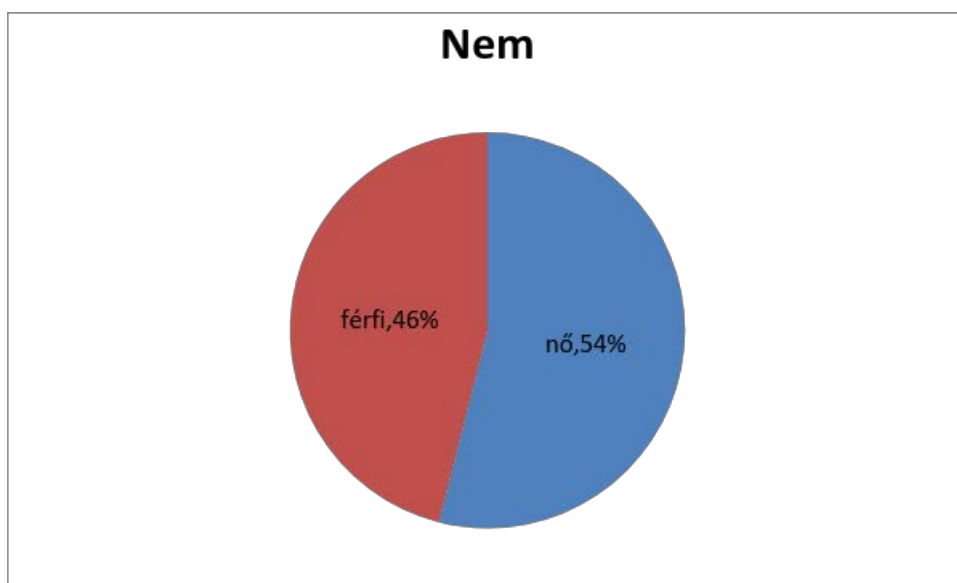
Forrás: Saját ábra

54. ábra Településtípus(kvalitatív elemzés)

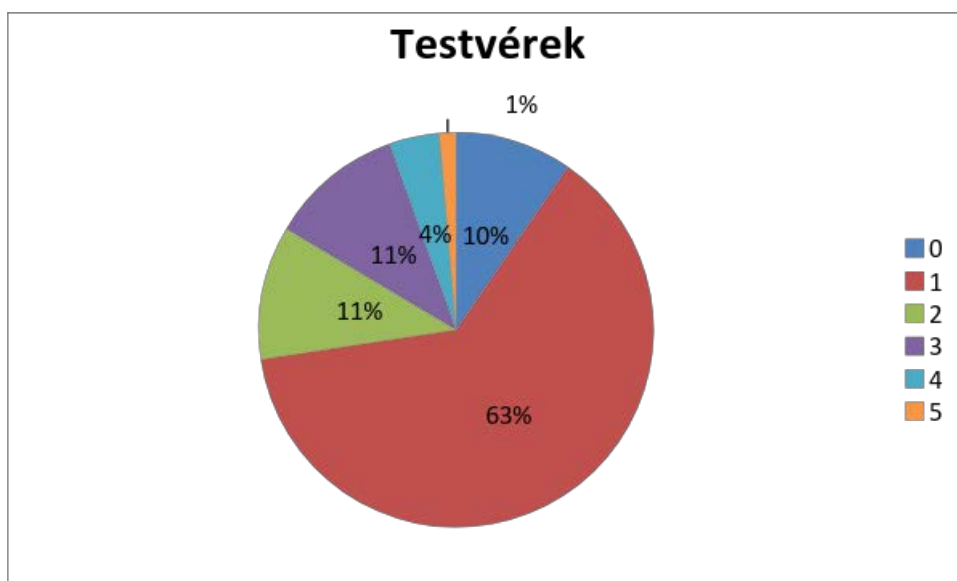
Forrás: Saját ábra

55. ábra Koreloszlás (kvalitatív elemzés)

Forrás: Saját ábra

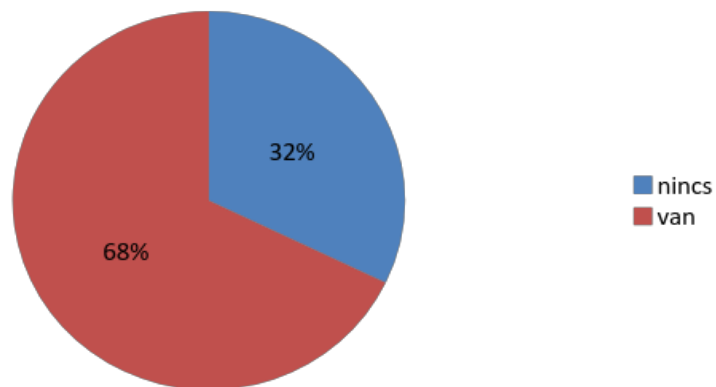
56. ábra Nemek szerinti eloszlás (kvalitatív elemzés)

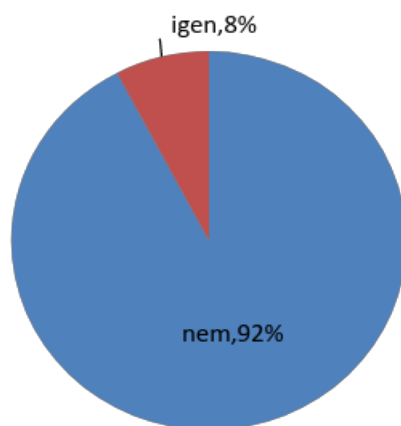
Forrás: Saját ábra

57. ábra Testvérek száma (kvalitatív elemzés)

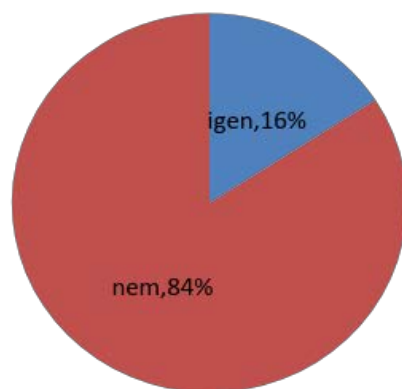
Családi vállalkozás

Dolgozik

Szeretne külföldön dolgozni?

Forrás: Saját ábra

58. ábra Munkához való hozzáállás (kvalitatív elemzés)

Az egyes indikátorokhoz használt kódkombinációk táblázatos formában

Irodalomból kiolvasható dimenziók	Indikátorok	Kódok
1. Kutatási kérdés Hogyan érzékeli a vizsgált generáció környezete köz-, és magánviszonyait és abba történő személyes bekapcsolódás esélyét?		
1.Téma: Makrokörnyezet észlelés		
1a. Problématérkép	Objektív egzisztenciális problémák *munkanélküliség *pénztelenség	Anyagi javakXmunka BiztonságXmunka
	Subjektív egzisztenciális problémák *félelem *bizalomhiány *kilátástalanság	Biztonság Egészség Jövőorientáció
1b. A kollektív cselekvési minták, társadalomértelmezések	Társadalmi orientáció * érdekartikuláció * érdekérvényesítési érzet * demokratikus attitűd	Önértékérvényesítő cselekvési forma Szolgáltatásra építő cselekvési forma Önértékérvényesítés
	Csoport képzési elvek *kommunikatív racionalitás *homofil csoportok	Kommunikatív racionalitás család barát közösség
	Tanulmányi orientáció	Tanulás
2. Kutatási kérdés Milyen értékeken alapulnak a valóságmagyarázatok?		
2.Téma: Közértékek		
2a. Individualizáció	*kollektív értékek	Identitás alkódjai (én-kép, értékítélet, értékátadás) X kollektív cselekvési minták alkódjaival (kommunikatív racionalitás, család, barát, közösség)
	*normatudatosság	
2b. Konvencionális értékek sorrendisége	* család *igaz barátság *biztonság *harmónia *szeretet	ÉrtékítéletXpozitíván ítélt meg Tematikus kódokXpozitíván ítélt meg Gyerekeknek átadandó értékek
2c. Kollektív identitások keresése	*kollektív megbecsültség iránti igény	Dictionary: becsület, megbecsültség, büszkeség, jó ember, igaz ember
2.d Nemzedéki konfliktusok	*konformizmus	család X cselekvés formái
3. Kutatási kérdés Milyenek a fiatalok jövő víziói?		
3. Téma Jövőkép		
3a.A Jövő, múlt jelen integrálása	Jövőorientáció	Jövőorientáció
3b.Státusz kijelölés	Státusz kijelölés *stílus *strukturális meghatározottságok *karrierorientáció	ÉrtékítéletXpozitíván ítélt meg MunkaXpozitíván ítélt meg
4. Kutatási kérdés Miként fogalmazódnak meg a közélet jelenségei?		
4. Téma: Közbeszéd		
4a Diszkurzív minták	*konszenzus keresés *konfliktuskerülés	Konszenzus Konfliktus
4b Diszkurzív stratégiák	*legitimációs sémák * identifikációs sémák	Érvel támogat, Szembehelyezkedik, Kritizál, Elutasít X minden tematikus kód Én képXKözbeszéd (pozitíván ítélt meg vagy elutasít)
4c Diszkurzív sztenderdek	*narratív szkriptek *sztenderd mondatok * klisék	A kommunikáció sajátos formái

5.Kutatási Hogyan kapcsolódik be a hallgató abba a közéletbe, amit a formális vagy informális intézményi környezet felkínál?	kérdés	
5. Téma: Közéleti aktivitás		
5.a.Politikához való viszony	Jóléti állammal való elégedetlenség Intézményi integráció politikai érdeklődés *(in)aktivitás *lázadás mintái *radikalizmus *Posztkonvencionális cselekvési minták	Közéleti aktivitás
5b..Önálló nemzedéki minta	*közös javak, eszmék *közös célok *közös cselekvési minták	Magán filozófiák Jövőorientáció Közéleti aktivitás

Forrás: Saját táblázat

29. táblázat Dimenziók, indikátorok és kódok

A jövőkép elemzés (elemzési dimenziók)

E dimenziókat Anne Mische (Mische, 2009a, 2014) illetve Boyd-Holton (2018) munkáiból emeltem át és adaptáltam (Boyd & Holton, 2018).

Jövőkép		
Dimenziók	Aldimenziók	Definíció
Szemléleti keret	<ol style="list-style-type: none"> 1. Irányultság 2. Letisztultság 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Negatív vagy pozitív a jövőhöz való hozzáállás? (valence) 2. Mennyire letisztult a jövőkép? (clarity)
Zsáner	<ol style="list-style-type: none"> 1. Műfaj 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dráma, komédia, melodráma, absztrakció az elbeszélés műfaja? (genre)
Valószínűség	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opciók 2. Bizonytalanság 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Egyetlen jövőbeli szcenárió jelenik meg az elbeszélésben vagy több opció? (breadth) 2. Milyen mértékben bizonytalan a jövő (Előre elrendelt, elkerülhetetlen, bizonytalan, rugalmasan alakítható) (contingency)
Idő dimenzió	<ol style="list-style-type: none"> 1. Érintettség 2. Kiterjeszthetőség 	<ol style="list-style-type: none"> 1. A leírt jövőkép közeli vagy távoli jövőt fogalmaz-e meg? (temporality) 2. Zárt vagy nyitott-e a jövőkép? (korlátok vizionálása vagy kiterjeszhető jövő vízió) (expandability)
Térbeli dimenzió	<ol style="list-style-type: none"> 1. Környezet 2. Fenntarthatóság 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Milyen terek érhetők tetten a történetekben? (épipített vs természetes környezet elemei; technológia, ember, környezet viszonya) 2. Milyen a humán, a szerves és a szervetlen környezetért érzett felelősség? (kirekesztett csoportok, jövő generáció, állatok, környezet)
Cselekvőképesség	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aktivitás 2. Összkép logikája 3. Emberkép 4. Kontrol 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aktív vagy passzív hozzáállás a jövőképhez? 2. Az aktorok és az események miként kapcsolódnak össze? (kauzalitás, ágencia, hatások) (connectivity) 3. Hogyan jelenik meg az ember

		<p>egyénként vagy a kollektíva részeként? Milyen szerepe van (how peopled)</p> <p>4.Hatalmi viszonyok (ígéretként, követelményként, szükségszerűségként jelennek meg az események) (power)</p>
Magyarázó modell	<p>1.Magyarázó modell</p> <p>2.Érvelési mód</p>	<p>1.Milyen magyarázó modellbe illeszkedik a történet?</p> <p>2.Mit üdvözöl? Mit utasít el? Mi mellett érvel?</p>

Forrás: Saját táblázat

[30. táblázat Jövőkép elemzésének dimeziói](#)

A diskurzusokban leggyakrabban előforduló narratív szkriptek

Elég egy pillantást vetni a teljes korpuszban leggyakrabban együttálló három szó alkotta mondat elemekre, hogy képet kaphassunk a diskurzus vissza-vissza térő repetitív elemeinek mivoltáról.

Forrás:Saját ábra

59. ábra A leggyakrabban előforduló szóhármások

A beszéd során leggyakrabban megjelentő három vagy négy együttálló szócsoporthoz méltán tekinthetjük narratív szkripteknek. Kiolvasható belőlük, hogy a diskurzus kulcs elemei a lokális földrajzi azonosulások, a másokhoz való hasonulás és elhatárolódás identifikációs küzdelme, és azok a dilemmák, amelyekkel a beszélő e küzdelem során találkozhat (gazdag szülő gyereke, hátrányos helyzetű cigány). E szkriptek értő olvasata során azok a módszerek is felelhetők, amelyekkel a beszélő ebben az inercia rendszerben megtalálja a cselekvéséhez szükséges eszközöket (óvodás kor óta tartó ismeretségek, társas kapcsolatok, kizárás, kommunikációs készségek és online-offline politikai részvétel).

A mintában leggyakrabban előforduló narratív szkriptek tematikus rendben:

Emberi kapcsolatok

A családot az egyetlen, akire mindig számíthatsz

Ott kint kolbászból van a kerítés

Mindenkinek maga felé hajlik a keze

Mehetsz a levesbe

Nemzeti öntudat

Sportban jók a magyarok, vannak értékes termálvizeink, a magyar tudomány mágnes

Az internet felnevel

Birka magyarok

Lassan haladunk

Mehet a levesbe

Kalapáccsal ütik a hasukat

Fekete kéz

A vér nem válik vízzé

Büfé és ruhatár szak

Cukorgyárak bezárása,

Orosz piac ellehetetlenítése

Kontrol

Luxusbörtön, aranykalitka, csillag karám, ökör karám

ebadó, füstadó

Kódmátrix aktivitási típusok szerint

Kódszám	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Összesen
Közbeszéd					
Kommunikáció sajátos formái	2,53	4,66	2,84	3,64	3,38
Pozitívan ítélik meg	5,18	4,93	4	3,64	4,34
szembe helyezkedik	1,05	1,37	1,39	0,64	1,23
Érvvel támogat	7,06	4,43	6,05	4,4	5,53
Konszenzus	2,92	2,63	2,79	2,84	2,78
Kritizál	5,05	3,92	4,94	4,25	4,59
Elutasít	2,96	3,31	3,62	2,62	3,31
Történetek	4,09	2,93	2,94	3,11	3,11
Konfliktusok	3,4	4,01	2,92	4,97	3,56
SUM	100	100	100	100	100
N = résztvevők	9	19	40	21	89

Forrás: Saját táblázat

31. táblázat: Közbeszéd részvételi mintázat szerint

Kódrendszer	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Összesen
Közéleti aktivitás					
Cselekvés terei					
Privát	1,35	1,71	1,48	2,01	1,6
Virtuális	0,61	0,92	1,39	1,9	1,25
Köz	1,74	3,51	2,56	2,12	2,63
Cselekvés formái					
Radikalizmus	1,39	1,49	1,96	1,59	1,71
szolgáltatásra épülő aktivitás	0,44	0,86	1,13	1,44	1,02
Önérdékérvényesítő	2,09	2,25	1,83	2,24	2,03
apatikus	1	0,95	1,17	0,76	1,03
Passzív érdeklődő	0,87	1,1	1	1,48	1,08
Tanult tehetetlenség	1,92	1,62	1,56	1,82	1,66
Felelősség áthárítás	0,87	0,65	0,55	0,8	0,65
Kulturálisan aktív	3,92	3,76	4,06	4,4	4,02
Politikailag aktív	2,87	1,19	2,17	2,24	2,03
cselekvés motivációja					
Önmegvalósítás	0,91	1,35	0,82	0,38	0,9
Elismertség	0,26	0,36	0,17	0,23	0,24
Szociális igények	0,44	1,13	0,71	0,95	0,81
egzisztenciális és fiziológiai biztonság	1,22	1,13	1,17	1,36	1,2
SUM	100	100	100	100	100
N = résztvevők	9	19	40	21	89

Forrás: Saját táblázat

32. táblázat: Közéleti aktivitásról szóló beszéd részvételi mintázat szerint

Kódszám	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Összesen
Makrokörnyezet észlelése					
Valóságértelmezés					
munka	0,65	0,97	0,95	0,53	0,85
tanulás	2	1,46	1,29	1,1	1,4
magán filozófiák	2,57	2,36	1,95	2,05	2,15
Múlt értelmezés	2,05	1,4	1,37	0,68	1,36
Jövőorientáció	2,66	1,42	1,84	3,18	2,04
Intézményi környezet észlelése	0	0	0	0	0
Nemzetállamok feletti intézmények	0,61	1,17	0,57	0,99	0,79
Nemzetállami intézmények	0	0	0	0	0
Szakpolitika	2,31	0,9	1,74	2,05	1,65
Egyetem	2,7	3,8	2,62	3,45	3,06
Politika	1,26	1,04	1,68	0,61	1,3
Kollektív cselekvési minták					
Kommunikatív racionalitás	2,31	4,82	4	3,71	3,94
Család	1,74	1,73	2,53	2,43	2,21
Közösség	4,97	5,27	4,95	4,28	4,93
Barát	1,52	1,87	2,23	1,86	1,99
Kontrol	1,87	1,62	1,98	2,65	1,97
SUM	100	100	100	100	100
N = résztvevők	9	19	40	21	89

Forrás: Saját táblázat

33. táblázat: Makrokörnyezet észlelése aktivitási mintázatok szerint

Kódrendszer	Politikailag aktív	Kulturálisan aktív	Passzív	Apatikus	Összesen
Közértékek					
Attitűdök					
Biztonság	2,74	3,06	3,11	2,31	2,93
Stressz	1,52	1,15	1,11	1,14	1,18
Anyagi javak	1,31	1,01	1,72	1,86	1,51
Egészség	1,13	1,24	1,24	1,86	1,32
Identitás	0,04	0,11	0	0,04	0,04
Én-kép	2,87	2,43	1,88	2,12	2,19
értékítélet	1,48	1,44	1,78	0,99	1,54
Láthatóság	0,48	0,72	0,9	0,95	0,81
Értékátadás	0,3	0,14	0,45	0,11	0,3
Érdekvényesítési érzet					
megvalósítható lehetőségek	1,35	1,69	1,56	1,4	1,54
Kudarac	0,61	0,43	0,84	1,33	0,78
Siker	0,78	0,61	0,41	0,53	0,53
SUM	100	100	100	100	100
N = résztvevők	9	19	40	21	89

Forrás: Saját táblázat

34. táblázat: Közértékek aktivitási mintázatok szerint

A nemzetállamok feletti és nemzet diskurzusban leggyakrabban elhangzó kifejezései

Word	Frequency	%	Rank	Documents	Documents	PPP konstrukcióban épült kollégium	Tradicionális kollégium
magyar	312	18,75	1	26	96,30	166	146
haza	248	14,90	2	26	96,30	138	110
ország	232	13,94	3	27	100,00	126	106
cigány	123	7,39	4	18	66,67	53	70
rendszer	115	6,91	5	23	85,19	47	68
magyarország	112	6,73	6	24	88,89	64	48
orvos	93	5,59	7	20	74,07	64	29
szabály	86	5,17	8	22	81,48	51	35
program	68	4,09	9	21	77,78	25	43
politika	60	3,61	10	21	77,78	39	21
állam	48	2,88	11	16	59,26	20	28
kormány	42	2,52	12	17	62,96	30	12
parlament	33	1,98	13	12	44,44	27	6
rendőr	24	1,44	14	9	33,33	14	10
termőföld	20	1,20	15	11	40,74	6	14
segély	19	1,14	16	8	29,63	13	6
politikusok	16	0,96	17	6	22,22	11	5
orbán	8	0,48	18	4	14,81	5	3
bankrendszer	3	0,18	19	1	3,70	0	3
polgármester	2	0,12	20	2	7,41	1	1

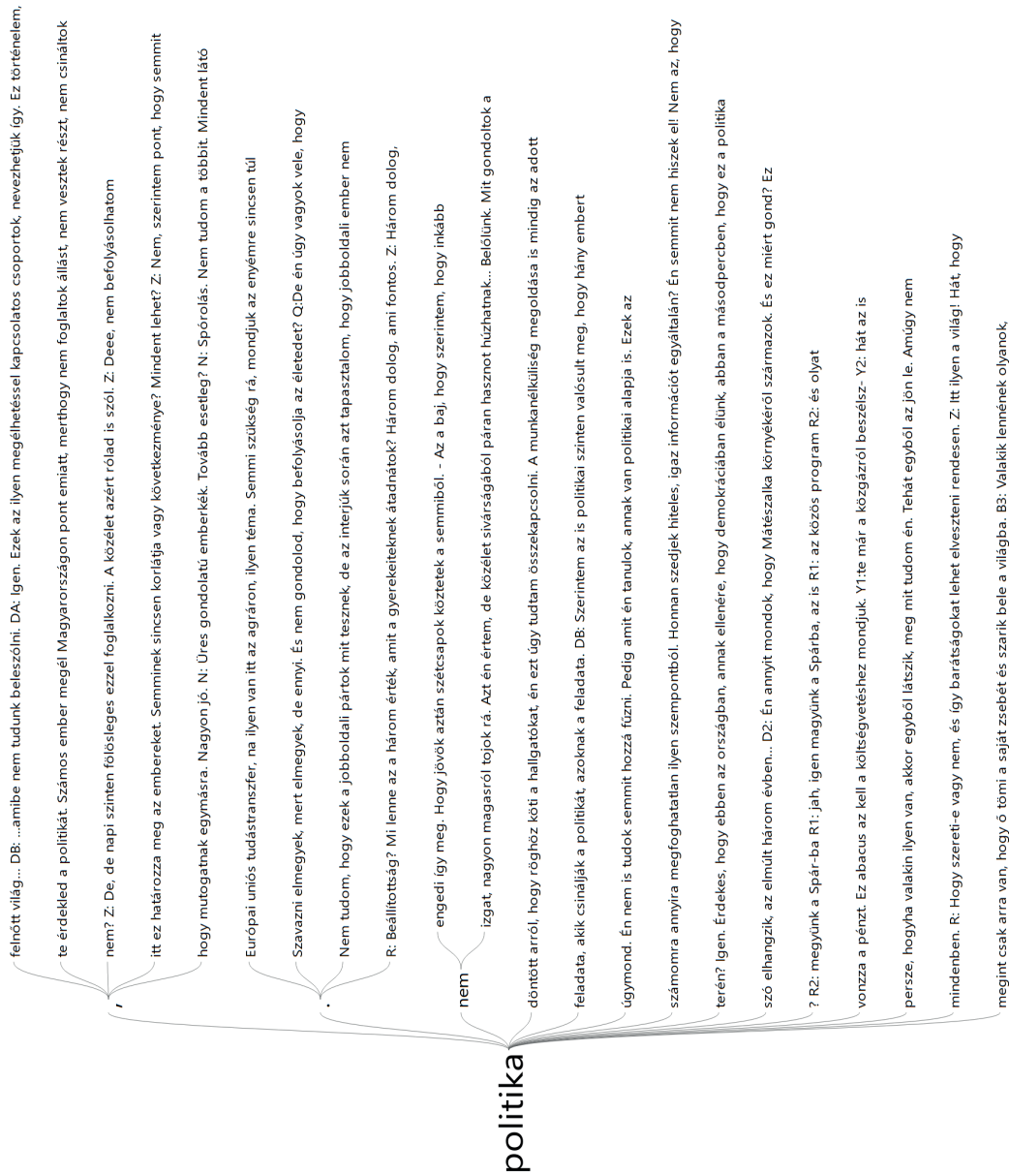
Word	Frequency	%	Rank	Documents	Document:	PPP konstrukcióban épült kollégium	Tradicionális kollégium
kint	147	26,49	1	25	92,59	73	74
világ	99	17,84	2	24	88,89	53	46
eu	87	15,68	3	22	81,48	47	40
külföld	78	14,05	4	23	85,19	45	33
multi	47	8,47	5	11	40,74	30	17
csatlakozás	17	3,06	6	9	33,33	6	11
piac	17	3,06	6	8	29,63	10	7
európai	15	2,70	8	8	29,63	13	2
unió	11	1,98	9	8	29,63	8	3

Forrás: Saját táblázat

35. táblázat A Nemzetállamok feletti és Nemzeti diskurzusban leggyakrabban elhangzó kifejezések

A politika értelmezései

Amint az a politika szót leggyakrabban tartalmazó mondtokból kiolvasható a politika egyfelől a felnőttek szférája, amibe nem lehet beleszólni, amivel felesleges időt tölteni, hiszen ez egy irracionális világ. A szövegrészek arról tanúskodnak, hogy bár nem áll a fiatalok rendelkezésére a politikai folyamatokról hiteles információ, a politikai állásfoglalás mégis barátságokat rombolhat szét.

Forrás: Sajat ábra

60. ábra Politika fogalom szöbokrai

A fenn idézett a politika szóhoz szorosan kötődő mondatokban mindemellett felbukkan az a posztszocialista beidegződés, miszerint az állam és így a „politika” világa atyáskodik az állampolgár felett, és egyuttal át is vállalja az állampolgár gondjait.

Az Európai Unió értelmezései

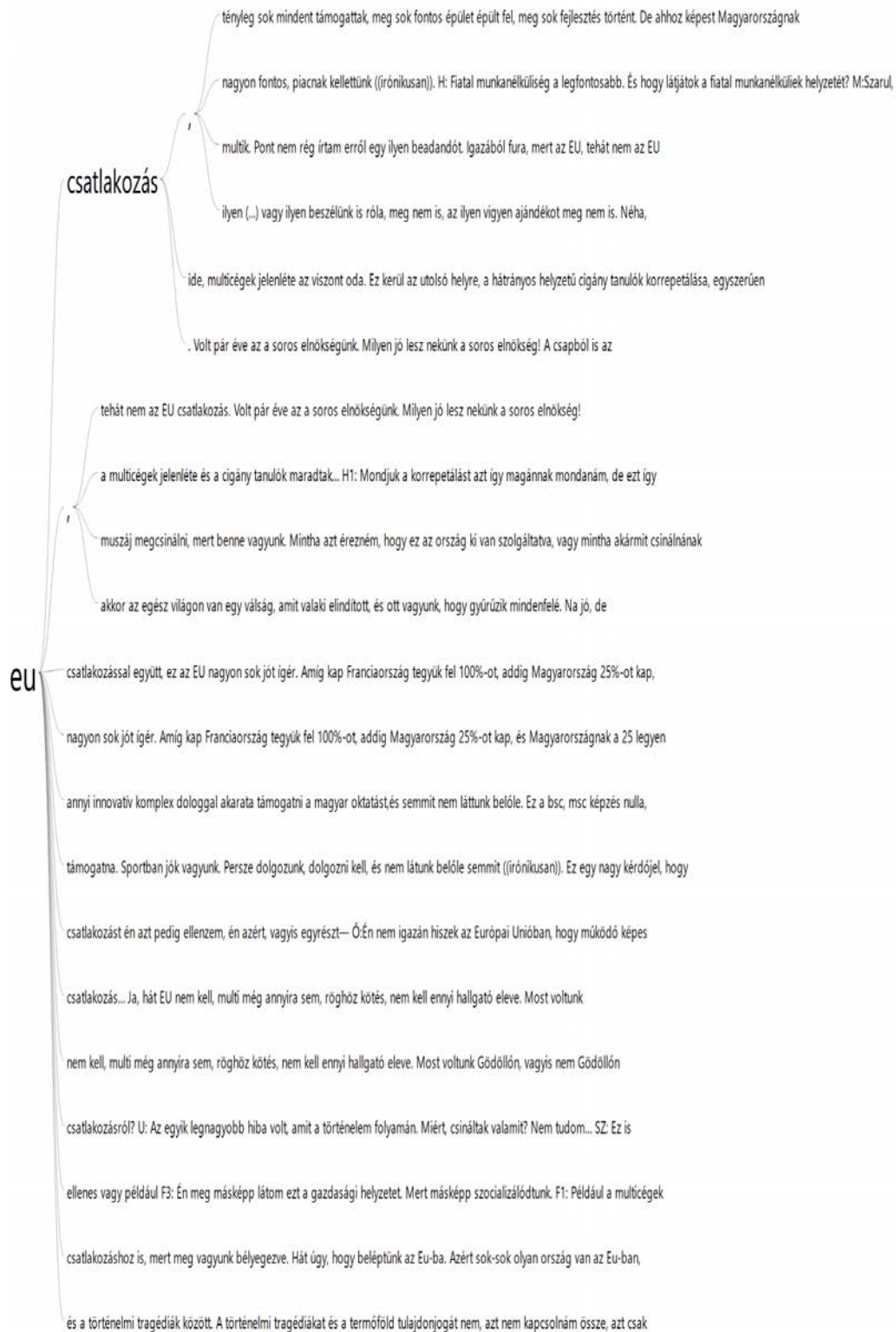
A jóléti állam intézkedéseivel való elégedetlenség az Európai Unióról szóló véleményekben csúcsosodik ki. A vizsgált, zömében az ország keleti felében élő fiatal felnőttek, ugyanis, a történelmi tragédiák sorába sorolják az eu csatlakozást.¹⁰⁵ Az általános hozzáállást az európai unióhoz üzenetszerűen mutatja be egy mezőberényi Turizmus Vendéglátás szakos hallgató, aki nem melleleg a Team academy tagja:

„Ez ilyen beszélünk róla meg nem is, amolyan vigyen ajándékot meg nem is” (Mezőberény, GTK, Turizmus Vendéglátás szak, 21 éves lány)

Vagyis az Európai Unió jelen is van és nincs is az ország életében. Ha részletesen megvizsgáljuk az Európai Unió értelmezését az unióról szóló elbeszélések az enyhe szakpolitikai kritikától az összeesküvés elméletekig terjedtek, mely történetekben a fiatalok a multiknak és a bankrendszernek kitüntetett szerepet tulajdonítanak. Jóllehet megemlítésre kerül számos félgyarmati viszony (úgy, mint az elmaradottság, a kiszolgáltatottság és a kizsákmányolás), az ország észak-keleti régiójában az adatfelvétel időpontjában (2012) az európai állampolgárként való részvétel lehetősége fel sem merült.

Mindössze az uniós pénzek település torzító, illetve embereket összekovácsoló hatásairól esik szó, mint „pozitívum”. S minthogy nincs jelen a közügyeket aktívan formáló egyén, éppúgy hiányzik e dikurzusból az állampolgár klasszikus értelemben vett eszméje.

¹⁰⁵ Ezek az eredmények természetesen a minta jellegéből adódnak, vagyis a vizsgált generáció leendő értelmiségi rétegének a szélső értékeit tükrözik – mindez persze nem jelenti azt, hogy ne lehetne más következtetéseket levonni például egy Budapesten felvett minta alapján.

Forrás: Saját ábra

61. ábra Az Európai Unió értelmezései